

DES. ERASMI ROT.

M O R I Æ

ENCOMIUM,

Cum Gerardi Liffrii Commentariis.

Epistolæ aliquot in fine additæ.

Quæ cum ERASMI responsione
adversus MARTINI LUTHERI
Epistolam.

Q X O N I Æ,

Typis W. Hall, Prostant venales apud
S. Bolton, Anno Dom. 1668.

P

E. Jo

GERARDUS LISTRIUS

Rhenensis

JOANNI PALUDANO,
*Inclite Lovaniensium Academiae pub-
lico rhetori,*

S. D.

Quidem non in infima felicitatis
mez parte duco, doctissime Paluda-
ne, quod mihi contingit cum Eras-
mo domesticam consuetudinem
mensis aliquot agitare. Tanta est
hominis integritas, comitas, festi-
vitas: nam eruditionem quid atti-
net prædicare; tot ipsius editis libris vel orbi testa-
tissimam? Is mecum de nullo mortalium collo-
qui consuevit vel crebrius, vel amantius, vel ho-
norificentius, quam de suo Paludano, nec ego de
quoquam audiebam libentius. Deum immortalem,
quo ore, qua facundia solet ille referre tuam erudi-
tionem, iudicium, multo rerum usu collectam pru-
dentiam, incredibile studium erga doctrinam præstan-
tes viros, singularem ingenii candorem, summam
vitæ comitatem, civilitatem miram, morum inau-
ditam suavitatem, in amicitia fidem plusquam Py-
ladeam, ut magis te perspexerim illo te depingente,
quam cum Lovanii publice profitentem audirem.
Hic igitur inflammavit animum meum, licet ante
quoque flagrantem, ut aliquo xeniolo Paludam
mihi conciliarem; neque defuit votis nostris occa-
sio.

fio. Forte fortuna parabatur, ad excudendum Eras-
 mi Morias encomium, exiguus libellus, & quem ille,
 quod compertissimum habeo, pauculis diebus lusit
 magis quam scripsit, sed ejusmodi profecto, ut dubi-
 tes, plusne adferat utilitatis an voluptatis. Itaque,
 non sine causa, tantopere placuit, ut jam plus de-
 cies sit excusus typis. Verum sunt in eo permulta,
 quæ non nisi ab eruditis & attentis possint intelligi :
 partim ob Græcitatem passim admixtam, partim ob
 allusiones & crebras & tacitas, partim ob argutiam
 in jocando, quam non facile sentiat, nisi qui naris
 sit emunctissimæ. Nihil enim ingeniosius, quam eru-
 dite joculari. Proinde suffuratus aliquot horas studiis
 meis, quæ Græcis & Hebraicis literis, præcipue vero
 rei medicæ, solitus sum impendere, scholiis in locò
 additis, Erasmi mei Moriam illustravi. Magis pla-
 cebit, si magis fuerit intellecta : & felicius exhibit in
 manus hominum, tui quoque nominis aspicio.
 Quare xenium hoc tibi dicatum, pro tuo candore
 libenter accipies, & in uno libello duos pariter ag-
 nosces, Erasmus veterem amicum, & Listrium
 quondam tuum ἀγάτην, nunc novum amicitia-
 rum candidatum, si non rejicis, nemini tuorum fide
 benevolentiaque cessurum. Bene vale.

Sum ex libri Eranij

ERASMVS

E R A S M U S

Roterodamus

THOMÆ MORO

SUO S. D.

Superioribus diebus cum me ex Italia in Angliam
reciperem, ne totum hoc tempus, quo equo fuit
insidendum, * ἀμύροισι & illiteratis fabulis
tereretur, malui tecum aliquoties vel de communibus
studiis nostrum aliquid * agitare, vel amicorum, quos
hic ut doctissimos, ita & suavissimos reliqueram, re-
cordatione frui. Inter hos tu mi More vel in primis
occurrebas: cujus equidem absentis absens memoria
non aliter frui solebam, quam presentis presens con-
suetudine consueveram, qua * dispeream si quid un-
quam in vita contigit mellitius. Ergo quoniam omnino
aliquid agendum duxi, & id tempus ad seriam * com-
mentationem parum videbatur accommodatum, visum
est Moria encomion ludere. * Quæ Pallas istac tibi mi-
sit

A 3

COMMENT. LISTRII.

* *Αμύροισι*) * *Αμύροι* vocantur inelegantia, parum-
que doctas, velut à Musis aliena.

Agitare) Est aliquid in animo volvere.

Dispeream) Deierantis est, sicut, Emoriar. Hora-
tius; *Dispeream* nō optimum erat.

Commentationē) Commentatio est agitatio ingenii.

Quæ Pallas) Allusit ad Homerum, qui subinde in-
ducit Palladem hoc aut illud in animum mittentem
Ulyssi aut Penelopæ, cum non apparet alioqui cau-
sa, cur illi hoc in mentem venire debuerit, ut cum
alibi, tum Odysseæ θ. τῇ δ' ἄρ' ὅττι ἐπεὶ δῖα θεὰ
γλαυκῶπις Ἀθήνη. Id est, Huic autem in mentem mi-
sit dea Glauca Minerva.

fit in mentem? inquires. Primum admonuit me * Mori cognomen tibi * gentile, quod tam ad Moria vocabulum accedit, quam es ipse à re alienus. Es autem ~~rel~~ omnium suffragiis alienissimus. Deinde suspicabar, hunc ingenii nostri lusum tibi precipue probatum iri, propterea quod soloas huius generis jocu, hoc est, nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis, impendio delectari, & omnino in communi mortalium vita * Democritum quendam agere. Quamquam tu quidem, ut, pro singulari quâdam ingenii tui perspicacitate, longe lateque à vulgo dissentire soles, ita pro incredibili morum suavitatem facilitateque, cum omnibus * omnium horarum hominem agere & potes & gaudes. * Hanc igitur declamatiunculam
non

Mori cogn.) Vulgo Maurum vocant Morum. At Græcis *μαρὸς* stultum significat.

Gentile) Id est, gentilitium, hoc est, proprium familiz.

Democritum quendam) Is quicquid esset in vita mortalium, ridebat. Adeo stulta quædam res illi videbatur universa nostra vita. Juvenalis Sat. decima: Jamne igitur laudas quod de sapientibus alter Ridebat, quoties à limine moverat unum Protuleratque pedem.

Omnium horarum hom.) Tiberius Cæsar apud Suetonium, duos sibi in omni negotio jucundissimos & aptissimos, omnium horarum homines appellabat etiam in codicillis. Lege Chiliad. Erasmi, si super hoc plura scire cupis.

Hanc) Vide, ut hoc opus declamationem appellat, hoc est, argumentum fictum: atque ingenii duntaxat exercendi gratia tractatum. Proinde vehementer ineptiunt, qui non secus excutiunt hæc verba quam si serio tractaret de rebus Theologicis. Sed animadversum est, plerosque Theologos hætenus putasse,

* non solum lubens accipies, ceu + *μυμολογος* tui sodalis, verum etiam tuendam suscipies, utpote tibi dicatum, jamque tuam, non meam. Etenim non deerunt fortasse * vitilitigatores, qui calumnientur, partim leviores esse nugas, quam ut Theologum deceant, partim mordaciores, quam ut Christiana conveniant modestia, nosque clamitabunt * veterem comœdiam, aut * Lucianum quempiam referre, atque omnia * mordicus arripere. Verum quos argumenti levitas & ludicrum offendit, cogitent velim, non meum hoc exemplum esse, sed idem jam olim à magnis auto-

A 4

ribus

putasse, declamationem esse concionem sacram in templis habitam!

Non solum) Accipimus quocumque modo: suscipimus, quorum curam recipimus. Accipimus quæ admittimus & approbamus: suscipimus onus:

Μυμολογος tui sodalis) Hemistichium est Catulli, ad quod allusit. Mnemosynum autem, dicitur pignus aut simile quippiam, relictum apud amicum, quod illum nostri commonefaciat.

Vitilitigatores) Id est, obstrictatores, & calumniatores, quos Cato novato verbo à vitio & morbo liti-gandi vitilitigatores appellabat, ut testatur Plin. in præfat. historię mundi. qui & Zoili, & Homero-mastiges dicuntur.

Veterum comœdiam) Vetus comœdia, cujus inventor fuit Susarion Megarensis, magna libertate, etiam nominatim, quosvis taxabat, donec lex lata vetuit cujusquam nomen perstringi. atque ita nata est nova comœdia. Apud Latinos autem in locum veteris comœdiæ successit Satyra.

Lucianum) Lucianus, rhetor Samosatensis adeo dicax ut nec diis ipsis parceret, unde αἰδῶς, id est, impius, cognominatus est.

ribus facilitatum. Cum ante tot secula * Βαταχομομαχίαν luserit Homerus, Maro culicem & morem, nucem Ovidius. Cum * Busiridem laudaris + Polycrates & huius castigator Isocrates, * iniustitiam Glauco, † Therfiten & quartanam febrim Favo-

Mordicus arripere) Mordicus, adverbium, quemadmodum apud Græcos ὀδᾶξ, id est, dentibus & morfu.

Βαταχομομαχίαν) Id est, bellum ranarum & murium. Βάταχον enim rana dicitur, μῦς mus, & μάχη pugna. Extat autem titulo Homeri, quam docti magis putant, esse compositum alicujus faceta quadam Homeri imitatione.

Busiridem) Hanc orationem carpit & corrigit Isocrates: fuit autem tyrannus Aegyptius, quem interemit Hercules.

Polycrates) Rhetor Atheniensis, qui scripsit encomium Busiridis. Idem composuit orationem, qua fuit accusatus Socrates.

Iniustitiam Glauco) Id est, apud Plat. de Rep. lib. 2.

Therfiten & quartanar. febrim) Aulus Gel. lib. 17. cap. 12. scribit, Favorinum Philosophum opido quam libenter in eas materias dicere solitum quas Græci αἰδοῦς καὶ ἀπίστες ὑποδίσκει, id est, inopinatas & absurdas materias, appellant. Sicuti cum Therfitæ laudes quæsit, & febrim quartis diebus recurrentem laudavit. Therfitem autem Homer. Illi. β. sic describit. Ἀισχρὸν δ' αὖτις ὑπὸ Ἰάλῳ ἔλθει. Φολλὰς ἰλῶ, γαλὰς δ' ἱππῶν πύδα, τὰ δ' οἱ ἄμμο Κυρτῷ ὄντι σῆθεν ὀργωκότα· αὐτὰρ ὑπὸ θέν Φεβῆς ἰλῶ κεφαλὴν, ψεδὴν δ' ἱππῶν τοβὴ λείχην. Id est, Ad Trojam venit quo non deformior alter. Distortis

P R A E F A T I O.

Favorinus, * *calvicius Synecius*, *muscam* & *parasiticam* *Lucianus*. Cum *Seneca Claudii* * *luserit* *ἀποδοῖον*, *Plutarchus* * *Grylli cum Ulysse dialogum*, *Lucianus* & *Apuleius asinum*, & *nescio quis* * *Grunni Corocottæ porcelli testamentum*, *cujus* & *divus meminit Hieronymus*. Proinde si videbitur, fingant isti me * *latrunculus interim* * *animi causa* *luisse*, aut si malint, * *equitasse in arundine longa*.

A 5

Nam

oculis, claudus pede, dein humeri illi Gibbi, pectore contracti, caput extat acutū Raris conspersum villis.

Calvicius Synesius) *Synesius patriam* habuit *Prolemaida Pentapolin*. Episcopus fuit, qui inter multa alia scripsit encomium calvicii. quod opusculum plenum ingenii & eruditionis adhuc extat.

Luserit Apotheosin) *Luserit*, id est, jocosè descripserit, quo pacto *Claudius Imperator Caligulae avunculus*, qui *Neronem præcessit*, referri voluerit in numerum deorum.

Grylli cum Ulysse dialogum) *Gryllus græcus* *veneficii Circes* verlus in suam, disputat cum *Ulysse*, asserens *brutorum animantium conditionem* *feliciorem* esse humana. Extat inter opera *Plutarchi*.

Grunni Corocotta) Est jocosum argumentum de porco condente testamentum. Cujus meminit *D. Hieronymus* in quadam præfatione commentariorum in *Esaïam*.

Latrunculus) *Latrunculorum ludus* est ille, quē vulgo dicitur *Schacorum*, de quo *Martial. in Apophoretis*: *Insidiosorum si ludis bella latronum*, *Gemmeus iste tibi miles & hostis erit*. *Ovid. item*: *Sive latrocinii sub imagine calculus ibit*, *Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus*.

Animi causa) *Animi gratia* dicimur facere quod non ad utilitatem, sed oblectationem facimus.

Equitasse in arundin.) Allusum ad carmen illud Horat.

Nam que tandem est iniquitas, cum omni vite instituto suos lusus concedamus, studiis nullum omnino lulum permittere, maxime si nuxa seria ducant, atque ita traſſentur ludicra, ut ex his aliquanto plus frugis referat lector non omnino * naris obefe, quam ex quorundam tetricis ac, ſplendidis argumentis? veluti cum alius diu * confarcinata oratione rhetoricam aut * philoſophiam laudat, alius * principis alicujus laudes deſcribit, alius ad bellum * adverſus Turcas movendum adhortatur, * alius futura predicat, * alius
novas

Horat. Ludere par impar, equitare in arundine longa. Sic enim ſignificat ludos pueriles & ineptos.

Obefe naris) Id eſt, craſſæ, dicuntur qui nullo ſunt judicio. Horatius in Odis: Nec firmo juveni, atque naris obefe. E diverſo, emunctæ naris apud eundem dicitur, qui acri eſt judicio.

Confarcinata) Id eſt, undique collecta, Vocant Græci παſαδία, δὲ τοῦ πᾶν τῶν quod eſt ſuere. Cujuſmodi opera Græci vocant χῆνταιας, Latini abjeſto p centones. Tacite autem notat eos, qui non ſuo Marte, ſed hinc atque hinc emendicatis verbis & ſententiolis componunt orationem.

Philoſophiam) Hujusmodi orationes ſolennes habentur in auſpicandis ſtultis, ad oſtentionem ingenii magis, quam utilitatem.

Principis alicujus) Nam in his plerumque plurimum eſt adulationis, minimum fruſtus.

Adverſus Turcas) Complures hujusmodi orationibus conati ſunt provocare principes ad bellum, ut ſub illius pretextu quam maxima pecuniz vis exhauriretur, cum magis expediat exhortari Chriſtianos ad bellum capeſſendum adverſus vitia.

Alius futura predicat) Notat aſtologas ἀπορῥῆας, vaniſſimum & peſtilentiſſimum hominum genus.

Alius novas de lana caprina, &c.) Veluti de conceptione

novas de lana caprina comminiscitur quæstiunculas
 Vt enim nihil nugacius, quam seria nugatorie tracta-
 re, ita nihil festivius, quam ita tractare nugas, ut nihil
 minus quam nugatus fuisse videaris. De me quidem
 aliorum erit iudicium: tametsi, nisi plane me fallit
 * φιλαυτία, stultitiam laudavimus, sed non omni-
 no stulte. Jam vero ut de mordacitatis cavillatione
 respondeam, semper hæc ingenii libertas permissa fuit,
 ut in communem hominum vitam salibus ludentem
 impune, modo ne licentia exiret in rabiem. Quo magis
 admiror his temporibus aurum delicias, quæ nihil
 jam fere nisi * solennes titulos ferre possunt. Porro
 nonnullos adeo præpostere religiosos * videas, ut vel
 gravissima in Christum convicia serant citius, quam
 Ponti-

ceptione deiparæ Virginis, de potestate Pontificis, de
 præcellentia Petri & Pauli, & similibus, in quibus
 plurimum est contentionis & rixarum, nihil autem
 pietatis. De lana caprina proverbialiter dictum est,
 pro eo quod est de re nihili. Horat. in Epi. Alter
 rixatur de lana sæpe caprina. Confine autem est illi
 Demosthenis, μετὰ τῆς οὐσίας, id est, de asini um-
 bra.

(Φιλαυτία) Id est, amor sui. φίλος amicus, & αὐτός
 ipse. Hunc Horat. in Odis vocat cæcum, & in Ser.
 stultum & improbum.

(Salibus luderent) Sales diſteria falsa dicuntur. Lu-
 canus: Nec soliti lufere sales.

(Solennes tit.) Solennes vocat jam veluti consue-
 tudine receptos, quæ reges vocamus invictissimos &
 serenissimos, Cardinales reverendissimos, Pontifi-
 ces sanctissimos, Episcopos reverendos, Abbates ve-
 nerabiles, atque item de cæteris.

(Videas) Ὑπαλλὰξ αὐτὶς ἰριγῶν: ponitur enim
 secunda persona pro quavis persona: & est modus
 potentialis.

Pontificem aut Principem levissimo joco * aspergi, præsertim * si quid πειρὰ τὰ ἀλφίτα attinet. At enim qui vitas hominum ita taxat, ut neminem omnino perstringat nominatim, queso utrum is mordere videtur, an docere potius, ac monere? Alioqui quot obsecro nominibus ipse me taxo? Præterea qui nullum hominum genus prætermittit, is nulli homini, vitiis omnibus, iratus videtur. Ergo, si quis extiterit, qui sese laesum clamabit, is aut conscientiam prodet suam, aut certe metum. Ludit hoc in genere multo liberius ac mordacius divus Hieronymus, ne nominibus quidem aliquoties parcens. Nos præterquam quod a nominibus in totum abstinemus, ita præterea stylum temperavimus, ut cordatus lector facile sit intellecturus, nos voluptatem magis quam morsum quasivisse. Neque enim, ad Iuvenalis exemplum, occultam illam scelerum sentinam usquam movimus, ut ridenda magis, quam fœda, recensere studuimus. Tum si quis est, quem nec ista placare possunt, is saltem illud meminerit, pulchrum esse, † a stultitia vituperari, quam
cum

Aspergi) Id est, leviter contaminari.

Si quid πειρὰ τὰ ἀλφίτα) Hoc loco verba Latina, quæ in limine marginali fuerant ascripta, nescio quis retulerat in contentum. Est autem dictum hoc apud Aristophanem in Nebulis: τί δὲ μὲν ἀπειροσκόποι οἱ ῥυθμοὶ πειρὰ τὰ ἀλφίτα; id est, quid autem mihi proderunt numeri ad farinas? Farina vivimus: unde quod ad cibum ac victum attinet, ad farinas pertinere dicitur; quod vulgo dicunt de pane lucrando.

A stultitia vituperari) Nullus igitur opinor erit tam iniquus, ut si quid dictum videbitur in Principes, aut Sacerdotes, aut in alios offendatur, cum non taxentur ulli, nisi leniter & jucunde magis
quam

cum loquentem fecerimus, + decoro persona serviendum fuit. Sed + quid ego hæc tibi, + patrono tam singulari, ut causas etiam non optimas, optime tamen tueri possis? Vale, disertissime More, & Moriam tuam graviter defende. Ex rure quinto Idus Junias An. M. D. VIII.

ΜΟΡΙΑΣ

quam acriter. Nec ipsum hominum genus notatur, sed qui in bonorum genere mali sunt. Postremo cum stultitiz personam loquentem fecerit, non convenit imaginari, personam auctoris id dicere, quod sub persona Moriz dictum est: non hercle magis, quam, si quis diabolum faciat disputantem cum Michael de corpore Moïsis, quemadmodum est in Apocalypsi, quicquid diabolus dixerit, hoc ex auctoris persona dictum videatur: aut si quis Phalaridem loquentem inducat, sensisse videatur quicquid Phalaridem loquentem fecerit.

Decoro persona serviendum fuit) Decorum, quod Græci *πρίπον* vocant, situm est in dignitate rerum & sermonum: cujus præcipua ratio habetur in tragicædiis, comædiis & dialogis.

Quidego hæc tibi) *Ἀπορίωντος* est.

Patrono tam singulari) Patronus hic significat advocatum causarum: nam aliquando refertur ad libertum. Est autem Thomas Morus, præter egregiam optimarum literarum cognitionem, inter Britannicarum legum professores præcipui nominis.

[a] ΜΟΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ,

Id est,

STULTITIÆ LAUS.

ERASMI ROTERODAMI

[b] DECLAMATIO.

STULTITIA LOQUITUR.

U Tcunque de me vulgò mortales loquuntur, (neque enim sum nescia, quam male audiat Stultitia etiam apud stultissimos,) [c] tamen hanc esse, hanc inquam esse unam, quâ meo numine deos atque homines exilaro, vel illud abunde magnum est argumentum, quod simul atque in hunc cœtum frequentissimum dictura prodii, sic repente omnium vultus nova quâdam atque insolita hilaritate

Μορίας ἐγκώμιον) Id est, Morias encomium. *Μορία* stultitiam significat, & *ἐγκώμιον* scriptum aliquod in alicujus laudem compositum. Vt Lucianus scripsit encomium Demosthenis. Et laudatorium genus Græci vocant encomiasticum. Et *ἐγκωμιαῖον*, est laudes alicujus oratione prosequi. Differt autem encomium ab hymno, ut scribit Ammonius. Hymnus namque est deorum, encomium autem hominum.

Declamatio) Aptè vocavit declamationem, ut intelligas, rem exercendi ingenii causa scriptam, ad lulum ac voluptatem. Porro Moriam fingit veterum more ceu deam quandam suas laudes narrantem, idque decore, quod hoc stultis peculiare sit, seipsos admirari, deque seipsis gloriose prædicare.

Tamen hanc esse) Hanc δεικτικῶς accipiendum, ut seipsam digito ostendat.

tate enituerunt, sic subito [a] frontem exporrexistis, sic lato quodam & amabili applausistis risu, ut mihi profecto quotquot undique praesentes intueor, pariter [b] deorum Homericorum nestare [c] non sine nepenthe temulenti esse videamini, cum antehac tristes ac solliciti sederitis, perinde quasi nuper [d] è Trophonii specu reversi. Cæterum quemadmodum fieri consuevit, ut cum primum sol formosum illud & aureum os terris ostenderit, aut ubi post asperam

Frontem exporrexistis) Frontem exporrigimus, cum hilarescimus. Contra maestis frontem contrahimus. Quare in Chiliadibus Erasmi.

Deorum Homericorum) Facete vocat Homericos: qui cum non sint ulli in rerum natura, tamen ab Homero finguntur ejusmodi.

Non sine nepenthe) Nepenthes herba cujus meminit Plinius. Apud Homerum Penelope hujus succo addito poculis discutit tristitiam convivii. Vnde illud Odysseæ A. "Εἰς ἔπινον Νηπιδὸς ῥ', ἀχολόν τι πακύν' ὀππότες ἀπαιτῶν. Id est, Vnde bibebant: Ire nepenthes, omnisque obliviam curæ. Nam hanc vim habere traditur, & hinc nomen habet. Nam πίνω & Græce luctusest, ut privandi vim habet. Sunt qui putant esse buglossam, de qua Galen. scribit, ὅτι οἶκος ἐμβάλλουσιν εὐφροσύνης αἰτίαν γίνεται, id est, quod vino immixta lætitiæ causa sit.

E Trophonii specu) Proverbium est, de vehementer maestis ac sollicitis. Nam olim in Lebada, ut Suidas ait, χαρτερῶν καὶ ὁ καταβασίων ἐρῶν, id est, oraculum erat, quod Catabasion, id est, descensum, vocabant. Specus autem erat Trophonii dictus in quo putabant oraculum reddi per dæmonem quempiam, unde macie confecti squalidique redire consueverunt

asperam hyemem, novum ver blandis [c] aspirarit Favoniis, protinus nova rebus omnibus facies, novus color ac plane juventa quædam redeat ita vobis, me conspecta, mox alius accessit vultus. Itaque quod magni aliòqui Rhetores vix longa diuque meditata oratione possunt efficere, nempe ut molestas animi curas discutiant; id ego solo statim aspectu præstari. Quam ob rem autem hoc insolito cultu prodierim hodie, jam audietis, si modo non gravabimini dicenti præbere aures, non eas sane quas [a] sacris concionatoribus, sed quas fori circularioribus, scurris ac Morionibus consuevistis arrigere, quasque olim [b] Midas ille

everunt si qui fuissent ingressi. qualia vulgo fere narrant de specu Patricii apud Hybernos. Qui plura de hoc cupit cognoscere, legat Erasmi Chiliades.

Aspirarit Favoniis) Favonii venti sunt verni, ad quorum flatum solvitur gelu, & laxatur humus. Horatius: Solvitur acris hyems grata vice veris & Favoni. Allusit ad carmen Horatianum: Lucem redde tue dux bona patria. Instar veris enim vultus ubi tuus affulsit populo, gratior indies, Et soles melius nitent.

Sacris Concionatoribus) Obiter taxat vulgus hominum, qui concionantes in templis oscitantes ac dormitantes audiunt, multine audiunt quidem, cum circumforaneos ac scurras miris modis auscultant. Id verum esse, facile fatebitur, qui noverit Italiam, præsertim Romam & Venetiarum urbem. Vide ut excludat omnem calumniam, hos jocos conferens circulariorum, scurrarum ac morionum dictis. Quanquam obiter notat mores hominum, qui ad ineptas fabulas attentis in sacris concionibus dormitant.

Midas) Nota est fabula de Mida. qui Panem canentem Apollini prætulit. Allusit autem ad proverbium; Mida aures.

ille noster exhibuit Pani. Lubitum est enim paulisper apud vos [a] Sophistam agere, non quidem huius generis, qui hodie nugas quasdam anxias inculcat pueris, ac plusquam muliebrem rixandi pertinaciam tradit, sed veteres illos imitabor, qui quo [b] infamem Sophorum appellationem vitarent Sophistæ vocari maluerunt. Horum studium erat Deorum ac fortium virorum laudes encomiis celebrare. Encomium igitur audietis, non Herculis neque Solonis, sed meum ipsius, hoc est, Stoltitiæ. Jam vero [c] non huius facio sapientes istos, qui stultissimum & insolentissimum esse prædicant, si quis ipse laudibus ferat. Sic sane quam volent stultum, [d] modo decorum esse fateantur. Quid enim magis quadrat, quam ut ipsa Moria, suarum laudum sit buccinatrix, & [e] αὐτὴ ἰκαντὴ αἰλατρεῖς? Quis enim me melius exprimat quam ipsamet? Nisi si cui forte notior sim, quam egomet sum mihi. Quamquam ego hoc alioqui, non paulo etiam modestius arbitror, quam id quod optimatum

Sophistam) Olim sophistæ dicebantur Philosophi & sapientiæ professores, deinde rhetores. Postremo abut nomen in invidiam, ut sophistæ dicerentur, qui scilicet quandam sapientiæ speciem jactarent.

Infamem) Hoc ad Moria personam referendum est, apud quam vocari sapientem contumelia est, veluti apud aulicos, docti stulti vocantur, apud doctos vicissim aulici.

Non huius facio) Et hoc δεικνύω accipiendum, ut floccum aut pilum ostendat.

Modo decorum) Decorum vocat non simpliciter, quod per se deceat, sed quod stultitiæ personam deceat: veluti, non est decorum lenoni loqui de fide.

Αὐτὴ ἰκαντὴ αἰλατρεῖς) Id est, Ipsa sui tibicina. Proverbium est, ubi quis seipsum facili commendat.

tum ac sapientum vulgus fastidat, qui perverso quodam pudore, vel [a] rhetorem quempiam palponem, poetam vaniloquum, subornare solent; cumque mercede conductum, à quo suas laudes audiant, hoc est mera mendacia, & tamen [b] verecundus interim ille pavonis in morem pennas tollit, cristas erigit, cum impudens assentator nihili hominem diis æquiparat, cum absolutum omnium virtutum exemplar proponit, à quo sciat ille se plus quam [c] δις διὰ πᾶσιν abesse, cum corniculam alienis convestit plumis, cum [d] τὸν Ἀθίοπα λευκαίνει, denique cum [e] ἐκ μυίας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ, Po-

mendat. Tamen si hic alio detorsit, nempe ad eam quæ sua jactat.

Rhetorem palponem) Si quis audiat solennes istas orationes, quæ habentur in publico apud Romanos Pontifices, apud reges, apud Principes, mirum est, quæ fronte vel isti sic audeant adulari, vel illi possint tam ineptas laudes audire. Nec dubito quin ista molestia sint cordatis principibus.

Verecundus ille) Ironice dicit verecundum impudentissimum significans, qui talia possit audire.

Δις διὰ πᾶσιν) Id est, Bis per omnia. Ea est Musicorum harmonia, quam vulgo duplicem octavam vocant. Abiit autem in proverbium, quo maximum intervallum significamus. Vide Chliad Des. Erasmi.

Τὸν Ἀθίοπα λευκαίνει) Id est, Æthiopem dealbat. Est proverbium de re impossibili. Verum hic eleganter detorsit ad id, quod is qui niger est facit, hoc est, infamis, ut candidus laudatur, & aliàs pingitur quam est.

Ἐκ μυίας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ) Id est, Ex musca elephantem facit. Adagium est, cum quis rem nihili verbis attollit.

Postremo sequor tritum illud [a] vulgi proverbium, quo dicitur is recte laudare sese, cui nemo alius contingit laudator. Quanquam hic interim demiror mortalium ingratitudinem dicam, an segnitiam, quorum, cum omnes me studiosè colant, meamque libenter sentiant beneficentiam, nemo tamen tot jam sæculis extitit, qui grata oratione Stultitiæ laudes celebrarit, cum non defuerint, qui Busrides, [b] Phalarides, febres quartanas, muscæ, calvitia, atque id genus pestes, acuratis magnaque & [c] olei & somni iactura elucubratis laudibus evexerint. A me extemporariam quidem illam & illaboratam sed tanto veriore audietis orationem. Id quod nolim existimetis ad ingenii ostentationem esse confectum, quemadmodum vulgus oratorum facit. Nam hi, sicuti nostis, cum orationem totis trīginta annis elaboratam, nonnunquam & alienam proferunt, tamen triduo sibi quasi per lulum scriptam aut etiam dictatam esse dejerant. Mihi porro semper gratissimum fuit, [d] ὅτι καὶ ἐπ' ἀκαρπία γλῶττιαι ἴδῃ) dicere. At ne quispiam à nobis expectet, ut, juxta vulgarium istorum Rhetorum consuetudinem, me ipsam definitione explicem, [e] porro, ut dividam multo minus. Nam utrumque omnis est inauspi-

Vulgi proverbium) Sic enim jocantur vulgo, cum quis de se prædicat arrogantius, ut dicant, malos habet vicinos, & ob id cogitur se laudare.

Phalarides) Phalaridus Apologiam scripsit Lucianus. De cæteris jam dictum est.

Olei & somni iactura) Quia vigilant ad lucernam. "Ὅτι καὶ ἐπ' ἀκαρπία γλῶττιαι ἴδῃ) Id est, Quicquid in temerariam linguam venerit. Proverbium est, sumptum ex Æschylo Tragico poeta, citante Platone.

Porro ut dividam) Alludit ad dialecticos, quibus mos est primum definire quod aggrediuntur.

inauspicati, vel sine circumscribere eam cuius nomen tam late pateat, vel secare, in cuius cultum omne rerum genus ita consentiat. Tamen quorsum tandem attinet mei velut umbram, atque imaginem finitione representare, cum ipsam me coram praesentes praesentem oculis intueamini? Sum etenim uti videtis, vera illa [a] largitrix ἰζών, quam Latini Stultitiam, Graeci Μωρία appellunt. Quoniam quid vel hoc opus erat dicere quasi non ipso ex vultu [b] fronteque, quod aiunt satis quae sim praefera, aut quasi si quis me Minervam aut Sophiam esse contendat, non statim solo possit obtutu coargui, etiam si nulla accedat oratio, [c] minime mendax animi speculum! Nullus apud me fucus locus; nec aliud fronte simpulo, aliud in pectore premo. Sumque mei undique simillima: adeo ut nec ii me dissimulare possint, qui maxime Sapientiae personam ac titulum sibi vendicant [d] καὶ ἐν τῇ πορφύρᾳ καὶ ἐν τῇ λεοντῇ ὄντες obambulant. Quamvis autem sedulo fingant, tamen aliunde prominentes auriculæ Midam produnt. Ingratum

Largitrix ἰζών) Id est, bonorum. Allusit hic quod Homerus subinde vocat deos δαίμονες ἰζών, id est, largitores bonorum.

Fronteque quod aiunt) Relacet enim in vultu quoque stultitia aut sapientia hominis.

Minime mendax) Ex sermone enim potissimum colligitur animus hominis.

Καὶ ἐν τῇ πορφύρᾳ καὶ ἐν τῇ λεοντῇ ὄντες) Id est, Et in purpura simia, & in leonina pelle asini. nam simia vulgo habentur in deliciis, & nonnunquam ad lulum purpura vestiuntur. Est autem Graecum proverbium, in eos, qui magnificam personam praefere se gerunt, cum sint nebulones. Cui simile est quod

tum mehercle & hoc hominum genus, qui cum maxime sint nostræ factionis tamen apud vulgum cognominis nostri sic pudet, ut id passim aliis magni probri vice objiciant. Proinde istos, cum sint [a] μαῖστροι, re, cæterum sophi ac [b] Thaleses videri velint nonne jure optimo [c] μαροσόφους illos appellabimus? visum est enim hac quoque parte nostrî temporis rhetores imitari, qui plane deos esse sese credunt, [d] si hirudinum ritu bilingues appareant; ac præclarum facinus esse ducunt, latinis orationibus subinde græculas aliquot voculas, velot [e] emblemata intertexere, etiam si nunc non erat his locus. Porro si desunt [f] exotica, è putribus chartis quatuor aut quinque prisca verba eruunt, quibus tenebras offundant lectori: videlicet, ut qui intelligunt, magis ac magis sibi placeant: qui non intelligunt, hoc ipso magis admirentur, quo minus intelligunt. Quando-
quidem

quod subtextitur, in exuvio leonis asini. Notus est Apologus de asino, qui pelle leonis amictus, aliquandiu apud Cumanos habitus est pro leone, donec auricularum indicio deprehensus, pænas daret.

Μαῖστροι) Id est, stultissimi.

Thaleses) Is fuit unus è numero septem sapientum.

Μαροσόφους) Dictionis est composita, ex stulto & sapiente, quasi dicas, stulte sapientes.

Si hirudinum) Has vulgo sanguisugas vocant. Est autem huic animanti lingula bisulca, ut tradit Plin.

Emblemata) Id est, immixturas: id enim sonat vox Græca. significat autem tessellas, & quibus pingunt in opere musico, aut quibus variant pavimenta. Hispani ex ligno similia conficiunt, in mensis præcipue. Dicuntur autem emblemata πρὸς τὸ ἑμῶς ἀλλοτρίον. id est, ab injiciendo.

Exotica) Id est, extranea, hoc est, aliena lingua, puta Græca aut Hebraica.

quidem est sane & hoc [a] nostratium voluptatum genus non inelegans, quam maxime peregrina maxime suspicere. Quod si qui paulo sunt ambitiosiores, arrideant tamen & applaudant, atque asini exemplo [b] τὰ ἄτα κινῶσι, quo ceteris probe intelligere videantur. [c] Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα. Nunc ad institutum recurro. Nomen igitur habetis viri. [d] Quid addam epitheti? quid, nisi stultissimi? Nam quo alio honestiore cognomine [e] Μυστας suos compellet dea Stultitia? [f] Sed quoniam non perinde multis notum est, quo genere prognata sum,

Nostratium voluptatum) Nostratium, id est, stultorum, ut Cicero dixit: Verba vestratia.

Τὰ ἄτα κινῶσι) Id est, aures moveant, Asinus aures habet mobiles, ac praelongas. Et videtur valere aurium iudicio, cum sit stolidissimus. Allusum est autem ad proverbium Græcum.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα) Id est, Et hæc quidem hæc. Verba sunt ridicule dicta à servo Carione in Plauto Aristophanis. Idem est aliquoties apud Platonem.

Quid addam) Mos est addere epitheton aliquod honorificum: viri fortissimi, aut viri splendidissimi, aut aliud simile. Porro hoc locandi genus ἀπορρίκτων vocant, cum aliud expectatur, aliud succedit.

Μυστας) Μυστα dicuntur initiati mysteriis alicujus numini. unde & συμμυστα dicuntur, iisdem initiati sacris. Dicuntur autem ἀρχὰ τὸ ἀρχαῖον, quod est initio, quod ἀμύβη, id est, occulto arcana mysteriorum, quæ nefas erat revelare, dicitur.

Sed quoniam) Allusit ad partes laudatorii generis, quod à nativitate solet incipere.

Musis bene juvantibus) Alludit ad morem scriptorum, ut significet rem fore poeticam ac fabulosam.

Chaos,

sim, id jam [a] Musis bene juvantibus exponere conabor. Mihi vero neque [b] Chaos, neque Orcus, neque Saturnus, neque Japetus, aut alius id genus obsoletorum ac putrium deorum quispiam, pater fuit. Sed Πλωτ. Ipse unus, vel invitis [c] Hesiodo & Homero, atque ipso adeo Jove, [d] πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Cujus unius nutu, ut olim, ita nunc quoque sacra prophanaque omnia sursum deorsum miscentur. Cujus arbitrio bella, paces, imperia, consilia, judicia, comitia, connubia, pacta, foedera, leges, artes, ludicra, seria, jam spiritus me deficit, breviter, publica privataque omnia mortaliū negocia administrantur. Citra ejus opem, totus ille poeticorum numinum populus, dicam audacius, ipsi quoque [e] dii selecti, aut omnino non essent, aut certe [f] οἰκίσται sane quam frigide visitarent. Quem quisquis iratum habuerit, huic [a] ne

Chaos, neque Orcus) *Ad hos veluti antiquissimos deos Hesiodus refert omnium deorum genus in Theogonia.*

Sed πλωτ.) *Id est, divitiæ: quanquam ea vox apud Græcos sit masculini generis, & numeri singularis. Hunc veluti deum inducit Aristophanes.*

Hesiodo & Homero) *Nam apud utrumque sapius est hoc hemistichium de Jove.*

πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε) *Id est, Pater hominumque deumque.*

Dii selecti) *Nam prisca Theologi gentiliū duodecim deos selectos, hoc est, summos, habebant, veluti primates in tanta deorum turba.*

Οἰκίσται) *Οἶκος domus, οἶκος cibis. Unde qui domi capiunt cibum, & de suo vivunt, οἰκίσται vocantur. Porro sunt qui ob parsimoniam domi tenuissimo utantur victu, eoque libenter foris præsistant.*

[a] ne Pallas quidem satis auxilii tulerit. Contra, quisquis propitium, is vel summo Jovi cum suo fulmine mandare laqueum possit. [b] Τὸν πατέρα ἱνχμαῖ ἱδ. Atque hic quidem me progeniit non è cerebro suo, quemadmodum tetricam illam ac torvam Palladem Jupiter, verum [c] ex Neotete nymp̄ha, multo omnium venustissima pariter ac festivissima. Neque rursus id tristi illi aligatus conjugio, quomodo [d] faber ille claudus natus est, verum, quod non paulo suavius, [e] ἐν φιλότῳ μιχθαῖς, quemadmodum noster ait Homerus. Geniuit autem, ne quid erretis, non Aristophanicus ille

Ne Pallas quidem) Palladem potissimum nominat, quod dea sapientiæ, stultitiæ sit Invisa, vel quod illa strenua sit bellatrix, & patrem defenderit adversus gigantes.

Τὸν πατέρα ἱνχμαῖ ἱδ) Id est, Huius patris gloriior esse. Hemistichium est solenne apud Homerum.

Ex Neotete) Id est, ex Juventute. id enim sonat Grace Neotes. Innuit autem, ex divitiis & juventute nasci potissimum stultitiam.

Faber ille) Vulcanum significat ridiculum, & tamen ex matrimonio natum, puta Jovis & Iunonis.

Ἐν φιλότῳ μιχθαῖς) Id est, in amore mixtus. Est autem hemistichium solenne apud Homerum, quoties significat furtivum concubitum, extra matrimonium. Qui in opere ex professo ludicro et ridiculo inquirunt articulos hæreticos, quin hunc criminantur locum, qui toties deos ac deas commemorat. Cujusmodi loci sunt alii quoque complures. Quod si illic agnoscunt jocum & stulticiæ personam, cur non idem faciunt in cæteris? Quum plures nominantur dii, pro joco ducunt: quum tribus verbis attingitur monachorum majestas, mutat universa ecclesia.

ille Plutus, jam [a] capularis, jam oculis captus, sed quondam integer adhuc [b] calidusque juvena, neque juvena solum, verum multo magis nestare, quod tum forte in deorum convivio largius ac meracius hauserat. Quod si locum quoque natalem requiritis, quandoquidem id hodie vel in primis ad nobilitatem interesse putant, quo loco primos edideris vagitus, ego nec in [c] erratica Delo, [d] nec in undoso mari, nec [d] ἐν σπηΐσι γλαφυροῖσι sum edita, sed in ipsis insulis Fortunatis, ubi [e] ἀσπαρτα καὶ ἀνέροτα omnia proveniunt. In quibus neque labor, neque senium, neque morbus est

Capularis) Capulares dicuntur senes decrepiti. Talis autem inducitur Plutus apud Aristophanem.

Calidusque juvena) Allusit ad illud Horatian. Non ego hæc ferrem calidus juvena.

Erratica Delo) Hic natus fuit Apollo cum sua sorore, quorum beneficio insula prius fluitans, capit immobilis esse.

Nec in undoso mari) Nam hinc fingitur nata Venus.

Ἐν σπηΐσι γλαφυροῖσι) Id est, in specubus cavis. Est hoc carmen in primo Odysseæ libro, tum alias crebrum apud Homerum.

Ἀσπαρτα καὶ ἀνέροτα) Id est, Infeminata & inarata, hoc est, citra sationem & citra arationem. Est autem proverbium quoties utilitas contingit citra laborem. Estque apud Lucianum in Parasito, & item in Rhetorum præceptore, sumptum ex Homeri Odysseæ. lib. 9. Οὐτὶ φυτεύουσιν χεῖρὶ φύτον, οὐτ' ἀρώσιν, Ἀλλὰ τὰ γ' ἀσπαρτα καὶ ἀνέροτα πάντα φύονται. Id est, Neque plantam manibus plantam, neque arant, sed infeminata & inarata omnia cresunt.

est ullus, nec usquam in agris [a] asphodelus, malva, squilla, lupinum ve, aut faba, aut aliud hoc genus nugarum conspicitur. Sed passim oculis, simulque naribus, adblandiuntur [b] moly, [c] panaces, [d] nepenthes, amaracus, ambrosia, lotus, rosa, viola, hyacinthus, Adonidis hortuli. Atque in his quidem nata deliciis, nequaquam à fletu sum auspicata vitam,

Asphodelus, malva) Hæc sunt vilia, ac plebeius mensis apta, quæ Lucianus scripsit nasci in insula Fortunatis. odit igitur hæc, veluti sobria & tetrica apta. De asphodelo & malva, Hesiodus in opere cuius titulus Έργα καὶ ἡμέραι. 'Οὐδ' ὅσον ἐν μάλαχῃ καὶ ἀσφοδίλῳ μὲν ὄνειρα. Id est, Neque in malva & asphodelo magna utilitas. Lupini meminit Lucianus.

Moly) Herba sunt fabulose. De moly meminit Homerus Odysf. x. quod dici Mercurium dedisse Vlyssi, ut à beneficiis Circes tutus esset. Versus Homeri sunt: Ὡς ἀπὸ φωνῶντος πόρι φιδρύμακον Ἀργεῖφόντης, Ἐκ γαῖης ἱρύσας, καὶ μοι εὖσιν αὐτῷ ἰδείξην. Πίζῃ δὲ μίλαν ἴσκι, γάλακτι δὲ εἰκαλὸν ἀΐθω. Μῶλυ δὲ μὴ καλίσσι θεοὶ, χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν Ἀνδράσι καὶ θνητοῖσι, θεοὶ δὲ τι πάντα δίδουται, id est, Sic igitur dicens dedit medicamen Mercurium, Ex terra trahens, & mihi naturam ipsius monstravit, Radix quidem nigra erat, lacti autem similis flos. Moly autem ipsum vocant dii. Difficile autem fodere viris mortalibus, dii autem omnia possunt.

Panaces) Dicitur efficax adversus omnes morbos: unde, ut Plin. dicit, nomen habet. πᾶς omne, ἀκασίς medela, ab ἀκίᾳ medeor.

Nepenthes) Nepenthes tristitiam discutit in conviviis: cetera nota sunt.

Artifi

vitam, sed protinus blande [a] arrisi matri. Jam vero non invideo [b] τῷ ὑπάτω Κερίωνι [c] capram altricem, cum me dux lepidissimæ nymphæ suis aluerint mammis, [d] Methe Bacco progenita, & [d'] Apædia Panos filia. Quas hic quoque in cæterarum comitum ac pedissequarum mearum consortio videris: Quarum mehercle nomina, si voletis cognoscere, ex me quidem non nisi Græce audietis. Hæc nimirum, quam sublati superciliis conspicimini, [e] φιλαυτία est. Huic, quam velut ardentibus oculis ac plaudentem manibus videtis, [f] κολακία non en. Hæc semisomnis ac dormitanti similis [g] λήθη vocatur. Hæc cubito utroque innitens, consertisque manibus, [h] μισοπονία

B 2

dicitur.

Arrisi matri) *Vulgus visum tribuit stultis. Alludit autem ad hoc, quod prima vox hominis est ploratus. Et tamen legimus, quosdam natos statim arrisisse matri. quod signum putant auspiciatissimum.*

Τῷ ὑπάτω Κερίωνι) *Id est, summo Jovi, quem Saturnium, hoc est, Saturni filium, vocant. Est autem Hemistichium Homericum.*

Capram altricem) *Jupiter in Creta clam est educatus lacte capræ, cujus cornu inter astra posuit non ingratus alumnus.*

Methe) *Id est, temulentia: nam id Græce μέθη, cui apte tribuit patrem Bacchum vini autorem*

Apædia) *Id est, imperitia. Pan autem crassus & agrestis est, juxta fabulas.*

Φιλαυτία) *Id est, amor sui. Quanquam Græca vox feminini generis est. Hanc sublati superciliis fecit ob arrogantiam.*

Κολακία) *Id est, adulatio, cujus est applaudere.*

Λήθη) *Oblivio.*

Μισοπονία) *Id est, odium laborum. vitium contrarium industria, quam Græci vocant Φιλοπονίαν.*

dicitur. Hæc roseo revincta ferto, & undique delibuta unguentis, [a] ἡδονή: Hæc lubricis & huc atque illuc errantibus luminibus, [b] ἀνοία dicitur. Hæc nitida cute, probeque saginato corpore, [c] τρυφή nomen habet. Videtis & deos duos, puellis admixtos, quorum alterum [d] κῆμον vocant, alterum [e] νύκτερον ὕπνον. Hujus, inquam, famulitii fidelibus auxiliis genus omne rerum meæ subijcio ditioni, ipsis etiam imperans imperatoribus. Genus, educationem, & comites audistis. Nunc ne cui sine causa videar mihi deæ nomen usurpare, quantis commoditatibus deos simul & homines adficiam, quamque late meum pateat numen, arrestis auribus accipite. Etenim si non inscite scripsit quidam, hoc demum esse deum, juvare mortales: &, si merito in deorum senatum asciti sunt, qui vinum, aut frumentum, aut unam aliquam hujusmodi commoditatem mortalibus ostenderunt: cur non ego jure, deorum omnium [f] ἀλφα dicar, habearq; quæ una omnibus largior omnia? Principio quid esse potest vita ipsa vel dulcius vel preciosius? At hujus exordium cui tandem acceptum

Ἡδονή) Id est, voluptas.

Ἀνοία) Id est, amentia.

Τρυφή) Id est, delictum.

Κῆμον) Comum Græci deum faciunt temulentie & intemperantie, ac juveniliū computationum.

Νύκτερον ὕπνον) Id est, altissimum somnum, sic enim vocat Homerus somnum unde quis expergefieri non possit.

Ἀλφα) Id est, alpha. ita per jocum significant primum, quod literis olim notarent numeros. Unde illud, Ego sum α & α.

acceptum ferri convenit, nisi mihi? Neque enim aut [a] ὄρεμοπαίτης hasta Palladis, aut [b] νεφελωπίου Jovis [c] ægis, hominum genus progignit, vel propagat. Verum ipse deum pater, atque hominum rex, qui totum nutu tremefactat olympum, fulmen illud trifidum ponat oportet, & vultum illum [d] Titanicum, quo, cum lubet, Deos omneis territat; planeque histrionum more, aliena sumenda misero persona, si quando velit id facere, quod nunquam non facit, hoc est, [e] παῖδοποιόν. Jam vero Stoici se diis proximos autumant. At date mihi ter quaterque, aut si libet, sexcenties Stoicum; tamen huic quoque, si non barba, insigne sapientiz, etiam si cum hircis commune, certe supercilium erit ponendum, explicanda

ὄρεμοπαίτης) Hoc epitheton Homerus tribuit Palladi, quod fortem ac potentem habeat patrem Jovem. Est autem tetraca Pallas maxime cum vibrat hastam.

Νεφελωπίου) Id est, nubium congregatoris: sic enim subinde appellat Homerus, νεφελωπία Ζεύς.

Ægis) Est clypeus Jovis, ex pelle capre altricis. hanc obtendit cum sevit; cum amat, deponit.

Titanicum) Id est, torvum: nam Titanes vocantur antiquissimi deorum. Porro senes tetrici dicuntur πταινῆς εὐδότες, id est, Titanicum obtuentes, qui torvo truculentoque sunt aspectu.

Παῖδοποιόν) πᾶς puer, ποιῶν facere. hoc est, liberis creandis operam dare, sic verecunde vocant τὸ habere rem cum muliere.

explicanda frons, abjicienda [a] dogmata illa adamantina, ineptiendum at delirandum aliquantisper. In summo, me, me inquam, sapiens ille accersat oportet, si modo pater esse velit. Et cur non aperius meo more vobiscum fabuler? Quæso num caput, num facies, num pectus, num manus, num auris, quæ partes honestæ putantur, progenerant deos aut homines? Non opinor. imo ea pars, adeo stulta, adeoque ridicula, ut nec nominari citra risum possit, humani generis est propagatrix. Is demum est sacer ille fons, unde vitam hauriunt omnia, verius quam ille [b] Pythagoricus quaternio. Age vero, qui vir obsecro matrimonii capistro velit præbere os, si, quemadmodum isti sapientes facere consueverunt, prius ejus vitæ incommoda secum perpenderit? aut quæ tandem mulier virum admissura sit, si partus periculosos labores, si educationis molestiam, vel noxam, vel cogitarit? Porro si conjugii debetis vitam, conjugium autem debetis *ἀνδρὶ* pedisequæ; mihi nimirum quid debeatis, intelligitis. Tum quæ, semel hæc experta, denuo repetere velit, nisi *ἀνδρὶ* præsens numen adfuerit? Neque vero id Venus ipsa vel [c] reclamante Lucretio unquam inficias iverit, sine nostri numinis accessione, suam vim mancā atque irritam esse. Itaque ex nostro illo temulento ridiculoque

Dogmata) *Id est, decreta: sic enim vocantur placita Philosophorum. Adamantina vocat, quod certissima habeantur.*

Pythagoricus) *Allusit ad carmen vulgatissimum Pythagoræ. Νὰ μὲν τὸ ἀντίγον. Ἰὼν ἃ παρὰ δόξα πρὸς αὐτὸν Παγὰν ἀνδρὶς πόσιος. id est, Per animæ nostræ dantem quaternionem Fontem perpetuæ naturæ.*

Reclamante Lucretio) *Nam in carmine suo tribus Veneri rerum omnium gignendarum vim ac principatū*

loque lusu. proveniunt & superciliosi Philosophi, in quorum locum nunc succedere quos [a] vulgus monachos appellat, & purpurei reges, & pii sacerdotes, & ter sanctissimi pontifices. Postremo totus etiam ille decorum poeticorum cœtus, adeo frequens, ut turbam vix jam ipse capiat olympus, tamen si spatiosissimus. [b] At sane parum sit, mihi vitæ seminarium ac fontem deberi, nisi quicquid in omni vita commodi est, id quoque totum ostendero mei muneris esse. Quid autem hæc? num omnino vita videtur appellanda, si voluptatem detraxeris? [c] Applausistis. Equidem sciebam neminem vestrum ita sapere, [d] vel desipere magis; imo sapere potius, ut in hac esset sententia. Quanquam ne Stoici quidem isti voluptatem aspernantur; tamen si sedulo dissimulant, milleque convitiis eam apud vulgus dilacerant; nimirum [e] ut deterritis aliis, ipsi prolixius fruantur. Sed dicant per Jovem, quæ tandem vitæ pars est non tristis, non infestiva, non invenusta, non insipida, non molesta, nisi voluptatem, id est, stultitiæ condimentum, adjun-

B 4

xeris

Vulgus monachos) Quod olim apud Hebræos erant filii prophetarum. quod apud Græcos & Indos Philosophi, hoc apud Christianos monachi videntur esse.

At sane parum) Ostendit stultitia, vitæ initium sibi deberi. nunc demonstrat, & omnia vitæ commoda à se proficisci.

Applausistis) Innuit, stultis ita maxime videri, vitam absque vulgaribus istis voluptatibus non esse expectendam.

Vel desipere potius) Quanto cum decoro personæ, variat correctionem? Porro quod aliis est desipere, id est stultitiæ sapere.

Ut deterritis aliis) Allusit ad Philoxenum, in palamentum nasi mucum emungere solitum, ut aliis æversantibus cibum, ipse solus resceretur.

xeris? Cujus rei cum satis idoneus testis esse possit ille nunquam satis laudatus Sophocles, cujus extat pulcherrimum illud de nobis elogium, [a] Ἐν τῷ φρονίῳ γὰρ μὲν, ἡδίστος βίῳ, tamen age rem omnem singulatim aperiamus. Principio quis nescit primam hominis ætatem multo lætissimam multoque omnibus gratissimam esse? Quid est enim illud in infantibus, quod sic exosculamur, sic amplectimur, sic fovemus, ut hostis etiam huic ætati ferat opem; nisi stultitiæ lenocinium? quod data opera prudens natura, recens natis adjunxit, ut aliquo voluptatis velut autoramento, & educandorum labores delinire queant, & tuentium favores eblandiantur. Deinde quæ succedit huic adolescentiæ, quam est apud omnes gratiosa, quam illi candide favent omnes, quam studiose provehunt, quam officiose porrigunt auxiliares manus? At unde quæso ista juventutis gratia? unde, nisi ex me? cujus beneficio quam minimum sapit, atque ob id quam minime ringitur. Mentior, nisi mox, ubi grandiores facti, per rerum usum ac disciplinas virile quiddam sapere cœperint, continuo deflorescit formæ nitor, languescit alacritas, frigescit lepos, labascit vigor. Quoque longius à me subducitur, hoc minus minusque vivit, donec succedat [b] τὸ χαλεπὸν γῆρας, id est, molesta senectus, non jam aliis modo, verum etiam sibi met invisa. Quæ quidem prorsum nulli morra-

Ἐν τῷ φρονίῳ γὰρ μὲν, ἡδίστος βίῳ) Versus est senarius iambicus, id est, In nihil sapiendo vita jucundissima. Ni fallor, verba sunt Araci, dolentis quod ab insania resipuerit. Est similis fabella apud Horatium de quodam Argivo, expostulante cum amicis quod illorum opera restitutus esset ab insania.

Τὸ χαλεπὸν γῆρας) Id est, molesta senectus. Nam id epithesi subinde tribuit illi Homerus.

mortalium foret tolerabilis, nisi rursus tantorum misera laborum dextra adesset, & quemadmodum dii poetarum solent pereuntibus aliqua metamorphosi succurrere, itidem ego quoque * jam capulo proximos denuo, quoad licet, ad pueritiam revocarem. Unde non abs re vulgus eos * *παλιμπαῖδας* appellare consuevit. Porro si quis transformandi rationem requirat, ne id quidem celarim. * Ad Lethes nostræ fontem (nam in insulis Fortunatis oritur: siquidem apud inferos tenuis modo rivulus labitur) eos produco, ut simul atque illic longa potarint oblivia, paulatim dilutis animi curis repubescant. At isti jam delirant, inquirunt, jam desipiunt, Esto sane Sed istuc ipsum est repuerascere. An vero aliud est puerum esse, quam delirare, quam desipere? An non hoc vel maxime in ea delectat ætate, quod nihil sapit? Quis enim non ceu portentum oderit atque excretur puerum virili sapientia? Astipulatur & vulgo jactatum proverbium, * Odi puerulum præcoci sapientia. Quis autem sustineret habere commercium aut consuetudinem cum eo sene, qui ad tan-

B 5

tam

Aliqua metamorphosi) Id est, transformatione, ut Phaetontem in cygnum, Alcyonem in avem transformant.

Jam capulo) Id est, morti; unde & capulares senes vocantur, admodum defecti ætate. Capulus autem est locus, quo cadavera efferruntur.

παλιμπαῖδας) Id est, iterum pueros; quod ad pueritiam redisse videntur. Notum est proverbium. Bis pueri senes; ad quod allusit.

Ad Lethes) Quoniam paulo superius Lethen, id est, Oblivionem, unam ex suis fecit pedisse quis. Innuit autem, senes obliuiosos esse, & ob id jucundius vivere, quod multorum vite malorum non meminerint.

Odi puerulum) Senarius est proverbialis, & citatur ab Apuleio, in Apologia magis secunda. Præcox autem dicitur qui ante tempus maturefcit.

tam rerum experientiam, parem animi vigorem iudicii que acrimoniam adjunxisset? Itaque delirat senex meo munere. Sed tamen delirus iste meus interim miseris illis curis vacat, quibus sapiens ille distorquetur. Interim non illepidus est compotor. Non sentit vitæ tardium, quod robustior ætas vix tolerat. Nonnunquam cum sene Plautino [a] ad tres illas literas revertitur, infelicissimus, si sapiat. At interim meo beneficio felix, interim amicis gratus, ne congerro quidem infestivus. Quandoquidem & apud Homerum è Nestoris ore fuit oratio [b] melle dulcior, cum Achillis sit amarulenta; & apud eundem senes in mœnibus confidentes [c] τῶν λειρῶντων vocem edunt. Quo quidem calculo ipsam etiam superant pueritiam, suavem quidem illam, sed infantem, ac præcipuo vitæ oblectamento, pura garrulitate, carentem. Addite huc, quod pueris quoque gaudeant impensius senes, ac pueri vicissim senibus delectentur, [d] ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει διὸς ὡς τὸν ὅμοιον. Quid enim inter illos non convenit, nisi quod hic rugosior, & plures numerat natales? Alioqui capillorum albor, os edentulum, cor-

Ad tres literas) Ita quidem senex apud Plautum ait, se tres didicisse literas, a, m, o. Sic enim innuit se cœpisse amare.

Melle dulcior) Sic enim scripsit Homerus Ili. α.

Τῶν λειρῶντων) Id est, floridum. Sic enim ait Iliad. γ. de senibus sedentibus ὅτι σκαίησι πύλῃσιν ὅπα λειρῶντων ἱέσσι id est, super Schæas portas vocem floridam mittunt. Est autem tacita allusio ad λῆγον, quod nugas significat; Minimum discrimen est inter λῆγον & λειρῶν, id est, inter nugas & florem.

Ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει διὸς ὡς τὸν ὅμοιον) Id est, ut semper similem ducit Deus ad similem. Versus est Homericus ex Iliad. ι.

corporis modus minor, lactis appetentia, balbuties, garrulitas, ineptia, obliuio, incogitantia, breuiter omnia cetera congruunt. Quoque magis accedunt ad senectam, hoc propius ad pueritiam similitudinem redeunt donec puerorum ritu, citra vitæ tardium, citra mortis sensum, emigrant è vita. Et nunc qui uolet, & hoc meum beneficium cum reliquorum deorum metamorphosi comparet. Qui quid irati faciant, non libet commemorare: sed quibus quam maxime propitii sunt, eos solent in arborem, in avem, in cicadam, aut etiam in serpentem transformare: quasi uero non istud ipsum sit perire, aliud fieri! Ego uero hominem eundem optimæ ac felicissimæ uitæ patri restituo. Quod si mortales prorsus ab omni sapientiam commercio temperarent, ac perpetuo mecum ætatem agerent, ne esset quidem ullum senium, uerum perpetua iuuenta fruerentur felices. An non uidetis tetricos istos, & vel philosophiæ studiis, vel seriis & arduis addictos negociis plerumque priusquam pene iuuenes sint, jam consensuisse, uidelicet curis, & assidua acrique cogitationum agitatione, sensim spiritus & succum illum vitalem exhauriente? Cum contra Moriones mei pinguiculi sint, & nitidi, & bene curata cute plane * χοῖρος quod ajunt, Ἀγρὸς ὄντος, nunquam profecto senectutis incommodum ullum sensuri, nisi nonnihil, ut sit, sapientum contagio inficerentur. Adeo nihil patitur hominum uita omni ex parte beatum esse. Accedit ad hæc vulgati proverbii non leue testimonium, quo distitant, Stultitiam unam esse rem, quæ & iuventam alloqui fugacissimam rem oreitur, & improbam senectam procul arceat. Ut non temere

Χοῖρος Ἀγρὸς ὄντος) Id est, porci Acarnanii. in delicatos ac nitidos dicebatur: fortassis quod ea regio pinguisimos mitteret porcellos.

mere* de Brabantis populari sermone iactatum sit. Cum cæteris hominibus ætas prudentiam adferre soleat, hos quo propius ad senectam accedunt, hoc magis atque magis stultescere. Atqui hac gente non est alia vel ad communem vitæ consuetudinē festi-
vior, vel quæ minus sentiat senectutis tristitiam. His quidem ut loco, ita & vitæ instituto confines sunt
* Hollandi mei. Cur enim non meos appellem, us-
que adeo studiosos mei cultores, ut inde vulgo cog-
nomen emeruerit? cuius illos adeo non pudet, ut
hinc vel præcipue sese iactitent. Eant nunc stultissi-
mi mortales, * Medeas, Circes, Veneres, Auroras,
* & fontem nescio quem requirant, quo sibi ju-
ventam restituant, cum id sola præstare & possim
& soleam. Apud me succus est ille mirifi-
cus, quo Memnonis filia Tithoni avi sui ju-
ventam

De Brabantis) *Nulla natio, neque humanior nec me-
lior quam Brabantorum, Verum ob perpetuam hilar-
tatem, quam illis nec senectus admittit dictum est hoc
joco vulgari proverbium, Brabantus quo natu gran-
dior, hoc stultior.*

Hollandi mei) *Et hæc laudatissima gens est. tamen
ob ingenii simplicitatem, & mores minime fucatos,
vulgo stulti vocantur, proverbio iocoso. Porro quod
dicit, mei, non ad Erasmum qui Hollandus est, sed ad
stulticiæ personam referri debet.*

Medeas, Circes, Veneres, Auroras) *Medea magi-
cis herbis senibus revocavit iuventutem. Circe item sua
virga suoque poculo vertebat homines in quas vellet
formas. Venus Phaonem ex senē fecit adolescentem
elegantissimum, adeo ut postea a Sapphone deamare-
tur. Aurora succo suo iuventutem produxit in pluri-
mos annos suo Tithono.*

Ei fontem nescio quem) *Significat fontem juven-
tutis appellatum, in quem ingressi senes repubescant.*

ventam prorogavit. Ego sum Venus illa, cujus favore Phaon ille repubuit, ita ut à Saphone tantopere deamaretur. *Mex* sunt herbæ quæ sunt, mea precamina, meus ille fons, qui non solum revocat elapsam adolescentiam, sed quod est optabilius, perpetuam servat. Quod si omnes huic sententiæ subscribitis, adolescentia nihil esse melius, senectute nihil detestabilius, quantum mihi debeatis videtis opinor, quæ tantum bonum retineam, tanto excluso malo. Sed quid adhuc de mortalibus loquor? Cælum omne lustrate, & mihi [a] meum nomen opprobret, licebit, quicumque volet, si quem omnino deorum repererit non insuavem & aspernabilem, nisi meo numine commendetur. Etenim cur [b] semper ephebus & comatus Bacchus? nempe quia vecors ac temulentus, conviviis, saltationibus, choreis, lusibus vitam omnem transigens, ne tantulum quidem habet cum Pallade commercii. Denique tantum abest, ut sapiens haberi postulet, ut [c] ludibriis ac jocis coli gaudeat. Neque proverbio offenditur, quod illi fatui cognomentum attribuit, id est, huiusmodi, [d] *Μωρόχῃ μωρότερος*. Porro Morycho nomen verterunt, quod illum, pro templi foribus sedentem, mustio fici-

que

Meum nomen) *Id est, Stultam me vocet.*

Semper ephebus) *Veteres Bacchum puerili specie & promissu capillus fingeant teste Macrobio.*

Ludibriis ac jocis) *Sentit de personis, oscillis, utribus unclis, de quibus meminit Virgilius in Georgicis.*

Μωρόχῃ μωρότερος) *Id est, Morycho stultior. Lege Chiliades Erasmi, in quibus erudite juxta ac copiose proverbium hoc explicatur.*

que recentibus agricolarum lascivia consueverit oblinere. Tum autem quid non scommatum in hunc [a] vetus jecit comœdia? O insulsum, inquiunt, deum, & dignum qui [b] ex inguine nasceretur. At quis non malit hic fatuus & insulsus esse, semper festivus, semper pubescens, semper omnibus lusus ac voluptatem adferens, quam vel [c] ἀγρυπνῶντις ille Jupiter omnibus formidabilis, [d] Pan suis tumultibus omnia senio vitians, vel [e] favillis oppletus Vulcanus, ac semper officinæ laboribus squalidus, aut Pallas etiam ipsa sua Gorgone & hasta terribilis, [e] καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ σπέρματος Διὸς? Cur semper puer Cupido, nisi quia nugator est, καὶ [f] μηδὲν ὧν neque facit neque cogitat? Cur aurex Veneri semper vernat sua forma? Nimirum, quia mecum habet affinitatem; unde & patris mei colorem vultu refert atque hac de causa est apud Homerum

Vetus jacet comœdia) Nam Aristophanes in *Ranis* ridiculum inducit Bacchum, Herculis ornatum ad inferos euntem, ut tragicos audiat.

Ex inguine) Nam Bacchus bis natus fingitur, semel ex matre, semel ex Iovis femore.

Ἀγρυπνῶντις) Hoc cognomen Homerus subinde tribuit Iovi, quod aliud ostendat, & aliud habeat in animo.

Pan) Is deus putatur immittere subitos terrores, qui *Panici* vocantur, & senex fingitur.

Favillis) Quod faber sit ararius.

Καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ σπέρματος Διὸς) Id est, Semper intuens torve, sic enim apud Lucianum Cupido ait, se deterre-ri, ne Palladem adeat, quod semper sit torvis oculis.

Μηδὲν ὧν) Id est nihil sanum. Est Græcis proverbium cum omnia scelerata ac stulta significant.

rum [a] χρυσή Ἀφροδίτη. Deinde [b] perpetuo ridet, si quid modo poetis credimus aut horum æmulis statuariis. Quod numen unquam religiosius coluere Romani, quam Floræ omnium voluptatum parentis? Quanquam si quis etiam tetricorum deorum vitam diligentius requirat ab Homero reliquisque poetis, reperiet stulticiæ plena omnia. Quid enim attinet reliquorum facta commemorare, cum Jovis ipsius fulmitatoris amores ac lusus probe noritis? cum severa illa Diana oblita sexus, [c] nihil aliud quam venetur, [d] Endymionem interim deperiens? Verum illi sua facinora à [e] Momo audiant malim, à quo sæpius quondam audire solebant. Sed hunc nuper irati una cum [f] Ate in terras præcipitem dederunt, quod sapientia sua felicitati deorum importunus

Χρυσή Ἀφροδίτη) Id est, *Aurea Venus*. Sic enim vocat Homerus, tum *Iliad.* & tum alibi frequenter.

Perpetuo ridet, Sic eam fingit Homerus multis locis, unde *εὐλομείδης* dicitur. Theocritus in *Ceriacleptis*, καὶ ἡ μήτηρ γέλασται, id est, *Et mater, Venus videlicet ridens*, & idem in *Daphnide*, ἦλθε γὰρ μὲν ἀδίστα καὶ ἡ Κύπρις γέλασα. id est, *Venit dulcis Venus ridens*. & Virgilius, *Olli subridens*.

Nihil aliud quam venetur) Id est, *tantum venetur*. Sic Quintilianus: *Nihil aliud quam flebat*.

Endymionem) Nota est fabula de Luna ad Endymionem descendente.

Momo) Is deus reprehensionis apud Platonem. Hunc Lucianus fingit libere adversus Iovem, & alios deos, loquentem in concilio. Et vera est fabula illum Pallas, Vulcani, ac Promethei carpissæ opera.

Ate) Græce sonat *noxa*. Hanc Homerus fingit à Iove in terram deturbatam, & hujus opera inter mortales dissidia nasci.

portunus obstreperet. Neque mortalium ullus ex-
ulem dignatur hospitio, tantum abest, ut illi in
principum aulis sit locus, in quibus tamen mea [a]
Κολακίᾳ primas tenet, cui cum Momo non ma-
gis convenit, quam cum agno lupi. Itaque sublato
illo, jam multo licentius ac suavius nugantur dū,
vere [b] ῥᾶν ἄγχις ut inquit Homerus, nullo
videlicet censo: e. Quos enim non præbet jocos
[c] ficulnus ille Priapus? Quos non ludos exhibet
furtis [d] ac præstigiis suis Mercurius? Quin &
Vulcanus ipse in deorū convivii [e] γελωτοποιῶν age-
re consuevit, ac modo claudicatione, modo cavillis,
modo

Κολακίᾳ) Id est, adulatio. quam pedissequam fecit,
& digito monstrat.

ῥᾶν ἄγχις) Id est, facilius agentes. Sic &
Terentius: quæ vos facillime agitis. de divitiis
loquens, quorum vita facilior & expedita. Theocritus
item in Cyclope, Οὐτω γὰρ ῥᾶν αἰετὰ δῖα γ' ὁ Κύκλωψ
ἰπαρ' ἡμῖν. id est, sic igitur facillime egit Cyclops
apud nos.

Ficulnus ille) Allusit ad Horatianum Priapum,
quem ille ficulnum facit in Satyris. Olim truncus
eram ficulnus, inutile lignum. Tum Græci quicquid
contemnunt, ficulnum dicitur, ut in suis Chiliadibus
testatur Erasmus.

Ac præstigiis) Lucianus narrat illum Vulcani for-
cipem furatum. Item Apollinis boves, tum & sagit-
tas præstigiis ademit.

Γελωτοποιῶν) Id est, morionem. sic enim vocant
Græci, qui risum movere studeat. Sic apud Homerum,
Vulcanus in convivio deorum ministrat, & claudica-
tione risum movet. Tum calicem porrigens matri, ridi-
cula quadam loquitur, ut rixam discutiat inter
Jovem & Junonem. Vnde Homerus loquens de
Vulcano

modo ridiculis dictis exhilarare computationem. Tum & Silenus ille [a] senex amator, [b] τὴν κόρ-
δακα saltare solitus, una cum Polyphemo [c] τὸν
τρειπαιλὸν, Nymphis τὰν γυμνοποδίαν saltantibus.
Satyri semicapri [d] Atellanas agitant. [e] Pan insul-
sa quapiā cantiuncula risum omnibus movet, quem
ita malunt, quā ipsas audire musas, præcipue cū jam
nectare coeperint madere. Porro quid ego nunc com-
memorē, quæ probe poti dii post convivium agitent?
adeo mehercle stulta ut ipsa nonnunquam à risu
tempe-

Vulcano Il. α. Ἄρτερος δ' ἄρ' ἐνὶ οἴκῳ γέλασ
μακρότεροι θεοῖσιν, ὥς ἴδεν Ἡρακλῆς διὰ δώματα
ποιτῶντα. Id est, inextinguibilis igitur motus est
risus beatis diis, ut viderunt Vulcanum per domus
servientem.

Senex amator) Hic nymphas persequitur, & insi-
diatur, apud Ovidium.

Τὴν κόρδακα) Cordax genus ridicula saltationis ac
rusticane, cuius meminit Lucianus in libro de saltati-
one, meminit & Pollux libro quarto, cap. decimo
tertio, καὶ ἰσθὺν ὀρχήσας.

Τὴν τρειπαιλὸν) Vox ficta, qua representatur sal-
tatio Cyclopis Polyphemi. unde & Horatius: Sal-
taret uti Cyclopa rogabat. Meminit Aristophanes
in Pluto.

Τὴν γυμνοποδίαν) Et hoc saltationis genus à nu-
ditate pedum dictum: γυμνὸν enim nudum, πῆς pes
dicitur. Meminit Lucianus.

Atellanas) Atellane, saltationis est genus, in quo
obsæcni gestulationibus libido representabatur, ab
Atella civitate vocatum.

Pan) Nam & in fistulam habet, sed agrestem:

temperare nequeam. At satius est, in his [a] Harpocratis meminisse, ne forte nos quoq; [b] Coryceus aliquis deus auscultet, ea narrantes, quæ Momus quidem impune proloquutus est, sed jam tempus est ut [c] ad Homericum exemplar relictis cœlitibus vicissim in terrâ demigremus, quamq; ibi nihil lætum, aut felix nisi meo munere, dispiciamus. In primis videtis, quanta providentia natura parens & humani generis opifex, illud caverit, ne usquam deesset stultitiæ condimentum. Etenim cum Stoicis definitionibus nihil aliud sit sapientia, quam duci ratione: contra stultitia, affectuum arbitrio moveri: ne plane tristis ac tetrica esset hominum vita, Jupiter quanto plus indidit affectuum quam rationis? quasi [d] semiunciam compares ad assem. Præterea [e] rationem in angustum capitis angulum relegavit, reliquum omne corpus perturbationibus reliquit. Deinde duos quasi tyrannos violentissimos uni opposuit: iram, quæ præcordiorum arcem obtinet, atque adeo ipsum vitæ fontem, cor: & concupiscentiam, quæ ad imam usque pubem latissime imperium occupat.

Harpocratis) *Is erat silentii Deus.*

Coryceus) *Græci proverbio Coryceos vocant, qui clanculum auscultant, & explorant quid agatur. Vide in Chiliadibus.*

Ad homericum exemplar) *Nam huic mos est, nunc quid agant dii in cælo, nunc quid homines in terris vicissim miscere narrationem.*

Semiunciam ad assem) *Id est, vigesimam quartam partem ad totum. Ridicule autem meminit assis & uncie, quæ sunt ponderum nomina cum de rebus animi loquatur.*

Rationem in angustum) *Sic Plato rationem in cerebro collocavit, iram in pectore, in inferioribus concupiscentiam.*

occupat. Adversus has geminas copias quantum valeat ratio communis hominum vita satis declarat, cum illa, quod unum licet, vel [f] usque ad ravim reclamationat, & honesti dictat formulas, verum hi laqueum regi suo remittunt, multoque odiosius obstrepunt donec jam ipse quoque fessus ultro cedit ac manus dat. Caterum quoniam viro, ad ministrandis rebus nato, plusculum de rationis unciola erat aspergendum, ut huic quoque pro virili consuleret me hic sicut in ceteris in consilium adhibuit, [b] moxque consilium dedi me dignum: nempe uti mulierem adjungeret: animal videlicet stultum quidem illud atque ineptum, verum ridiculam & suave, quod convictu domestico, virilis ingenii tristitiam sua stultitia condiret atque edulcarer. Nam quod Plato dubitare videtur, utro in genere ponat mulierem rationalium animalium, an brutorum, nihil aliud voluit, quam insignem ejus sexus stultitiam indicare. Quod si qua forte mulier sapiens haberi voluerit, ea nihil aliud egerit quam ut bis stulta sit; perinde quasi bovem aliquis ducat [c] ad ceroma, invita reluctantique Minerva. Conduplicat enim vitium, quisquis, contra naturam virtutis fucum inducit atque alio deflestit ingenium. Quemadmodum, juxta Græcorum proverbium simia semper est simia, etiam si purpura vestiatur: Ita mulier semper mulier est; hoc est stulta

Usque ad ravim) *Id est, usque ad raucedinem. Plautinum proverbium est.*

Moxque consilium) *Si nugas quaslibet vocamus ad seriam ac severam examinationem, quid magis impium quam hoc tribuere stultitiæ, quod scriptura commemorat à Deo factum?*

Ad ceroma) *Unguenti genus est, quo inungebantur athletæ.*

stulta, quamcunque personam induerit. Neque vero mulierum genus usque adeo stultum arbitror, ut eam ob rem mihi succenseant, quod illis & ipsa mulier & stultitia stultitiam attribuam. Etenim si rem recta reputent via hoc ipsum stultitiæ debent acceptum ferre, quod sint viuis multis calculis fortunatiores. Primam formæ gratiam quam illæ merito rebus omnibus anteponunt, cuiusque præsidio in tyrannos etiam ipsos tyrannidem exercent. Alioqui unde nam horror ille formæ, hispida cutis & barbæ sylvæ, plane senile quiddam in viro, nisi à prudentiæ vitio? cum fœminarum, semper lævæ malæ, vox semper exilis, cutis mollicula, quasi perpetuam quandam adolescentiam imitentur. Deinde quid aliud oprant in hac vita, quam ut viris quam maxime placeant? Nonne huc spectant tot cultus, tot faci, tot balnea, tot compturæ, tot unguenta, tot odores, tot componendi, pingendi, fingendique vultus, oculos, & cutem artes? Jam, num alio nomine viris magis commendatæ sunt, quam stultitiæ? Quid enim est, quod illi mulieribus non permittunt? At quo tandem autoramento, nisi voluptatis? Delectant autem fœminæ non alia re, quam stultitia. Id esse verum non ibit inficias, quisquis secum reputarit, quas vir cum muliere dicat ineptias, quas agat nugas, quoties fœminea voluptate decreverit uti. Habetis igitur primum & præcipuum vitæ oblectamentum quo fonte proficiscatur. Sed sunt nonnulli cum primis autem senes, bibaces quidem illi magis quam mulierosi, qui summam voluptatem in compositionibus constituunt. Equidem an sit ullum lautum convivium, ubi mulier non adsit, viderint alii. Illud certe constat, citra stultitiæ condimentum, nullum omnino suave esse. Adeo ut, si desit, qui seu vera, seu simulata stultitia risum moveat, *πλεονεξία* quempiam vel mercede conductum accersant,

sant, aut ridiculum aliquem parasitum, adhibeant, qui ridendis, hoc est, disteriis, silentium ac tristitiam computationis discutiat. Quorsum enim attrinebat, tot bellariis, tot lauticiis, tot cupediis onerare ventrem, nisi & oculi pariter & aures, nisi totus animus, risu, jocis, leporibus pasceretur. At [a] istiusmodi tragemarum ego sum architectrix dnica. Quanquam illa ipsa jam in convivii solennia, [b] regem sortiri talis, lusitare tesseris, [c] philotesiis invitare, certare [d] *συμπεποεῖς*, [e] ad myrtum canere, saltare, gesticulari, non a septem Græciæ sophis, verum à nobis, ad humani generis salutem reperta sunt. Atqui omnium hujusmodi rerum ea natura est, ut quo plus habent stultitiæ, hoc plus conferant vitæ mortalium; quæ si tristis, [f] ne vitæ quidem

Istiusmodi tragematum) *Tragemata vocant Græci, quæ latini bellaria vocant, nempe secundæ mensæ delicias.*

Regem sortiri talis) *Rex dicebatur qui singulis præscribebat, quantum deberent bibere.*

Philotesiis) *Græci φιλοτινίας vocant quibus & hodie nostrates utuntur, cum in amicitia signum præbebant alicui, ac deinde porrigunt poculum.*

Συμπεποεῖς) *Id est, circumlationibus. Sic enim vocant, cum dicendi, canendi, bibendique vices, ordine per omnes circumferentur.*

Ad Myrtum canere) *Olim qui canere jubebatur, myrteum ramum accipere solitus erat ab eo qui ante cecinerat, atque in finita cantione tradebat ei quem vellet post se canere, ut copiosius explicat Erasmus in suis Chiliadibus.*

Nec vita quidem) *Vnde veteres vivere dicebant, genialiter agere lauteque. Catullus; Vivamus, mea Lesbia, atque amemus.*

quidem appellanda videatur. Tristis autem evadat oportet, nisi cognatum tedium hoc genus oblectamentis absterferis. Sed erunt fortassis, qui hoc quoque voluptatis genus negligant, & in amicorum charitate & consuetudine acquiescant, amicitiam distantes unam rebus omnibus anteponendam, quippe rem usque adeo necessariam, [a] nec aer, nec ignis, nec aqua magis, rursus adeo jucundam ut qui hanc de medio sustulerit, solem sustulerit: adeo denique honestam, siquid tamen hoc ad rem pertinet, ut nec ipsi Philosophi vereantur eam inter præcipua bona commemorare. Sed quid si doceo me hujus quoque tanti boni [b] & puppim esse & proram? Docebo autem, non [c] crocodilitis, aut [d] soritis, [e] ceratinis, aut aliis id genus dialectico-

Nec aer nec ignis) Ita M. Tullius in *Lalio de amicitia*.

Et puppim esse & proram) Proverbialiter dixit Præcipuum authorem & fontem. Nam qui puppim ac proram navis habet, totam habet navim.

Crocodilitis) Crocodilites genus est syllogismi capciosi, quem dialectici fingunt crocodilum proposuisse mulieri, cujus filium rapuerat. Si dixeris, inquit, verum, reddam tibi filium. Illa respondit, Non reddes Et ergo redde, quia verum dixi. Imo inquit, si reddidero, non dixeris verum.

Soritis) Sorites syllogismus est, quem Cicero vocat acervalem, quod acervandis paulatim singulis fallat, Ut: Decem nummi non faciunt divitem quid si unum addas? quid si etiam unum? Ita fiet ut nunquam fias dives si nunquam unus nummus facit divitem. Dicitur autem *ὁρὸν τὸ σὺν ἅ*, id est, à cumulo sive acervo.

Ceratinis) Quos latini cornutos, cum è duobus quicquid responderis, in te retorquetur. Hujusmodi syllogismos veteres dialectici laudabant. Dicitur autem *ὁρὸν τὸ κέραν*, id est, cornu.

lecticorum argutiis, sed pingui, quod aiunt, Minerva rem digito propemodum ostendam. Age, convenire, labi, excutire hallucinari in amicorum vitiis, quædam etiam insignia vitia pro virtutibus amare, mirarique, an non stultitiæ videtur affine? Quid cum alius exosculatur nævum in amica, alium delectat [a] polypus Agnæ, cum filium [b] Strabonem appellat pætum pater? quid inquam, hoc est, nisi mera stultitia? Clament terq; quaterque, stultitiam esse: atqui hæc una Stultitia [c] & jungit, junctos & servat amicos. De mortalibus loquor quorum nemo sine vitiis nascitur; optimus ille est, qui minimis urgetur, cum interim inter sapientes istos deos, aut omnino non coalescit amicitia aut tetrica quædam & ipsuavis intercedit, nec ea nisi cum paucissimis: nam cum nullis dicere religio est, propterea quod maxima pars hominum desipit, imo nullus est, qui non multis modis deliret, & non nisi inter similes cohæret mutua benevolentia ea certe haud quaquam stabilis est, nec admodum duratura, nimirum inter morosos & plus satis oculatos, ut qui in amicorum vitiis tam cernunt acutum, quam aut aquila aut serpens Epidaurius. At ipsi in propriis vitiis quam lippiunt, & quam non vident manti-

Polypus) *Allusit ad versus Horatianos. Polypus vitium est narium grave olentium. Agnam vocat amicam.*

Strabonem appellat pætum) *Strabonem esse, vitium est oculorum distortorum. Pætum esse levius est: nam pætis oculis pingebatur Venus, quod id videatur amatorium.*

Et jungit junctos) *Et hoc carmen est Horatianum. Vt est illud: Nam vitiis nemo sine nascitur. Et illud: Quam ut aquila aut serpens Epidaurius,*

[c] manticam in tergo pendentem? Itaque cum ea sit hominū natura, ut nullum ingenium reperiatur non magnis obnoxium vitiis; adde tantum animorum ac studiorum dissimilitudinem, tot lapsus, tot errata, tot casus vitæ mortalis: quo pacto vel horum constabit [b] inter Argos istos amicitiz jucunditas, nisi accesserit ea quam mire Græci ἰσθδεναι appellant? hac seu stultitiam seu morum facilitatem vertās, licebit. Quid autem? an non Cupido, ille omnis necessitudinis autor & parens, prorsum oculis captus est? cui quemadmodum [c] τὰ μὴ καλὰ καλὰ πῶνται, itidem inter nos quoq; efficit ut suū cuique pulchrum videatur, ut [d] cæcus cæcam, perinde ut [e] pupus pupam, deamet. Hæc passim & fiunt & ridentur, sed tamen hæc ridicula jucundam vitæ

Manticam in tergo) Est hoc proverbium in eos, qui aliorum cernunt vitia, sua non vident. Natum ex Æsopi fabula, Persius: Vt nemo in sese tentat descendere, nemo! Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

Inter Argos istos Argos vocat plus satis oculatos. Nam ut Ovid. ait: Cinctum luminibus centum caput Argus habebat.

Τὰ μὴ καλὰ καλὰ πῶνται) Id est, Non pulchra pulchra videntur. Hemistichium est Theocriti de amante. Sic enim ait in Idyllio ἢ γὰρ ἔσθ' ἢ πολλὰ κ' ἢ πολὺ αὖτε τὰ μὴ καλὰ καλὰ πῶνται. Id est, Etenim amorī sæpe, ô Polypheme, quæ non pulchra, pulchra videntur, Cæcus enim amor à poetis fingitur: Ὁ τυφλῶν τὸ φίλ' αἰεὶ τὸ φίλ' ἔσθ' ὡς, ut ait Plato; id est, Excacatur amans circa amatum.

Cæcus Cæcam) Id est, vetulus vetulam. Sic enim prisce Latini loquebantur. Estque proverbium.

Pupus) Pupum antiqui puerum vocabant, pupam puellam.

vitz glutinant copulantque societatem. Porro quod de amicitia dictum est, id multo magis de conjugio sentiendum, quod quidem nihil est aliud, quam invidua vitz conjunctio. Deum immortalem, quæ non divortia, aut etiam [a] divortiis deteriora passim acciderent, nisi viri foeminaque domestica consuetudo, per adulationem, per jocum, per facilitatem, errorem, dissimulationem, meum utique satellitium, falciretur, alereturque? Papæ, quam pauca coirent matrimonia, si sponsus prudenter exquireret quos lusus delicata illa, sicuti videtur, ac pudens virguncula, jam multo ante nuptias luserit? Tum quanto pauciora cohærent initia, nisi plurima uxorum facta per viri vel negligentiam vel stuporem, laterent? Atque hæc quidam merito stultitiz tribuuntur, verum ea interim præstat ut marito jucunda sit uxor, uxori jucundus maritus, ut tranquilla domus, ut maneat affinitas. Ridetur, [b] cuculus, curruca, & quid non vocatur, cum mœchæ lachrymas labellis exorbet? At quanto felicius sit errare, quam zelotypiz diligentia quum sese conficere, tum omnia miscere tragædiis? In summa, usque adeo nulla societas, nulla vitz conjunctio sine me vel jucunda vel stabilis esse potest, ut nec populus principem, nec servum herus, nec herum pedissequa, nec discipulum præceptor, nec amicus amicum, nec maritum uxor, nec locator conductorem, nec contubernalis contubernalem,

C

lem,

Divortiis deteriora) Significat veneficia aut homicidia.

Cuculus, curruca) Sic vulgo vocant maritum uxoris parum pudicæ. Quanquam Plautus cuculum vocat maritum foris amantem aliam, quod hæc avis ova ponat in nido alieno, Juvenalis currucam vocat maritum uxoris parum castæ, quod alienos alas pro suis. Tu tibi nunc curruca places.

lem, nec victor victorem diutius ferat nisi vicissim inter sese nunc errent, nunc adulentur, nunc prudentes conniveant, nunc aliquo stultitiae mel. le sese deliniant. Jam hæc scio videri maxima, sed audietis majora. Quæso num quemquam amabit, qui ipse semet oderit? Num cum alio concordabit, qui secum ipse dissidet? Num ulli voluptatem adferet, qui libimet ipsi gravis ac molestus? Istud opinor nemo dixerit, nisi qui sit ipsa stultior stultitia. Atqui si me excluderet, adeo nemo poterit alterum ferre, ut ipse etiam [a] sibi quisque puteat, sua cuique sordeant, sibi quisque sit invisus. Quando quidem id mali natura, non paucis in rebus noverca magis quam parens, mortalium ingeniis iniecit, præcipue paulo cordatiorum, ut sui quæque peniteat, admiretur aliena. Quo fit ut omnes dotes, omnis elegantia, decorque vitæ vitietur, pereatque. Quid enim proderit forma, præcipuum deorum immortalium munus, si putiditatis vitio contaminetur? Quid juvenæ; si senilis tristitiæ fermento corrumpatur? Denique quid in omni vitæ munere vel tecum, vel apud alios acturus es cum decoro, (est enim non artis modo, verum etiam omnis actionis caput, decere quod agas) nisi adsit dextra hæc Philantia, quæ mihi merito germanæ est vice? Adeo strenue meas ubique partes agit. Quid autem æque stultum, atque tibi ipsi placere? te ipsum admirari? At rursus quid venustum, quid gratiosum, quid non indecorum erit, quod agas, ipse tibi displicens? Tolle hoc vitæ condimentum, & prorinus frigebit cum sua actione orator, nulli placebit cum suis numeris musicus, explodetur cum sua gesticulatione histrio,

Sibi quisque puteat) *Putere dicitur quod molestum est ac displicet.*

strio ridebitur una suis cum musis poeta, sordebit cum arte pictor, esuriet cum pharmacis medicus. Postremo [a] pro Nereo Therfites, pro [b] Phaone Nestor, pro Minerva sus, pro facundo infans, pro urbano rusticus videberis. In tantum necesse est, ut sibi quoque quisq; blandiatur, & assentatiuncula quapiam sibi prius commendetur, quam aliis possit esse commendatus. Denique cum præcipua felicitatis pars sit, ut, [b] quod sis, esse velis, nimirum totum hoc præstat compendioso mea Philautia, ut neminem suæ formæ, neminē sui ingenii, neminem loci, neminem instituti, neminē patriæ pœniteat: adeo ut nec Hollandus cum Italo, nec Thrax cum Atheniensi, nec Scythia cum insulis Fortunatis cupiat permutare. Et ô singularem naturæ sollicitudinem, ut in tanta rerum varietate paria fecit omnia! Ubi dotibus suis nonnihil detraxit, ibi plusculum Philautiæ solet addere; quanquam hoc ipsum stulte profecto dixi, cum hæc ipsa dos sit vel maxima. Ut ne dicam interim, nullum egregium facinus adiri nisi meo impulsu, nullas egregias artes, nisi me authore, fuisse repertas. An non omnium laudatorum facinorum seges ac fons est bellum? Porro quid stultius, quam ob causas, nescio quas, certamen ejusmodi suscipere, unde pars utraque semper plus fert incommodi, quam boni? Nam
eorum

Pro Nereo Therfites) *Vterque est apud Homerum. Nereum dicit fuisse omnium formosissimum, qui ad Trojam venerunt. Therfitem omnium maxime deformem.*

Phaone Nestor) *Phaon beneficio Veneris è senerevocatus est ad adolescentiam. Nestor tria secula vixit, teste Homero Iliad. a.*

Quod sit esse velis) *Hémistichium est Martialis.*

eorum qui cadunt, veluti [a] Megarenſium 'αδὲς λόγῳ. Dein cum jam utrinque conſtitere ferratæ acies, [b] & rauco crepuerunt cornu cantu, quis oro ſapientum iſtorum uſus, qui ſtudiis exhausti, vix renui frigidoq; ſanguine ſpiritu ducunt? [c] Crasſis ac pinguibus opus eſt, quibus quam plurimum adſit audaciæ, mentis quam minimum. Niſi ſi quis [d] Demoſthenem militem malit, qui [e] Archilochi ſequutus conſilium, vix conſpectis hoſtibus, abiecto clypeo fugit, tam ignavus miles, quam orator ſapiens. Sed concilium, inquiunt, in bellis plurimum habet momenti. Equidem fateor in duce, verum id quidem militare, non Philoſophicum; alioqui paraſitis, leonibus, latronibus, ſicariis, agricolis, ſtupidis, obſcatis, & huiusmodi mortali-

Megarenſium 'αδὲς λόγῳ) Id eſt, nullus reſpectus. Proverbium eſt, apud Theocritum ex oraculo natum, quo reſponſum eſt, Megarenſes neque tertios eſſe, neque quartos, perinde quaſi in nullo ſint numero, de quibus nulla ſit mentio.

Et rauco) Hemſtiſtichium eſt Virgilianum.

Craſſis ac pinguibus) Hoc ex Ariſtotelis ſententia, qui putat, eos, qui minime valent ingenio, plus pollere audacia. Nam craſſus ſanguis, quo abundant robuſti, ut robur auget, ita ingenium craſſum efficit. Contra, ſanguis tenuis, ex quo ſpiritus tenues exhalant, ut corpusculum imbecillum & meticuloſum, ita ingenium acutum timidumque efficit.

Demoſthenem) Nam ſi abiecto clypeo fugit, unde Rhipiaſpis dictus eſt, ut Plutarchus in ejus vita ſcribit.

Archilochi ſequutus conſilium) Lacedæmonii Archilochum poetam à finibus ſuis excedere coegerunt: quod in epigrammate quodam gloriatus eſſet ſe clypeum abieciſſe, quaſi id conſultius ſit quam mori in pugna. Author Plutarchus in apothegmati Laconici. Lege proverbium in Chiliadibus, Abiecit haſtam.

mortalium face, res tam præclara geritur, non Philosophis lucernariis. Qui quidem quam sint ad omnem vitæ usum utiles, vel Socrates ipse, unus Apollinis oraculo sapiens, sed minime sapienter iudicatus, documento esse potest, qui nescio quid publice conatus agere summo cum omnium risu discessit. Quanquam vir is in hoc non usquequaque desipit. quod sapientis cognomen non agnoscit, atque ipsi deo rescribit, quodque censet sapienti à repub. tractanda abstinendum esse nisi quod potius monere debuerat, à sapientia temperandum ei, qui velit in hominum haberi numero. Deinde quid eundem accusatum [a] ad cicutam bibendam adegit, nisi sapientia? Nam [b] dum nubes [c] & ideas Philosophatur, [d] dum pulicis pedes metitur, [e] dum culicum vocem miratur; quæ ad vitam communem attinent, non didicit. Sed adest præceptor de capite periclitanti discipulus Plato, egregius scilicet patronus, [d] qui turbæ strepitu offensus, vix dimidiatam

Ad cicutam) *Herba est mortifera, unde Socrates bibit potionem.*

Dum nubes) *Ita Aristophanes inducit eum adorantem nubes, tanquam deos.*

Et ideas) *Alludit ad ideas Platonicas, quas irrisit & Aristoteles.*

Dum pulicis pedes) *Hoc quoque de eodem fingit in nubibus Aristophanes, irridens illius mathematicam.*

Dum culicum vocem) *Est & hoc in eadem fabula. Socratem fingit disputantem, unde tantam vocem emittat culex, tantillum animal.*

Qui turbæ strepitu) *Hoc in eius vita legitur. & extat in initio illius orationis: Quanquam omnium natu minimus adsum &c. cum alioqui in scholis & circulis esset omnium facundissimus.*

dimidiatam illam periodum pronunciare potuit. Jam quid dicam [a] de Theophrasto? qui progressus in concionem, protinus obmutuit, perinde [a] quasi repente lupo conspecto; qui militem animasset in bello. Isocrates ob ingenii timiditatem nec hiscere unquam est ausus. * M. Tullius eloquentiæ Romanæ parens, semper indecora trepidatione, perinde quasi puer singultiens, exordiri consuevit. Idque Fabius interpretatur cordati oratoris & periculum intelligentis argumentum. Verum cum hoc dicit, an non palam fatetur sapientiam obstare ad rem probe gerendam? Quid isti facient, cum res ferro geritur, qui tum metu exanimantur, cum nudis verbis est decertandum? Et post hæc celebratur, si diis placet, præclara illa Platonis sententia, beatas fore respublicas, [b] si aut imperent Philosophi, aut Philosophentur imperatores. Imo si consules historicos, reperies nimirum nullos reipublicæ pestilentiores fuisse principes quam si quando in Philosophastrū aliquē aut literis addictū inciderit imperiū. Cujus rei satis, opinor, faciunt fidem Catones: quorum [c] alter insanis delatio-

De Theophrasto) Is Aristotelis discipulus, ab eloquentia nomen etiam invenit, & tamen quia non exercitatus, apud populum dicturus obmutuit.

Quasi lupo conspecto) Lupus enim si prius hominem videat, vocem adimere putatur. Isocrates scripsit plurimas orationes, nullam egit causam, quod roce esset exili, & natura timidus, ut in illius vita legitur.

M. Tullius) Hoc vitii Tullius ipse fatetur.

Si aut imperent) Non hæc dicuntur ex animo, sed ad Moriae personam respiciens ludit, cum autor ipse longe diversa sentiat.

Alter insanis) De Censorio loquitur qui quadragies accusatus, semper absolutus est, ipse septuagies ac sepius alios reos fecit; ut in ejus vita narrat Plutarchus, & Plin. in septimo.

delationibus reipub. tranquillitatem vexavit, [a] alter libertatem Populi Romani dum nimium sapienter vindicat, funditus subvertit. Adde his [b] Brutos, Cassios [c] Gracchos, ac [d] Ciceronem etiam ipsum, qui non minus pestilens fuit Romanorum reipub. quam [e] Demosthenes Atheniensium. Porro [f] M. Antoninus, ut donemus bonum imperatorem fuisse; nam id ipsum extorquere possum; fuit enim hoc ipso nomine gravis atque invisus civibus, quod tam Philosophus esset; sed tamen ut donemus fuisse bonum, ac certe pestilentior fuit reipub. tali relicto filio, quam fuerat sua administratione salutaris. Quandoquidem solet hoc hominum genus, qui se sapientiae studio dederunt, cum ceteris in rebus, tum praecipue in liberis propagandis infelicissimum esse, providente opinor natura, [g] ne malum hoc sapientiae inter mortales
latius

Alter) *Vticensem intellige, qui provocato Cesare, subvertit libertatem Romanam.*

Brutos, Cassios) *Hi Julium occiderant: ac postea victi manu sua sibi necem consciverunt.*

Gracchos) *Tiberium & Caium, uterque eloquens, uterque seditiosus, uterque per tumultum periit, lege Plin. um de v. ris illustribus.*

Ciceronem) *Cicero Antonium in perniciem reipublicae provocavit.*

Demosthenes) *Et hic Athenienses ad bellum adversus Philippum suscipiendam incitavit, quae res evenit male.*

M. Antonius) *Hic pius dictus est, & cognominatus Philosophus, vir omnium laudatissimus, sed Commodi illaudatissimi pater.*

Ne malum hoc sapientiae) *An non hic palam ludit, & stultitiam loqui facit, non suum animum?*

latius serpat. [a] Itaque Ciceroni degenerem fuisse filium constat, & sapiens ille [b] Socrates liberos habuit matri similiores quam patri, ut non omnino pessime scripsit quidam, id est stultos. Sed utcumque ferendum, si tantum ad publica munia forent [c] ὅροι ποτὶς λύρω, nisi ad omnem prorsus vitæ functionem nihilo essent dexteriores. Ad convivium adhibe sapientem; aut tristi silentio, aut molestis quæstiunculis obturbabit. Ad chorum advoca, camelum saltare dices. Ad publicos ludos trahe, ipso vultu populi voluptatibus obstabit, & eogetur è theatro migrare [c] sapiens Cato, quandoquidem supercilium non potest ponere. In colloquium inciderit, repente [d] lupus in fabula. Si quid emendum, si contrahendum, breviter, si quid eorum agendum, sine quibus hæc quotidiana vita transigi non potest, stipitem dicas sapientem istum, non hominem. Usque adeo neq; sibi, neque patriæ, neque suis usquam usui esse potest, propterea quod communium rerum sit imperitus, & à populari opinione vulgaribusque institutis longe lateque discrepet.

Itaque Ciceroni) Cicero filius Ciceroni temulentus, ignavus, morosus, nulla in re similis patri, nisi in festivitate, ut testatur Seneca.

Socrates liberos.] Ita testatur Seneca: nam uxorem habuit Socrates morosam, ac rixosam ut testatur Gellius.

Ὅροι ποτὶς λύρω) Id est, Asini ad lyram: proverbium est.

Sapiens Cato) Est apud Martialem de Catone minore, qui, cum sederet in theatro, nec auderent agere qui æsturi erant Floralia, in quibus mulieres nude viri turpiter saltabant, jussus est aut mutare vultum, aut exire, exivit itaque.

Lupus est in fabula) Proverbium est de subito silentio medio sermone abortio.

discreper. Qua quidem ex te odium quoque consequatur necessum est, nimirum ob tantam vitæ atque animorum dissimilitudinem. Quid enim omnino geritur inter mortales non stultitiæ plenum, idque à stultis, & apud stultos? Quod si quis unus universis velit obstrepere huic ego suaserim, ut, [a] Timonem imitatus, in solitudinem aliquam demigret, atque ibi solus sua fruatur sapientia. Verum ut ad id, quod institueram, revertar, quæ vis saxeos, quernos, & agrestes illos homines in civitatem coegit, nisi adulator? Nihil enim aliud, significat illa [b] Amphionis & Orphei cithara. Quæ res plebem Romanam, jam extrema molientem, in concordiam civitatis revocavit? Num oratio Philosophica? Minime. Imo ridiculus * ac puerilis apologus

Timonem) *Timon Atheniensis offensus hominum moribus abiit in solitudinem, & mortalium omnium consortia fugit, adeo ut sepulchrum quoque illius à continente sit undi maris avulsum. Exultat de hoc Luciani dialogus ab Erasmo versas.*

Amphionis & Orphei) *Est in fabulâ, Amphione canente, saxa sua sponte in structuram murorum coisse, atque ita cantu, non manibus claras extructas fuisse Thebas. De Orpheo quoque fabulantur, saxa quercus cantu illius commota fuisse. Id Horatius interpretatur, agrestem multitudinem, quam per saxa & quercus intelligi voluit illorum suaviloquentia, in civitatis formam fuisse coactam.*

Ac puerilis apologus) *Cum plebs Romana ere alieno demersa, authore Sicinio in sacrum montem à patribus secessisset, atque ita de Republica actum esse videretur. Patres Menenium Agrippam oratorem ad plebē miserunt, qui huiusmodi apologo plebem patribus reconciliavit. Tempore, inquit, quo in homine, non*

apologus de ventre reliquisque corporis membris confictus. Idem valuit [a] Themistoclis apologus confimilis de vulpe & ericio. Quæ sapientis oratio tantundem potuisset, quantum com-
mentitia illa [b] cerva Sertorii potuit; quantum

Laconis,

ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singuli membris, suum cuique consilium, suus sermo fuerat indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio, ventri omnia queri, ventrem in medio quietum, nihil aliud quam datis voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Ac ita cum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra, totumque corpus, ad extremam tabem venisse: inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse quippe qui sanguinem hunc, quo vivimus; vigemusque, mitteret in omnes corporis partes. Hocque apologo ostendens, iram plebis in patres similem esse intestina illi membrorum seditioni, flexit mentes hominum. Hæc ferme Livius, primæ Decadis lib. 2.

Themistoclis apologus) Themistocles populum Atheniensem, agre ferentem avaritiam magistratus, huiusmodi apologo deterruit à rebus novandis. Vulpecula sitibunda, æstate media, sole ferrente, dum fossam ingressa, aquam querit, luto à sole indurato in hæsit, ubique muscæ totum vulpeculæ corpus obsidentes, sanguinem omnem exugebant. Quod erinacius, fossa ripam sorte fortuna prætergrediens, conspiciatus, vulpecula volens suppetias ferre, muscas spinis illis suis abigere parabat. Ibi vero vulpecula obsecrans, ne muscas abigeret, dixit: Ista nunc sanguinis saturæ sunt, quas si abegeris, aliæ famelica in earum locum succedentes, quicquid sanguinis reliquum fuerit, prorsus ebibent.

Cerva Sertorii Plutarchus in vita Sertorii refert,
eum,

[a] Laconis illius de duobus cantibus [b] deq; vel-
lendis equinæ caudæ pilis ridendum modo dicti Ser-
torii

eum, cum Iberiam bis subiecisset, Barbaros hoc modo illuisse. Cervam candidi coloris, sic mansueta factam, ut vocantem exaudiret & vadentem sequeretur, iactabat sibi à Diana missam, multaque se per illam edoceri. Itaque quoties hostes adventuros conieclaret, simulabat sibi id à cerva indicatum, atque si quando victoria aliqua suorum ducum deferrebat, occulto nuncio sibi à cerva fausta nunciata iactabat. Eaque arte fecit ut Barbari eum numinis instar colerent.

Laconis) Lycurgi videlicet Lacedæmoniorum legislatoris, qui ut Plutarchus scribit in libello de puerorum educatione, duos catulos, iisdem editos parentibus, sic educavit, ut alterum ignavum voracemque, alterum vero generosum venatorem redderet. Deinde Lacedæmonis in concione congregatis. Magnum momentum ad virtutem, O Lacedæmonii, inquit, sunt mores, doctrine & educationes. Atque ego hæc vobis manifesta faciam. Quo dicto, ponens in medium ollam, id est, ollam, ac leporem, è regione catulorum ipsos catulos dimisit. Ibi vero generosus ille in leporem impetum fecit, alter vero ad ollam se recepit. Lacedæmonis autem nondum conicientibus quid hæc sibi vellent, Lycurgus inquit: Catuli isti iisdem parentibus prognati sunt, ceterum diversam nacti educationem, alter venator strenuus, alter ignavus & gulosus evasit.

Deque vellendis pilis) Cum Sertorius, ut Plutarchus in ejus vita scribit, adversus Pompeium bellum gereret multitudoque Barbarorum, ducis Imperio minus pareret, hoc commento usus est. Advocata totius exercitus concione, duos equos adduci iussit alterum macie senioque confectum, alterum robustum, candamque habentem nigram. Macilento autem ad-

morit

torii commentum? Ut ne quid dicam de [4]
Minoe, [6] deque Numa, quorum uterque
fabulosi,

movit virum robustum, forti vero homunculum imbecillum. Dato autem signo vir ille magnus, ut illi præceptum erat, caudam gracilis equi ambabus manibus prehensurus, evellere setas omnes uno impetu annixus est. Parvus contra homuncio robusti equi caudam paulatim vellebat. Tandem vero ubi ille, frustra conatus, sibi molestus esset, aliisque risum moveret, hic contra minimo labore setas statim evelleret: ibi Sertorius assurgens, Videtis commilitones, inquit, ingenium plus posse quam vires. Multa enim quæ unico impetu superari non possunt, paulatim superantur.

Minoe) Minos Cretensium rex finxit, se nono quoque anno in consilium Jovis patris admitti, atque inde leges acceptas ad populum ferre, quo major esset legibus autoritas. Vide Homer. *Odyss.* τ. Μίνως: Εὐκλεῖς βασιλεὺς διὸς μινῶα ὁ ἀριστός. Id est, Minos nono quoque anno cum Jove familiarem habuit confabulationem. Vnde Hesiodus dixit, cum Jovis sceptrum, quam plato in Minoe doctrinam interpretatur, habere. Ζηνὸς ἔχων εὐκλεῖα τέχνη, τὸ καὶ πόλει βασιλεὺς. id est, Sceptra Jovis retinens quis Cretum rexerat urbes.

Deque Numa) Cum sub Numa Pompilio, secundo Romanorum rege, Romani cum omnibus finitimis pacem haberent, veritus Numa ne luxuriarent ocio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat, omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, & illis seculi rudem, efficacissimam, deorum metum, injiciendum ratus est. qui cum descendere ad animos sive aliquo commento mirabili non posset, finxit sibi cum dea Ægeria congressus nocturnos esse, ejusque se monitu sacrificia institungere, legesque ferre. *Hæc fern. e Livius.*

fabulosis inventis stultam multitudinem rexit. Huiusmodi nugis commovetur ingens ac potens illa [a] bellua populus. At rursus, quæ civitas unquam Platonis aut Aristotelis leges, aut [b] Socratis dogmata recepit? Tum autem quæ res [c] Decius persuasit, ut ultro sese diis manibus devo-

Bellua populus) Platon lib. de republica sexto dicit, Sophistas nihil aliud docere, quam vulgi sententias, in quibus cum congregatus fuerit consentiunt, hancque vocare scientiam. Veluti si quis *ἄφρονας* & *ἰσχυρὰν* *ἡγομένην*, id est, bestie magnæ robustæque nutritæ iras & cupiditates singulas observavit, qua ratione hanc adire tractareque deceat, quibus rebus mitescat, & quibus acerbior fiat, quibus placetur, quibusque irritetur. Dicitque, Sophistas singula nominare ad illius bestie ingentis opinionem, bona videlicet dicere, quibus delectatur, mala vero, quibus ipsa bestia offenditur, neque aliam ullam de his afferre rationem. Hæc Plato. Sed &, nonnulli concionatores nostri temporis, non multum sophistis illis vulgaribus dissimiles esse videntur. Quippe cum magis in concionibus blaterant, quæ mercatoribus mulierculisque grata esse putant, à quibus & aliquid pecuniolæ corradere queant, quam ea quibus vulgus ad pietatem trahi possit. Horatius item Platonem imitans, vocat populum belluam multorum capitum.

Socratis dogmata) Id est, decreta: cuiusmodi sunt illa, Satius est injuriam pati, quam facere: &, Mors nihil est, mali: &, Philosophia nihil aliud est, quam meditatio mortis.

Decius persuasit) Nam Decius pro salute reipub. se devoverunt: pater, ut Livius scribit Dec. 1. lib. 8. in bello Latino: filius, ut idem lib. 10. testatur, in bello quod adversus Umbros, Hetruscos, & Samnites gestum est.

devoverent? Quid [a] Q. Curtium in specum traxit, nisi ipanis gloria, dulcissima quædam Siren, sed mirum quam à sapientibus istis damnata? Quid enim stultius, inquirunt, quam supplicem [b] candidatum blandiri populo, [c] congiariis favorem emere, venari tot stultorum applausus, acclamationibus sibi placere, in triumpho veluti [d] signum aliquod populo spectandum circumferri, [e] æneum in foro stare? Adde his [f] nominum & cognominum adoptiones, Adde divinos honores homuncioni exhibitos, adde publicis cæremoniis [g] in deos relatos etiam sceleratissimos tyrannos. Stultissima sunt hæc, & ad quæ ridenda non unus sufficit Democritus.

Quintum Curtium) *Notissima est historia.*

Candidatum) *Candidati vocantur, qui magistratum petunt, quos mos erat nomenclatore præeunte blande salutare, hunc patrem vocantes, hunc fratrem, hunc dominum, ubi sibi fiverent.*

Congiaris) *Congius mensura genus. unde congiarium, quod modo pro munere, quod datur populo à principe, modo pro mensura accipitur.*

Signum aliquod) *Signa statuæ dicuntur.*

Æneum stare) *Allusit ad illud Horatianum, Aut aneum ut stes. Ponebantur enim aeneæ statuæ benemeritis, in Circo aut in foro Romæ.*

Nominum & cognominum) *Multus tumultus de adoptione nominum Antonii Pii, Alexandri, Augusti: ut patet ex Ælio Spartiano, & aliis.*

In deos relatos) *Romæ solent defunctos imperatores miris quibusdam cæremoniis in deos referre; exstructa turri lignea præalta, in hac congesta vi stipularum & aromatum; in summo erat aquila alligata tenui funiculo. Is simul atque solutus esset incendio, avis summa petebat. Gratiissimus interim odor nares omnium pervadebat, velut animæ imperatoris petentis cælum.*

rus. Quis negat? Atqui hoc fonte nata sunt for-
 tium heroum facinora, quæ tot eloquentium viro-
 rum literis in cœlum tolluntur. Hæc stultitia parit
 civitates, hæc constant imperia, magistratus, religio,
 consilia, judicia, nec aliud omnino est vita humana,
 quam stultitiæ lusus quidam. Jam vero ut de arti-
 bus dicam, quid tandem mortalium ingenia ad ex-
 cogitandas prodendasque posteris tot egregias, ut
 putant, disciplinas excitavit, nisi gloriæ sitis? Tantis
 vigiliis, tantis sudoribus, famam, nescio quam, qua
 nihil esse potest inanius, redimendam putarunt ho-
 mines vere stultissimi. Sed interim stultitiæ tot tam
 egregia vitæ commoda debetis, quodque est longe
 dulcissimum, [a] aliena fruimini insania. Ergo po-
 steaquam mihi fortitudinis & industriæ laudem vin-
 dicavi, quid si prudentiæ quoque vindicem? Sed
 dixerit aliquis, eadem opera [b] ignem aquæ mis-
 ceas, licebit. Verum hoc quoque successurum arbi-
 tror, si vos modo, quod antehac fecistis, auribus at-
 que animis favebitis. Principio si rerum usu con-
 fiat prudentia, in utrum magis competet ejus cog-
 nominis

*Aliena fruimini insania) Retulit Plinii Cecilij sen-
 tentiam, Optimum est aliena insania frui. Insaniunt
 non solum qui stulte quid agunt, verum etiam qui im-
 modice. Vnde qui non estimandis vigiliis disciplinas
 vel inveniunt, vel expoliunt, insanis laboribus pro-
 sunt alii. Et horum insania fruuntur, qui juvantur
 illorum vigiliis.*

*Ignem aquæ misceas) Pugnât enim ex diametro,
 quod ajunt, prudentia cum stultitia. Est autem pro-
 verbum apud Græcos, quo ἀδύνατον, Id est, quod
 fieri non potest, significant, πῶς ὕδατι μίχεται,
 id est, ignem aquæ miscere. Quo usus est Plutar-
 chus in libello ἐπὶ πρᾶξε ψχθῆς, id est, de primâ
 frigiditate.*

nominis honos? in sapientem, qui partim ob pudorem, partim ob animi timiditatem nihil aggreditur: an instultum, quem neque pudor, [a] quo vacat, neque periculum, quod non perpendit, ab ulla re deterret? Sapiens ad libros veterum confugit, atque hinc meras vocum argutias ediscit. Stultus adeundis cominusque periclitandis rebus [b] veram (ni fallor) prudentiam colligit. Id quod vidisse videtur Homerus, [c] etiamsi cæcus, cum ait, [d] *ῥιχθὲς δ' ἔτι νῦν* *ἔγνω*. Sunt enim duo præcipua ad cognitionem rerum parandam obstacula, pudor, [e] qui fumum offundit animo, & metus,

Quo vacat) *Id est, quo caret. Nam duo potissimum reddunt nos timidos, pudor, qui est metus iuste reprehensionis, & periculum, quod intelligimus. Vnde Lucianus in epistola ad Nigrinum ait, Τὸ λαοφύλακον ὀκνῶνς ποῖναι, τὸ δ' ἀμαθὲς δεξιῶς. id est, prudentia segnes facit, inscitia autem audaces.*

Veram, ni fallor) *Huiusmodi quedam A. Gellius prodidit in Philosophos umbraticos. verum hæc iocans trahit ad stultorum experientiam, qui suo malo sunt paulo minus stulti: hanc Plinius miseram prudentiam vocat.*

Etiamsi cæcus) *Subest facetia in vocibus, vidisse et cæcus. Nam hic videre, pro intelligere positum est: & sunt qui tradunt Homerum oculis captum fuisse.*

ῥιχθὲς δ' ἔτι νῦν *ἔγνω*) *Id est, Fallum etiam stultus cognovit. Expertus stultus suo doctus malo, tum demum intelligit. At sapientis, qui ratione & consilio ducitur, non est dicere, non putarem. Sumptum est ab Homero Iliad. π. Hesiodus dixit, πρῶτον δ' ἔτι νῦν* *ἔγνω*. Id est, passus etiam stultus novit.

Qui fumum offundit) *Vnde Plinius speciem insania,*

metus, qui ostenso periculo, dehortatur ab adeundis facinoribus. At his magnifice liberat stultiitiam. Pauci mortales intelligunt ad quam multas alias quoque commoditates conducant, [a] nunquam pudescere & nihil non audere. [b] Quod si prudentiam accipere malunt eam, quæ rerum judicio constat, audite obsecro quam procul ab sint ab hac, qui hoc nomine [c] sese venditant. Principio constat, res omnes humanas, velut [d] Alcibiadis Silenos, binas habere facies nimirum inter sese dissimiles: A deo ut

nia, quam gignat strychnus herba, quam medici vulgo solanum appellant, lufum pudoris vocat. Videmus enim, pudore fieri nonnunquam, ut homines prorsus delirent, & aliud pro alio respondeant.

Nunquam pudescere) Nam hi temporibus ubique plus valet audacia quam sapientia.

Quod si prudentiam] Trifariam enim accipiunt prudentiam. Vel qua prævidemus futura, vel qua rerum usu collecta sit, vel in genere, quæ rerum judicio & cognitione constat. Ea potest esse vel citra experientiam.

Sese venditant) Eleganter dixit venditant pro jactant.

Alcibiadis Silenos) Sileni dicuntur senes Satyri. Dicti sunt autem Sileni τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας, quod circa torcular versarentur. qui enim uvæ calcabant, hoc nomine vocabantur. Nominatim autem pedagogus Bacchi, quem Synesius calvum fuisse scribit, cujus etiam Ovid. meminit. Silenus vocabatur. Erant etiam Sileni Statuæ, quæ de foris ridiculæ erant, intus divinas imagines continebant. Quibus eleganter Alcibiades in convivio Platonis, Socratem comparat, quod is foris bardus ac stupidus, intus autem merum numen videretur.

ut quod prima, ut aiunt, fronte mors est, si interiorius inspicias, vita sit: contra, quod vita, mors: quod formosum, deforme: quod opulentum, id pauperrimum: quod infame, gloriosum: quod doctum, indoctum: quod robustum, imbecille: quod generosum, ignobile: quod lætum, triste: quod prosperum, adversum: quod amicum, inimicum: quod salutare, noxium: breviter omnia repente versa reperies, si Silenum aperueris. Id si cui forte nimis Philosophicè dictum videtur, age [a] pinguiore, quemadmodum dici solet, Minerva planius faciam. Quis regem non & opulentum & dominum fatetur? Atqui nullis animi bonis instructus est, atqui nihil illi satis est, jam videlicet pauperrimus est. Tum animum habet plurimis additum vitiis, jam turpiter servus est. Ad eundem modum in cæteris quoque Philosophari liceret. Sed hoc exempli vice posuisse satis. At quorsum hæc? inquiet aliquis. Audite quo rem ducamus. [b] Si quis histrionibus in scena [c] fabulam agentibus [d] personas detrahere conetur, ac spectatoribus veras nativasque facies ostendere, nonne is fabulam omnem perverterit, dignusque habeatur, quem omnes

Pinguiore Minerva) Hoc proverbio significamus, nos planius & apertius loqui. Nam docti quidam rem per se claram sic explicant argute, ut intelligi non possint. Quemadmodum Plato numeris suis tenebras offundit Philosophiæ.

Et Siquis) Mira & faceta argutia & arguta facetia propositionem hanc colligit.

Fabulam agentibus) Agunt histriones, qui representant: unde & actores dicti.

Personas detrahere) Persona hoc loco vultus est appositivus, qui regem aut feminam, senem aut juvenem imitatur: unde personæ dicuntur.

omnes è theatro [a] veluti lymphatum faxis ejiciant? Exorietur autem repente nova rerum species: ut qui modo mulier, nunc vir: qui modo juvenis, mox senex: qui paulo ante rex, [b] subito Dama: qui modo deus, repente homunculus appareat. Verum eum errorem tollere, est fabulam omnem perturbare. Illud ipsum figmentum & fucus est, quod spectatorum oculos detinet. Porro mortalium vita omnis quid aliud est quam fabula quæpiam, in qua alii aliis obrecti personis procedunt, aguntque suas quisque partes, [c] donec choragus educat è prosce- nio? Qui sæpe tamen eundem diverso cultu prodire jubet, ut qui modo regem purpuratum egerat, nunc servulum pannosum gerat. Adumbrata quidem omnia, [d] sed hæc fabula non aliter agitur. Hic si mihi sapiens aliquis, coelo delapsus, subito exoriat- ur, clamitetque, hunc quem omnes ut [e] deum ac dominum suspiciunt, nec hominem esse, quod pe- cundum

Veluti lymphatum) Id est, furiosum & larvatum quem Græci νυμφόληπτοι vocant.

Subito Dama) Horatius aliquoties Damam vocat obscurum & ignobilem: Vt ne tegam spurco Damae latius? Persius item Satyra quinta: Hic Dama est, non tressu agaso, Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax.

Donec choragus) Græci vocant χορῳγὸν principem aut ducem choreæ. Significat & eum, qui suppe- ditat necessaria. Vnde & choragium, ut superius admonuimus.

Sed hæc fabula) Vitam intelligit, in qua nihil syn- cero rerum judicio geritur, sed umbris & simulacris rerum ducimur omnes.

Deum ac dominum) Hunc titulum exegit etiam Domitianus imperator. Martialis: Edicium domini detque nostri. Et malo principe, nulla bellua nocentior.

Notum

cudum ritu ducatur affectibus; servum esse infirmæ fortis [a] quod tam multis tamque fœdis dominis sponte serviat; rursus alium, qui parentem extinctum luget, ridere jubeat, quod jam demum ille vivere cœperit, cum alioqui vita hæc nihil aliud sit quam mors quædam: porro alium stemmatis gloriantem ignobilem ac nothum appeller, quod à virtute longe absit, quæ sola nobilitatis sit fons: adque eundem modum de cæteris omnibus loquatur: Quæso quid is alius egerit, nisi ut [b] demens ac furiosus omnibûs esse videatur? Ut nihil est stultius [c] præpostera sapientia; ita perversa prudentia nihil imprudentius. Siquidem perverse facit, qui sese non accommodet rebus

Notum est illud Diogenis, qui cum consensu suggesto, subinde clamasset velut concionaturus: Ἀκούετε, ἄνθρωποι, id est, audite homines: Iamque frequens multitudo concurrere juberet quæ vellet proloqui: Ego, inquit, homines convocavi, in vobis quid hominis video? significans, non esse dicendos homines, qui more brutorum animantium affectibus ducerentur, non ratione.

Quod tam multis) Quot vitiis obnoxius es tot habes dominos, & ii nonnunquam diversa imperant: Avaritia coget querere, amor jubet insumere. Quod eleganter depinxit Persius Satyr. 5.

Demens ac furiosus) Non mirum quod apud ethnicos rudis populo sint invisa veritas. Nec Christiani hæc quæ verissima sunt, fere possunt. Et quando præstabimus veram virtutem, si faciem illius ferre non possumus, si à commemoratione quoque abhorret animus?

Præpostera sapientia) Veluti si quis sapiens videri velit inter stultos, aut in se stulta.

rebus presentibus, [a] foroque nolit uti, nec saltem legis illius convivialis meminit, [b] Ἡ πῖσι, ἀπῖσι, postuletque ut fabula jam non sit fabula. Contra, vere prudentis est [c] cum sis mortalis nihil ultra sortem sapere velle, cumque universa hominum multitudine [d] vel connivere libenter, [e] ver comiter errare. At istud ipsum, inquiunt stultitix est. Haud equidem inficias iverim, modo fateantur illi vicissim, hoc esse, vitæ fabulam agere. [f] Cæterum illud, ô dii immortales eloquar ne, an fileam? Cur autem fileam, cum sit vero verius? Sed præstiterit id fortassis in te tanta Musas ex Helicone accersere,

Foroque nolit uti) Proverbium est ex Phormione Terentiana. Foro dicuntur uti, qui sese accommodant loco & tempori. Sumptum à negotiatoribus qui merces vendunt non ut destinarant domi sed ut deprehenderint fori statum, qui varius est. Est diligentius explicatum in Chiliadibus Erasmi.

Ἡ πῖσι ἀπῖσι) Id est, aut bibe aut abi. Veteres conviviis sortiebantur reges, qui cuique cyathorum modum prescriberent. Ponebantur & leges jocosæ, quarum hæc una est, quæ in proverbium abiit. quo significabant, aut observandum moribus eorum, inter quos agit, aut discedendum. Sic Cato discessit à Florilibus quod vultus severitatem mutare non posset.

Cum sis mortalis) Iuxta illud Catonis: Cum sis moralis, quæ sunt mortalia cura. Item illud Socratis: Quæ supra nos, nihil ad nos.

Vel connivere) Ut dissimules te sentire quod sentis.

Vel comiter) Id est, civiliter, ut civilitatis et urbanitatis causa vere tibi persuadeas, rectum esse, quod nemo non sequatur.

Cæterum illud, ô dii) Ostendit, propositionem esse duriusculam quam aggreditur.

cersere, (a) quas poetæ sæpius ob meras nugas ad-
vocare solent. Adeste igitur paulisper, Jovis filix,
dum ostendo, nec ad egregiam illam sapientiam,
ac fœlicitatis, ut ipsi vocant, arcem aditum esse cui-
quam, nisi stultitia duce. Jam primum illud (b) in
confesso est, [c] affectus omnes ad stultitiam per-
tinere: quandoquidem hac nota a stulto sapientem
discernunt quod illum affectus, hunc ratio temperat:
eoque Stoici perturbationes omnes ceu mor-
bos, à sapiente semovent: Verum affectus isti non
solum [d] pædagogorum vice funguntur ad sapien-
tiæ portum properantibus, verumetiam in omni vir-
tutis functione, ceu calcaria stimuli que quidam,
adesse solent, velut ad bene agendum exhortatores.
Quanquam hic fortiter reclamat bis Stoicus Sene-
ca, qui prorsum omnem affectum adimit sapienti.
Verum cum id facit, jam ne hominem quidem re-
linquit, sed novum potius deum quendam *ἡμῶν*
θεόν, qui nusquam nec extitit unquam, nec exta-
bit:

Quas poetæ) *Obiter taxat poetæ, quibus hoc fami-
liare est subinde invocare Musas.*

In confesso est) *In confessa est id, de quo nulla est
controversia.*

Affectus omnes) *Quos Græci πάθη vocant, Lati-
ni perturbationes aut cupiditates, quibus Plato in
Phædone, tanquam clavis quibusdam, animam cor-
pori dicit affigi.*

Pædagogorum vice) *Hæc est opinio Peripatetico-
rum, qui putant affectus veluti stimulos à natura da-
tos, quibus excitemur ad virtutem. Quanquam hanc
acriter refellit Seneca. Et apte dixit, pædagogorum.
nam imbecilles adhuc, et veluti pueri, ducimur affecti-
bus: assequuti sapientiam, contemptis illis, solo ratio-
nis ductu gubernamur.*

bit: imo ut apertius dicam, marmoreum hominis simulacrum constituit, stupidum & ab omni proflus humano sensu alienum. Proinde si liber, ipsi suo sapiente fruantur, citraque rivalem ament licet, cumque eo vel [a] in civitate Platonis, vel si malint, [b] Idearum regione, vel [c] in Tantaliiis inhabitent hortis. Quis enim non istiusmodi hominem ceu portentum ac spectrum fugitet horreatque, qui ad omnes naturæ sensus obsurderit, qui nullis sit affectibus, nec amore nec misericordia magis commoveatur, [d] quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes, quem nihil fugiat, qui nihil erret, sed ceu [e] Lynceus quispiam nihil non perspiciat, nihil

In civitate Platonis) *Nam is ita descripsit formam reipublicæ, ut nemo sequi voluerit. Iocatur et Lucianus in veris narrationibus, Platonem solum in suâ vivere civitate.*

In idearum regione) *Plato formas quasdam ponit, à materia separatas, in mente divina, quas irrisit Aristoteles. Allusit autem ad regiones fabulosas, lune, solis, nubium, ventorum, de quibus multa Lucianus in veris narrationibus.*

In Tantaliiis hortis) *Proverbium est Græcis, cum significant aliquid nusquam esse, quod putent, fabulas esse quæ poetæ de inferis referunt.*

Quam si dura) *Eleganter intermixit carmen Maronis è sexto Æneidos de Didone.*

Lynceus quispiam) *Hic propemodum in proverbium abiit, ob incredibilem oculorum prospicientiam Horatius in epistolis: Non possis oculo quantum contendere Lynceus, Non tamen idcirco contempnas lippus inungi.*

nihil non [a] ad amissim perpendat, [b] nihil ignoscat, [c] qui solus se ipso sit contentus, [d] solus dives, solus sanus, solus rex, solus liber, breviter omnia

Ad amissim perpendat) Id est, accuratissime. sic Gellius libro primo: Ad hæc, scripta omnia antiquiora tam curiose perspeclabat, aut virtutes pensitabat, aut vitia rimabatur, ut iudicium factum ad amissim dixeris. Est autem amissis fabrorum lapidicidarumque linea, qua ad dirigenda ligna saxaque utuntur.

Nihil ignoscat) Nam Stoici dicunt, πάντα τὰ ἀμαρτήματα ἴσα ἵνα. id est, omnia peccata esse equalia, ab aliisque, quos stultos vocant, nihil non perperam fieri. Vnde illud Persii, Satyra 5: Digitum exere, peccas. Et quid tam parvum est? sed nullo iure litabis.

Qui solus seipso contentus) Πραχδόξοι, enim Stoicorum est, ὅτι σὺν αὐτᾶρκει ἴη, id est, sapientem sibi ipsi sufficere. Sicque Plutarchus ait in libello, cui titulum fecit περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. 'Αὐτάρκης ἴση, ἵα μάη, τὸ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἴσθι. τρυφήσεις ἐν πτωίᾳ καὶ βασιλεύσεις. id est, Tibi sufficies, si didiceris quod honestum & bonum. deliciaberis in paupertate et regnabis.

Solus dives est) Est & hoc πραχδόξοι ὅτι μόνος σοφὸς πλούσιος, i.e. quod solus sapiens dives sit. Hor. in epist. Ad summum, sapiens uno minor est Iove, dives, Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum, Precipue sanus, nisi cum pituita molesta est. Et Plutarchus in eodem libello, quem modò citavimus: 'Οὐ βιάσθαι φιλοσοφίας ἀνδρῶς, ἀλλὰ πανταχῇ ἔη ἰδίως μαθήσθαι, καὶ ὑπὸ πάντων. ἑυφραίνει σὶ φλέγῃ, πολλοὺς ἐνιγματοῦντα, καὶ τινὰ πολλὰ μὴ μεμνῶντα, καὶ

nia solus, sed suo solus iudicio [a] qui nullum moretur amicum, ipse amicus nemini, qui diis quoque ipsis non dubitet [b] mandare laqueum, qui quicquid in omni vita geritur, velut insanum damnet, rideatque? Atqui huiusmodi animal est absolutus ille sapiens. Quæso si res agatur suffragiis, quæ civitas istiusmodi magistratum sibi velit, aut quis exercitus talem optet ducem? Imo quæ mulier id genus maritum, quis convivator ejusmodi convivam, quis servus talibus moribus dominum vel optet, vel ferat? Quis autem non malit vel unumquemvis de media stultissimorum hominum plebe, qui stultus stultis vel imperare possit, vel parere qui sui similibus placeat, sed quam plurimis, qui comis sit in uxorem, jucundus amicis, bellus conviva, victor facilis, postremo qui nihil humani à se alienum putet? Sed me quidem jamdudum istius sapientis piger. Quare ad reliqua commoda sese recipiat oratio. Agendum, si quis velut è sublimi specula circumspiciat, ita ut Jovem interdum poetæ facere prædicant, quot calamitatibus hominum vita sit obnoxia, quam misera, quam sordida natiuitas, quam laboriosa educatio, quot injuriis exposita

καὶ δόξα τιμώμενον, καὶ ἀδόξια μὴ φθονώμενον. id est, Non vixeris, si philosopheris, in iucunde, sed ubique vivere late disces, & ab omnibus delectabunt te divitiæ de multis bene merentem, et paupertas non multa curantem, & gloria quod honoreris, & ignobilitas quod non invidearis.

Qui nullum moretur) Id est, curet. Stoico sapienti nec amico est opus, ut qui omnia constituat in se ipso.

Mandare laqueum) Hoc proverbio extremum contemptum significamus. Juvenalis de Democrito, Satyra 10. Cum Fortunæ ipse minaci Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.

posita pueritia, quot sudoribus adacta juvenus, quam gravis senectus, quam dura mortis necessitas, deinde in omni vita, quot morborum agmina infestent, quot immineant casus, quot ingruant incommoda; quam nihil usquam non plurimo felle tinctum? ut ne commemorem ista, quæ homini ab homine inferuntur mala, quod genus sunt, paupertas, carcer, infamia, pudor, tormenta, insidix, proditio, convicia, lites, fraudes. Sed ego jam plane [a] τὸν ἀμμοῦ ἀγασσέμεν aggredior. Porro quibus admissis ista commeruerint homines, aut quis deus iratus eos in has miseras nasci coegerit, [b] non est mihi fas in præsentia proloqui. Verum ista qui secum perpendet, nonne [c] Milesiarum virginum probabit exemplum, etiamsi miserandum? At quinam potissimum sibi vitæ tadio fatum accersivere? Nonne sapientiæ confines? Inter quos, ut interim [d] Diogenes, Xenocrates, Catones, Cæsios;

Τὸν ἀμμοῦ ἀγασσέμεν) Id est, arenam percensere sive commetiri. Proverbium est de re impossibili. Simile illi Theocriti in Charitibus: Ἀλλ' ἴσθ' ὅδ' ὁ πόρθ' ἐν' ἀδρι κίματα μίλπει, id est, Metiri similis labor est in littore fluctus. quod eleganter & Maro expressit libro Georgicon 2.

Non est mihi fas) Cautè suspendit sententiam, ne vel peccatum originis attingat parum in loco, vel Platonis & Originis opinionem probare videatur, qui docent, animas peccasse priusquam immigrarent in humana corpora.

Milesiarum virginum) Milesias virgines mirus quidam amor spontaneæ mortis quondam invaserat, ut refert Aul. Gellius.

Diogenes, Xenocrates) Ἐτίπαις numeri, fessivitatis causa. Hi omnes sibi mortem accersivere. De Diogene & Xenocrate prodidit Laertius. De Bruto, Cæsio, & Catone Plutarchus.

fios, ac Brutos fileam, [a] Chiron ille, cum
immortalem esse liceret, ultro mortem præopta-
vit. Videris, opinor, quid futurum sit, si passim sa-
piannt homines: nempe [b] altero luto, altero figu-
lo Prometheo opus fore. Verum ego partim per
ignorantiam, partim per incogitantiam, nonnun-
quam per oblivionem malorum, aliquando spem
bonorum, aliquoties nonnihil mellis voluptatibus
aspergens, ita tantis in malis succurro; ut ne tum
quidem libeat vitam relinquere, cum exacto [c] Par-
carum stamine, ipsa jamdudum eos relinquit vita;
quoque minus sit causæ, cur in vita manere debeant,
hoc magis juvet vivere; tantum abest, ut ullo vitæ
tædio tangantur. Mæi nimirum muneris est, quod
passim [d] Nestorea senecta senos videtis, quibus jam
ne species quidem hominis superest, balbos, deliros,
edentulos, canos, calvos, vel, ut magis Aristophani-
cis

Chiron) *Ab hoc edocui fuit Achilles. Cui cum ob
justitiam dii permetterent, ut perpetuo viveret, maluit
mori, quod offenderetur tædio rerum semper eodem te-
nore recurrentium. Ita Lucianus ἐν ὑπερβολῇ.*

Altero luto) *Ridet obiter fabulam, quæ narrat, Pro-
metheum hominis simulachrum ex argilla finxisse, deo
inde sublato Iovis igne, indidisse mentem.*

Parcarum stamine) *Hi dicuntur ὑπὲρ τοῦ ἀργα-
τοῦ ζῆν, id est; ultra colum vivere. Taxat obiter tur-
pem vitæ cupiditatem, etiam in decrepitis.*

Nestorea senecta) *Nestorea senecta, pro quantum-
vis magna dixit, quod apud Homerus tres hominum
ætates Nestor vixisse dicitur. Vnde illud Iliad. primo
Τὸ δ' ἴδον δύο μὲν γὰρ μνηστῆρας ἀνδρῶν Ἐφθιάτο.
id est; Huic jam duo quidem secula hominum
præterierunt. Et paulo post, μὲν δὲ τριτάτον
ἄρα σεν, id est, cum tertius autem regnabat.*

cis eos describam verbis, [a] ῥυπαῖντας, κυφούς, ἀθλίους, ῥυτίους, μαδῶντας, γαστρίους καὶ ψαλοῦς, tamen usque adeo vita delectari, [b] adeoque ναιῖζειν, ut alius tingat canos, alius [c] apposititia coma calvitium dissimulet, alius [d] dentibus utatur mutuo fortassis à sue quopiam sumptis, hic in puellam aliquam milere depereat, & amatoriis ineptiis [e] quemvis etiam superet adolescentulum. Nam ut [f] capulares jam, meraque filicernia

* Ρυπαῖντας, &c.) Id est, sordentes, sive squalidos: κυφός, id est, incurvos: ῥυτίους, id est, rugosos: μαδῶντας id est, glabros sive calvos, hoc est, nullos habentes pilos: γαστρίους, id est, edentulos: ψαλοῦς, id est, carentes mentula. Hæ epithetis Cætion servus describit senes in Pluto Aristophanis.

Adeoque ναιῖζειν) Ναιῖας, juvenis. inde ναιῖζειν, id est, juveniliter agere, quod Horatius dixit juvenari.

Apposititia coma) Hanc quidam galericulum vocant. Id frequens est apud Hispanos.

Dentibus utatur) Quidam edentuli, dentes arte gingivis insertos habent, non suos, sed forte porci cuiuspiam.

Quamvis etiam superet) Nulli juvenes insaniunt impotentius, quam senex, si cœperit amare. Nam ferum, cui senex similis est, ob membrorum siccitatem & frigiditatem, ut haud facile incalescit, ita si semel incaluerit, omnium tardissime frigescit, caletque maxime. Nihil autem turpius amatore cano: vel Ovidio teste, Turpe senex miles, turpe senilis amor. Nunc & militant, & amant passim senes.

Capulares) Sic vocant detrepitos, quasi jam capulo proximos. Capulus est loculus cadaverum.

[a] silicernia, teneram aliquam juvenulam ducant uxorem, eamque & indotatam, & aliis usui futuram, id adeo frequens, ut propemodum & laudi detur. Sed multo etiam suavius, si quis animadvertat, anus, longo jam senio mortuas, adeoque cadaverosas, ut ab inferis redisse videri possint, tamen illud semper in ore habere, [a] Φῶς ἀγαθόν, [b] adhuc catulire, atq; ut Græci dicere solent, [c] κατὰ πόιν, & magna mercede conductū [d] aliquē Phaonem inducere, fucis assidue vultū oblinere, nusquā à speculo discedere,

Silicernia) Terentius in *Adelphiis*, senem silicernium vocat, vel quod incurvus cernat silices, vel quod mox silentibus umbris cernendus sit: unde Græcis senex γέρων dicitur, παρὰ τὸ εἰς γῆν ἰπάειν, id est, à terram inspicendo, vel παρὰ τὸ τῆς γῆς ἰεῖν, id est, à terram amando, quod propinqui morti, jam de sepultura solliciti sint.

Φῶς ἀγαθόν) Id est, lumen bonum. Vita lumen est. Id autem dictum est ab anu quapiam moriente, quam etiamnum juvabat vivere.

Adhuc catulire) Catulire vocat more catellarum lascivire.

Κατὰ πόιν) Id est, libidinari, ab hircis deducto verbo, Est autem Græcis in proverbio, γεῖν κατὰ πόιν id est, anus hircissans, ut Erasmus copiosius docet in suis *Chiliadibus*.

Aliquem Phaonem) Phaonem posuit pro quovis formoso adolescentulo. Phaon enim adamatus fuit à Sapphone, nec mutuo tamen adamabat: ita anus præter ætatis decorum libidinose, pecunia conducunt amatorem. Iuvenalis: Optima certe via processus vetulæ vesica beata. Huiusmodi quandam inducit Aristophanes in *Pluto*. Est autem ἀσίστης, quia rem obscenam non extulit verbis.

re, [a] infimæ pubis sylvam vellere, [b] vietas ac putres ostentare mammas, [c] tremuloque gannitu languentem sollicitare cupidinem, potitase, misceri puellarum choris, literulas amatorias scribere. Ridentur hæc ab omnibus, tanquam, uti sunt, stultissima: at ipsæ sibi placent, & in summis interim versantur deliciis, [d] totasque sese melle perungunt, meo videlicet beneficio felices. Porro quibus hæc deridicula videntur, illud secum expendant velim, utrum satius ducant huiusmodi stultitia vitam plane mellitam exigere, an [e] trabem, ut ajunt, suspensio quærere. Porro quod hæc vulgo putantur infamix obnoxia, istud nihil ad stultos meos, qui malum hoc aut non sentiunt, aut si quid sentiunt, facile negligunt. [f] Si saxum in caput incidat, id vere malum

Infimæ pubis sylvam) Et hic rem sædam honesta et ipse texit. Significat autem obscœnum mulieris membrum. Huiusmodi Martialis inducit Ligellam vetulam.

Vietas ac putres) Vietum flaccidum est, id quod accidit in aniculis: & carne & humoribus absumptis flaccescunt mammae. Putreis dixit in odis Horatius: Sed incitat me pectus & mammae putres, equina quales ubera.

Tremuloque gannitu) Gannitum vocat ineptum cantum. Allusit ad illud Horatianum: Et cantu tremulo pota Cupidinem Lentum sollicitas.

Totasque sese melle perungunt) Gracum proverbium est, in eos qui se totos immergunt deliciis, ut mellei sint undique. Refertur hoc, explicaturque in Erasmi Chiliadibus.

Trabem suspensio quærere) Proverbium de summa desperatione, aut de negotio intolerabili: nam solent insani quidam ad laqueos confugere.

Si saxum in caput incidat) Bella distinctio veri ma-

lum sit. Ceterum pudor, infamia, probrum, maledicta, tantum adferunt noxæ, quantum fecutiuntur. Si sensus absit, ne mala quidem sunt. Quid lzdit, [a] si totus populus in te sibilat, modo tute tibi plaudas? Atque ut id liceat, sola stultitia przstat. Sed mihi videoꝝ audire reclamantes philosophos. Atqui hoc ipsum est, inquiunt, miserum, stultitia teneri, errare, falli, ignorare. Imo hoc est hominem esse. Porro miserum cur vocent, non video, quandoquidem sic nati estis, sic instituti, sic conditi, ea est communis omnium fors. Nihil autem miserum, quod in suo genere constat, nisi forte quis hominem deplorandum existimet, qui neque volare possit cum avibus, neque quaternis ingredi pedibus cum reliquo pecudum genere, neque cornibus sit obarmatus, quemadmodum tauri. Verum is eadem opera equum etiam bellissimum infelicem vocabit, quod neque grammaticam didicerit, neque placentis vescatur: taurum miserum, quod ad palæstricam sit inutilis. Igitur ut equus imperitus grammaticæ, miser non est, ita nec homo stultus, infelix, propterea quod hæc cum illius natura cohærent. Verum rursus urgent [b] logodzdali. Est, inquiunt, homini peculiariter addita disciplinarum cognitio, quarum adminiculis id quod natura diminutum est, ingenio penset. Quasi vero ullam veri faciem habeat, naturam, quæ in culicibus, atque adeo in herbis ac flosculis, tam sollicitè vigilaverit, in uno homine dormitasse,

li, & non veri, planeque digna stultitia, sed quæ tamen nimium placuit vulgo mortalium.

Si totus populus in te) *Allusit ad illud Horatii: Populus me sibilat, at mihi plaudo Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.*

Logodzdali) *Dædalon Græci vocant ingeniosum. Vnde Dedala Circe. Vnde argutos disputatores xoy-
sudsæus appellat, quod arte torqueant syllogismos,*

rasse ut disciplinis opus esset, quas [a] Theutus ille, humano generi infensus genius, in summam perniciem excogitavit, adeo non utiles ad felicitatem, ut illi quoque ipsi officiant, ad quod proprie reperta dicuntur, ut eleganter arguit apud Platonem rex ille prudentissimus [b] de literarum invento. Igitur disciplina cum reliquis humanæ vitæ pestibus irrepserunt, iisdem autoribus, à quibus omnia flagitia proficiscuntur, puta dæmonibus, [c] quibus hinc

Theutus ille, humano generi) De hoc Theuto Socrates apud Platonem in Phædro ita loquitur: Audi vi equidem, circa Naucratis Ægypti, priscorum quendam fuisse deorum, cui dicata sit avis quam Ibim vocant; Dæmoni autem ipsi nomen Theuth: hunc primum; numerum, geometriam, astronomiamque invenisse, præterea lusus talorum, alearum, literasque. Erat tunc totius Ægypti rex Thamus, & in amplissima eminentissimaque civitate, quas Græci Ægyptias Thebas vocant, & deum ipsum Ammonem vocant. Ad hunc Theuth profectus artes demonstravit suas, dixitque eas distribui Ægyptiis ceteris oportere. In hunc fere modum Plato. Vnde cum idem dæmon, qui talorum & tesserarum, ludorum pestiferorum, inventor fuit, humanas has scientias commentus est; constat, hæc non minus graviter quam jocosè dicta esse.

De literarum invento) Locus est apud Platonem, quem modo citavimus. Rex enim rogabat Theutum, ad quid conducere literæ, quibus scribitur. Respondit, valere ad memoriæ subsidium. At ille demonstravit, literas officere memoriæ dum homines his freti, non inscriberent animo quæ audissent, sed chartis.

Quibus hinc nomen etiam) Græcis enim δαίμονες appellantur scientes, à prisco verbo δαίω, quod est disco, sive scio; unde dæmones appellatos putant grammatici.

hinc nomen etiam inventum, quasi *ἁπλοῦς*, hoc est, scientes, appelles. Siquidem simplex illa aurei seculi gens, nullis armata disciplinis, solo naturæ ductu instinctuque vivebat. Quorsum enim opus erat grammatica, cum eadē esset omnibus lingua, nec aliud sermone petebatur, nisi ut alius alium intelligeret? Quis usus dialectices, ubi nulla erat pugnantium in se sententiarum dimicatio? Quis rhetoricæ locus, cum nullus alteri [a] negotium facesseret? Quorsum requireretur legum prudentia, cum abessent mali mores, ex quibus haud dubie [b] bonæ leges prognatae sunt? Porro [c] religiosiores erant quam ut impia curiositate arcana naturæ, siderum mensuras, motus, effectus, abditas rerum causas scrutarentur, nefas esse rati, si homo mortalis ultra sortem suam sapere conaretur. [d] Jam quid extra cœlum esset, inquirendi dementia ne in mentem quidem veniebat. At labente paulatim ætatis aureæ puritate, Primum à malis, ut dixi, geniiis inventæ sunt artes, sed paucæ, atque hæc quidem à paucis receptæ. Postea sexcentas addidit

Negotium facesseret) *Id est molestius esset in ius vocando. Porro rhetorum opera, in iudiciis requirebatur.*

Bonæ leges) *Id testatum etiam est proverbio, bonas leges ex malis nasci moribus. Ut enim medicina non esset, si nulli fuissent morbi: ita leges non fuissent, nisi flagitia coegissent.*

Religiosiores erant) *Quasi sit impium scrutari naturæ arcana, à quibus in totum abstinuit Socrates, dicens, nihil ad nos attinere quæ supra nos essent.*

Jam quid extra cœlum) *Jam hoc loco vim habet connectendi. Allusit autem ad illud Plinianum. Furor est profecto, furor egredi ex eo, &c.*

didit [a] Chaldæorum superstitio, & Græcorum otiosa levitas, meras ingeniorum cruces, adeo ut vel una grammatica abunde satis sit ad perpetuam vitæ carnificinam. Quanquam inter has ipsas disciplinas, hæc potissimum in precio sunt, quæ ad sensum communem, hoc est, ad stultitiam, quam proxime accedunt. Esuriunt Theologi, [b] frigent physici, ridentur Astrologi, negliguntur dialectici. Solus [c] ἱατρὸς ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξι' ἄλλων. Atque [d] in hoc ipso genere, quo quisque indoctior, audacior, incogitantiorque, hoc pluris fit etiam apud torquatos istos principes. [e] Atqui medici-

Chaldæorum superstitio) Isti addiderunt Astrologiam ac Magiam. Superstitionem his tribuit, quod stellis divinitatem tribuerunt.

Frigent Physici) Frigent qui negliguntur, nec vigent, aut florent.

Ἱατρὸς ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξι' ἄλλων) Id est, medicus vir multis æquivalens aliis. Est autem versus Homericus, sumptus ex Iliad. λ. quem Plato tum alibi, tum in Symposio citat.

In hoc ipso genere) Id est, in genere medicorum. Cum periculosa sit hujus artis professio, mirum tamen est, quam passim audeant hanc exercere mulierculæ, idiotæ, erroneæ. Atque hos magis mirum, esse magnates, qui talibus vitam suam malunt committere, quam vere medico. Adeo vulgus hominum amat decipi. Nisi statim procul inspecto lotio, pronuncies sexum, ætatem, morbi causam, medicum non credunt. Nec hoc arbitror ad artis meæ contumeliam pertinere, sed potius ad gloriam, si taxatur illorum temeritas, qui hoc illotis pedibus aggrediuntur.

Atqui medicina) Plato in Gorgia duas ponit artes, gymnasticam & medicinam, ad corpus, duas item ad animam pertinentes, nomotheticam, gymnasticam,

dicina præsertim ut nunc à compluribus exercetur, nihil aliud est quam assentationis particula, non minus profecto quam rhetorica. Secundum hos proximus datur locus [a] leguleiis, & haud scio an primus, quorum professionem, ne quid ipsa pronunciem, [b] velut asininam philosophi magno consensu ridere solent. Sed tamen horum asinorum arbitrio maxima minimaque negotia transfiguntur. His [c] latifundia crescunt, cum theologus interim, excussis totius divinitatis seriniis, lupinum arrodit, cum cimicibus ac pediculis assidue bellum gerens. Ut igitur feliciores sunt artes, quæ majorem

¶ *justitiam judicariam, medicinae correspondentem. Has quatuor corpus & animam ait optime curare. Assentatoria vero id sentiens quadrifariam se dividit in quatuor illas artes, dumque sic semper, non quod optimum est, sed quod dulcissimum, præbet, plurimos illaqueat. Porro coquinariam, medicinam ait subire, ejusque esse veluti simiam: fucatoriam, gymnasticam imitari: sophisticam item, legalem: rhetoricam, judiciarum justitiam. Verum si ad medicos nostri seculi respexerimus, ut vineta egomet cadam mea, juxta proverbium, ipsa medicina magis assentationis, quam artis particula esse videbitur.*

Leguleiis) Leguleii per contemptum dicti sunt, qui non ex literis jure-consultorum, sed ex formulis & rubricis jus petebant. Unde & rubricarii dicti sunt.

Velut asininam) Propterea quod non sint instructi sophisticis argutiis, sed legibus adductis disputent, cum hi tamen propius accedant ad verum quam hi qui sibi videntur acutissimi, quibus illud usu venit, Nimirum altercando veritas amittitur.

Latifundia) Sunt lati fundi. Plinius citat illud cum proverbio dictum, Italiam perdere latifundia.

rem habent cum stultitia affinitatem, ita longe felicissimi sunt hi, quibus prorsus licuit ab omnium disciplinarum commercio abstinere, solamque naturam ducem sequi, quæ nulla sui parte manca est, nisi forte mortalis sortis [a] pomeria transilire velimus. [b] Odit natura fucos, multoque feliciter provenit, quod nulla sit arte violatum. Agedum, an non videris, ex unoquoque reliquorum animantium genere ea felicissime degere, quæ sunt à disciplinis alienissima, nec ullius magisterio nisi naturæ ducuntur? [c] Quid apibus aut feliciter, aut mirabiliter? At ne his corporis quidē omnes sensus adsunt. Quid simile in extruendis ædificiis reperit architectura? Quis unquam

Pomeria) Id est, terminos. Pomerium, id spatium tam intra quam extra murum dicebatur, quod intra omni ædificio, extra autem omni cultu vacuum relinquebatur. Livius lib. primo, Aggere & fossis & muro circumdat urbem, pomerium profert.

Odit natura fucos) Quæ enim nativæ sunt, longe gratiora venustioraque sunt adulterinis atque fucatis. quod festiviter Propertius Elegiarum primo de flosculis, lapillis, & aviculis probat. Nam ut Plinius lib. 27. ait, Nulli nulla est facilius loqui, quam rerum naturæ pingere.

Quid apibus) Plinius lib. 11. de insectis loquens, ait: Sed inter omnia principatus apibus, & jure præcipua admiratio, solus ex eo genere, hominum causa generis. Mella contrahunt, succumque dulcissimum atque subtilissimum ac saluberrimum; favos confingunt ac ceras. Illæ ad usus vite laborem tolerant, opera conficiunt, rempublicam habent, consilia privatim, ac duces gregatim. Et quod maxime mirum sit, mores habent. Aristoteles quoque libris quinto & nono historiarum animalium, multa de apum laudibus scripsit.

quam philosophus similem instituit rempublicam? Rursum equus quoniam humanis sensibus affinis est, & in hominum contubernium demigravit, humanarum item calamitatum est particeps. Quippe qui non raro dum vinci pudet in certaminibus, [a] ducit ilia, & in bellis dum ambit triumphum, confoditur, simulque cum sessore [b] terram ore momordit. Ut ne commemorem interim [c] lupata frena, aculeata calcaria, stabuli carcerem, scuticas, fustes, vincula, sessorem, breviter omnem illam servitutis tragœdiam, cui se ultro addixit, dum [d] fortes viros imitatus, [e] impensius hostem ulcisci studet. Quanto optabilior muscarum & avicularum

Ducit ilia) Sic Horatius in epistola: Solve senescemtem mature sanus equum, ne Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat.

Terram ore momordit) Hemistichium Virgilianum de milite moriente, quod imitatum est ex illo Homeri, *Odyssæa* χ, loquentis de proci ab Ulyssæ interfecit: Οἱ μὲν ἱππεῖς ἀμα πάντες ὀδῶν ἴλοι ἀσπίλοι ὄδῶν, id est, Illi quidem deinde simul omnes mordicus ceperunt immensum solum. & *Iliados* χ. Γαῖαν ὀδῶν ἴλῳν, id est, terram mordicus ceperunt.

Lupata frena) Lupata frena dicuntur asperrima ad domandos equos præferoces. Virgilius in *Georgicis*; Et duris parere lupatis. Dicta sunt à luporum dentibus, qui sunt inæquales, & ob id morsus huius animantis magis est noxius.

Fortes viros) *εἰς ἄνδρας* dictum est in stultos principes, qui dum hosti nocere student, in summum conjiciunt seipsos discrimen.

Impensius hostem) Apologus est apud Horatium de equo, qui dum conatur cervum è communibus pascuis depellere, sessorem tergo, & frenum ore recepit.

cularum vita, ex tempore solo que naturæ sensu degentium, modo per hominū insidias liceat. Quæ si quando caveis inclusæ assuescant humanas sonare linguas, mirum quam à nativo illo nitore degenerent. Adeo modis omnibus latius est, quod natura condidit quam quod fucavit ars. Proinde nunquam satis laudarim [a] gallum illum Pythagoram, qui cum unus omnia fuisset, philosophus, vir, mulier, rex, privatus, piscis, equus, rana, [b] opinor etiam spongia, tamen nullum animal judicavit calamitosius homine: propterea quod cætera omnia naturæ finibus essent contenta, solus homo sortis suæ limites egredi conaretur. Rursum inter homines, idiotas multis partibus anteponit doctis ac magnis. Et Gryllus ille non paulo plus sapuit quam [c] πολυμήτης Ὀδυσσεύς, qui maluerit in hara grunnire, quam cum illo tot miseris obijci casibus. Ab his mihi non dissentire videtur Homerus, *nugarum pater, qui

Gallum illam Pythagoram) Lucianus facit Mycillum cum gallo suo loquentem, qui se Pythagoram esse diceret. Extat libellus ab Erasmo latinitate donatus.

Opinor etiam spongia) Sunt enim qui spongiam animal esse putent, ut testatur Aristoteles libro de natura animalium quinto, qui spongiarum tria ponit genera. nam aliæ, inquit, raræ, aliæ spissæ, aliæ quas Achilleas vocant. Nascuntur omnes ad littus, aut ad saxa, nutriunturque luto. Sensum quoque illis inesse creditur propterea quod ad evulsoris accessum contrahuntur. Plinius plane credit spongas esse animalia.

Πολυμήτης Ὀδυσσεύς) Id est, multi consilii Ulysses. Sic enim frequenter Homerus eum vocat.

Nugarum pater) Quod apud hunc Jons sit omnium fabularum.

qui cum mortales omneis subinde. [a] δειλοὺς καὶ μοχθηροὺς appellat, tum Vlyſſem illum ſuū ſapientis exemplar, ἱσπενυρο [b] δούρην vocat, Paridem nuſquam nec Ajacem, nec Achillem. Quam ob rem id tandem? niſi quod ille vaſer & artifex nihil non Palladis conſilio agebat, nimiumque ſapiebat, à naturæ ductu quam longiſſime recedens? Ut igitur inter mortales ii longiſſime abſunt à felicitate, qui ſapientiz ſtudent nimirum hoc ipſo bis ſtulti, quod homines nati cum ſint, tamen obliti conditionis ſuz, deorum immortalium vitam affectant, & [c] gigantum exemplo, [d] diſciplinarum machinis, naturæ bellum inferunt: ita quam minime miſeri videntur ii, qui ad brutorum ingenium ſtulti-
tiamque

δειλοὺς καὶ μοχθηροὺς) δειλοὺς, id eſt, miſeros. Eſt enim hoc pene ſolemne apud Homerum & Heſiodum, δειλοῖσι βροτοῖσι. Vnde Odyſſ. μ. πρῶτες μὲν στυγροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι. id eſt, ſunt mortis triſtes miſeris mortalibus omnes. Et μοχθηροὺς, i. e. calamitoſos. Illud dictum eſt à metu, nam δειλὴ timiditas dicitur, & δειλιᾷ ἢ δειλιάζειν timere: hoc à labore, nam μόχθος labor dicitur, & μόχθον, laboro.

Δούρην vocat) Δούρην, id eſt, miſer; quod multum ſuſpiret. Sic Homerus Odyſſ. primo: Τῷ Δούρῃ τῇ δούρῃ οἶδ' ἐγὼ μὲν καλεῖται. id eſt, hujus filia miſerum lugentemque detinet. de Calypſo Vlyſſem in Ogygia detinente.

Gigantum exemplo) Γίγαντες vocant Græci pugnare cum diis. Cicero interpretatur gigantum fabulam ubi quis adverſus naturam conatur.

Diſciplinarum machinis) Explicuit metaphoram addito verbo proprio, machinis enim bellicis expugnantur oppida.

amque quam proxime accedunt, neque quicquam ultra hominem moliuntur. Age experiamur num hoc quoque non Stoicis enthymematis, sed crasso quopiam exemplo queamus ostendere. Ac per deos immortales, estne quicquam felicius isto hominum genere, quos vulgo moriones, stultos, fatuos ac [a] bliteos appellant, pulcherrimis, ut equidem opinor, cognominibus? Rem dicam prima fronte stultam fortassis atque absurdam, sed tamen unam multo verissimam. Principio vacant mortis metu, non mediocri per Jovem malo. Vacant conscientiz carnificina. Non teritantur manium fabulamentis. Non expavescunt spectris ac lemuribus, non torquentur metu impendentium malorum, non spe futurorum bonorum distenduntur. In summa, non dilacerantur millibus curarum quibus hæc vita obnoxia est. Non pudeſcunt, non verentur, non ambiunt, non invident, non amant. Denique si propius etiam ad brutorum animantium insipientiam accesserint, ne peccant quidem, autoribus theologis. Hic mihi jam expendas velim, stultissime sapiens, quot undique sollicitudinibus noctes diesque discrucietur animus tuus: congeras in unum acervum universa vitæ tuæ incommoda, atque ita demum intelliges, quantis malis meos fatuos subdlexerim. Adde huc quod non solum ipsi perpetuo gaudent, ludunt, cantillant, rident, verumetiam cæteris omnibus, quocunque sese verterint, voluptatem, jocum,

Bliteos) Hoc verbo delectatus est Oclavius Augustus. Bliton Græce betam sonat. ea herba, quoniam insipida est ac diluta, fatua vocatur apud Martialem. Ut sapiant fatua fabrorum prandia betæ. O quam sæpe coquum vina piperque petet,

jocum, lufum, rifumque adferunt, velut in hoc ip-
fum à deorum indulgentia dati, ut humanæ vitæ tri-
ftitiam exhilararent. Vnde fit, ut cum aliis in alios
varius fit affectus, hos omnes ex æquo tanquam
suos agnoscant, expetant, pascant, complectantur,
succurrant si quid acciderit: impune permittant,
quicquid vel dixerint, vel fecerint. Adeoque foveant,
ut nemo illis nocere cupit, [a] ut feræ quoque bel-
læ ab illorum injuria temperent, sensu quodam
innocentiæ naturali. Sunt enim vere sacri diis,
præcipue mihi, adeoque non injuria hunc hono-
rem [b] omnes illis habent. Quid quod summis
etiam regibus adeo sunt in deliciis, ut nonnulli sine
his neque prandere, nec ingredi, nec omnino vel
horam durare possint. Neque vero paulo interval-
lo hos bliteos suis illis tetricis sophis anteponunt,
quos tamen ipsos aliquot honoris gratia solent
alere. Cur autem anteponant, nec obscurum ar-
bitror, nec mirum videri debet, cum sapientes
illi nihil nisi triste soleant adferre principibus, suæ-
que doctrina fructi non vereantur aliquoties [c] au-
riculas teneras mordaci radere vero, moriones au-
tem id præstent, quod unum aucupantur, jocos,
risus, cachinnos, delicias. Jam accipite & hanc
non aspernandam stultorum dotem, quod soli sim-
plices ac veridici sunt. Quid autem veritate lau-
datus?

Ut feræ quoque) Mirum est diellu, quod tamen vi-
demus, in canibus: in pueros, & natura fatuos, non
facile sciunt, & agnoscunt natura simplicita-
tem.

Omnes illis habent) Nam religio numinum ad
omnes ex æquo pertinet.

Aurículas teneras) Versus est è Satyra Persii pri-
ma. Sed quid opus teneras mordaci radere vero Au-
riculas?

datus? Quanquam enim Alcibiadeum [a] apud Platonem proverbium, Veritatem vino pueritizque tribuit; tamen omnis ea laus mihi peculiariter debetur, vel Euripide teste, cujus extat illud celebre de nobis dictum, [b] *μῶς γὰρ μῶς λῖγαι*. Factus quicquid habet in pectore, id & vultu præ se fert, & oratione promit. At sapientum sunt [c] duæ illæ linguæ, ut idem meminit Euripides, quarum altera verum dicunt, altera quæ pro tempore judicant opportuna. Horum est [d] nigrum in candida vertere, [e] & eodem ex ore frigidum pariter & calidum efflare, longèque aliud conditum habere in pectore,

Apud Platonem) Sic enim in convivio Platonis, Alcibiades narraturus quemadmodum cum Socrate cubitaverit, præfatur, τὸ δ' ἐπ' αὐτῷ ἐκ δὲ μετὰ ταῦτα λῖγαι, ἢ μὴ ἴσμεν μὲν, τὸ λεγόμενον, Ὅν μὲν ἴδωμεν τὰ παῖδων καὶ μὴ παῖδων ὡς ἀληθῆς. id est, Ceterum ea quæ restant non audiveritis me dicentem nisi prius, id quod vulgo dicitur, Unum quidem sine pueris cum pueris erat verum.

Μῶς γὰρ μῶς λῖγαι.) Id est, stultus stulta loquitur. Proverbium est apud Euripidem in Bacchis.

Duæ illæ linguæ.) Euripides scripsit, unicuique mortalium duas esse linguas: alteram qua vera loqueretur, alteram qua loqueretur quæ tempori essent accommoda.

Nigrum in candida) Ita Iuvenalis Satyra 3. Qui nigrum in candida vertunt, id est defendunt turpia.

Et eodem ex ore) Alludit ad Apologum Aniani fabulatoris huiusmodi: Satyrus quidam cum hyberno gelu vehementer saviente, a rustico quopiam in hospitium inductus esset, videns hominem inflare in manus ori admotas, rogavit cur ita faceret, is respondit, ut manus frigidas anhelitus tepore calefaceret. Deinde mensa

pectore, aliud sermone fingere. Porro in tanta felicitate, tamen hoc nomine principes mihi videntur infelicissimi, quod deest à quo verum audiant, & assentatores pro amicis habere coguntur. Sed abhorrent à vero principum aures, dixerit aliquis, & hac ipsa de causa sapientes istos fugitant, quod vereantur ne quis forte liberior existat quia vera magis quam jucunda loqui audeat. Ita quidem res habet, Invisa regibus veritas: Sed tamen hoc ipsum mire in fatuis meis usu venit, ut non vera modo, verum etiam aperta convitia cum voluptate audiantur; adeo, ut idem dictum, quod, si à sapientis ore proficiscatur capitale fuerat futurum, à morione profectum, incredibilem voluptatem pariat. Habet enim genuinam quandam delectandi vim veritas, si nihil accedat quod offendar; verum id quidem solis fatuis dii dederunt. Iisdem ferme de causis hoc hominum genere mulieres gaudere solent impensius, utpote ad voluptatem & nugas natura propensiores. Proinde quicquid cum huiusmodi factitiant, etiamsi nonnunquam [a] *serium nimis*, illæ tamen jocum ac lusum interpretantur: ut est ingeniosus, præsertim ad prætexenda commissa sua, *sexus ille*. Igitur ut ad fatuorum felicitatem redeam, multa cum jucunditate

mensa posita, cum in pulsem ferventem rursus inflaret, admiratus Satyrus, sciscitatus est, cur id faceret: Vt pulsem, inquit, refrigerem. Tum Satyrus surgens, quid audio? Inquit, οὐ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σωματός το δὲ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἑλκύεις; id est, Tu ne ex eodem ore calidum, & frigidum educis? Non mihi cum talibus habendum commercium est, idque dicens abiit.

Serium nimis) Verecunde significat, nonnunquam mulierēs coire cum morionibus, & ex iis concipere, putantes futurum uti lateat.

ditate peracta vita, nullo mortis vel metu, vel sensu recta in campos [a] Elysios demigrant, & illic pias atque otiosas animas lucibus suis delectaturi. Eamus nunc, & quemvis etiam sapientem cum hujus morionis sorte conferamus. Binge jam mihi quod huic opponas exemplar sapientiz, hominem qui totam pueritiam atque adolescentiam in perdiscendis disciplinis contriverit, & suavissimam vitæ partem perpetuis vigiliis, curis, sudoribus perdiderit, ne in reliqua quidem omni vita vel tantillum voluptatis degustarit, semper parcus, pauper, tristis, tetricus, sibi ipsi iniquus ac durus, aliis gravis & invisus, pallore, macie, valetudine, lippitudine confectus, senio canitieque multo [b] ante diem contracta ante diem fugiens

Elysios) Elysium, Swidas ait, πῶλον εἶναι ἐν ᾧ οἱ παρ' Ἑλλήσι δίκαιοι αὐλίζονται μὲν δάνατον ἐνέουσι ἁλωσάμενοι, id est. Campum esse, in quo apud gentiles iusti demorantur, post mortem eo se conferentes. Quemadmodum iniusti ad Cocytum vadunt. Hunc nonnulli apud inferos, nonnulli sub concavo orbis lune esse putant, nec desunt qui Elysium putent esse ipsas insulas fortunatas.

Ante diem contracta.) In vehementer studiosis, dum intentissime meditantur, oportet vehementem spirituum fieri agitationem, quam calor consequitur: caloris autem comes est resolutio, consumptio, & exiccatio. Spiritus autem sic resolutos oportet ex optimo sanguine instaurari. unde sanguinem paucum evadere necesse est, sic subinde in spiritus resolutum. Ad hæc in studiosis, propter cerebri agitationem, & ex agitatione ortum calorem, oportet ex corde spiritus copiosos, qui sunt animales, ascendere: siquidem ubi agitatio, eo spiritus & calor vergunt: spiritus igitur naturales, qui in ventriculo & jecinore

giens è vita. Quanquam quid refert quando moriatur istiusmodi, qui [a] nunquam vixerit? Habetis egregiam illam sapientis imaginem. At hic rursus obgannunt mihi [b] οἱ ἐν τῇς Στωϊκῶν βάρβαροι. Nihil, inquit, miserius insania. Sed insignis stultitia, vel insanix proxima est, vel ipsa potius insania. Quid enim aliud est insanire, quam errare animo?

jecinore concoctioni serviunt, diminuuntur, quibus diminutis, sanguis & paucus & pituitosus generatur. Quocirca studiosos necessum est ολιγαίμους evadere, τὰ δ' ολιγαίμους ἵδν, ut ait Aristoteles in secundo libro de partibus animalium, ἀποδοτικῶν τῶν φθορῶν. ἢ γὰρ φθορὰ ολιγαίμια ὄσι. καὶ τὸ ολίγον παθητικὸν καὶ ἐπὶ ψυχῇ τὸ τυχεῖον, καὶ ἐπὶ σαρμῇ. id est, Quæ pauci sanguinis sunt, iam faciunt viam ad corruptionem. Corruptio enim paucitas sanguinis est: & quod paucum est, facile patitur à quovis & frigore & calore. Galenus quoque autor est, eos qui paucum habent sanguinem, senium accelerare.

Nunquam vixerit) Vivere hic accipitur pro suaviter vivere, ut Terentius; Vixit, dum vixit bene. Et Persius Satyra quinta: Indulge genio, carpatum dulcia, nostrum est quod vivis. Et Martialis: Vive re-lut raptō, fugitivaque gaudia carpe. Quod dicunt Græci, ῥᾶν ἄν.

Οἱ ἐν τῇς στωϊκῶν βάρβαροι) Id est, Stoicæ ranæ. Sic illos vocat, quod obstrepant suis argumentis. Et Origines, atque hunc sequutus Hieronymus, Ægyptiorum ranas, dialecticorum & sophistarum molestam garrulitatem interpretantur, ut etiam scriptum est in decretis canonicis distinctione trigesima septima.

animo? Sed isti totâ errant via. Age hunc quoque syllogismum dissipemus, Musis bene fortunantibus. Argute quidem isti. Verum, quemadmodum apud Platonem docet Socrates, [a] ex una venere secta duas, & ex uno Cupidine dissecto duos faciens; itidem & istos dialecticos decebat insaniam ab insania distinguere, si modo ipsi sani videri vellent. Neque enim protinus omnis insania calamitosa. Alioqui non dixisset Horatius, [b] An me ludit amabilis insania? neque Plato, poetarum,

Ex una venere secta.) Pausanias in symposio Platonis reprehendit Phadri orationem, quod de amore disputasset, eum neque dividens, neque definiens. Itaque Pausanias dividere volens amorem, duasque dicens esse Veneres ait, Ἡ μὲν γὰρ πρὸς βυτίεα, καὶ ἀμύττα, ἔσχατ' αὐγάτη, ἣν δὲ καὶ ἔσχατ' ἀπορροῖς μὲν ἢ ἡ ναιτίεα, διὸς καὶ διαίτης, λυδὴ δὲ παρθένου. Ἀναλκίων δὲ καὶ ἱέρεια τὸν μὲν τῇ ἱέρειᾳ σύντροφον, παρθένου ὀφθαλμοῦ καλεῖσθαι, τὸν δὲ ἔσχατον, id est, Altera quidem antiquior, matreque carens. Cæli filia quam cælestem cognominamus. Altera autem junior, Iovis ὃ Dione quam vulgarem vocamus. Necessum est autem, Cupidinem alterum, Veneri alteri cooperatorem, vulgarem recte vocari, alterum autem Cælestem. Vulgarem cupidinem, vicit Pausanias, stimulare ad amorem fæminarum, partumque corporis: cælestem autem, ad amandos mares, disciplinâ idoneos, ad partumque animi stimulare

An me ludit amabilis) Est in Odis, ubi de furore poetico loquitur, quo fit ut videre videantur, quæ procul absunt.

[a] poetarum, vatum, & amantium furorem inrer
præcipua vitæ bona collocasset: [b] nec vates illa
laborem Æneæ vocasset insanum. Verum est duplex
insaniæ genus: alterum quod ab inferis [c] diræ ul-
trices submittunt, quoties [d] immisiss anguibus, vel
ardo;

Poetarum, vatum, & amantium) Socrates in
Phædro Platonis, amorem laudaturus, negansque
amorem esse vituperandum quod furoris species esset,
quadruplicem facit furorem, quorum unumquemque
felicem videri vult. Primum vatum, quem μαλίκην
μαλίκην, quasi μαλίκην, interpositione ταύ, vocari
ait. Secundum mysteriale, qui per expiationes
propitiationesque, morborum remedia invenit. Ter-
tium poeticum, de quo dicit, ὅς δ' ἀνδρ' ἀνδρ' ἀνδρ' ἀνδρ'
ἰσχυρὰς, ὅτι ποιητικὰς δύναμις ἀείκων, περὶ αὐτὸς ὡς ἀνδρ'
ἐν τῇ αὐτῇ ἐκ τῆς ποιητικῆς ἰσχυρῆς, ἀτλὴς αὐτὸς τῇ
ἡ ποιητικῆς ὑπὸ τῆς αὐτῆς μαλίκην ἢ τῇ σαφρο-
νικῇ ἡρακλῆ. id est, Qui autem sine Musarum
furore ad poeticas fores se confert, persuasus quod
arte sufficienter poeta sit evasurus, imperfectus qui-
dem tum, ipsa tum poesis ejus, præ illa ex furore pro-
cedit equidem hæc quæ à prudentia fit, evanescit.
Quartum furorem facit amatorium, qui αὐτὸς αὐτὸς
ἐκ τῆς ἰσχυρίας λαβαὶν ἐκλήθην. id est, qui ab ipso
robore cognomen sumens amor quasi robur dici-
tur.

Nec vates illa) Est apud Maronem Æneidos libro
sexto, ubi Sibylla sic loquitur Æneæ, Et insano juvat
indulgere labori. Nam insanum vocatur, quicquid
immodicum est. Vnde illud Insanire libet.

Diræ ultrices) Diras poetæ furias vocant, ultrices,
quod fontes torqueant.

Immisiss Anguibus) Apud Maronem Æneidos 7.
Alecto furiam Amatae Turno immittit.

ardorem belli per inextinguibilem auri sitim, vel dedecorofum, ac nefarium amorem, vel patricidium, incestum, sacrilegium, aut aliam id genus pestem aliquam in pectora mortalium invehunt. sive cum [a] nocentem & conscium animum, furis ac terribulorum facibus agunt. Est alterum huic longe dissimile, quod videlicet à me proficiscitur, omnium maxime exoptandum. Id accidit quoties jucundus quidam mentis error, simul & anxii illius curis animum liberat, & multijuga voluptate delibutum reddit. Atqui hunc mentis errorem ceu magnum quoddam deorum munus, [b] ad Atticum scribens, optat Cicero, nimirum quo tantorum malorum sensu carere posset. Neque perperam sensit [c] Argivus ille, qui hactenus insaniebat, ut totos dies solus desideret in theatro ridens, plaudens, gaudens, quod crederet illic miras agi tragœdias, cum
nihil

[a] Nocentem & conscium animum) Cicero in *Paradoxo*: Quocunque aspexisti, ut furie sic tue tibi occurrunt injurie, suspirare quæ te liberum non sinunt. Huius furis conscii animi fuit agitatus Orestes. Pœna autem quam hæc furie infligunt, vehemens. Et multo scior illis, ut ait Iuvenalis, quas Rhadamantus habet.

Ad Atticum scribens, optat) Atticus arguit M. Tullium, triumviris occupantibus tyrannidem, quod nimium animo discrucietur, adeo ut quidam putarent illum errare mente. Is respondit se plane sentire. Optat autem errorem mentis, quo tantorum malorum sensu vacaret. Idem apud Euripidem Ajax dolet, quod ab insania resipisset: & apud Senecam Phœdra, Quis me dolori readit? & quam bene excideram mihi?

Argivus) De hoc Horatius in epistolis.

nihil omnino ageretur, cum in cæteris vitæ officiis probe sese gegeret, [a] Jucundus amicis, Comis in uxorem, possetque ignoscere servis, Et signo læsæ non insanire lægæ. Hinc ubi cognatorum opera datis pharmacis morbo levasset, sibi que jam totus esset redditus, hunc in modum cum amicis expostulans, Pol me occidistis, amici. Non servastis, cui sit extorta voluptas, Et demptus per vim mentis gratissimus error. Et merito quidem errabant enim ipsi, atque [b] elleboro magis opus habebant, qui tam felicem ac jucundam insaniam, ceu malum aliquod, existiment potionibus expellendam. Quanquam illud equidem non statui, num quivis sensus, aut mentis error insaniz nomine sit appellandus. Neque enim si cui lippienti mulus asinus esse videatur: aut si quis indoctum carmen veluti doctissimum admiretur, is continuo videbitur insanire. Verum si quis non sensit tantum, sed animi judicio fallatur, idque præter usitatum morem ac perpetuo, is demum insaniz censebitur affinis esse: veluti si quis quoties
asinum

Jucundus amicis &c.) Verba sunt Horatii.

Elleboro magis opus) Quod Latini veratrum, Greci elleborum vocant. Cujus duo sunt genera: alterum album, Dioscorides in quarto ait, ὅλλα ἔχει ὅμοια τοῖς τῷ ἀνυλάτρῳ ἢ ἀγρίῳ, id est, Folia habet similia foliis plantaginis, aut betæ sylvestris: alterum nigrum quod Grecis ἑλεβορός μῆλας, vel μαλαμπόρον, sive πολὺν ἔχει dicitur. Vtrumque autem medetur melancholicis & insaniensibus, educitque melancholiam, quibus & dari solet, unde Horat. Danda est ellebori pars maxima avaris & Si tribus Anticyrni caput insanabile.

asinum audierit rudentem, arbitretur sese mirōs [a] symphoniscos audire, aut si quis pauperculus infimo loco natus, [b] Croesum Lydorum regem esse se credat. Sed hoc insanix genus si quemadmodum fere fit, vergat ad voluptatem, non mediocrem delectationem adfert, tum iis qui eo tenentur, tum illis quibus est hoc animadversum, nec tamen eodem insaniunt. nam hæc insanix species multo latius patet quam vulgus hominum intelligit. Sed vicissim insanus insanium ridet, ac mutua sibi voluptatem invicem ministrant. Neque raro fieri videtis ut major insanus, vehementius rideat minorem. Verum hoc quisque felicior, quo pluribus desipit modis, stultitia iudice, modo in eo genere insanix maneat, quod nobis est peculiare, quod quidem usque adeo late patet, ut haud sciam, an ex universa mortalium summa quempiam liceat reperire, qui [c] omnibus horis sapiat, quique

Symphoniscos) Sic musicos vocat concinne canentes, ὅτι τὸ συμφοῦν, quod concinere significat.

Croesum) Hic omnium mortalium ditissimus fuit. cui tamen Solon querenti, an omnium beatissimus foret respondet ἰμοὶ δὲ σὺ πλεῖστον μέγα φάνηαι καὶ βασιλεὺς εἶναι πολλῶν ἀνθρώπων ἐνταῦθα δὲ τὸ εἶπεθ' μετ' ὑπάρσιν ἰσθ' ἄλγεα, ποῶν δ' ἂν τιμωρισθῆται καλῶς τὴν αἰῶνα πύθωμαι id est, mihi, O Cræse, apprime dives esse videris, rexque multorum hominum. Illud autem quod fiscitaris non antea à me audieris, quam te vita feliciter defunctum audiero.

Major Insanus) Sic Horatius in Serm. libro secundo: O major tandem parcas insane minori.

Omnibus horis sapiat) Proverbium est, Neminem omnibus horis sapere. Nemo est, qui non alicubi peccet.

quique non aliquo insanix genere teneatur [a] Quamquam hoc tantum interest: [b] Qui cucurbitam cum videt, mulierem esse credit, huic insano nomen ponunt, propterea quod per paucis id usu veniat: Verum ubi quis uxorem suam, quam cum multis habet communem, plusquam [c] Penelopem esse dejerat, sibi que majorem in modum plaudit, feliciter errans, hunc nullus insanum appellat, propterea quod passim maritis hoc accidere vident. [d] Ad hunc ordinem pertinent & isti, qui prae venatu ferarum omnia contemnunt, atque incredibilem animi voluptatem percipere se prædicant quoties fœdum illum cornuum cantum audierint, quoties canum ejulatus. Opinor etiam, cum excrementa canum odorantur, illis cinnamomum videri. Deinde quæ suavis quoties fera lanianda est? Tauros & vervecem humili plebi laniare licet, feram nisi à generoso secari nefas. [e] Is nudo

Quamquam hoc tantum interest) In hac disputatione de insania nonnihil imitatus est ex Horatii satyra, cujus initium, Sic raro scribis.

Qui cucurbitam) Hic morbus oritur ex corruptione virtutis imaginativæ.

Penelope esse) Penelope uxor fuit Ulyssis, quam castissimam in Odyssæa facit Homerus. unde subinde *πρωτοει*, id est casta, *ειδω*, id est verecunda, ab eodem vocatur. Ovidius: Penelope poterat tam multos salva per annos Vivere, Tam multis fœmina digna viris.

Ad hunc ordinem) Taxat ineptissimum venandi studium in quo sic insaniunt quidam magnates, ut in omni vitâ nihil aliud agant.

Is nudo capite) Id accipio feri passim apud Britannos in his quoque feris, quas ille damas vocant. Quidam existimant magis esse platycerota. nonnulli malunt sylvestrium caprarum genus.

nudo capite, inflexis genibus, gladio ad id destinato, (neque enim quovis idem fas est) certis gestibus, certa membra certo ordine religiose secat. Miratur interim perinde ut in re nova sacraque circumstans tacita turba, quamvis spectaculum hoc plus millies viderit. Porro cui contigerit è bellua non-nihil gustare, is vero existimat sibi non parum nobilitatis accedere. Itaque cum isti assidua ferarum infestatione atque esu nihil aliud assequantur, nisi ut ipsi propemodum in feras degenerent, tamen interea regiam vitam agere se putant. Et his simillimum genuse eorum, qui insatiabili ædificandi studio flagrant, [a] nunc rotunda quadratis, nunc quadrata rotundis permutantes. Neque vero finis ullus neque modus donec ad extremam redactis inopiam, nec ubi habitent, nec quid edant, superfit. Quid tum postea? Interim annos aliquot summa cum voluptate peregerunt. Ad quos mihi quidem proxime videntur accedere, qui novis & arcanis artibus, rerum speies vertere moluntur, ac terra marique quintam quandam essentiam venantur. Hos adeo lactat mellita spes, ut neque laborum, neque impensarum unquam pigeat, miroque ingenio semper aliud excogitent, quo sese denuo fallant, sibi que ipsis gratam faciant imposturam, donec absumpris omnibus, non sit quo jam fornaculam instruant. Non desinunt tamen jucunda somniare somnia, ceteros pro viribus ad eandem felicitatem animantes. Cumque jam prorsus omni spe destituuntur, superest tamen una sententia, abunde magnum solacium, In magnis

Nunc rotunda quadratis) Sic Horatium: *Dirigit, ædificat, mutat quadrata rotundis.*

Magnis & voluisse sat est. Ac tum vitæ brevitatem inculant, ut quæ magnitudini negotii non suffecerit. Porro aleatores non nihil addubito nom in nostrum collegium sint admittendi. Sed tamen stultum omnino ridiculumque spectaculum est, quoties videmus nonnullos usque adeo addictos, ut simul atque strepitum tesserarum aud erint, protinus illis cor saliat, palpitetque. Deinde cum semper illiciente vincendi spe, omnium facultatum naufragium fecerint, in Alex scopulum illisa nave non paulo formidabiliores [a] Malea, vixque nudi emerferint, [b] quosvis potius fraudant quam victorem, ne scilicet viri parum graves habeantur. Quid cum senes jam & cæcutientes, vitreis etiam oculis lustrant? Postremo cum jam [c] iusta chiragra contudit articulos,

Malea) Malea promontorium est Laconie, circa quod periculosissimam esse navigationem, autor est Strabo lib. 8. unde proverbium hoc celebratum fuisse dicit: Μάλε'α δὲ κα' μ'ας ἐπὶ λ'αδὲ τῶν οἰκιστῶν, id est, Maleam præternavigans, domesticorum obliviscere.

Quosvis potius fraudant) Id narrat Cornelius Tacitus de populo & moribus Germaniæ, eos hybernis mensibus potissimum oblectare se alea, & victos aliquoties ad mortem & servitutem dedere sese, summa fide.

Iusta chiragra) Chiragra species est arthritica, quam iustam vocant, quod aleatorum puniat insaniam. Alludit autem ad illud Horatianum in Serm. Verrumis, quotquot sunt, natus iniquis, Scurra Volanarius, postquam illi iusta chiragra Contudit articulos, qui pro se tolleret atque Mitteret in Pyrgum talos, mercede divina conductum. Pyrgus turricula est lusoria, quam alii fritillum dicunt, ut Iuven. Si damnata senem iuvat alea, ludit & heres Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.

articulos, vicatium etiam mercede conducunt, qui pro se talos in pyrgum mittat. Suavis quidem res, nisi quod hic ludus plerumque solet in rabiem evadere, jamque ad furias, non ad me pertinere, Ceterum illud hominum genus haud dubie totum est [a] nostræ [b] farinae qui miraculis ac prodigiosis gaudent mendaciis, vel audendis vel narrandis, nec ulla satietas talium fabularum, cum portentosa quædam de spectris, de lemuribus, de [c] larvis, de inferis, de id genus millibus miraculorum commemorantur: quæ quo longius absunt à vero, hoc & creduntur lubentius, & jucundiore pruritu titillant aures. Atque hæc quidem non modo ad levandum horarum tedium mire conducunt, verum etiam ad quæstum pertinent. præcipue [c] sacrificiis & concionatoribus. His
rursum

Nostræ farinae] Id est, nostræ conditionis. Pers.
Nostræ paulo antefarinæ.

Qui miraculis ac prodigiosis) Hac de re libellum conscripsit Lucianus, quem Morus, cui libellus hic dicatus, elegantissime vertit in sermonem Latinum. Hoc genus hominum execratur & divus Hieronymus in epistolis qui pugnas cum demonibus atque hujusmodi portenta consingunt. Vide, calumniator, nec à Moria daminari miracula, sed illorum vanitatem, qui fictis miraculis quæstui suo consulunt, & eorum stultitiam, qui talibus figmentis magis capiuntur quam sacris historiis.

Larvis] Larvæ noxiæ inferorum umbræ sunt, quas vulgo spiritus vocamus à laribus dictæ.

Sacrificiis & concionatoribus] Palam est, hic non reprehendi miracula, sed conficta, & conficta ad quæstum, quo plus extorqueant à mulierculis & senibus, stulteque credulis. Nam his difficillime credunt, qui maxime credunt Evangelio. Et sere videmus, ut, qui hujusmodi fabulamenti maxime fidem habent, a-
pud

rursus ad fines sunt ii, qui stultam quidem, sed tamen jucundam persuasionem induerunt, futurum, ut si ligneum aut pictum aliquem [a] Polyphemum Christophorum [b] aspexerint, eo die non sint

puer hos Evangelii levissima sit autoritas. Videtur autem taxare genus hominum illaudatum, quos vulgo quæstuarios vocant, qui circumferentes sanctorum reliquias, magna impudentia solent apud populum huiusmodi portenta narrare, quæ post ipsi inter pocula rident. Quæso te, lector, expende locum, & vide an hic damnetur pius cultus divorum, an non potius superstitio. Superstitiosus est qui colit divum ob id, quod frustra sibi quis à deo promitteret, (neque enim conspecta trinitatis imago præstat, ne eo die male pereas, utcumque vivas) dein quod incertum est. Quis enim pollicitus est, hoc hunc aut illum divum posse? Prætereo, quod id petitur à deo velut auctore, quod dare solius est dei. Postremo secum pugnantia petunt, dum cupiunt bene mori, quum non desinant male vivere. Hæc tantum notat Moria.

Polyphemum Christophorum) Polyphemum vocat, quod hunc immani & plusquam gigantea magnitudine fingant pictores & sculptores, malum baculi loco tenentem ingressum undas, qualis Polyphemus apud Virgilium, quem 3. Aneidos sic describit: Monstrum horrendum ingens, cui lumen ademptum Trunca manu pinus regit, & vestigia firmat. & paulo post: Graditurque per æquor Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit. Quem & Homerus Odysseæ 1. describit.

Alpexerint, eo die) Quæso quid dici potuit stultius aut superstitiosius? & tamen mirum, quam id vulgo persuasum habeatur. Quis istiusmodi plusquam hereticas opiniones inserit in animos Christianorum? Bene morietur quisquis vixerit in Christo, non qui ligneum viderit Christophorum.

sint perituri, [a] aut qui sculptam Barbaram præscriptis verbis salutarit, sit incolumis è prælio rediturus, [a] aut si quis Erasmus certis diebus, certis cereolis, certisque preculis convenierit, brevi sit dives evasurus. Jam vero [b] Georgium etiam Herculem invenerunt, quemadmodum & [c] Hippolytum alterum. Hujus equum [d] phaleris ac bullis religiosissime adornatum [e] tantum non adō.

Aut qui sculptam Barbaram) *Vtriusque historia non admodum gravis est. Et tamen hujusmodi fabulamentis permixtum est olim ludere Christiani potius quam Ethnici.*

Aut si quis Erasmus) *Animadvertite, & intelliges, nihil hic dici contumeliosum in sanctos, sed in eos qui illos superstitiose colunt. Nauticum genus, quo vix aliud feleratius, cum non mutant vitam, tamen ita se domum redituros confidunt, si simulachrum Christophori conspexerint. Milites, perditissimum genus, si ad Barbara procubuerint imaginem, & castrensia quedam demurmurerint precamina, credunt se incolumes ad pristinam vitam redituros è prælio. Avari in hoc colunt Erasmus, & id superstitiose, ut brevi ditescant.*

Georgium Herculem) *nonnulla, quæ de hoc feruntur, videntur effecta ex Herculis laboribus, qui cum hydra Lerneæ congressus est.*

Hippolytum alterum) *Nam habent gentiles suum Hippolytum ab equo s discerptum. Vnde & nomen inditum, nam ἵππος & equus αὐτὸς solutus dicitur.*

Phaleris ac Bullis) *Olim in templis Christianorum nihil erat neque sculptum neque pictum: nunc equus Georgii veris instructus armis, bonam aliquoties templi partem occupat.*

Tantum non adorant) *Id est, propemodum. quemadmodum Greci dicunt μωρον εἶδός, id est, tantum non. Quæ figura usus est Titus Livius, Suetonius, & Valerius Maximus.*

adorant ac subinde novo quopiam [a] munusculo demerentur: per hujus zream galeam dejerare, plane regium habetur. Nam quid dicam de iis, qui sibi fictis [b] scelerum condonationibus suavissime

Munusculo demerentur) Id est conciliant, & sibi devinciunt.

Scelerum condonationibus) Has vulgo vocant indulgentias. quas hic non improbat si vere sint, sed simulatas ridet, ideoque addidit, fictas, sæpe enim quidam ad quæstum fictas bullas circumferunt, ut agrestibus & imperitis imponant. Nonnunquam abutuntur & his quas vere concessit pontifex, dum eas populo proponunt & commendant, non quatenus conducit ad salutem animarum, sed quatenus ad ipsorum quæstum maxime confert. In summa, non erat nostrum de potestate Pontificum disputare. Hoc unum scio, certius esse quod Christus in Evangelio promissit, de remittendis peccatis, quam quod pollicentur homines præsertim cum hæc tota recens sit, & nuper inventa. Postremo complures mortalium his condonationibus freti, sibi male blandiuntur, nec cogitant de vita mutanda. Pontificum condonationibus, quales nunc vulgo venduntur, non ita multum tribuunt Theologi. Et tamen Moria profitetur, se duntaxat notare fictas condonationes, fraude impetratas; id quod non raro deprehenditur. Notat autem potissimum eas relaxationes, quæ promittunt diminutionem pænarum in Igne purgatorii. De quibus adeo dubitant Theologi, ut complures ambigant an ullum sit purgatorium. Adhæc, notat eos qui perperam accipiunt condonationes: quum enim offerantur confessi & contriti, plerique se puros arbitrantur, si nummum in scrinium conjecerint. id explicat paulo post: Hic mihi puta negotiator aliquis &c. Hac porro admonitione quid salubrius?

visissime blandiuntur, ac purgatorii spatia [a] veluti clepsydris metiuntur, [b] secula, annos, menses, dies, horas, tanquam è tabula mathematica, citra ullum errorem dimetientes? Aut de iis, [c] qui magicis quibusdam notulis ac preculis, quas [d] pius aliquis impostor, vel animi causa vel ad quæstum excogitavit, freti nihil sibi non pollicentur, [e] opes, honores, voluptates, saturitates, valetudinem

Veluti Clepsydris) Clepsydris olim horas metiebantur in agendis causis. Vasa erant angustis foraminibus, per quæ guttatim defluens aqua, temporis modum significabat. Plinius in epistolis: Dixeram horum pæne quinque; nam tribus clepsydris, quas spaciosissime acceperam, sunt addita quatuor. Dicuntur autem *ἡ πρώτη τῆ ἀλιότητι*, id est, surando seu abscondendo, & *ἡ δεύτερη τῆ ὑπόκρυψι*, id est, quod aquam absconderent.

Secula) Seculum, spacium centum annorum.

Qui magicis quibusdam) Huiusmodi superstitionissimis nugis passim referta sunt omnia. Quodque magis mirum est, hæc pietas habetur apud nonnullos etiam eruditos & religiosos.

Pius impostor) Facete conjunxit pignantia. Sentio eum, qui sub specie pietatis imposturam facit.

Opes, honores) Vides quid isti petant suis precibus, non bonam mentem sed commoda huius mundi. ut palam intelligas, non taxari preces, sed superstitionosas, præsertim si his utaris ad hunc finem, quem dicit. Nam tales & Ethnici irriserunt poetæ. Vnde Persius Satyra secunda huiusmodi preculas ridens ait: Haud curvis promptum est murmur humilesque susurros Talere de templis, & aperto vivere voto. Et Juven. Sat. 10. Prima fere vota & cunctis notissima templis, Divitiæ; crescant ut opes, ut maxima toto. Nostra sis arca foro.

tudinem perpetuo prosperam, vitam longavam, se-
nectam viridem, denique proximum Christo
apud superos confessum? quem tamen noli nisi
admodum sero contingere; hoc est, cum hujus vite
voluptates inuitos eos, ac mordicus renitentes, ta-
men deseruerint; tum succedant illæ cœlitum
delitiæ! Hic mihi puta negotiator aliquis aut miles,
aut iudex, abjecto ex tot rapinis unico nummulo,
universam [a] vite Lernam semel expurgatam
putat, totque perjuriam, tot libidines, tot ebrie-
tates, tot rixas, tot cædes, tot imposturas, tot per-
fidias, tot proditones existimat uelut ex pacto
redimi, [b] & ita redimi, ut jam liceat ad novum
scelerum orbem de integro reverti. Quid autem
stultius iis, immo quid felicius, qui [c] septem illis
sacrorum psalmorum versiculis quotidie recitatis
plusquam

Vite lernam) Lerna palus Argivorum pestilentis-
sima, quæ prodidit hydram septem capitum. Prover-
bium est, λατὴν κακῶν, id est, lerna malorum. de im-
mensis & innumeris malis.

& ita redimi) Et hinc palam, nihil dici adversus
indulgentias. Taxantur enim non qui his utuntur ut
debent, sed qui satis putant abjecisse nummum in cor-
bonam, cum nihil de vita pristina mutetur.

Septem illis sacrorum) Quidam è septem fecerunt
octo. Super hac de re vide quam ridiculam narrent, im-
mo scribant fabulam. Daemon occurrens diuo Ber-
nardo jactavit se scire septem versiculos in Psalmis
Davidicis, quos qui quotidie recitasset, non posset non
ire in cœlum. instabat Bernardus, ut indicaret quinam
essent. Cumq; ille recusaret, Nihil agis, inquit Bernar-
dus, quandoquidem quotidie totum evolvam psalte-
rium, in quo tui quoque septem versus in sint necesse est.
At demon veritus ne tanti boni dedisset occasionem,
maluit versiculos suos indicare: atque hoc tantum bo-
num quantum nec in Evangelio legimus, cacodemoni-
ferimus acceptum.

plusquam summam felicitatem sibi promittunt? Atque hos magicos versiculos dzmon quispiam, faceris quidem ille, sed inutilis magis quam callidus, Divo Bernardo crescitur indicasse, sed arte circumventus miser. Et hæc tam stulta, ut me ipsam propemodum pudeat, tamen approbantur, idque non à vulgo modo verum etiam à religionis professoribus. Quid jam nonne eodem fere pertinet, cum Singulæ regiones suum aliquem peculiarem vindicant divum: cumque in singulos singula quædam partiuntur, singulis suos quosdam culturæ ritus attribuunt: ut hic in dentium cruciatu succurrat, ille parturientibus dexter adsit, alius rem furto sublatam restituat; hic in naufragio prosper affulgeat, ille gregem tueatur? Atque item de cæteris. Nam omnia percensere longissimum fuerit. Sunt qui singuli pluribus in rebus valeant, præcipue [a] deipara virgo, cui vulgus hominum

Deipara) Imitatus est Græcam vocem *Θεοτόκῃ*. Mirum est autem quam vulgus hominum ab hac omnia petat, perinde quasi Christus aut minus sit exorabilis quam Maria aut minus possit. Sed stultum vulgus imaginatur in sacra virgine, quod vident in filio quopiam principem & huius matrem. Quod ab illo non possunt extorquere, vel quod sit implicabilior hic sexus, vel quod ad hunc non pateat aditus, id per mulierem impetrari putant. Illud animadvertite, lector, quanquam Moriam loquentem facit, tamen hoc cavet, ut ne usquam ledat Christianam religionem. Ne videretur taxare eos, qui impense addicti sunt cultui diæ virginis, addit, Plus prope tribuit quam filio, ut intelligeres, stultam vulgi superstitionem notatam, qui magis fidit Mariæ, quam Christo. Ipse cum in Italia studiorum gratia commorarer, vidi in æde sacra affixum epigramma, in quo quidam testabatur se gravissima febri correptum, nihil spei collocasse

num plus prope tribuit quam filio. Verum ab his divis quid tandem petunt homines nisi quod ad stultitiam attinet? Agendum [a] inter tot anathemata, quibus templorum quorundam parietes omnes ac testitudinem ipsam refertam conspiciatis, vidistis ne unquam qui stultitiam effugerit, qui vel pilo sit factus sapientior? [b] Alius enatavit incolumis. Alius ab hoste confossus vixit. Alius è prælio, pugnantibus cæteris, non minus feliciter quam fortiter aufugit. Alius in crucem subactus, favore divi cuiuspiam furibus amici, decedit, ut nonnullos etiam male divitiis onustos pergeret exonerare. Alius perfracto carcere fugit. [c] Alius irato medico à febre revaluit. [d] Alii potum venenum, alvo soluta, remedio, non exitio fuit, idque non admo-

in medico, non multum in deo, sed tamen diva virginis ope revixisse. Nulla, inquit, erat in medico spes, neque multa Deo. Nam hunc versiculum forte memoria teneo.

Inter tot Anathemata) Ita vocantur donaria suspensa in templis, ac monumenta dicata divis. Apud Italos in ædibus sacris huiusmodi plane sunt omnia.

Alius enatavit.) Effingunt argumentum picturis aut ceris: deinde addunt superscriptionem miraculi. Ludit autem mira facetia, in his argumentis explicandis.

Alius irato Medico) Quia maluerit morbum diuturniorem, quæstus sui causa. Tales enim nonnulli sunt, sed hoc indigni nomine.

Alii potum venenum) Extat Ausonii super hac re sane quam lepidum Epigramma, de uxore, quæ virum voluit veneno necare. Toxicæ xelotypo dedit uxorem mæcha marito, nec satis ad mortem credidit esse datum, Miscuit argenti lethalia pondera vivi, Cogeret ut celerem vii geminata necem. Dividat hæc si quis, faciunt discreta venenum, Antidotum sumet.

admodum læta uxore, quæ operam & impensam luserit. Alius everso plauistro, equos incolumes domum abegit. Alius oppressus ruina vixit. Alius [a] à marito deprehensus elusit. Nullus pro depulsa stultitia gratias agit. Adeo suavis quædam res est nihil sapere, ut omnia potius deprecentur mortales, quam moriam. Sed quid ego hoc superstitionum pelagus ingredior? [b] Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, ferrea vox, omneis fatuorum evolvere formas, Omnia stultitiæ percurrere nomina possim. usque adeo [c] omnis omnium Christianorum vita istiusmodi delirationibus undique scatet: quas

sumet; qui sociata bibet. Ergo inter sese dum noxia pocula certant. Cessit lethalis noxa salutifera. Protinus & vacuos alvi subiere recessus, Lubrica dejectis quæ via nota cibus. Quam pia cura deum? prodest crudelior uxor: Et cum fata volunt, bina venena iuvant.

A marito deprehensus elusit) Sunt qui constanter in his quoque casibus sanctos sibi fuisse præsidio jactent.

Non mihi si linguæ) Carmen Maronis, commutatis aliquot verbis, ad suam detorsit sententiam. est autem Æneidos sexto: Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, Omnia pœnarum percurrere nomina possim. Quod imitatum est ex illo Homeri Iliados β: 'Οὐδ' ἴς μοι δέκα μὲν γλῶσσαι. δέκα δ' ὀφθαλμοί, Φοῖβ' δ' ἄρ' ἔπειτα; χαλκὸν δέ μοι ἦτορ ἰδμεν. id est, Non mihi si dena linguæ sint, oraque dena, Vox simul infracta, ac animus mihi athenus esset.

Omnis omnium Christianorum) Cave sic accipias, lector, quasi Christiana vita sit superstitiosa, Sed eorum qui Christiani vocantur more, his superstitionibus

quas ipsas tamen sacrifici non gravatim & admittunt & alunt, non ignari quantum hinc lucelli soleat accrescere. Inter hæc, si quis odiosus sapiens exoriatur, succinatque id quod res est: [a] Non male peribis, si bene vixeris: [b] peccata redimis si nummulo addideris odium malefactorum, tum lachrymas, vigiliis, preces, jejunia, ac totam vitæ rationem commutatis. [c] Divus hic tibi favebit [d] si vitam illius æmulaberis. Hæc, inquam, atque id genus alia, si sapiens ille obgan-
 niat, vide à quanta felicitate repente mortalium animos in quem tumultum retraxerit! Ad hoc collegium pertinent, qui vivi, qua funeris pompa velint efferri, tam diligenter statuunt, ut nominatim etiam præscribant, quot tædas, quot pullatos, quot cantores, [e] quot luctus histriones velint adesse

bus sic sunt infecti, ut nulla pene res sit tam sacra, cui non admisceant aliquid huiusmodi. Quæ quidem tam multa sunt, ut Livianam superent historiam, tam ridicula, ut satius sit reticere.

Non male peribis) Hoc pertinet ad imaginem Christophori conspectam, & ad versiculos à dæmone proditos.

Peccata redimis) Hoc ad condonationes pertinet.

Divus hic) Hoc ad Erasmus cultum.

Si vitam illius) Hic est verissimus atque ipsis acceptissimus divorum cultus. Sed quoniam hoc longe difficilius, negligitur à vulgo, & ad faciles quasdam ceremonias confugiunt.

Quot luctus histriones) Durat mos adhuc apud complures Christianos, ex gentilitate relictus, ut conducti quidam plorent in funere. Vnde Flaccus: Ut qui conducti plorant in funere, dicunt Et faciant prope

adesse, perinde quasi futurum sit ut aliquis [a] huius spectacula sensus ad ipsos sit rediturus, aut ut pudefiant defuncti, nisi cadaver magnifice defodiatur, haud alio studio, quam si [b] ædiles creati, ludos aut epulum edere studeant. Equidem tametsi propero, tamen haud possum istos silentio prætercurrere, qui cum [c] nihil ab infimo cerdone differant, tamen inani nobilitatis titulo mirum quam sibi blandiuntur. Alius ad Æneam, alius ad Brutum, alius ad Arcturum genus suum refert. Ostendunt undique sculptras & pictas majorum imagines. Numerant proavos atque atavos, & antiqua cognomina commemorant, cum ipsi non multum absint à muta statua, pœne iis ipsis, quæ ostentant, signis deteriores. Et tamen hac tam suavi Philautia felicem prorsum vitam agunt. Neque desunt æque stulti, qui hoc belluarum genus perinde ut deos suspiciunt. Sed quid ego de uno aut altero genere loquor? quasi vero non passim hæc Philautia plurimos ubique miris modis felicissimos efficiat? cum hic quavis simia de-

prope plura dolentibus ex animo. Principes equos etiam pullis obteflos stragulis in hanc pompam inducunt, cervice ad tibias alligata, quasi lugeant, & dominum acquirant.

Huius spectacula) Nam ista defuncti aut non sentiunt, aut suo malo sentiunt. Sed tolerantur in solatium infirmorum, si modo tam moderate fiant, ut ferri possint. Nunc aliquoties ambitio usque ad insaniam exit.

Ædiles creati) Horum erat, fabulas edere populo, & viscerationes exhibere.

Nihil ab infimo cerdone) Vide ut circumspice taxat nobiles, non quosvis, (sunt enim vere nobiles, qui generis claritati doctrina moribusque respondent) sed eos qui vita, cæterisque bonis rebus, nihilo antecellunt infimam plebem, aut, quod sæpe videmus, vincunt vitiis.

deformior, sibi plane [a] Nireus videtur: alius simul atque treis lineas circino duxerit, prorsum Euclidem sese putat: hic [b] ὁμοῦ τοῦ αὐτοῦ, & , [c] Quo deterius nec Ille sonat, quo mordetur gallina marito, tamen [d] alterum Hermogenem esse se credit. Est autem illud longe suavissimum insanix genus, quo nonnulli, quicquid ulli suorum dotis adest, eo non aliter atque suo gloriantur. [e] Qualis erat ille bis beatus

Nireus) Nireum pro formosissimo posuit. Nam Homerus ut Thersiten turpissimum Græcorum, ita hunc post Achillem, formosissimum fecit, quem sic describit Illiados 6: Νιρῶς Ἀγλαΐης δ' υἱὸς, Χαερπιοῖ τ' ἀνακτοῖ, Νιρῶς ἐς κόλλας ἀνὴρ ὤν' Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν μὴ ἀμύμονα Πηλεΐωνα, Ἀλλ' ἀλαπαθὲς ἴλυ' id est, Filius Aglaies Nireus regis Charopique, Nireus, quo Trojam venit formosior alter Græcorum haud ullus, si invictum demis Achillem. Sed mollis fuit. Lucianus ἐν περὶ ἑκαστοῦ, cum hoc Thersiten de forma fecit contententem.

Ὅμοῦ τοῦ αὐτοῦ) Id est, A sinus ad lyram. Græcis proverbium est de indocili.

Quo deterius) Carmen est Iuvenalis è Satyra tertia, quo gallum significat gallinaceum, cui vox est rauca et inamabilis. Proinde ab animante Græci nomen dederunt huic vocis vitio, ut testatur Quintilianus.

Alterum Hermogenem) Hunc Flaccus nominat in Satyris, ut summum canendi artificem: invidet quod et Hermogenes ego canto.

Qualis erat ille bis beatus) Est lepidissima fabula de quodam divite stulto, qui putabat se scire quicquid ullus servorum sciret. Erat adeo obliviosus, ut nar-

tus apud Senecam dives, qui narraturus historiolum quampiam, servos ad manum habebat, qui nomina suggererent, non dubitaturus vel in pugilum certamen descendere, homo aliqui adeo imbecillus, ut vix viveret hac re fretus, quod multos haberet domi servos egregie robustos. Porro de artium professoribus quid attinet commemorare? quando peculiaris est horum omnium Philautia, [a] ut reperias citius, qui velit agello paterno quam ingenio cedere, verum praeipue histrionum, cantorum, oratorum, ac poetarum, quorum quo quisque est indotior, hoc sibi placet insolentius, hoc sese magis iactat, ac dilatat. Et inveniunt [b] similes labra lactucas, immo quo quicquam est ineptius, hoc plures admiratores nanciscitur, ut pessime quaeque semper [c] plurimis arrident, propterea quod maxima pars hominum, ut diximus, Stulticia obnoxia est. Proinde si, qui est imperitior, sibi ipsi multo jucundior est, & pluribus admirationi, quid est quod is veram eruditionem malit, primum magno constaturam, deinde reddituram [4] &

narraturus aliquid saepe requireret nomen Hectoris, aut Achilli, & opus erat servo qui nomen suggereret. Huic adeo invalido ut vix viveret, adulatores suadebant, ut in pugilum certamen descenderet. & respondenti, Qui possum? vix vivo. Non vides inquit, quam multos validos servos habeas domi tuæ?

Ut reperias citius) Ita Martialis in Epigrammatis ait, inveniri forte, qui cedant agro paterno, Qui velit ingenio cedere, nullus erit.

Similes labra lactucas) Proverbium est, cum digna contingunt digni, ut ineptus cantor insulso auditori.

Plurimis arrident) Eleganter arriaent posuit pro placent, quemadmodum & blandiri dicuntur quae placent.

[a] & puditiorem & timidiorem, postremo multo pauciotibus placituram? Jam vero video naturam, ut singulis mortalibus suam, ita singulis nationibus ac pæne civitatibus, communem quandam in-
 sevisse Philantiam: Atque hinc fieri, ut [b] Britanni, præter alia, formam, musicam & lautas mensas proprie sibi vendicent: Scoti, nobilitate, & regie affinitatis titulo, neque non dialecticis argutiis sibi blandiantur: Galli morum & civilitatem sibi sumant: Parisienses, Theologicæ scientiæ laudem, omnibus prope submotis, sibi peculiariter arrogant: Itali bonas literas & eloquentiam asserant, atque hoc nomine sibi suavissime blandiantur omnes, quod [c] soli mortalium barbari non sint. Quo quidem in genere felicitatis, Romani primas tenent ac [d] v-
 terem

Et putidiorem) Putidum aliquando molestum vocant. Horatius: Quorsum hæc tam putida tendant?

Brittanni præter alia) Vide lector ut rem per se mordacem festiviter & citra morsum tractat. Quis nescit, ut singulis hominibus, ita & singulis nationibus sua quedam vitia esse? de quibus vulgus etiam sua habet proverbia. At hic nil attingit odiosum, sed tantum ridicula quedam commemorat, ut intelligas illum candido illo Mercurii sale ludere voluisse. Nam Britannos etiam laudavit, si vendicant sibi, quod & habent, & habere pulchrum est.

Soli mortalium) Olim Græci ceteros appellabant Barbaros: deinde culti literis Itali, ceteros omnes præter Græcos, barbaros appellare ceperunt. Et nunc rebus omnibus commutatis, adhuc mirum est, quam inani nomine sibi placeant, & quantopere barbaros execrentur.

Veterem illam Romam) Referrem hoc loco nonnihil de Romanorum affectu, ni scirem, sine gemitu non posse audiri à piis. Et præstat Erasmi, quem interpretor, modestiam imitari.

terem illam Romam adhuc jucundissime somniant. Veneti nobilitatis opinione sunt felices. Græci tanquam disciplinarum autores, veteribus illis laudatorum heroum titulis sese venditant: Turcz, totaque illa vere barbarorum colluvies, etiam religionis laudem sibi vendicat, Christianos perinde uti superstitiosos irridens. Ac multo etiam suavius Judæi etiamnum Messiam suum constanter expectant, ac Moſen suum hodieque mordicus tenent: Hispani bellicam gloriam nulli concedunt: Germani corporum proceritate & magiæ cognitione sibi placent. Ac ne singula persequar, videris, opinor, quantum ubique voluptatis pariat singulis & universis mortalibus Philautia. Cui prope par est Assentatio soror. [a] Nihil enim aliud Philautia quam cum quis ipse sibi palpatur. Idem si alteri facias, [b] Κολακία fuerit. At hodie res quædam infamis est adulatio, sed apud eos, qui rerum vocabulis magis, quam rebus ipsis commoventur. Existimant, cum adulatione fidem male cohære: quod multo secus sese habere, vel brutorum animantium exemplis poterant admoneri. Quid enim cane adulantius? at rursus quid fidelius? Quid [c] sciuro blandius? At hoc quid est homini magis amicum? Nisi forte
vel

Nihil enim aliud) *Festiviter per collationis occasionem miscuit jocum, & sâmen dixit. Est autem pernicio sissima adulatio cum quis assentatur sibi.*

Κολακία) Κόλαξ, id est, adulator. Inde κολακία adulatio. Miro vero ingenio, rem omnium pessimam laudat, & ita laudat, ut nihilominus verum dicat.

Sciuro blandius.) Sciurus muris genus est, pilosa cauda, qua se tegit, unde & nomen habet. οἷα umbra, & ὠγα cauda dicitur. Est enim huic animanti peculiare cauda corpus obtegere. Habetur in deliciis oblusum perpetuum.

vel asperi leones, vel immites tigres, vel irritabiles pardi magis ad vitam hominum conducere videntur. Quanquam est omnino pernicioſa quædam adulatio, qua nonnulli perfidioſi, & irriſores, miſeros in perniciem adigunt. Verum hæc mea ab ingenii benignitate candoreque quodam proficiſcitur, multoque virtuti vicinioreſt, quam ea, quæ huic opponitur, aſperitas, ac moroſitas inconcinna, [a] ut ait Horatius, graviſque. Hæc deieſtiores animos erigit, demulcet triſtes, extimulat languentes, expergeſcit ſtupidos, ægrotos levar, feroces mollit, amores conciliat, conciliatos retinet. [b] Pueritiam ad capeſſenda ſtudia literarum allicit,

Ut ait Horatius) Is ponit duo vitia in amicitia, aſſentationem, & huic diverſam, aſperam morum truculentiam, qua nihil amico concedimus. Eſt autem medium quiddam, ut amicum admoneas errantem, ſed non quavis de re, nec amarulente, ſed amice; quædam condones quibuſdam faveas. Vnde Flaccus in epiſtola ad Lollium ſic ait : Diſcolor infido ſcurræ diſtabat amicus. Eſt huic diverſum vitio vitium prope majus, Aſperitas agreſtis, & inconcinna graviſque, Quæ ſe commendat tonſa cute, dentibus atris, Dum vult libertas mera dici, veraque virtus. Virtus eſt medium vitiorum utrinque redactum.

Pueritiam ad capeſſenda) Laude & munuſculis alliciebant pueros ad amandas literas. Unde Flaccus : Pueris olim dant cruſtula blandi Doctores, elementa velint ut diſcere prima. Nunc vero truculentia doctorum, & plagis, primum diſcunt odiſſe literas & præceptorem : quare, vel Fabio teſte, nihil magis puerorum ingenis pernicioſum eſſe poteſt. Nam præter odium literarum, ingenique ſervilitatem, quam ſavitia præceptorum parit, etiam corpûſculis adhuc teneris et creſcentibus, non parum

allicit, senes exhilarat, [a] principes citra offensam, sub imagine laudis, & admonet & docet. In summa, facit ut quisque sibi ipse sit jucundior & charior, quæ quidem felicitatis pars est vel præcipua. Quid autem officiosius quam cum [b] mutuum muli scabunt? Ut ne dicam interim, hanc esse [c] magnam illius laudatæ eloquentiæ partem, majorem medicinæ, maximam poeticiæ; denique hanc esse totius humanæ consuetudinis mel & condimentum. Sed falli, inquit, miserum est. Immo non falli miserrimum. Nimium enim desipiunt, qui in rebus ipsis felicitatem hominis sitam esse existimant. Ex opinionibus ea pender. Nam rerum humanarum tanta est obscuritas, varietasque, ut nihil dilucide sciri possit: quemadmodum recte dictum est ab Academicis meis, [d] inter philosophos quam minimum

parum nocet nimia illa sevitia & asperitas, quam mirum quantum stulti, non sane pauci, tanquam præceptoris virtutem mirantur.

Principes citra) Si necesse est admonere principem, tamen jucunde monendus est, non acerbè, ne inveniat quod evenit Callistheni præceptorì Alexandri, & pædagogo Ptolemæi. Porro colorem quem ostendit, ipse mirè servavit in Panegyrico, quo Philippi Burgundionum duci laudes prosequutus est. Nihil enim aliud illic agit laudans, quam ut doceat & admoneat, qualem oportet esse principem.

Mutuum muli scabunt) Proverbiùm est, cum vicissim alius alium laudat, à mulis sumptum, qui, quod manibus carent, mutuo se scabunt.

Magnam illius &c.) Nam ut supra diximus, Plauto in Gorgia oratoriam assentationis partem fecit.

Inter philosophos) Socrates modestiæ causa dicebat, se nihil scire, ridens arrogantem sophistarum professionem, qui se jactabant nihil nescire: hinc Academicis

num insolentibus. Aut si quid sciri potest, id non raro officit etiam vitæ iucunditati. Postremo sic sculptus est hominis animus, ut longe magis fucis, quam veris capiatur. Cujus rei si quis experimentum expositum & obvium quærat, conciones ac templa petat, in quibus si quid serium narratur, dormitant, oscitant, nauscant omnes. quod si [a] clamator ille, (lapsa sum, declamator, dicere volebam,) ita ut sæpe faciunt, anilem aliquam fabellam exordiat, expergiscuntur, eriguntur, inhiant omnes.

Item

nici nihil affirmabant, sed quod ubique probabile viderent, id sequebantur. Porro Socrates in Apologia dicit, se putare idcirco ab Apolline judicatum omnium sapientissimum, quod se nihil scire sciret. Sicerim ait loquens de quodam, qui & sibi & aliis videretur sapientissimus: Πρὸς ἑμαυτὸν δ' ἔν ἀπὸν; ἰλογιζόμενος, ὅτι τότε μὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἐγὼ σοφώτερος ἔμην. κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν ἑστῆς, ἑστὶ κακὸν ἑστὶ ἀγαθὸν εἰδέναι, ἀλλ' ἔτι μὲν οἷός τις εἰδέναι, ἢ εἰδώς. ἐγὼ δὲ ὡς σοφῶν ἢ εἰδῶς, ἢ οἶμαι. τοιαῦτα γὰρ οὐ ποῦτε γὰρ σμικρὰ τὰ αὐτῷ τούτῳ σοφώτερος ἴδι, ὅτι ἂν μὴ οἶδῶς, ἢ οἶμαι, εἰδέναι. id est: Ad me ipsum igitur conversus sic ratiocinabar. Hoc profecto homine sapientior sum. videtur enim nostram neuter quid bonum quidve malum sit scire. Caterum hic quidem putat se aliquid scire, nihil sciens. Ego vero ut nihil scio, ita nihil scire me puto. Visus sum igitur paulo hoc ipso sapientior, quod ea quæ nescio, ne puto quidem me scire.

Clamator) Quidam clamant tantum. Declamant autem qui ex arte dicunt, præsertim exercendi causa. Quod autem per jocum hic narrat, mirum est quam quotidie videamus evenire.

Item si quis sit divus fabulosior & poeticas, quod si exemplum requiris, [a] finge hujus generis Georgium, aut Christophorum, aut Barbaram, videbis hunc longe religiosius coli, quam Petrum, aut Paulum, aut ipsum etiam Christum. Verum hæc non hujus sunt loci. Jam quanto minoris constat hæc felicitatis accessio? Quandoquidem res ipsas aliquoties magno negotio pares oportet, vel levissimas, uti grammaticen. At opinio facillime sumitur, quæ tamen tantundem, aut amplius etiam, ad felicitatem conducatur. Age si quis putribus vescatur salsamentis, quorum alius nec odorem ferre possit, & tamen huic ambrosiam sapiant, quæso quid interest ad felicitatem? Contra si [b] acipenser alicui nautæam sapiat, quid referet ad vitæ beatitudinem? Si cui sit uxor egregie deformis, quæ tamen marito vel cum ipsa Venere certare posse videatur, nonne perinde fuerit, ac si vere formosa foret? Si quis tabulam minio lutoque male oblitam suspectet, ac demiretur,

per-

Finge hujus generis) Ne quis hic calumniatur, aliquid parum reverenter dictum de sanctis, non enim vocat viros fabulosos, quod non sint sancti, sed quod de his fabulosa quedam ferantur, Horatius fabulosum dixit Hydaspem fluvium. Nec id simpliciter affirmat, sed addit, exempli causa. Nam horum historie fabulis finissima videntur. Et tamen hæc qualiacunque sunt, libentius amplectitur vulgus, quam quæ in actibus apostolorum aut Evangeliiis legimus, certa & indubitata.

Acipenser alicui) Acipenser sive acipensis piscis est optimi saporis, qui squamas ad os versas habet, olim in maximo precio habitus. Martialis in distichis. Ad Palatinas acipensem mittite mensas, Ambrosias ornent munera rara dapes.

persuasum habens [a] Apellis aut Zeuxidis esse picturam, nonne felicior etiam fuerit eo, qui eorum artificum manum magno emerit, fortassis minus ex eo spectaculo voluptatis percepturus? Novi ego quendam [b] mei nominis, qui novæ nuptæ gemmas aliquot adulterinas dono dedit, persuadens, ut erat facundus nugator, eas non modo veras ac nativas esse, verum etiam singulari atq; inestimabili precio. Quæso, quid intererat puellæ, cum vitro non minus jucunde pasceret & oculos & animum, nugæ perinde ut eximium aliquem thesaurum conditas apud sese servaret? Maritus interim & sumptum effugiebat, & uxoris errore fruebatur, nec eam tamen sibi minus habebat devinctam, quam si magno emptâ donasset. Nam quid interesse censetis, inter eos, qui in [c] specu illo Platonico variarum rerum umbras & simulachra demirentur, modo nihil desiderent, neque minus sibi placeant, & sapientem

Apellis aut Zeuxidis) Plinius lib. 35. Apellem dicit superasse omnes ante se genitos, posteaque sequutos quippe qui pinxerit ea, quæ alii pingere non potuerint fulmina, tonitrua, bronten, altrapen. Zeuxidis item meminit Plinius, quem summas divitias dicis arte sua sibi comparasse, posteaque censentem opera sua majora esse, quam quæ pretio possent comparari, cepisse ea dono dare. Plura de his apud eundem invenies.

Mei nominis) Apparet eam loqui de quo piam, cui nomen fuerit Moro, qui puellam sponsam hac arte deluserit.

Specu illo Platonico) Plato πολιτεῖν, homines, qui relictis divinis ideis & spiritualibus rebus, quæ vere sunt, nihil præter res corporeas, verarum rerum umbras mirantur, tanquam cecos & somniantes fingit in καταγέιν οἰκῶντες σπαλαγίδει, id est, subterraneo domicilio, spelunca formam præ se ferenti.

tem illum, qui specum egressus, veras res aspicit : Quod si [a] Mycillo Lucianico dives illud & aureum somnium perpetuo somnare licuisset, nihil erat cur aliam optaret felicitatē. Aut illud igitur interest, aut si quid interest, potior etiam stultorum conditio. Primum quod iis sua felicitas minimo constat, id est, sola persuasiuncula, Deinde, quod ea fruuntur cum plurimis communiter. Porro nullius boni jucunda sine socio possessio. Quis enim nescit quanta sapien-

tum

sui affectibus vinclos sedere. Ad hunc enim modum, Socrates fere apud eam loquitur : Naturam nostram, quoad eruditionem & ruditatem pertinet, tali quadam imagine contemplare : Finge subterraneū specus, cuius ingressus versus lumen per antrū totum pervius undique pateat; in eo homines nutritos à pueritia, cervicē & crura ita devinclos, ut & immobiles permanere cogantur, & ad sola anteriora prospicere : capita vero vinculis adstricta circumducere nequeant : post tergum autem superne ac procul, ignis lumen suspensum sit, interque ignem & vinclos homines via superior appareat, secus quam paries sit constructus; quem admodum prestigiatoribus apponuntur coram spectantium oculis cortinæ quedam, super quibus sua miranda ostentant : finge præterea homines alios inter parietes ferre res varias. Hos demum homines ait nihil aliud quicquam vel sui ipsorum vel aliarum rerum posse videre, præter umbras quæ ex igne ad adversam speluncæ partem cadent.

Mycillo Lucianico) Apud Lucianum Mycillus quispiam cerdo, pauperculus, cœnaverat apud prædivitem vicinū, nocteque somniavit se subito divitem veli humeris, possidereq; quæcunque divites possident. Et ob id minatur gallo, quod suo cantu tantam felicitatem interrumpisset. Exiit dialogus, ab Erasmo Latinus factus.

tum paucitas, si modo quisquam inveniat? quamquam ex tot seculis Græci septem omnino numerant, quos mehercle si quis accuratius excutiat, dispaream si vel semisapientem inveniet, immo si [a] vel trientem viri sapientis. Proinde cum inter multas Bacchi laudes, illud habeatur, ut est, primarium, [b] quod animi curas eluat, idque ad exiguum modo tempus: nam simul atque villum edormieris, protinus [c] albis, ut ajunt, quadrigis recurrunt animi molestiæ: quanto meum beneficium cum plenius, tum præsentius, quæ, perpetua quadam ebrietate, mentem gaudiis, deliciis, tripudiis, expleo, idque nullo negotio? Neque quæquam omnino mortalem mei muneris expertem esse sino, cum aliquæ numinum dotes, alix ad alios perveniant. Non ubivis nascitur
generosum

Vel trientem) Triens est quarta pars assis, hoc est tres uncie.

Quod animi &c.) Vnde in Epigrammate Græco, *ἡδονή*, id est letus; *λυσιμυρία*, id est curam solvens: *φίλομυδός*, id est, amator risus; *τριπύς*, id est, delectabilis: *εὐδότης*, id est, facilis, dicitur Bacchi laudes complexus est Flaccus hoc carmine: Quid non ebrietas designat? operta recludit, Spes jubet esse ratas, ad prælia trudit inermem, Sollicitis animis onus eximit, addocet artes. Fecundi calices quem non fecere disertum? contracta quem non in paupertate solutum? Tibullus quoque: Adde merum, vinoque novos compesce dolores. Et Propertius Elegiarum tertio ad Bacchum ait: Curarumque tuo sis medicina mero, Homerus item Iliados 9: *Ἀνδρὲ δὲ λαχμυῶν, ῥῆϊ μίχα* *οἶν* *ἀέξει*, id est, Viro autem qui laboravit, robur magnum vinum augebit.

Albis quadrigis) Hoc proverbio summam indicamus celeritatem.

[a] generosum & lene merum, Quod curas abigat, quod cum spe divite manet. paucis contigit formæ gratia, Veneris munus; paucioribus eloquentia, Mercurii donum. Non ita multis obtigerunt opes, [b] dextro Hercule. Imperium non cuivis concedit [c] Jupiter Homericus. Sæpe numero Mavors neutris favet copiis. Complures ab [d] Apollinis tripode tristes discedunt. Sæpe fulminat [e] Saturnius, [f] Phoebus aliquando jaculis pestem immittit. Neptunus plures

Generosum & lene) Sic Horatius: *Ad mare cum venio generosum & lene requiro, Quod curas abigat, quod cum spe divite manet, Quod me Lucanæ juvenem commendet amica.*

Dextro Hercule) Huic decimas bonorum voverunt ut ditescerent, unde Persius Sat. 2. *Et O si sub rastris crepet argenti mihi seria, dextro Hercule.*

Jupiter Homericus) Homerus scribit sceptrum & jus à Jove dari regibus apud quem Ulysses Iliados β. sic loquitur: Εἰς κοίτης ἴσα· Εἰς βασιλεὺς δ' ἰδμεν Κρόνῳ παῖς ἁγυλομήτιος Σκῆπτρον δ' ἡδὲ δίμικας ἱτα σφίσι βασιλείην, id est, Unus dominus sit, unus rex, cui dedit filius Saturni versuti sceptrum atque fas, ut ipsos regat. Et Nestor Il. α. Σκῆπτρον βασιλεὺς δ' ἑὶ Ζεὺς κῦδος ἰδμεν, id est, Sceptri fer rex cui Jupiter gloriam dedit.

Apollinis tripode) Cum respondet quæ nollent audisse.

Saturnius) Id est, Iupiter, cui fulmen tribuunt poete, unde τερπικροῦς dicitur.

Phœbus aliquando) Vt in primo Iliad. ob ereptam sacerdotis Chryse filiam, βασιλῆς χαλεθεῖς, Νεῦσον ἀνίστατον ὥς τε κακὸν ὀλίμωτο ὃ λαοί. Id est, Regi iratus morbum excitavit malum perieruntque populi. Vnde Pæan dicitur ἀνὶ τῷ παλιν, id est,

plures extinguit quam servat. Ut interim [a] Vejoves istos, Plutones, [b] Atas, [c] Pœnas, Febres, atq; id genus

est, à feriendo: & Apollo, ἀπὸ τῆς ἀπολλύειν, id est, à corrumpendo & βλαστίζων, id est, sagittis gaudens: & ἐκατηβύλη, id est, longe jaciens.

Vejoves istos) Antiqui Romani ut Iovem & Dijovem à juvando appellarunt: ita eum deum, qui non juvandi potestatem, sed vim nocendi haberet (nam deos quosdam ut prodesse, celebrabant, quosdam ut ne obessent, placabant) Vejovem appellaverunt, dempta atque detracta juvandi facultate, per hos εὐπρεπὸν μῦθον, id est, privativam particulam, ve. Hujus dei simulachrum, quod fuit Romæ in ade ipsius, quæ erat inter arcem & Capitolium, sagittas tenebat, quæ videlicet erant ad nocendum paratæ. Quapropter plerique Apollinem dixerunt. Hujusmodi fere Aulus Gellius libri quinti capite duodecimo.

Atas) Aten finxit Homerus, quam Latinè Noxam possis dicere. Hæc immittit turbas & offensas rebus mortalium, quæ Lites student componere. Eam Jupiter capillis arreptum, præcipitavit è cælo, ut dicit Homerus Iliados 7. Eadem inter Agamemnonem & Achillem excitavit dissidium, de qua Iliados quoque 3. sic dicit: Ἡ δὲ Ἄτη θανάτῳ τε καὶ ἀπρίῳ, οὐκ ἔστι πάσις πολλὸν ἔσθ' ὀφθαί. θάλλει δὲ τὴν πᾶσαν ἐν δ' αὖ Βλάπτης ἀνθρώπων. Id est, Ate autem robusta veloxque est, quoniam omnes Lites cursu superat: prævenit autem in omnem terram nocens hominibus.

Pœnas, Febres) quidam duos tantum deos faciunt beneficium & Panam, ut Democritus: quod ut Plin. ait, ad majorem accedit socordiam, quam ponere innumeros, qui & lib. 2. autor est, Febri publice sanum dicatum fuisse in Palatio.

nus non deos, sed carnifices, commemorem; Ego sum una illa Stultitia, quæ omneis ex æquo tam parata beneficentia complector. Nec vota moror, nec irascor, exposcens [a] piamina, si quid caeremoniarum fuerit prætermisum. [b] Nec cælum terra misceo, si quis reliquis invitatis diis, me domi relinquat, nec admittat ad nidorem illum victimarum. Nam cæterorum deorum tanta in his est morositas, ut prope majus sit operæ præcium, atque adeo tutius, illos negligere quam colere. Quemadmodum sunt & homines nonnulli, tam difficiles, & ad lædendum irritabiles, ut præstiterit eos prorsum alienissimos habere, quam familiares. At nemo, inquiunt, Stultitiæ sacrificat, neque templum statuit. Equidem demiror, ut dixi, nonnihil hanc ingratitude. Verum hoc quoque pro mea facilitate boni consulo: quanquam ne hæc quidem desiderare possum. Quid enim est cur tusculum aut

Piamina) Credebant offendi deos, si quid in sacris fuisset non rite peractum: id si accidisset, exprobant.

Nec cælum terra) Proverbium est, quo significamus sum. mum tumultum. Sic Iuv. Saty. 2. Quæ cælum terris non misceat & mare celo? Idem sexta: Clames licet, & mare cælo Confundas. Alludit autem ad fabulam apri Calydonii, quem amisit Diana, quod cæteris diis ad convivium vocatis, sola domi remanserit. quæ apud Nasonem transformationum lib. 8. sic: Tangit & ira deos: at non impune feremus: Quæque inhonorata, non & dicemur inulta, inquit; & Oeneos ultorem spreta per agros Misit aprum. De hac re multus est locus apud Lucianum, in convivio philosophorum sive Lapithis,

Tusculum) Ture olim litabant, & mola. Plinius in præfatione: Et mola tantum falsa litant, qui non habent tura. est autem mola far tostum, sale conspersum

aut molam, aut hircum, aut suem requiram, cum mihi mortales omnes ubique gentium eum cultum persolvant, [a] qui vel à Theologis maxime probati solet? Nisi forte [b] Dianæ debeam invidere, quod illi humano sanguine litatur. Ego me tum religiosissime coli puto, cum passim ut faciunt omnes, animo complectuntur, moribus exprimunt, vita repræsentant. Qui quidem divorum cultus nec apud Christianos admodum frequens est. [c] Quanta turba eorum, qui deiparæ ^{virgi} conspersum, quo hostiæ aspergebantur, dictum à molilo farre.

Qui vel à Theologis) sentit de imitatione vitæ. cultus enim dei præcipuus est, illum imitari. Moriamur imitantur omnes.

Dianæ debeam invidere) Apud Scythas Tauricæ Diana humano sanguine litabatur; in Latio quoque, ut Strabo in quinto scribit, templum Dianæ Tauricæ erat, Dianium dictum, non procul ab Alba, in quo humanis hostiis litabatur Dianæ. Idcirco, inquit Lactantius divinarum institutionum lib. 2. Diis humanas hostias excogitaverunt, ipsi hostes humani generis, ut quam plurimas devorarent animas.

Quanta turba) Ostendit quid dixisset cultum optimi, qui constat imitatione vitæ, non ceremoniis. Et ait plurimos esse qui beatam Mariam ceremoniis colunt, perpaucos qui vitam studeant æmulari, hoc est humilitatem, puritatem, contemptum divitiarum, meditationem divinæ scripturæ. Quod autem per jocum additum est, In meridie; nemo malignius interpretetur, quasi damnet simplicem populi pietatem: etiam si Hieronymus Vigilantio deridenti hunc morem nihil aliud respondet, quam, cereos accendi, non in honorem martyrum, ut ipse calumniabatur, sed in solatium nocturnæ caliginis. Qui calumniis gaudent, dividunt quod conjectum oportuit.

virgini cereolam affigunt, idque in meridie, cum nihil est opus? Rursum quam pauci qui eandem vitæ castimonia, modestia, cœlestium rerum amore studeant æmulari? Nam is demum verus est cultus longeque cœlitibus gratissimus. Præterea cur templum desiderem, cum orbis hic universus templum mihi sit, ni fallor, pulcherrimum? Neque vero [a] desunt mystæ, nisi ubi desunt homines. Nec jam usque adeo stulta sum [c] ut saxeas ac coloribus fucatas imagines requiram, quæ cultui nostro nonnunquam officiant, cum à stupidis, & pinguibus istis, signa pro divis ipsis adorantur.

Nobis tuit. Ecce, inquiunt, damnat publicam ecclesiæ consuetudinem, quæ cereos etiam clara luce accendit divi. Imo Moria non damnat eos, qui talem cultum qualemcunque exhibent diæ virginis, sed illos taxat qui quod est minimum præstant, quod est præcipuum negligentes.

Desunt mystæ) Qui initiati numini sacra celebrant.

Ut laxetur) Omnes ferme veteres sancti damnabant in templis imagines, ob metum idololatriæ, id quod ex compluribus patet locis. Ut apud Hieronymum, episcopus quidam velum sustulit, concidit è templo, quod hominis haberet pictam imaginem. Et divus Gregorius episcopum quendam reprehendit, non quod imagines fregerit, sed quod id fecerit absque consilio fratrum. Et in eadem epistola sæpius inculcat, nihil manufactum ullo modo deberi adorari. At posteriores Theologi rationem invenere, ut ipsis videtur, argutam qua eadem ratione adoremus saxeam aliquam & vermiculosam imaginem, & Christum. Verum de hui non disputo. Sit magna pietatis pars, provolvi gypso coloribus lito. Non taxatur hic consuetudo Christianorum, sed illorum stultitia qui imagines venerantur non ut signa, sed perinde

Nobis interim usu venit, quod solet iis, qui à vicariis suis extraduntur. Mihi tot statuas erectas puto quot sunt mortales, vivam mei imaginem præ se ferentes, etiam si nolint. Itaque nihil est quod reliquis diis invidiam, si aliis in angulis terrarum alii colantur, idq; statis diebus: quemadmodum *Rhodi Phœbus, in *Cypro Venus *Argis Juno, Athenis Minerva, in Olimp. Jupiter, Tarenti Neptunus. Lampfaci.

inde quasi ipsa sensum aliquem habeant, & huic magis fidunt quam illi. Quod si consultum est vitare scelerum occasiones, nullum autem scelus execrabilius idololatria, profecto non alienum fuerit hanc è medio tollere ne quid offendant imperitos.

Rhodi) Insula est Lyciæ, ut Mela scribit, in qua, ut Solinus ait, nunquam tam nubilum est cælum, ut sol non videatur. Vnde Horatius in Odis, eam claram dicit. Quocirca in ea Phœbus colebatur.

Cypro) Insula est, quæ Ciliciam à septentrione, Ibsicum sinum ab oriente, Pamphylum ab occidente, & Egyptiacum à meridie habet: de qua Strabo libro decimo quarto. Hanc Flaccus dicit dilectam Veneri: inde & Cypria dicitur.

Argis) Strabo libro octavo, multiplices ponit Argos, hic de Peloponnesiaco loquitur, ubi dicatum erat Iunoni templum. De hoc apud Homerum Iliados J. sic loquitur Inno, "Ἡ τὸς ἐμὲ τρεῖς πόλεις πολὺ φίλταται ἐστὶν πόλεις, Ἀργεῖ, Σπάρτη τε, καὶ Ἰωύαργα Μυκῆναι, id est, Tres mihi civitates multo omnium sunt maxime dilectæ. Argos, Sparta, & latas vias habens Mycene.

In Olympo) Strabo lib. 8. quatuor dicit esse Olympos. Hic de Peloponnesiaco loquitur, circa quam est Elis & Pisa Iovi dicata, ut Strabo ait, & Olympia, ubi Olympici agones fiebant.

[4] Lampfaci Priapus: modo mihi communiter orbis omnis longe potiores victimas assidue præbeat. Atqui si cui videor hæc audacius quam verius dicere, agedum paulisper ipsas hominum viras inspiciamus, quo palam fiat, & quantum mihi debeant, & quanti me faciant maximi pariter ac minimi. At non quorumlibet vitam recensibimus, nam id quidem perlongum, verum insignium tantum, unde reliquos facile sit æstimare. Quid enim attinet de vulgo plebeculaque commemorare, quæ citra controversiam rota mea est? tot enim undique stultitiæ formis abundat, tot indies novas commiscitur, ut nec mille Democriti ad tantos risus suffecerint: quanquam illis ipsis Democritis rursum alio Democrito foret opus. Quin etiam incredibile sit dictu, quos risus, quos ludos, quas delicias homunculi quotidie præbeant superis. Nam hi quidem horas illas sobrias & antemeridianas jurgiosis [b] consultationibus ac votis audiendis impertiunt: Cæterum ubi jam nectare madent, neque lubet quicquam serium agere, tum qua parte cælum quam maxime prominet, ibi confident, ac pronis frontibus quid agitent homines speculantur. Nec est aliud spectaculum illis suavius. Deum immortalem, quod theatrum est illud, quam varius stultorum tumultus? Nam ipse nonnunquam in deorum poeticorum ordinibus considerare soleo. Hic deperit in mulierculam, & quo minus adamatur hoc amat impotentius. Ille dotem ducit,

Lampfaci) Lampfacum oppidum est circa angustias Hellesponticas, non procul ab Abydo, ubi Priapus colebatur. De hoc Plin. lib. 5.

Consultationibus) Lege Icaromenippum Luciani, quem Erasmus latinitate donavit, & rectius intelliges hunc locum. Hic locus totus iocosus est, & tamen ludens depingit imaginem vitæ humanæ.

ducit, non uxorem. Ille sponsam suam profitoir. Alius zelotypus velut Argus observat. Hic in luctu papæ quam stulta dicit facitque? conductis etiam velut histrionibus, qui luctus fabulam peragant. Ille [a] flet ad novercæ tumulum. Hic quicquid undecunque potest corradere, id totum [c] ventriculo donat, paulo post fortiter esuriturus. Hic somno & ocio nihil putat felicius. Sunt qui alienis obeundis negociis sedulo tumultuantur, sua negligunt. Est qui [d] versuris atque ære alieno divitem se esse putat, mox [e] decocturus. Alius nihil arbitratur felicius, quam si ipse pauper heredem locupletet. Hic ob exiguum, idque incertum lucellum, per omnia maria volitat, undis ac ventis vitam commitens, nulla pecunia reparabilem. Ille mavult bello divitias quærere, quam tutum ocium exigere domi. Sunt qui captandis [f] orbis senibus putant quam commodissime ad opes perveniri. Neque desunt, qui idem malint deamandis [g] beatis aniculis aucupari.

Flet ad novercæ tumulum) Proverbium dictum est apud Græcos, *δακρύειν πρὸς τὸν τοῦ νοτρίτης τάφοι*, id est, *Flere ad novercæ tumulum*. De his qui fingerent dolorem, cum apud se gauderent.

Ventriculo) Quem vulgus stomachum, Latini ventriculum vocant.

Versuris) Versura est, cum æs alienum ære alieno dissolvitur, & creditor mutatur, non liberatur debitor, sed magis involvitur. Hinc ducta voce, ut auctor est Festus, quod creditorem verterent Terentius in Phor. In eodem luto hæsitæ, versuram solves.

Decocturus) Decoxisse dicuntur, qui absumptis omnibus, cedunt bonis, ut loquuntur iure consulti.

Orbis senibus) Orbi sunt quibus liberi non sunt, hos potissimum captant.

Beatis aniculis) Beatas vocat divites: Iuvenalis: Optima summi Nunc via processus, vetula vesica beate.

cupari. Quorum utrique tum demum egregiam de se voluptatem diis spectatoribus præbent, cum ab ipsis, [a] quos captant, arte deluduntur. Est omnium stultissimum ac sordidissimum negotiatorum genus, (quippe qui [b] rem omnium sordidissimam tractent, idque sordidissimis rationibus;) qui cum passim mentiantur, pejerent, furentur, fraudent, imponant, tamen omnium primos sese faciunt, propterea quod digitos habeant auro evinctos. Nec desunt adulescentes fraterculi, qui mirentur istos ac venerabiles palam appellent, nimirum ut ad ipsos aliqua male partorum portiuncula rideat.

Alibi

Quos captant) Id Horatius narrat de Nasica & Corano. Lucianus item de nonnullis, & nugis.

Rem omnium sordidissimam) Sordidum vocat illiberale & magno animo indignum. Porro in bonorum ordine, etiam juxta Peripateticos, nihil vilius pecunia, quam solam captant negotiatores. Nec Cicero probat hoc negotiatorum genus, qui hic coeunt, ut alibi carius vendant. Et paucissimi sunt, immo nulli, opinor, qui sine fraude ditescant. Et tamen hi soli habentur in precio; cum in sententiis Theologorum plane damnata sit negotiatio, si Gregorio credimus; nam hic citatur in sententiis; nec minus si Chrysostomo, Augustino & Cassiodoro credimus: nam hi citantur in decretis dist. octogesima octava. quorum sanctissimus scriptus, nescio quis frater, mercatoribus assensari volens, paleas præposuit. Augustinus etiam palam dicit in lib. de penitentia, mercatores & milites penitentiam agere non posse.

Adulescentes fraterculi.) Non taxat religiosos, sed adulescentes, cujusmodi sunt in hoc genere non parum multi qui concionantur ad questum & nullos sapius aut honorificentius appellant, quam mercatores, quos vocant venerabiles mercadantes, quod hi dent largius.

[a] Alibi videas Pythagoricos quosdam, quibus usque adeo omnia videntur esse communia, ut quicquid usquam incustoditum nacti fuerint, id, velut hereditate obvenit, æquo animo tollant. Sunt qui [b] votis tantum divites sunt, & jucunda quædam sibi fingunt somnia; idque ad felicitatem satis esse putant. Nonnulli [c] foris divites haberi gaudent, domi gnaviter esuriant, Hic festinat quicquid habet profundere, ille per fas nefasque congerit. Hic candidatus ambit populares honores, ille ad focum semet oblectat. Bona pars lites nunquam finiendas agit, & hinc atque hinc certatim contendunt, ut [d] prorogatorem judicem, [e] & collusorem ditent advocatum. Hic rebus novandis studet, ille magnum quiddam molitur. [f] Est qui

Alibi videas Pythagoricos) *Iocatur in furaces, quia Pythagoras dixit, ὅτι πάντα τὰ κοινὰ ἵδ.* Id est, amicorum omnia esse communia. Id dogma sequi videntur, cum ab omnibus, velut ab amicis, accipiunt.

Votis tantum) *Vt apud Lucianum in Navi.*

Foris divites) *Atque Venetiis multos hujusmodi patricios esse.*

Prorogatorem judicem) *Differt enim sententiam, ne perdat quæstum.*

Et collusorem) *Colludit, qui nocet parti quam videtur tueri, & adjuvat quam videtur oppugnare, quod jureconsulti vocant prævaricationem.*

Est qui Hierosolymam) *Non damnat eos, qui pio animo visunt loca quædam. Tamen si non video quid in his sit magnæ pietatis, nisi forte sit aliquid, vidisse vestigia Christi & sanctorum, ut his accendamus ad æmulationem. Et maxima pars hominum hodie maximo suo malo peregrinatur. Plerique sub hoc prætextu planos & erroneos agunt. Verum hæc non libenter audiunt, qui ex hominum vel superstitione vel malitia*

qui Hierosolymam, Romam, aut divum Jacobum
adeat, ubi nihil est illi negotii, domi relictis cum
uxore liberis. In summa, si mortalium innumerabiles
rumultus è luna [a] quemadmodum Menippus olim,
despicias, putes, te muscarum aut culicum videre
turbam, inter se rixantium, bellantium, insidiantium,
rapientium, ludentium, lascivientium, nascentium,
cadentium, morientium. Neque satis
credi potest, quos motus, quas tragœdias ciat
tantulum animalculum, tamque mox periturum.
Nam aliquoties vel levis belli, seu pestilentiz, pro-
cella multa simul millia rapit ac dissipat. Sed ipsa
stultissima sim, planeque digna quam multis ca-
chinis rideat Democritus, si pergam populatium
stultitiarum & insaniarum formas enumerare.
Adeos accingar, qui sapientiz speciem inter mor-
tales tenent, & [b] aureum illum ramum, ut
aiunt, aucupantur. Inter quos grammatici primas
tenent; genus hominum profecto, quo nihil cala-
mitosius, nihil afflictius, nihil æque diis invisum
foret, nisi ego miserrimæ professionis incom-
moda dulci quodam insaniz genere mitigarem.
Neque

*malitia lucrum sentiunt. Verum tamen vide quam
circumspecte locutus est Erasmus, etiam sub aliena
persona, nequis possit offendi. Non probat eos, qui do-
mi relinquunt quos curare debebant, & visunt loca,
in quibus nihil negotii habebant, tantum visunt, ut
visant.*

*Quemadmodum Menippus) Extat, ut dixi, dia-
logus Icaromenippus, in quo Menippus in luna sedens
contemplatur mortalium vitam.*

*Aureum illum ramum) Allusit ad ramum quem
duce Sibylla reperit Æneas apud Virgilium, ad inferos
descensurus, hunc interpretatur sapientiam.*

Neque enim [a] πέντε κατὰ εἶδος ; id est, quinque tantum diris obnoxii sunt isti, quemadmodum indicat epigramma Græcum, verum sexcentis; ut qui semper famelici, sordidique in ludis illis suis,

Πέντε κατὰ εἶδος) Id est, quinque execrationibus, sive devotionibus. Allusit autem ad Græcum epigramma, quod iocatur, grammaticis esse πέντε γένεα, πέντε πλῆσεις, καὶ πέντε κατὰ εἶδος, id est, quinque genera, quinque casus, & quinque devotiones, ob quinque primos versus Homericos. Quorum primus incipit à μῦνον, quod iram significat. Secundus ἐλομένω, quod perniciosam significat, habet & μυρία ἄλγυα, id est, innumeros dolores. Tertius animas mittit ad inferos. Quartus, canum laniationem. Quintus, avium, & iram Iovis. Atque his auspiciis ingrediuntur suum munus. Epigramma autem est libro primo Palladæ, titulo huiusmodi; Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάσχηος θεῆς κατὰ εἶδος. Πρῶτον μῦνον ἔχει, δεύτερον ἐλομένω, καὶ μὴ ἐλομένω, Διὶ δὲ πάλιν ἄλγυα πολλά. Ὁ τρίτος ψυχὰς εἰς ᾠδὴν κατέχει. Τὸ δὲ τελευτῶν τὴν ἐλπίδα, καὶ κύνες ἄγροι πύμπη, οἰαντο, καὶ χόλον δὲ Διὸς. πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται μὴ πέντε κατὰ εἶδος, καὶ πέντε πλῆσεις, μὴ μὴ πέντε ἔχον; id est, Principium grammatices quinque versibus contenta est devotio. Primus iram habet, secundus perniciosam. Et post perniciosam, Græcorum rursus dolores multos. Tertius animas in infernum deducit. Quarti autem, tractus, & canes veloces. Quinti, aves, & ira est Iovis. Quomodo igitur grammaticus potest post quinque execrationes & quinque casus non magnum luctum habere?

suis, (in ludis dixi? imo [a] in *φειλισμῶν*, vel
 pistrinis potius, ac carnificinis,) inter puerorum gre-
 ges, consenscant laboribus, obsurdescant clamori-
 bus, fœtore pedoreque contabescant, tamen meo
 beneficio fit, ut sibi primi mortalium esse videantur.
 Adeo sibi placent, dum pavidam turbam minaci vul-
 tu voceque territant, dum ferulis, virg'is, lorisque
 conscindunt miseros, dumque modis omnibus suo
 arbitratu sæviunt, [b] asinum illum Cumanum imi-
 tantes. Interim sordes illæ, metæ mundiciæ viden-
 tur, pedor [c] amaracinum olet, miserrima illa
 servitus regnum esse putatur, adeo ut [d] tyranni-
 dem

In φειλισμῶν) Aristophanes in *νῆφλος*.
 Socratis scholam vocat *φειλισμῶν*, quasi dicas,
 solitudinis locum, quod illic tristes ac cogitabundi sede-
 rent. Et Socrates dicere consuevit, *φειλισμῶν*, hoc
 est, cogita, hoc dicto adhortans ad diligentem rei con-
 siderationem.

Asinum illum Cumanum) Is repertum leonis exu-
 vium adaptarat corpori suo, atque ita leo creditus ti-
 mebatur, donec quidam ex aurium prominentium
 iudicio sensit asinum esse: deinde fuste contusus, ad
 stabulum reductus est.

Amaracinum olet) De compositione unguenti *A-*
maracini, quod & *sampsucinum* vocant, vide *Dios-*
coridem in primo. Hoc *Plinius* in 13. libro dicit opti-
 mum fuisse in *Cypro* & *Mitylenis*, quod ibi *sampsu-*
eus abundet.

Tyrannidem suam) Est omnino simulacrum tyran-
 ni, servus, ut fere sunt omnes, ludimagister, adeo ut
Dionysius Syracusis expulsus, *Corinthi* ludum aperue-
 rit literarum, cum sine tyrannide vivere non posset,
 tam malus præceptor, quam fuerat rex.

dem suam nolint cum [a] Phalaridis aut Dionysii imperio commutare. Sed longe etiam feliciores sunt, nova quadam doctrinæ persuasione. Siquidem cum plerique mera deliramenta pueris inculcent, tamen dii boni, quem non illi Palæmonem, quem non Donatum præ se contemnunt? idque nescio quibus præstigiis mire efficiunt, ut stultis materculis & idiotis patribus tales videantur, quales ipsi se faciunt. Jam adde & hoc voluptatis genus, quoties istorum aliquis [b] Anchisæ matrem, aut vocalam vulgo incognitam, in putri quapiam chartaprehenderit, puta [c] bubsequam, [d] bovinatorem aut [e] manticulatorem, aut si quis [f] vetusti saxi fragmentum, mutilis notatum literis, alicubi effoderit: ô Jupiter, quæ tum exultatio, qui triumphus, quæ encomia! perinde quasi vel [g] Africam devicerint,

Phalaridis) *Phalaris Agrigentorum tyrannus, adeo crudelis, ut phalarismôn vocent durius imperium.*

Anchisæ matrem) *Ex Homero solent talia proponere; et facinus est ignorare quicquam huiusmodi.*

Bubsequam) *Hoc utitur Apuleius, pro eo qui sequitur boves.*

Bovinatorem) *Bovinari veteres dicebant tergiversari in causa: et bovinator, tergiversator. Cujus meminit Aul. Gellius.*

Manticulatorem) *Festus ostendit, olim manticulari dictum fuisse, pro clanculum suffurari.*

Vetusti saxi fragmentum) *Sunt qui adeo superstitiose venerentur antiquitatem, ut rudera quoque tantum non adorent, et putria saxa, quanguam moderatum antiquitatis studium in laude ponendum est.*

Africam devicerint) *Quod longo ancipitique bello, vix tandem, Scipionum maxime auspiciis, devicta sit à Romanis.*

rint, [a] vel Babylonas ceperint. Quid autem, cum frigidissimos & insulissimos versiculos suos passim ostentant, neque desunt qui mirentur? jam plane [b] Maronis animam in suum pectus demigrasse credunt. At nihil omnium suavius, quam cum ipsi inter sese mutua talione laudant ac mirantur, vicissimque scabunt. Quod si quis alius verbulo lapsus sit, idque forte fortuna hic oculatior deprehenderit, [c] Ἡρακλεις, quæ protinus tragœdiæ, quæ digladiationes, quæ convicia, quæ investivæ? Male propitios habeam omnes grammaticos, si quid mentior. Novimus quendam πλουτισχότατον, Græcum, Latinum, mathematicum, Philosophum, medicum, καὶ ταῦτα βασιλεὺς, jam sexagenarium, qui cæteris rebus omissis, annis plus viginti se torquet ac discruciat in grammatica. prius felitem se fore ratus, si tam diu liceat vivere, donec certo statuat, quomodo distinguendæ sint octo partes orationis, quod hastenus nemo Græcorum aut Latinorum ad plenum præstare valuit. Perinde quasi res sit bello quoque vindicanda, si quis conjunctionem faciat dictionem ad adverbiorum jus pertinentem. Et hac gratia, cum totidem sint grammaticæ quot grammatici; (imo plures; quandoquidem Aldus meus unus

Vel Babylonas) *Proverbiale est apud Lucianum. Hanc opulentissimam urbem cepit Darius opera Zopyri.*

Maronis animam) *Allusit ad id, quod Ennius somniavit, animam Homeri in suum demigrasse corpus. Quod notans Persius, ait: Nec in bicipiti somniasse Parnasso Memini, ut repente sic poeta prodirem.* Ἡρακλεις) *Id est, O Hercules. Est autem vox abominantis, quod Hercules soleat in malis opitulari. Unde ὁ ἀποτεῖπαι vocant.*

unus plus quinquies grammaticam dedit :) hic nullam omnino quantumvis barbare aut moleste scriptam prætermittit, quam non evolvat, excutiatque nemini non invidens, si quid quantumlibet inepte molliatur in hoc genere, misere timens, ne quis forte gloriam hanc præripiat, & pereant tot annorum labores. Utrum insaniam hanc vocare mavultis, an stultitiam? Nam mea quidem haud magni refert; modo fateamini, meo beneficio fieri, ut animal omnium alioqui longe miserrimum, eo felicitatis evehatur, ut sortem suam neque [a] cum Persarum regibus cupiat permutare. Minus mihi debent poetæ, iametsi vel ex professo meæ sunt factionis, quippe liberum genus, [b] ut habet proverbium, quorum omne studium non alio pertinet, quam ad demulcendas stultorum aures, idque meris nugamentis, ac ridiculis fabulis. Et tamen his freti, dictu mirum ut cum sibi polliceantur immortalitatem, & diis parem vitam, tum aliis eandem promittant. Huic ordini præ cæteris familiares [c] φιλαυτία καὶ κολακεία.

nec

Cum Persarum regibus) quod de horum opulentia prodigiosa quedam ferebantur. Horatius: Persarum vigis rege beator. Et, Persicos odi puer apparatus.

Ut habet proverbium) Τῶν ποιητῶν καὶ ζῳηφόρων ἀνθρώπων γένος, id est, Poetarum & piclorum liberum genus. Meminit Lucianus. Item Horatius: Picloribus atque poetis Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.

Φιλαυτία καὶ κολακεία) φιλαυτία, id est, amor sui: quod fere sibi ipsis placent. κολακεία, id est, adulatio: quod palam assententur his quos laudant, & ex nebulonibus spurcissimis deos nonnunquam faciant.

nec ab ullo mortalium genere color neque simplicius, neque constantius. Porro rhetores, quanquam nonnihil illi quidem pravaricantur, [a] colluduntque cum philosophis, tamen hos quoque nostræ factionis esse, cum alia multa, tum illud in primis arguit, quod præter alias nugas, tam accurata, tam multa [b] de jocandi ratione conscripserunt. Atque adeo stultitia ipsam inter facetiarum species numerat: quisquis is fuit, qui [c] ad Herennium dicendi artem conscripsit quodque apud Quintilianum, hujus ordinis longe principem, caput est de risu vel illiade prolixius. Tantum denique stultitiæ tribuunt, ut sæpenumero, quod nullis argumentis dilui possit, [d] risu tamen eludatur. Nisi si quis hoc arbitretur ad stultitiam non pertinere, ridiculis dictis excitare cachinnos, idque arte. Hujus farinae sunt & isti, qui libris edendis famam immortalem aucupantur. Hi cum omnes mihi plurimum debent, tum præcipue qui meras nugas chartis illinunt. Nam qui erudite ad paucorum doctorum judicium scribunt, quique

Colluduntque) *Admiscent enim hi nonnihil philosophiæ, velut Fab. & Cicero.*

De jocandi ratione) *In oratore Ciceronis plurima traduntur de facetia, apud Quintilianum de risu.*

Ad Herennium) *Stylus indicat, non esse Ciceronis, & alia quedam argumenta. Is igitur quisquis fuit, in primo libro tradens, quibus modis succurrendum est, quoties iudex defessus est audiendo, plurimas jocandi species attingit, & inter cæteras ponit stultitiam.*

Risu tamen eludatur) *Ut Cicero deprehensus in mendacio, quod donum emisset, quam negaverat se empturum, elusit ad hunc modum, ut diceret, esse sapientem patrum familias, dissimulare quod velis*

que [a] nec Persium nec Lælium judicem recusant, mihi quidem miserandi magis, quam beati videntur, ut qui sese perpetuo torqueant. Addunt, mutant, adimunt, reponunt, repetunt, reducunt, ostendunt, [b] nonum in annum premunt, nec unquam sibi satisfaciunt, ac futile præmium, nempe laudem, eamque perpaucorum; tanti emunt, tot vigiliis, [c] somnique, rerum omnium dulcissimi, tanta jactura, tot sudoribus, tot crucibus. Adde nunc valetudinis dispendium, formę perniciem, lippitudinem aut etiam cæcitatem, paupertatem, invidiam, voluptatum abstinenciam, senectutem præproperam, mortem præmaturam, & si qua sunt alia ejusmodi. Tantis malis sapiens ille redimendum existimat, ut ab uno [d] aut altero lippo probetur. At meus ille scriptor, quanto delirat felicius, dum nulla lucubratione, verum utcumque visum est animo, quicquid in calamum incidit, vel somnia sua, statim literis prodit, levi duntaxat chartarum jactura; non ignarus, futurum ut quo nugaciores nugas scripserit, hoc à pluribus, id est, stultis & indo-

ctis

Nec Persium nec Lælium) *Hos judices velut doctos recusat Lucilius, qui jocatur, se Tarentinis et Consentinis, velut crassis hominibus, scribere. Lege præfationem Ciceronis, in primum librum de finibus bonorum & malorum.*

Nonum in annum premunt) *Alludit ad illud Horatianum, Nonumque prematur in annum.*

Somni rerum omnium dulcissimi) *Nam id epithetum Poeta somno frequentissime tribuunt. ut Theocritus in Europe: ὕπνῳ ὅτι γλυκύτερον μέλι. βλαψαροῖσιν ἰσιζόν. id est, Somnus quando dulcior melle palpebris insedit.*

Aut altero lippo) *Quod lippiant fere impendio studiosi. Ita Horatius: Namque pila crudis inimicum & ludere lippi.*

Atis omnibus probetur. Quid enim est negotii, tuis illos doctos, si tamen ea legerint, contemnere? Aut quid valebit tam paucorum sapientum calculus in tam immensa reclamantium turba? Sed magis etiam sapient, qui aliena pro suis edunt, & [a] alieno magnoque partam labore gloriam verbis in se transmovent, hoc videlicet freti, quod arbitrentur, futurum, ut, etiam si maxime [b] coarguantur plagii, tamen aliquanti temporis usuram sint interim lucri facturi. Videre est operæ precium, quam hi sibi placeant, cum vulgo laudantur, cum digito ostenduntur in turba, [c] Οὗτός ἐστιν ὁ δεινός ἐκείνῳ, cum apud bibliopolas prostant, cum in omnium paginarum frontibus leguntur tria nomina, [d] præsertim peregrina, [e] ac magicis illis similia. Quæ
per

Alieno magnoque) Retulit Terentii verba ex Eunucho.

Coarguantur plagii) Plagium est furti genus, quoties abducuntur aliena mancipia aut liberi; Id qui faciunt, plagiarii vocantur.

Οὗτός ἐστιν ὁ δεινός ἐκείνῳ) id est, Hic est admirandus ille. Id olim joco tortum est in Demosthenem, gloriæ cupidissimum, Οὗτός ἐστιν ὁ ἀνυπόκριτος, id est, Hic est ille Demosthenes. At Diogenes ostendit illum medio digito porrecto. Persius: At Pulchrum est digito monstrari, & dicier, Hic est. Et Horatius: Quod monstror digito prætereuntium. In eundem Demosthenem iactatum est carmen illud Hom: δεινὸς ἀνὴρ ταῖς ἀνὰ δόξαν αἰνέσθαι. id est, Difficilis vir facile & insontem accusaverit.

Præsertim peregrina) Fastidiunt enim Christiana nomina, sed jam Hercules, Hannibales vocari gaudent.

Ac magicis illis) Nam magi Hebraici aut Arabici, & quam possunt peregrini utuntur verbis, quo magis miretur vulgus.

per deum immortalem quid aliud sunt quam nomina? Deinde quam à paucis cognoscenda, si mundi vastitatem respicias? Tum à quanto paucioribus laudanda? ut sunt etiam indoctorum [a] diversa palata. Quid quod ea ipsa nomine non raro confinguntur, aut è priscorum libris adoptantur? Cum alius sese [b] Telemachum, alius Stelenum aut Laertem? hic Polycratem, ille Thrasymachum sese nominari gaudet. Ut nihil jam referat, etiam si chamæleonti aut cucurbitæ, sive, quemadmodum solent philosophi loqui, [c] alpha aut beta libram inscribas. Illud autem lepidissimum, cum mutuis epistolis, carminibus, encomiis sese vicissim laudant, stulti stultos, indoctos indocti. [d] Hic illius suffragio discedit Alexus, ille huius Callimachus, ille huic est M. Tullio superior, hic illi Platone doctior. Nonnumquam etiam [e] antagonistam quærent, cujus æmulatione

Diversa palata) Non omnibus idem placet cibus, ita non idem stylus omnibus. Horatius: Tres mihi convivæ prope dissentire videntur, Poscentes vario multum diversa palato.

Telemachum) Vide ut data opera caverit, ne aliquis famam lederet. Hic poterat nominare quosdam, & locus requirebat: tamen de industria posuit nomina, que nullus adhuc scriptorum huius temporis usurpavit.

Alpha & beta) Per literas demonstrat sæpe numero & Aristoteles, & maxime mathematici.

Hic illius suffragio) Allusit ad illam Horatianam fabulam de duobus fratribus, altero rhetore, altero jure consulto, qui mutuo se laudabant in causis agendis. Ita poeta poetam adulatur. Discedo, inquit, Alexus puncto illius: ille meo quis? Quis nisi Callimachus?

Antagonistam) Ἀνταγωνιστὴς est concertator, sive

latione famam augeant. Hinc [a] Scinditur incertum studia in contraria vulgus, donec uterque dux re bene gesta victor discedit, uterque triumphum agit. Rident hæc sapientes, ut veluti sunt, stultissima. Quis enim negat? Sed interim meo beneficio suavem vitam agunt, ne cum Scipionibus quidem suos triumphos commutaturi. Quanquam docti quoque interim, dum hæc magna cum animi voluptate rident, & aliena fruuntur insania, non paulum mihi debent & ipsi, quod inficiari non possunt, nisi sint omnium ingratiissimi. Inter eruditos jureconsulti sibi vel primum vindicant locum, neque quisquam alius æque sibi placet; dum [b] Sisyphi saxum assidue volvunt, ac sexcentas leges eodem spiritu contexunt, nihil refert quam ad rem pertinentes; dumque glossematis glossemata, opiniones opinionibus cumulantes, efficiunt ut studium illud omnium difficillimum esse videatur. Quicquid enim laboriosum, idem protinus & præclarum existimant. Adjungamus his dialecticos ac sophistas, hominum genus quovis [c] ære Dodonæo

sive adversarius in certamine. Hic Erasmus videtur divinasse, Leos, Latomos ac Stunicas suos exoriturus.

Scinditur incertum) *Versus est Virgilianus: Studium vocat hic favorem.*

Sisyphi saxum) *Apud inferos magno conatu Sisyphus saxum volvit in summum montem: id rursum devolvitur in imam vallem: illeque rursum in montem tollit. Ita quidam jureconsulti mittunt nos ad aliquam legem. Ad eam ubi ventum est, & nihil inventum, remittunt nos ad superiorem legem, atque ita lectorem Sisyphio labore exercent.*

Ære Dodonæo loquacius) *In oraculo Iovis Dodonæi locus erat undique septus æreis lebetibus, ita compositus,*

nzo loquacius, ut quorum unusquisque cum vicinis
delectis mulieribus garrulitate decertare possit :
feliciores tamen futuri, si tantum linguaces es-
sent non etiam rixosi; adeo ut [a] de lana caprina
pertinacissime digladiantur, & [b] nimium altercan-
do plerumque veritatem amittant. Hos tamen sua
Phi-

positi, ut unus motus moveret proximum, & is item
proximum, sicque sonitu per successionem obambulan-
te in orbem, multo tempore durabat tinnitus. Vnde
proverbium dictum in querulos, & quamvis pusilla de
re verba sine fine facientes. Qui plura volet cognosce-
re, legat Erasmi Chiliadas, in quibus copiosius expli-
catur. Illud obiter annotandum, pueriliter lapsum
Franciscum Picum in commentarioli, quae scripsit in
hymnum suum de trinitatis laude. Admiratur enim,
quosdam interpretari de loquacibus, cum Suidas teste-
tur dici solitum πρὸς τῶν μικρολογούντων, arbitrans,
μικρολογῶν idem esse quod pauca loqui, cum sig-
nificet, de re pusilla verba facere, quod est sordido-
rum & parcorum, quos minima quoque movent.
Stephanus in dictione Δωδώνη palam interpretatur
de loquacibus. Sic enim ait: "Εστὶ δὲ καὶ παροιμία,
Δωδωναίων χαλκῆιον, ὅτι καὶ πολλὰ λαλοῦντων, ἢ
ὅτι τὸ χαλκῆιον πλατύνει καὶ ἔχει ὑπὸ μάστιγι. ἢ ὅτι
τῇ βίᾳ καὶ ἀνίμῳ ἔχει, ἀφ' οὗ ἡ παροιμία. id est, Est
autem proverbium, Dodoneum es, de multa loquenti-
bus; vel quod es, dum percutitur à flagello, sonat:
vel quod ventorum violentia sonat, à quo proverbium.

De lana caprina) Proverbium, pro re nihili. simile
est, De asini umbra. Horatius: Rixantur de lanâ saepe
caprina.

Nimium altercando) Mimus est publicanus, quem
citant inter ceteros Aul. Gellius & Macrobius: Ni-
mium altercando veritas amittitur.

Philautia beatos reddit, dum [a] tribus instructi syllogismis, incunctanter audent quavis de re cum quovis manum conferere. Cæterum pertinacia reddit invictos, [b] etiam si Stentorem opponas. Sub hos prodeunt philosophi, barba pallioque verendi; qui se solos sapere prædicant, reliquos omnes mortales, [c] umbras volitare. Quam vero suaviter delirant, cum innumerabiles ædificant mundos, dum solem, dum lunam, stellas, orbes, tanquam pollice filove metiuntur, dum fulminum, ventorum, eclipsum ac cæterarum inexplicabilium rerum causas reddunt, nihil usquam hæsitantes? perinde quasi naturæ rerum architectrici fuerint à secretis! quasive è deorum consilio nobis advenerint! quos ingerim natura cum suis conjecturis magnifice rider. Nam nihil
apud

Tribus instructi) Tres posuit, pro paucis, ut illud apud Terentium. Tria hodie non commutabitis verba.

Etiam si Stentorem) Hunc inducit Homerus clamorissimum, ut vox illius esset tanta, quanta quinquaginta hominum. Vnde Iliados σ. Στίτορι εἰσσιμὴν μεγαλύτερα χαλκοφάνη. "Os τῶν ἀνδρῶν ὅσων ἀνδρῶν πενήκοντα. id est: Stentori a simili magnanimo æneam vocem habenti. Qui tantum clamavit, quantum alii quinquaginta. Vnde Iuven. Clamas ut Stentora vincere possis.

Umbras volitare) Homerus Odyss. » scribit, solum inter manes Tiresiam sapere, ceteros umbras volitare. Vnde Circe ad Ulysssem de Tyresia loquens, sic ait: τί τι φέρεις ἱμπεδὶς εἰσι, Τῶ κ' ἐνθρεῖων νέον πέρι Περσεφόνηα οἶσ' ἀπνέδαι, τοὶ δ' ἐνταῖ ἀΐζουσι. id est: Huius mens firma est huicque mortuo mentem dedit Persephone, ut solus sapere possit, alie autem umbræ volitant.

apud illos esse comperti, vel illud satis magnum est argumentum, quod singulis de rebus inexplicabilis inter ipsos est digladiatio. Ii cum nihil omnino sciant, tamen omnia se scire profitentur; cumque se ipsos ignorent, neq; fossam aliquoties aut saxum obvium videant, vel [a] quia lippiunt plerique, vel quia peregrinantur animi tamen ideas universales, formas separatas, primas materias, [b] quidditates, formalitates, instantia videre se prædicant, res adeo tenues, ut neque Lynceus, opinor, possit perspicere. Tum vero præcipue prophanum vulgus aspernantur, quoties triqueris, & tetragonis, circulis, atque huiusmodi picturis mathematicis, [c] aliis super alias inductis, & [d] in labyrinthi speciem confusis, præterea literis velut in acie dispositis, ac subinde alio atque alio repetitis ordine, [e] tenebras offan-

Quia lippiunt) Nimirum ob studium; *Animus autem peregrinatur*, dum intenti cogitationibus non sumus apud nos. *Horatius*: Dum peregre est animus sine corpore velox. Allusit ad duas fabellas. Alteram de philosopho dum contemplatur astra in foveam lapsa, quem anus irrisit, quod conaretur videre quod esset in cælis, cum quod ante pedes esset, non videret. Alteram de astrologo, qui revertens a cæna, impexit in saxum, è pariete prominens, cuius meminit Iohannes Campanus.

Quidditates, hæccitates) Hæc sunt portenta verborum à recentioribus Theologis excogitata.

Aliis super alias) Hoc imitatus est ex Icaromenippo Luciani, sicut alia nonnulla.

In labyrinthi) Dicuntur & picture quedam labyrinthi, lineis, ita circumductis, ut non sit exitus. Notat autem figuras astrologorum.

Tenebras offundunt) Hinc palam est, hoc loco reprehendi eos, qui figuris hæc non docendi causa utun-

offundunt imperitioribus. Neque defunt ex hoc genere qui futura quoque prædicant consultis astris, ac miracula plus quam magica polliceantur: & inveniuntur homines fortunati, qui hæc quoque credant. Porro Theologos silentio transire fortasse præstiterit, [a] καὶ ταύτῳ καμαρίαν μὴ κινῆν, [b] nec hanc anagyrim tangere, ut pote genus hominum mire superciliosum arque irritabile, ne forte tur-

ma

mur, sed in hoc ut res difficilior cognitu videatur, ut solent indocti ostentatores, aut certe molesti. Quorsum enim attinet rem per se facilem, huiusmodi difficultatibus involvere? Ita ut fecit Rabanus suis literariis figuris.

Καὶ ταύτῳ καμαρίαν ὁ κινῆν) id est, Et hanc carmarinam non movere. Camarina palus erat, pestilenti exhalatione noxia civitati proxima. Consultus Apollo num eam deberent siccare, respondit, μὴ κινῆν τῷ καμαρίαν, id est, ne movere Camarinam. Post obliti oraculi, desiccaverunt, & cessavit quidem pestis, sed hostes per eam ingressi populati sunt civitatem. Ita Servius. Sed copiosius super hac re in Chaliadibus suis Erasmus. Neque vero quisquam iniquius interpretetur, hic notari Theologos vere Theologos, cum id habeam compertum, Erasmus omnibus quidem favere studiis, nulli tamen magis, quam Theologorum, in quo totas noctes diesq; versatur. Notantur autem quidam crassi Theologi, & nihil minus quam Theologi, qui vel ineptas quasiunculas consectantur, vel arroganter magis quam pie docti sunt, id quod paulo post ex ipsius verbis palam fiet.

Nec hanc Anagyrim) Quidam Anagyrim herbam putant, que contrectata, pessime oleat; quam Dioscorides libro tertio sic describit: ἀνὰ γυρίαν δ' ἀμύμονος ἰσὶ πολλοὶ καὶ ῥιζὸς ἀποστεινυμένη ἀγνὴ, αἰ-

στρ.

matim sexcentis conclusionibus adorantur, & [a]ad palinodiam adigant quod si recusem, protinus hæreticam clamitent. Nam illico solent hoc rerrere fulmine, si cui sunt [b] parum propitii. Sane quanquam non alii sunt qui minus libenter agnoscant meam in se beneficentiam, tamen hi quoque non mediocribus [c] nominibus obstricti sunt: Dum felices sua Philautia, perinde quasi ipsi tertium incolant cælum, ita reliquos mortaleis omneis, ut humi raptantes pecudes, è sublimi despiciunt, ac prope commiserantur: Dum tanto magistrallium definitionum, conclusionum, [d] corol-

ἀναγυρίδι; βαρύστμῳ ἰσχυρῶς, ἀνθ' ἧς καὶ μὲν ἰοι-
κὰς. id est: *Anagyris frutex est, foliis & virginis as-*
similis agno, arbori similis, odore vehementer gravi:
florem habet crambæ similem.

Ad palinodiam) Παλινῳδία; recantatio, cum di-
versa oratione corrigimus superiorem.

Parum propitii) Propitios vocamus deos aut pa-
rentes, cum irati non sunt, sed bene volunt. Est autem
mirum supercilium quorundam Theologorum, (nam
de doctis & bonis non loquor,) qui nihil non definiunt,
ut qui ulli decretorum refragetur, aut ullum verbum
commutet, statim odiosum illud nomen hæretici occla-
ment, cum palam sit, nullum hominum genus longius
abesse à vera Christi doctrina.

Nominibus obstricti) Nomina vocat titulos debi-
torum, & quidem eleganter.

Corollatorum) Corollarium Latini vocant aucla-
rium illud quod præter debitum additur, dictum à co-
ronis. Nam si in ludis placuissent actores, adicieban-
tur eis, præter coronam promissam, parva corolla, qua
corollaria vocabant. Sophiste capiunt pro propo-
sitione, quam ex aliis conclusionibus inferunt.

collariorum, propositionum [a] explicitarum & implicitarum agmine septi sunt, tot exuberant [b] κρησφύγαις, ut nec [c] Vulcaniis vinculis sic possint irretiti,

Explicitarum & implicitarum) His verbis utuntur illi putidi profecto nimium ac molestis auribus ingenuis. Explicitas exigunt ab omnibus Christianis, implicitas ab eruditis.

Κρησφύγαις) Κρησφύγαις Græci vocant suffugium, à Creta & fuga composita dictione: de quo Suidas sic ait: κρησφύγια τὰ πρὸς τοὺς χειμῶνας ὄρη, καὶ ὄχυράματα καὶ καταφυγή. αἱ δὲ φασιν, ὅτι τοὺς Κρητῶνς αἱ νοσίσται, ἅμα Μίνω τῷ βασιλεὶ θαλάττοκαταπνύσας, ἔφυγον εἰς σπήλαια τινὰ. ἴθιεν ἐκείνη ἀνυγισθίσαν κρησφύγια. id est: Cresphrygeta sunt quæ contra aeris frigiditatem angusta sunt, & munitiones, & refugium. Nonnulli autem dicunt, quod Cretensius simul cum Minoe rege maris imperium tementibus, ceteri insulares fugerunt in speluncas. unde illæ vocatæ sunt Cresphrygeta.

Vulcaniis vinculis) Apud Homerum Vulcanus obsepsit thorum suum vinculis adamantinis & inevitabilibus, quibus Martem & Venerem irretivit. Quæ Homerus Odysseæ & sic describit: Βῆ δ' ἵμεν ἐς θαλάσσιον, καὶ ὅς φρεσὶ βυασσομεδίαν. Ἐν δ' ἰδὼν ἄκμοδιτῶ μίγαν ἄκμονα, κόπῃς δ' ἰσχυρῆς Ἀρήκετες, ἀλύτεις, ὅρα ἱμπεδόν αὖθις μίγαν. Ἀυτὰρ ἰπιδὸν τῷδε δαδὸν κεχολαμένῳ. Ἄρες, Βῆ δ' ἵμεν ἐς θαλάμους, ὅθι οἱ φίλα δέμι' ἔκετο, Ἀμφὶ δ' αἶψ' ἱμῶσιν χεῖρ' ἰσχυρά κύκλῳ ἀπάντη. Πολλὰ δ' καὶ καδύπερθε μολαδέρων ἔκιν' ἔκινον, Ἡδ' ἄρα χεῖρα λεπτὰ, τὰ κ' ἔκιντες, ἔδ' ἰδὼντο. Οὐδ' ὅτ' ἰδὼν μαχίεον. id est: Properiter ivit in officinam, mala profunda mente struens suoque loco incudem imposuit, excuditque

irritari, quin [a] elabantur distinctionibus; quibus nedos omneis adeo facile secant, ut non [b] Tenedia bipennis melius; tot [c] nuper excogitatis vocabulis, ac prodigiosis vocibus scatent: Præterea dum [d] arcana mysteria suo explicant arbitrato; qua ratione conditus ac digestus sit mundus; per quos carnalis

que vincula infrangibilia, insolubilia; ut firma manerent: sed postquam fabricavit dolum, iratus Marti, ivit in thalamum, ubi chara cubilia posita erant, circumque fulcra fudit vincula, in circuitu utique. Multa autem & superius per domum effusa fuerunt, tanquam araneæ tenues, quas nullus videret, ne deorum quidem quisquam.

Elabantur distinctionibus) Aptè dixit, elabantur. Elabitur enim, qui captus erat. Quid est enim quod distinctionibus solvi non possit?

Tenedia bipennis) Proverbium est in eos, qui statim ac facile rem expediunt. Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἀσπίδα à securi Tenedia, qua statim occidebatur, qui in causa victus fuisset. Sed de hoc copiosius in chiliadibus.

Nuper excogitatis vocabulis) Quæ nec apud ethnicos experiuntur, sortietas, quidditas, qualificatio, hæceitas, annihilare, transsubstantiare, atque id genus sexcenta.

Arcana mysteria) Ludit Moria. tamen, ut serio loquamur, veteres illi Theologi, qui vere divinas literas imbibebant, & sapiebant eas, nec solum intelligebant de rebus huiusmodi & pauca tradiderunt, & non sine reverentia, denique coacti disputationibus hæreticorum Nunc miro supercilio de finibus omnia, non solum quid sit, sed quibus modis id fieri possit, aut factum sit. Veteres tantum crediderunt peccatum defluisse ab Adamo

nalis labes illa peccati in posteritatem derivata sit; quibus modis, qua mensura, quantulo tempore in virginis utero sit absolutus Christus, quemadmodum [a] in synaxi accidentia subsistant sine domicilio. Sed hæc protrita illa demum magnis, & [b] illuminatis, & vocant, Theologis digna putant; ad hæc, si quando incidunt, expergiscuntur: [c] Num quod instans in generatione divina: Num plures in Christo filiationes: Num possibilis propositio, [d] Pater deus odit filium: Num deus potuerit sup.

nunquam pueride disputant de modo defluendi. quasi vero quicquam hoc pertineat ad Christianam pietatem; aut Christi mysteria, que magis adoranda quam excutienda sophistici argutiis.

In synaxi) Quod Latine dicere possis, conjunctionem sive coagmentationem, aut conciliationem. Ita vocat Dionysius, quam nos vocamus Eucharistiam, quod hoc mysterio representatur humana conjunctio, & ut ita dicam unitas Christianorum.

Illuminatis Theologis) Tribuunt illuminato Theologo non nihil supra Romanum pontificem, aut etiam concilium.

Num quod instans) Quot loci divus Paulus deterret ab hujusmodi questionibus, quæ nihil conferant ad pietatem, sed magis gignant lites & rixas, sapiant factum, & scholam, ut ait Augustinus, diaboli! Quo magis admiror, esse Theologos, quibus nihil aliud placeat.

Pater deus odit filiam) Dic mihi candide lector, etiam si vera sint quæ super his disputantur, quæ so cius pie aures non ab istis abhorreant? Et tamen his absurdiora plurima disputantur à quibusdam non solum in scholis publicis, verum etiam apud plebem in concionibus. Deploranda magis sunt hæc, quam ridenda.

[a] suppositare mulierem, num diabolam, num asinum, num cucurbitam, num silicem: Tum quemadmodum cucurbita fuerit concionatura, editura miracula, figenda cruci: Et quid consecrasset Petrus, si consecrasset eo tempore, quo corpus Christi pendebat in cruce: Et num eodem tempore Christus homo dici potuerit: Et num post resurrectionem edere aut bibere fas sit futurum, jam nunc famem sitimq; praevenientes. Sunt innumerabiles [b] λεπτολογίαι, his quoque multo subtiliores de notionibus, relationibus, [c] instantibus, de [d] formalitatibus,

Suppositare) Et illud unum est è verbis illorum ficticiis, pro eo quod est, suppositum sive personam assumere, quam Graeci nonnunquam vocant ὑπόστασις.

Λεπτολογία) Id est, subtilia nugamenta. vox est composita à λεπτός, quod tenuis est, & λόγος, quod nugas significat. Aristophanes philosophos de minutis quibusdam rebus disputantes, λεπτολογεῖς & λεπτολόγους vocavit ἐκ νουθεσίας, quo nomine ut digni sint, sedulo nostri philosophi & theologi operam navant. Philostratus Apollonium, tanquam verum Philosophum, dicit, ὅτι λεπτολογία δὲ δακτύλιος τοῦ λόγου, id est, neque de tenuibus illis nugis habuisse orationes.

Instantibus) De illis instantibus loquitur, quae Scotistae ponunt in generatione divina. Porro id quod lineis punctum, in motu momentum est, id in tempore instans dicunt esse. Et Scotus dist. 2. lib. 2. ponit instans unam illarum quatuor mensurarum, quae dicit mensurari mutationes instantaneas.

Formalitatibus & quidditatibus) Formalitates eas vocant, quae recipiuntur in subiecto, quidditates autem quae recipiunt.

bus, de quidditatibus, [a] hæceitatibus, quas nemo possit oculis assequi, nisi tam [b] Lynceus, ut ea quoque per altissimas tenebras videat [c] quæ nusquam sunt. Adde nunc his [d] *γνῶμας* illas, adeo *παράδοξα*; ut illa Stoicorum oracula, quæ paradoxa vocant, crassissima præ his videantur, & circumforanea. Velut, [e] levius esse crimen, homines mille

Hæceitatibus) *Somniant etiam ἀνολόγοι nostri quasdam differentias individuales & individuationes. quarum Thomas, secundi scripti dist. 3. principium esse vult materiam & quantitatem. cui Scotus super eadem dist. refragatur. Atque ita diversa somniant somnia. Has differentias quidā hæceitates, quidam sortietates vocant, portenta inaudita monstrosis & inauditis vocibus appellantes.*

Lynceus) *Hic unus Argonautarum fuit, tam acuto præditus visu, ut ipsos visu penetraret parietes. quo nostri sophistæ longe sunt oculatiores, quippe qui ea vident, quæ sunt nusquam.*

Quæ nusquam sunt) *Nam neminem opinor tam bardum esse, qui harum nugarum aliquid esse putet: & tamen mirum est, quam nihil aliud quam de secundis intentionibus, naturis communibus, atque id genus aliis sexcentis his nugacioribus nugis disputent. Cumque hæc monstra somniant, subtiles sibi videntur; graviusque supercilio eos, qui hæc contempti, ad ipsas res pertrant, præ se contemnunt.*

Γνῶμας) *Id est sententias, quas παράδοξα vocat, id est, inopinatas.*

Levius esse crimen) *Sic enim dicunt propterea quod alterum immediate est contra deum, alterum immediate contra proximum. Argutior profecto ratio quam Christus, crassius videlicet Theologus, potuerit intelligere, cum bovem proximi in foream prolapsum, in sabbatho extrahi voluerit.*

mille jugulare quam semel in die dominico calceum pauperi consuere. [a] Et, potius esse committendum, ut universus orbis pereat una cum victu & vestitu quod ajunt, suo, quam unicum quantumlibet leve mendacium dicere. Jam has subtilissimas subtilitates subtiliores etiam reddunt tot scholasticorum viz, ut citius è [b] Labyrinthis temet explices, quam ex involucris [c] Realium, [d] Nominalium, Thomistarum, Albertistarum, Occamistarum, Scotistarum: & nondum omneis dixi sectas, sed precipuas duntaxat. In quibus omnibus tantum est eruditionis, tantum difficultatis, ut existimem, ipsis Apostolis [e] aliud spiritu opus fore, si cogantur hisce de rebus cum hoc novo Theologorum genere conferere manus. Paulus fidem præstare po-

Et, potius esse committendum) De hac re vide in decretis canonicis dist. 22. quest. 2. ne quis arbitretur. & in sententiis lib. 3. dist. 38. ubi ex Augustini sententia dicitur, quod perfectus, pro vita alicujus, non debet mentiri, sed verum occultare. ac si longe aliud esset verum occultare, & mentiri.

Labyrinthis) Labyrinthi, loca erant viarum ambagibus adeo inflexa, ut qui intrasset, exitum in eis invenire non posset, qualia quatuor fuisse memorantur.

Realium) Hi ponunt, universalia esse res distinctas à singularibus, quantitatem à re quanta, respectus à fundamentis & terminis. Vnde ad saltum pulicis totum mundum dicunt moveri.

Nominalium) Hi dicunt universalia nihil aliud esse quam terminos.

Alio spiritu) Sophistico videlicet, & mundano, quem se habere negans, sic ait, ἡμῖς δὲ οὐ τὸ πνῦμα τοῦ κόσμου ἔλαβον, ἀλλὰ τὸ πνῦμα τοῦ Θεοῦ. id est, nos enim non spiritum mundi accepimus, sed spiritum dei.

potuit. at idem, cum ait: Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium: parum [a] magistraliter definivit. Idem ut charitatem optime prætuit, ita parum dialectice vel dividit vel definit, in priore ad Corinthios epistola, cap. decimo tertio. Ac pie quidem illi consecrabant synaxim; & tamen rogati [b] de termino à quo, & termino ad quem, de transubstantiatione, de modo quo corpus idem sit in diversis locis: de differentia qua corpus Christi est in cœlo, qua fuit in cruce, qua in sacramento synaxeos: quo puncto fiat transubstantiatio, cum oratio, per quam ea fit, ut quantitas discreta, sit in fluxu: non pari, sicut opinor, respondissent acumine, quo [c]. Scotidæ differunt hæc, ac definiunt. Noverant illi Jesu matrem, sed quis eorum tam philosophice demonstravit, quomodo fuerit ab Adæ macula præservata, quam nostri Theologi? Petrus accepit claves, & accepit ab eo, qui non committit indigno, & tamen antellexerit, nescio, certe nusquam attigit subtilitatem, quomodo [d] scientiæ clavem habeat is quo-

Magistraliter definivit) Alludit ad glossema illud, quod est in principio Decretalium, asserens, definitionē fidei, a Paulo datam, non esse bonam, tum quod conveniat spei, quæ etiam est substantia rerum sperandarum, tum quod tantum loquatur de futuris. Definit autem magistraliter fidem sic, Fides est voluntaria certitudo absentium infra scientiam & supra opinionem constituta.

De termino à quo) Hujusmodi nunc nostri Theologi tractant super decimam quartæ distinctionem, quæ plurimum habet contentions, & pietatis nihil.

Scotidæ) Sic vocavit Scotistas, alludens ad Juvenalem, qui Stoicos vocavit Stoicidas. Fugerunt tripidi vera ac manifesta fatentem Stoicidæ.

Scientiæ clavem habeat) Hoc constanter affirmant super

quoque, qui scientiam non habeat. Baptizabant illi passim, & tamen nusquam docuerunt, quæ sit [a] causa formalis, materialis, efficiens, & finalis baptismi: nec [b] characteris delebilis & indelebilis apud hos ulla mentio. Adorabant quidem illi, sed in

super distinct. 18. quarti. Nam clavem scientiæ dicunt non aliquam actualem aut habituale scientiam, ut verbis eorum loquar, aut ullam discretionem, sed solam auctoritatem & potestatem discernendi, quam Scotus dicit posse esse in eo, qui omni scientiæ & discretionem vacat; etsi is, qui collegit sententias, clavem scientiæ vocat scientiam discernendi.

Causa formalis, materialis, efficiens, & finalis baptismi. Nam in singulis sacramentis causas quatuor inquirunt.

Characteris delebilis) Vocant charactera signum quoddam spirituale, impressum à deo suscipienti sacramentum non iterabile, manens indelibiliter. Porro sacramenta non iterabilia dicunt esse tria, Baptismum, confirmationem, & ordinem. De his characteribus, neque sacræ literæ, neque veteres Theologi meminerunt. Caterum quemadmodum Astronomi, non potentes motuum cælestium varietatis causam invenire, Eccentricos & epicyclos in orbibus finxerunt, sic neoterici Theologi, ut causam aliquam darent, quare unum sacramentum non nisi semel, aliud frequenter liceat sumere, hos characteres commenti sunt, quibus semel receptis (nam ut Aristoteles ait, *ἑὺν ἀτόνῳ ποδὶν ὅτι τ' ἄλλα συμβαίνει*,) plurimæ de his dubitationes motæ sunt, quales sunt hæc. Verum character sit forma absoluta, aut relativum: utrum sit in potentia animæ, an in essentia, an baptizati flamine & igni, etiam insit character; an Maria et Christo etiam insit character.

in spiritu, nihil aliud sequentes, quam illud Evangelicum, Spiritus est Deus, & eos qui adorant, cum in spiritu & veritate oportet adorare, verum haud apparet eis tum fuisse revelatum, [a] una eademque adoratione adorandam imagunculam [b] carbone delineatam in pariete, & Christum ipsum si modo duobus sit [c] porrectis digitis, intonsa coma, & in umbone, qui adhaeret occipitio, [d] tres habeat notas. Quis enim hæc percipiat, nisi triginta sex annos totos in physicis & ultra mundanis Aristotelis & Stoicis contriverit? Identidem inculcant Apostoli gratiam, at iidem nusquam distinguunt, [e] quid intersit inter gratiam gratis datam, & gratiam gratificantem. Hortantur ad bona opera nec discernunt opus operans & opus operatum. Passim

Una eademque adoratione) Hæc enim est una conclusio Theologorum, scribentium super dist. 10. libri tertii, imagines rerum adorandarum, eadem specie adorationis adorandas esse, quæ ipsæ res significatæ: sic quod si res adorentur latræ, latræ & imagines adorabuntur; si dulciæ, dulciæ; si hyperdulciæ, hyperdulciæ.

Carbone) Allusit jocosè ad illas imagunculas, quibus videmus nebulones istos ociosos passim parietes per ocium inficere, quas dicunt non minus adorandas, quam ipsum Christum, cum tamen tales à nemine, nisi non admodum sani capitis sic adorari videmus.

Porrectis digitis) Graphice expressit habitum & gestum, quo Christum pingunt. nam digitis porrectis pingitur ut videatur dare benedictionem, aut cruce se munire.

Tres habeat notas) Nam in umbone, hoc est, hemicyclo qui caput circumdat, tres radiorum ordines delineant unum in vertice, & reliquos duos à temporibus.

Quid intersit inter gratiam) Theologi super vice-

sim inculcant charitatem, nec secernunt infusam ab
 acquista: nec explicant, accidens ne sit, an sub-
 stantia, creata res, an increata. Detestantur pec-
 cata, at emoriar, si potuerunt scientificè definire,
 quid sit illud quod peccatum vocamus, nisi forte
 Scotistarum spiritu fuerunt edocti. Nec enim ad-
 duci possum, ut credam, Paulum è cuius unius eru-
 ditione licet omneis æstimare, toties damnatu-
 rum fuisse quæstiones, discrepationes, genealo-
 gias, & ut ipse vocat, [a] λογομαχίας, si eas pereal-
 luisse argutias: præsertim cum omnes illius tempo-
 ris contentiones pugnaq; rusticanae fuerint, & cras-
 se, si cum magistrorum nostrorū plusquam [b] Chry-
 sippeis

ma sexta distinctione libri secundi, varias ponunt gra-
 tiaz divisiones. Secant enim eam in increatam, & cre-
 atam; & in large acceptam, & stricte; item in lay-
 gissime acceptam, & strictissime; & in gratum fa-
 cientem, & gratu datam. Item in disponentem, præ-
 venientem, & cooperantem.

Λογομαχίας Id est, pugnas verborum, quas inter-
 pres Græcus ἐπίσεις λογισμῶν, id est, seditiones opinio-
 num interpretatus est. Sic enim ait Paulus in epistola
 ad Timoth. ἀλλὰ τοσῶν πλεῖς ζητήσεις καὶ λογομαχίας,
 ἧς οὐ ζητεῖς οὐδὲν, ἵνα, βλασφημία, καὶ κατὰ
 νόμον, id est, Sed ægrotans circa quæstiones & pu-
 gnas verborum, ex quibus fit invidia, rixa, maledicen-
 tia, suspensiones male.

Chrysippeis) Chrysippus discipulus fuit Clean-
 thi, post quem præfuit scholæ Stoicorum, hic solitus
 fuit argutissima quædam sophismata proponere.
 Quale fuit hoc: ὁ λέγων τοῖς ἀνωμένοις τὰ μυστήρια,
 ἀσεβεί· ὁ δὲ γὰρ ἱεροφάντης τοῖς ἀνωμένοις λέγει· ὁ
 ἱεροφάντης ἀπὸ ἀσεβεί. id est, Qui dicit prophanis
 mysteria, impie agit, sacerdos prophanis dicit.
 sacerdos

sippeis subtilitatibus conferantur. Quanquā homines modestissimi, si quid forte scriptum sit ab Apostolis indolentius parumque magistraliter, non damnant quidem, sed commode interpretantur: hoc videlicet honoris, partim antiquitati, partim apostolico nomini deferentes. Et hercle parum æquum erat, res tantas ab illis requirere, de quibus ex præceptore suo ne verbum quidem unquam audissent. Idem si eveniat in Chrysostomo, Basilio, Hieronymo tum sat habent adscribere, Non tenetur. Et illi quidem confutarunt ethnicos philosophos ac Judæos suapte natura pertinacissimos; sed vita magis ac miraculis quam syllogismis; tum eos, quorum nemo fuerit idoneus vel unicum Scoti Quodlibetum ingenio consequi. [a] nunc quis ethnicus, quis hæreticus non continuo cedat tot tenuissimis subtilitatibus, nisi tam crassus ut non assequatur, aut tam impudens ut exsibilet, aut iisdem instructus laqueis ut jam par sit pugne? perinde quasi magum cum mago committas, aut si [b] gladio fortunato pugnet aliquis cum eo cui gladius sit fortunatus;

sacerdos igitur impie agit. Item illud: ἵς τῆ κεφαλῆ ἐκείνου δὲ ἔκ ἔχεις. ἵς δὲ γὰρ τῆ κεφαλῆ ἢν ἔκ ἔχεις. ἔκ αὖτε ἔχεις κεφαλάν. id est, Est aliquod caput. illud autem non habes, est item aliquod caput quod non habes. non igitur habes caput.

Nunc quis ethnicus) Inductione ratiocinatur, sophisticam hanc Theologiam nec ad confutationem hæreticorum utilem esse. Nam hæretici, aut eorum argutias non intelligunt, aut intellectas spernunt, aut ipsis Theologiis melius intelligunt.

Gladio fortunato) Talem gladium nonnulli principes nostri temporis habere existimati lædi cum ille adest à nemine possunt, nisi similem habente.

tus: tum enim nihil aliud quam [a] tela Penelopes retexeretur, Ac meo quidem iudicio sapienter Christiani, si pro pinguibus istis militum cohortibus per quos jam olim ancipiti Marte belligerantur, clamorissimos Scotistas, & pertinacissimos Occamistas, & invictos Albertistas, una cum tota sophistarum manu mitterent in Turcas & Saracenos; spectarent opinor, & conflictum omnium lepidissimum, & victoriam non ante visam. [b] Quis enim usque adeo frigidus, quem istorum non inflamment acumina? Quis tam stupidus, ut tales non excitent aculei? Quis tam oculatus, ut hæc illi non maximas ofundant tenebras? Verū hæc omnia videor vobis propemodum joco dicere. Nec mirum sane, cum sint & inter ipsos Theologos melioribus instituti literis, qui ad has frivolas, ut putant, Theologorum argutias nauseant. Sunt qui velut sacrilegii genus execrentur, summamq; ducant impietatem, de rebus tam arcanis, & adorandis magis, quam explicandis, tam

Tela Penelopes) *πρωτότης ἰσὺν ἀνάλυειν*. id est, Penelopes telam resolvere, aut retexere, proverbio dictum est, pro eo quod est, operam inanem sumere, rursumque destruere, quod effeceris. Nam Hom. Odyss. β. fingit, Penelopen telam, quam interdiu texuit, noctu retexuisse: atque eo pacto procos illuisse, quibus simul atque tela perfecta fuisset, promiserat se nupturam. Vt sic ait: *Ἐνθα καὶ ἡμετὴν μὲν ὑπαινίσκειν μέγα ἰσὺν, Νύκτας δ' ἀλύειν*, *ἐπὶν δαΐδα: παραδίδο.* id est, Et interdiu quidem texebat magnam telam noctu autem retexebat, postquam faces apposuit.

Quis enim usque) *Totus hic locus ὑπερβολῶς accipiendus.*

[a] tam illoto ore loqui, tam prophanis Ethnicorum argutiis disputare, tam arroganter definire, ac divinæ Theologiæ majestatem tam frigidis imo fordidis verbis simul & sententiis conspurcare. At interim ipsi felicissime sibi placent, imo plaudunt, adeo ut his suavissimis nœniis nocte dieque occupatis ne tantulum quidem ocii supersit, [b] ut Evangelium aut Paulinas epistolas vel semel liceat evolvere. Atque interim dum hæc nungantur in scholis, existimant sese universam ecclesiam, alioqui ruituram non aliter syllogismorum fulcire tibicinibus, quam Atlas coelum humeris sustinet apud poetas. Jam illud quantæ felicitatis esse putatis? Dum arcanas literas perinde quasi ceræ sint, prolibidine [c] formant,

Tam illoto ore) Id est, irreverenter. Simile est illis ἀνίλωτος ὀστέον καὶ ἀνίλωτος χεῖρ. id est, illotis pedibus, & illotis manibus.

Ut Evangelium aut Paulinas epistolas) Ex hoc loco palam est, non reprehendi Theologos doctos & pios, sed eos qui totam vitam in huiusmodi consumunt quasiunculu. cum in primis oporteat Theologum ipsos imbibisse fontes, & in lege Domini noctes ac dies meditatum esse, ut assiduitas vertatur in naturam, ut non solum intelligat humano more, sed etiam afficiatur & rapiatur. Nemo vere intelligit Christum, nisi tractus à Christo. Tantum abest ut ab his comprehendatur, qui impii præter sophisticas nœnias, nihil omnino vel sciunt, vel legunt. Novi permultos Theologos, doctores, ut vocant, qui ante quinquagesimum annum nondum evolverant omnes epistolas Pauli, ut per familiaritatem mihi fatebantur. Isti quoties ad interpretandum sacras litteras accedunt, Dii boni, quam sordent omnia, quam nihil adferunt Christo dignum.

Formant ac reformant) Notat eos, qui non accommodant suas sententias ad mentem scripturarum, sed scripturas

mant dum conclusiones suas, quibus jam aliquot scholastici subscripserunt, plusquam Solonis leges videri postulant, & vel pontificiis decretis anteponendas: dumque veluti [a] censores orbis ad [b] palinodiam trahunt, si quid usquam cum explicitis illorū conclusionibus non ad amussim quadrarit: ac non secus atque ex oraculo pronunciant, Hæc propositio [c] scandalosa est, Hæc parum reverentialis

scripturas ad suam mentem trahunt, quod vocant fundare, veluti cum duos Petri gladios trahunt ad duplicem potestatem: cum is locus prorsus eo spectet, ne pugnemus Christiani.

Censores orbis) Censores, Romæ morum magistrī & iudices erant. hi cives sic notabant, ut qui senator esset ē senatu eiceretur; qui eques Romanus, equum publicum perderet: qui plebeius, in centum tabulas referretur, & ararius fieret.

Palinodiam) Græci proverbio dicunt, Παλινῳδῆν, pro eo quod est, prius damnata probare, & priorem sententiam revocare. De hac palinodia Socrates apud Platonem in Phædro sic loquitur: "Ἐστὶ τῶν εἰς μαρτάνουσι καὶ μυθολογῶν καθαμίς ἀρχὴ, ὅν "Ὁμηρος, ἀλλ' ἔκ τ' ἡδὺλο, Στρηΐχοι δὲ, ἧς γὰρ ὁ μὲν ταυσιφροὺς, διὰ τὴν τῆς Ἑλένης καθήροειαν ἔκ τ' ἡρόσιν αἴσπερ "Ὁμηρος, καὶ ποιήσας δι' πάντα τὴν καλυμμένην παλινῳδίαν, παραχρῆμα ἀνέβλεψε. id est, Est his qui peccant circa fabularum narrationem, expiatio antiq̃ua, quam Homerus quidem non cognovit. Stesichorus autem: oculis enim privatus propter in Helenam maledicta, non ignoravit quemadmodum Homerus; qui simul atque omnem palinodiam fecisset, ē vestigio rursus vidit.

Scandalosa est.) Data opera barbariem eorum imitatus est, σκῆνδαλον enim Græci διαστροφήν, id est, perversionem.

rialis, [a] Hæc hæresim olet, [b] Hæc male tinnit, ut jam nec Baptismus, nec Evangelium, nec Paulus aut Petrus, nec sanctus Hyeronymus, aut Augustinus, imo nec ipse Thomas [c] Ἀριστοτελικώτατον, Christianum efficiat nisi [d] baccalaureorum calculus accesserit: tanta est in iudicando subtilitas. Quis enim sensurus erat, eum Christianum non esse qui diceret, has duas orationes, [e] Matula putes, & Matula putet,

versionem vocant. Est autem dictum scandalum quasi σκῆλον τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀληθείας, id est, claudicans circa veritatem. A scandalo autem inepte dicitur scandalosus.

Hæc hæresim olet) Sic enim ipsi dicunt, Hæc propositio sapit hæresim, data autem opera mutavit sapit in olet. Indicat autem hoc loco revocationes & condemnationes frigidas. quæ habentur in articulis illis erroneis, ut ipsi dicunt, Parisiis & in Anglia condemnati.

Hæc male tinnit) Sic enim frequenter dicunt, Hæc propositio male sonat, quod jocosè vertit in tinnit.

Ἀριστοτελικώτατον) id est, Aristotelicissimus. quod hic fere primus fuit, qui Aristotelica miscuit sacra.

Baccalaureorum calculus) Nam in articulis illis baccalaureorum autoritate & iudicio condemnantur propositiones aliquot Thomæ, quas, nescio quis fraterculus cum tanquam veras docuisset, coactus fuit à baccalaureis revocare.

Matula putes, & matula putet) Sic vertit quod isti dicunt, Socrates currit, & Socrates currit. Quas orationes, nescio quis frater, dixerat esse æque perfectas & congruas, ut ipsi dicunt: quocirca baccalaurei Oxonienses eas damnaverunt.

putet, item, Ollæ fervere, & Ollam fervere, pariter esse congruas, nisi sapientes illi docuissent? Quis tantis errorum tenebris liberasset ecclesiam quos ne lecturus quidem unquam quisquam fuerat: nisi [a] magnis sigillis isti prodidissent? Verum an non felicissimi dum hæc agunt? præterea [b] dum inferiorum res omnes sic ad amussim depingunt, tanquam in ea Reipub. complures annos sint versati? præterea dum pro arbitrio [c] novos orbes fabricantur, addito denique latissimo illo pulcherrimoque ne scilicet deesset ubi felices animæ commodè vel spaciari, vel convivium agitare, vel etiam pila ludere possent? His atque id genus bis mille nugis, horum capita adeo distenta differtaque sunt ut arbiter, nec Jovis cerebrum æque gravidum

Magnis sigillis) Nam hic mos est istius: ut post propositiones damnatas, in testimonium applicent magnum sigillum Vniversitatis.

Dum inferiorum res) Nemo putet hic rideri inferos, sed fabulas, quas quidam veluti certam rem narrant ad populum.

Novos orbes) Veteres sphaeras singulas septem tribuerunt planetis. His imposuerunt octavarum orbem, stellarum fixarum. Deinde videntes octavarum duobus motibus moveri, discentesque ab Aristotele, uniuscujusque orbis non esse nisi unum motum naturalem, coacti sunt dicere, alterum motum octavi orbis esse violentum. Motu autem violento non potest moveri superior orbis ab inferiori. Quocirca coacti sunt ponere nonum orbem, quem primum mobile vocant. His deinde Theologi addiderunt decimum orbem, quem empyreum dicunt perinde quasi sancti felices esse non possunt nisi suum habeant cælum. At Basilides hæreticus cælum fabricatus est trecentos sexagintaquinque, teste Augustino.

gravidam fuisse, cum ille Palladem parturiens, [4] Vulcani securim imploraret. Quare nolite mirari, si videtis caput illorum [b] ter fasciis tam diligenter obvinctum in publicis disputationibus, alioquin enim plane dissilirent. Illud [c] ipsa quoque nonnunquam ridere soleo: Cum ita demum maxime sibi videntur Theologi, si quam maxime barbare spurceque loquantur; cumque adeo balbutiunt, ut à nemine nisi balbo possint intelligi; acumen appellant, quod vulgus non assequatur. Negant enim, è dignitate sacrarum literarum esse, si grammaticorum legibus parere cogantur. Mira vero majestas Theologorum, si solis illis fas est mendose loqui: quanquam hoc ipsum habent cum multis cerdonibus commune. Postremo jam diis proximis sese ducunt, quoties quasi religiose Magistri nostri salutantur. In quo quidem nomine tale quiddam subesse putant, quale est apud Judzos

TIT. 2.

Vulcani securim) *Est Luciani dialogus de Iove capite gravido, cujus caput, ipso Iove iubente, Vulcanus securi medium secuit. Atque ita è Iovis cerebro Pallas nata est.*

Tot fasciis) *Id potissimum videmus in doctoribus apud Parisios, quorum capita tot fasciis sunt obvoluta ut vix possint evolvere sese. Dissilit autem, quod ruptum in varias partes minutim solvitur.*

Ipsa quoque nonnunquam) *Vehementer stultum sit oportet, quod ipsi quoque stultitiæ ridiculum ac stultum esse videatur. Hoc quod ait, nimis verum est in multis, qui nihil existimant eruditum, nihil acutum, quod non sit barbaris ac spurcis dictum verbis. Quicquid elegans, id ut grammaticum aspernantur. Simplicitas sermonis prope decet Theologum, spurcitiis minime, quæ veritatem non nudam, ut ipsi jactant, ostendit, sed oblitam, & sordidatam.*

[4] *ἡλιόγενε' μακάριος*. Itaque nefas aiunt esse, **MAGISTER NOSTER** secus quam majusculis scribere literis. Quod si quis prapostere, **Noster** magister, dixerit, is semel omnem Theologici nominis perverterit majestatem. Ad horum felicitatem proxime accedunt ii, qui se vulgo religiosos ac monachos appellant. [2] utroque falsissimo cognomine, cum & bona pars istorum longissime absit à religione,

Τετραγενε' μακάριος) Id est quatuor literarum, quod solum *ἀνυφαντός*, id est, ineffabile est inter nomina illa decem, quibus Hebræi deum vocant. Quæ ut etiam Hieronymus in epistola ad Marcellam testatur, ista sunt. Primum **א**, quod *Aquila* *אַיָּקוֹן*, id est, sortem interpretatur. Secundum **ל**, *לֵךְ*; tertium **ה**, *הָאֵל*, quæ deum significant. Quartum **נ**, *צְבָאוֹת*, quod *LXX.* virtutum, *Aquila* exercituum interpretatur. Quintum **י**, *עֵלְיוֹן*, id est, excelsum. Sextum, **א**, *אֵל אֱשֶׁר* id est, qui ero. Septimum, **י**, *אֲדֹנָי* id est, dominum. Octavum, **י**, id est, laudate dominum tantum ponitur. Nonum, de quo hic loquitur, **ו**, *וְהוּא*, quod ineffabile est. Nam quatuor illæ literæ. Iod, He, Vau, He, quibus signatur, conjunctæ nihil sonant. Quo mysterio innuunt divinam essentiam modis omnibus ineffabilem. At nos illam totam depingimus ineptis, ut ego censeo commentis. Nam ut scriptum est, **יְשׁוּעָה חֵשֶׁךְ מַתָּרֵךְ**, id est, posuit tenebras, secretum suum. Decimum **י**, *שָׁרִי*, quod *Aquila* *אַיָּקוֹן*, id est, robustum interpretatur. Sunt & alia nomina quibus deus apud Hebræos significatur, ut **א**, id est, ignis, **ו**, *חֵכְמָה* sapientia &c.

Utroque falsissimo) Nam monachus Græce dicitur solitarius, & religio nihil aliud est quam pietas, & dei

invicem alii alios contemnunt, atque homines apostolicam charitatem professi, ob aliter cinctam vestem ob colorem paulo fusciolem, omnia miris tragœdiis miscent. Et his videas quosdam adeo rigide religiosos, ut [a] summa veste non nisi [b] Cilicina utantur, intima Milesia: alios contra, qui superne linei sint, intime lanei. Rursum alios, [c] qui pecuniaz

Summa veste) *Habet hoc ordo Cluniacensium, quorum magna pars ob divitias corrupta fuit, etiam etate Bernardi, quod ex illius patet epistolis.*

Cilicina) *Cilicinam vestem asperrimam vocat, utpote quæ ex villis caprarum fieri soleat apud Cilices; unde et nomen habet. quemadmodum Milesiam vestem, pro mollissima posuit. Sicut et Horatius in Epistola: Alter Mileti textam, cane pejus et angue, vitabit chlamydem.*

Qui pecuniaz contactum) *Animo contemnenda est pecunia: quod si quid est in contactu periculi, certe plus est in contactu sceminae, quam pecuniae. At sceminarum contactum non prohibet Franciscus, sed turpem amorem. Pecuniaz contactum cur tanto oper prohibuisset? Quod si dixit Franciscus, cum ait, Non recipiant, intelligi vult, non attingant, cur addidit, Neque per se, neque per alios? Quis, enim dicitur per alium aliquid attingere? Et quid si chirotheca contingat? palam est, Franciscum sensisse, quod verba sonant. Recipit dominus, cui solvitur pecunia. Recipiunt procuratores, unde receptores dicti. Administrationem interdixit pecuniaz, non contactum. Sed ad eum modum interpretatus est pontifex, nescio quis. Deum immortalem, etiam pontifice opus erat, ut intelligeremus rem vel pueris perspicuam? Verum hisce de rebus disputent alii: mihi satis est illud optare, ut Christi regulam, hoc est, evangelicam doctrinam, tanti faciamus omnes Christiani, quanti faciunt regulam hominis.*

pecuniz contactum ceu [a] aconitum horreant, nec à vino interim, nec à mulierum contactu temperantes. Denique mirum omnibus studium, ne quid in ratione vitæ conveniar. Nec illud studio est, ut Christo similes sint, sed ut inter se dissimiles. Porro magna felicitatis pars est in cognomentis: dum * hi funigeros appellari se gaudent: & inier hos alii

Coletas

Aconitum) Aconitum herba est venenosa, quam Dioscorides in quarto inter frigidissimas numerat, quod in saxis crescit; unde, ut Plinius autor est, nomen habet. Ἀκόνιν enim cautes dicitur. Verum duas species Dioscorides faciens, & de altero loquens, ait, ἀκόνιτι καὶ παρδαλεῖσι, καὶ οὖν, καὶ λύκοις, καὶ πάνθ' ἀνελόν, κριαρίοις ἐπιθάλπον καὶ παρβαλλόμενον. id est: Occidit autem & pardales, & sues, & lupos, & omnem bestiam, carunculis impositum & projectum.

Hi funigeros) Hæc sunt portentosa nomina Christianæ illi & unitati & charitati inimica, quæ Paulus longe ante prævidens, tantopere detestatus est, nullas volens factiones esse inter Christianos. Vnde Corinthiis scribens, ait: παρκαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, δὲ αὐτῷ ὀνόματι τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἢ ἐν ὑμῶν σχίσματα, ἅτι δὲ κατηρπισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώσει. id est: Hortor vos, fratres, per idem nomen domini nostri Iesu Christi, ut idem dicatis omnes, & non sint in vobis scissura, sitis autem perfecti in eadem mente, & in eadem scientia. Quanto affectu has factiones Christianæ Paci & unitati perniciosissimas deprecatur? Vnde idem indignatur, quod alii cognomen sumerent Cephe, alii Apollo, alii suum, hoc est, Pauli: Et vehementer ob id stomachans, Quid? inquit, divisus est Christus? Quanto ergo minus huiusmodi stultis cognomen-

Coletas, alii minores, alii minimos, alii bulistas; rursus hi Benedictinos, illi Bernardinos; hi Brigidenfes, illi Agustinenses; hi Guilhelmitas, illi Jacobitas. Quasi vero parum fit, dici Christianos! [a] Horum magna pars in tantum suis nititur cæremoniis, in hominum traditiunculis, ut putet, unum Cælum parum dignum esse tantis meritis præmium; haud cogitantes, futurum, ut Christus, contemptis his omnibus, [b] suum illud sit exacturus præceptum, nempe charitatis. Alius ostentabit [c] aqualiculum omni piscium genere distentum. Alius psalmodum

mentis gloriandum est? Idem cultus, aut certe liber, idem victus, aut liber, idem Christi cognomen, multo magis facerent ad concordiam. Nunc videmus ex his tot discriminibus, magnas ac periculosas nasci discordias: de quibus quid attinet multa dicere, cum nemo nesciat?

Horum magna pars) Audi, calumniator, qui dicit Magna pars, non damnat universos ordines.

Suum illud sit exacturus) Nam Christus in illa oratione, plena fervoris & charitatis, quam ultimam cum suis discipulis habuit, post multam charitatis commendationem, ita demum præcepit: αὐτὴν ἡ ἐπιτολή, ἡ ἐμὴ ἰνα ἀγαπήτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. id est, Hoc demum mandatum meum est, ut diligati vos mutuo, quemadmodum dilexi vos. Quorsum igitur tante homunculorum traditiuncula, ad quas solum discendæ vita non sufficit, cum sine hac, charitatem dico, quam solam Christus præcepit, nihil bene à quoquam fieri possit, & cum hac nihil male?

Aqualiculum) Aqualiculum ἰσὺς ἐστὶν ἐστὶν est, ab aquali, quod alvum significat. Persius Satyra prima. Nugari cum tibi, Calve, Pinguis aqualiculus propenso sesquipede extat. Quem distentum dixit, eo quod fratres isti fere piscibus vescantur, qui, quan-

psalmorum centum [a] effundet modios. Alius [b] jejuniorum myriadas annumerabit, & toties unico prandio pene disruptam impurabit alvum. Alius tantum caeremoniarum acervum proferet, quantus vix septem onerariis navibus veli possit. Alius gloriabitur sexaginta annos nunquam attractam pecuniam, nisi digitis duplici chirotheca munitis. Alius cucullam ingeret, adeo sordidam & crassam, ut nullus nauta suo dignetur corpore. Commemorabit alius, se [c] plusquam undecim lustris spongiæ

quandoquidem carnibus frigidores sunt, plus pinguedinis, quam medici pituitam congelatam esse ayunt, generant. Ad hæc distentum dixit, ut videretur damnare, quod à carnibus abstineant. Quanquam ne id quidem magnopere probet Paulus, sed quod tam multis & variis piscibus se ingurgitent, ut nulli rei præterquam somno utiles sint.

Effundet modios) Attende, candidè lector, non hic damnari preces, quanquam ne Christus quidem hæc verbosas preces probavit, sed modios Psalmorum, id est, certas & statas preces, modis enim mensuramus.

Jejuniorum myriadas) Myrias numerus est decem millium. Sed nec hic jejunia damnavit, sed illa numerata, & in quibus tantum vorant unico prandio, ut nec corpore, nec mente quicquam possint. Quibus mirum quam gloriantur, qui cultum divinum magis externis & corporalibus quibusdam observatiunculis quam spiritu metuntur.

Plusquam undecim lustris) Nam tales sunt nonnulli fratres, qui spongiarum, quæ saxi semper adherent, ritu, nunquam locum mutant, somniantes, pietatem esse, inanimata imitari. Spongiam quoque esse animal, supra ex Aristotelis & Plinii sententia probavimus. Nam ipsi detracti, sæpe sanguis saxi adherere videtur.

spongiz vitam egisse semper eidem affixum loco. Alius raucam assiduo cantu vocem adducer. Alius [a] lethargum solitudine contractum: alius linguam [b] jugi silentio torpentem. At Christus interpellatis, nunquam aliqui finiendis gloriis. Unde nam hoc, inquiet, novum [c] Judzorum genus? Vnicam ego legem vere meam agnosco, de qua sola nihil audio. & olim palam nulloque parabolarum utens involuero, paternam hæreditatem pollicitus sum, non cucullis, preculis, aut enediis, sed fidei & charitatis officiis. [d] Nec eos agnosco,

Lethargum) Lethargus apostema est in posteriori ventriculo cerebri, somnium, oblivionem, & motus paucitatem inducens, quod oritur ex pituita crassissima præcipue in his, qui simul multum vorant, præcipue piscium, & parum moventur, simulque in solitudine & otio degunt: quales sunt fratres isti, qui se ad perpetuos carceres damnaverunt.

Jugi silentio) Nam certa sua habent silentia. Hi fratres frigidis præcipue morbus sunt obnoxii, quales sunt apoplexia, paralyxis, tortura, lethargus, & spasmus. unde multos tales vidi, qui linguam (nam hæc cum primis humida est) paralyxi vitiatam movere non possent.

Judzorum genus) Nam quemadmodum Iudei in circumcissione, sabbatu, jejunis, & aliis id genus ceremoniis, gloriabantur, quemadmodum Paulus sæpe eis exprobat, cum spiritu vacarent, ita nonnulli Christiani plus ceremoniis illis per se inanibus tribuunt, quam spiritui, cujus nunquam scintillam senserunt. quos tanquam nihil à Iudeis re differentes, novum Iudeorum genus Stultitia, sed haudquaquam stulte, vocat.

Nec eos agnosco) Alludit ad illum locum Evangelicum, qui est apud Matthæum, ubi iusti illi, quorum
opera

gnosco, qui sua facta nimis agnoscunt: isti, qui me-
quoque sanctiores videri volunt, [a] Abraxasio-
rum cœlos, si libet, occupent, aut ab his sibi no-
vum extrui cœlum jubeant, quorum tradiriunculas
meis præceptis anteposuerunt. Cum hæc au-
dient, & videbunt nautas & aurigas sibi præ-
ferri; quibus putatis vultibus sese mutuo contue-
buntur? Sed interim spe sua felices sunt non abs-
que meo beneficio. Atque hos quidem quamquam
è republica semoros, nemo tamen audet contem-
nere, præcipue mendicantes, propterea quod omnia
omnium arcana teneant, ex confessionibus
quas

opera Christus tantopere exosculatus fuit, sua opera
ignorant. Sc enim aiunt, Κύριε, ποῦ εἶδον σου πεινῶντα
& ἰδοὺ σάτυρον, id est, Domine, quando vidimus esu-
rientem, & nutritivimus? &c. Mali contra sua bona
agnoscunt, & jactant, dicentes, Domine, quando
vidimus esurientem, & non nutritivimus? Sed horum
opera Christus non agnovit. Similis est illa parabola
Publicani & Pharisei sua jejunia & precalas jactan-
tis & quasi deo opprobrantis.

Abraxasiorum cœlos) Basilides hereticus trecentos sexaginta quinque fabricatus est cœlos, ut auctor est divus Augustinus in libro ad Quodvult deum. Inde mysticum illud nomen suis discipulis commendavit αβραξας. Nam eis literis juxta Græcam supputationem is numerus significatur. α & β. significant unum & duo, π & α centum & unum, σ & α ducenta & unum, & quæ quinta est in hac dictione litera, significat sexaginta. In summa reddentur trecenta sexaginta quinque. De hoc plura vide in scholiis Erasmi in Hieronymi epistolas.

quas vocant. Quæ tamen prodere nefas habent ;
 [a] nisi si quando poti , fabulis amœnioribus de-
 lectare se volunt ; sed conjecturis modo rem in-
 dicant , tacitis interim nominibus. Quod si quis
 [b] hos crabrones irritarit , tum in popularibus
 concionibus prope ulciscuntur sese , & obliquis
 dictis hostem notant adeo teste , ut nemo non intel-
 ligat , nisi qui nihil intelligit : nec prius oblatran-
 di finem faciunt , quam [c] in os offam objeceris.
 Age vero quem tu mihi [d] comœdum , quem cir-
 culatorum spectare malis , quam istos in concioni-
 bus suis rhetoricantes omnino ridicule , sed tamen
 suavissime imitantes ea quæ rhetores de dicendi
 ratione tradiderunt ? Deum immortalem , ut gesticu-
 lantur , ut apte commutant vocem , ut cantillant ,
 ut jactant sese , ut subinde alios atque alios vul-
 tus

Nisi si quando poti) *Hæc nihil ad bonos mona-
 chos pertinent. Mali putent se admonitos, quid debe-
 ant corrigere. Audivimus enim sæpe numero narra-
 tes, quicquid audiverint à confitentibus, idque non ad
 edificationem, sed ridendi causa. Nominant urbem,
 nominant collegium, denique domum, hominem quoque
 si defunctus sit, si virum nominatim non prodant.
 Multa possent hoc loco referri de malis, quæ malo ob
 honorem reticere.*

Hos crabrones irritarit) *Crabro insecti genus per-
 tinacissimum, aculeoque pestilentissimo: cujus iclum
 Plinius lib. 11. dicit haud temere sine febre esse. Vnde
 proverbio dictum est, τὸ σφραγὶς ἰπιδίzen, id est,
 crabrones irritare, in pertinaces & rixosos, quo
 Plautus in Amphitryone usus est in mulieres.*

In os offam) *Sic apud Maronem, Aeneas Cerbero
 oblatranti offam objicit, quo fileat.*

Comœdum) *Comœdus dicitur qui agit, Comicus
 vero qui scribit comœdias.*

tus induunt, ut omnia clamoribus miscant ! Atque hanc orandi artem ceu rem arcanam fraterculus fraterculo [a] per manus tradit. Eam, tamen [b] mihi non est fas scire, tamen utcunque coniecturis sequar. Primo loco invocant; id quod à poetis mutuo sumpserunt : deinde dicturi de charitate, [c] à Nilo Ægypti fluvio sumunt exordium : aut crucis mysterium enarraturi, [d] à Babylonio dracone Bel feliciter auspicantur : aut de jejunio disputaturi, [e] à duodecim zodiaci signis principium faciunt :

Per manus tradit) Per successionem, proverbialis dictum figura.

Mihi non est fas) Mihi refertur ad personam *Moria*, quod nolint mulierem scire literas aut disciplinas.

A Nilo Ægypti) Id est, à re alienissima. In his autem mira quadam *κακὸς ἑλὸν*, ut Græci vocant, id est, perversam imitationem. Nihil enim odiosius, quam ars male affectata.

A Babylonio dracone Bel) Hæc fabula de Bel dracone, inserta est scriptis Danielis à Theodotione, ut nonnulli putant : nam in Hebræo non habetur : quemadmodum nec *Susanna* historia, nec *Hymnus* trium puerorum, quæ omnia obeliscis antepositis, divus Hieronymus jugulavit tanquam adulterina.

A duodecim Zodiaci) Solem enim aiunt in jejunio arietem primum zodiaci signum ingredi, eoque tunc omnia magis humescere & calefcere, crassosque humores corporum, qui in hyeme propter cæli frigiditatem resolvi non poterant, tunc resolvi incipere, atque idcirco pauci tunc egere corpora nutrimenti, eoque bene institutum esse ab ecclesia jejunium verno tempore. Hacque occasione mira de zodiaco ejusque signis blatterant, quo indocta plebæcula docti videntur.

ciunt: aut de fide verba facturi, diu [a] de quadratura circuli przloquuntur. Audivi ipsa quendam eximie stultum, (erravi, doctum volebam dicere,) qui in concione celeberrima divinæ [b] triadis mysterium explicaturus, quo & doctrinam suam non vulgarem ostentaret, & [c] Theologicis satisfaceret auribus, nova prorsus ingressus est via, nimirum à literis, syllabis, & oratione, tum à concordia nominis & verbi, adjectivi nominis & substantivi; mirantibus jam plerisque, ac nonnullis Horatianum illud apud se mussitantibus: Quorsum hæc tam putrida tendunt? Tandem huc rem deduxit ut in grammaticorum rudimentis sic expressum ostenderet totius triadis simulachrum, ut [d] nemo mathematicorum in pulvere posset evidentius depingere. Atque in hac oratione

De quadratura circuli) *Aristoteles ἐν κατηγορίαις ἀπὸ τοῦ πρώτου τοῦ scriptum reliquit: ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδὲν καλῶς ὁριστὸν ἢ). οἷον καὶ ὁ τῷ κύκλῳ τὸ τετραγώνισμός, ἢ καὶ ἡ ἰσότης ὁριστὸν, ὁριστὸν μὲν αὐτὴ ἰσότης οὐδὲν, οὐκ ὁριστὸν ὅτι, id est, Scientia autem non existente, nihil prohibet scibile esse. ut circuli quadratura, si scibile sit, Scientia tamen ipsius nondum est, ipsa autem scibile est. Hac igitur occasione, ut Aristotele plus scire videantur & sophista in suis scholis, et in concionibus suis fratres, de quadratura circuli multa garrunt.*

Triadis) *Trias Græco vocabulo dixit: nam trinitas quo vulgus utitur, non satis est Latinum.*

Theologicis) *Iocus est, tacite enim significat, Theologos malle audire has subtiles nugas fabellasq; quam Evangelium aut Paulinas epistolas.*

Nemo Mathematicorum) *Nam his mos est figuras suas in pulvere depingere.*

ratione [a] Θεολογίας ille totos octo menses
ita defudarat, ut hodie quoque [b] magis cacutiat
quam talpa, nimirum [c] tota luminum acie ad in-
genii culpidem avocata. Verum haud pœniter
hominem cacitatis, ac parvo quoque putat em-
ptam eam gloriam. Auditus est à nobis alius qui-
dam octogenarius, adeo Theologus, ut in hoc Sco-
tum ipsum renatū putes. Is explicaturus mysterium
nominis Jesu, mira subtilitate demonstravit, in ipsis
literis latere, quicquid de illo dici possit. Etenim
quod tribus duntaxat inflectitur casibus, id manife-
stum esse simulacrum divini ternionis. Deinde quod
prima vox Jesu desinat in s, secunda Jesum in m,
tertia Jesu in u, in hoc [d] ἁρρητων subesse myste-
rium:

Θεολογίας] Superlativus est Græcus ab hoc
positivo Theologus.

Magis cacutiat quam talpa) Græcis enim prover-
bium est, Ἀσπίλας τυφλωτέρως, id est, Talpa
cæcior, in vehementer lusciosum. Iocatur autem in
aliquem Theologum sibi notum, & forte lusciosum.

Tota luminum acie) Acies ad animum refertur,
cuspis autem non dicitur, nisi de re corporea. data au-
tem opera hic vertit.

ἁρρητων) Id est, arcanum et ineffabile. Festivi-
ter hujus deliri fratris ineptias ridet, qui vocem Hebrai-
cam, quod vel teste Hieronymo ineptissimum est, in
alienam linguam traxerit. Siquidem ישׁ Iescha,
Hebraica vox est, id significans quod Græce σωτηρία,
et Latine salus. cui passim apud Hebræos interponi-
tur ꝛ cum ה in fine. ut ibi, יהוה השׁוּעָה
id est, Domini est salus. quod alio sequente mutatur in
ת. ut, עֵינֵי לִישׁוּעָתָךְ, id est, Oculi mei defe-
cerunt in salutari tuo. Ab ישׁע, W' dicunt no-
stri salvatoris nomen dictum esse. Sunt tamen qui di-
ctum putent à שׁ verbo substantivo.

rium : nempe literulis indicantibus, eum esse
 summum, medium, & ultimum. Restabat Mysteri-
 um his quoque retrusius : mathematica ratione Je-
 sus sic in duas æquales diffidit portiones, ut sci-
 licet [a] penthemimeres in medio resideret. Deinde
 docuit, eam literam apud Hebræos esse, quam illi
 Sin, appellant : porro Sin, Scotorum opinor lingua,
 peccatum sonare : atque hinc palam declarari
 Jesum esse qui peccata tolleret mundi : Hoc
 tam novum exordium sic inhiantes admirati
 sunt omnes, præcipue Theologi, ut parum abfu-
 erit, quin illis acciderit, quod olim [b] Niobæ, cum
 mihi

Penthemimeres) Πέντη, quinque sunt, ἡμισυ dimi-
 dium, μέσος pars. unde πενθήμερος dimidium quin-
 que dicitur. Quemadmodum etiam Tarentianus ait:
 Hoc μεσσημέριος medium de quinque vocatur. Sicut
 igitur grammaticis penthemimeres vocatur, quando
 post duos primos pedes relinquitur syllaba dictionem
 terminans : (nam duo cum semis dimidium faciunt
 quinque:) sic Sin in medio penthemimeris positum erat
 à fratre : ut si divideretur, utrumque ei dimidium cum
 reliquis duabus literis sumptum, penthemimeres fa-
 ceret.

Niobæ) Hæc cum pulcherrimos permultosque libe-
 ros haberet, eosque cerneret ab Apolline & Diana sa-
 gittis confossos, nimio dolore obstupuit, dirigitque.
 Unde à poetis fingitur versa in saxum. De qua Ovi-
 dius transformatorum libro sexto : Exanimis inter
 natos natasque virumque, Dirigitque malis, nullos
 movet aura capillos. In cultu color est sine sanguine,
 lumina mæstis Stant immota genis, nihil est in imagi-
 ne vivum. Græci maxima & intoleranda mala Νιόβης
 πένθη, id est, Niobes passionēs vocant.

mihi propemodū evenerit, quod [4] ficulno illi Priapo, qui magno suo malo, Canidiz Saganzque nocturna sacra spectavit. Nec injuria profecto: nam quando similem [b] ipse commentus est Demosthenes ille Graius, aut Cicero Latinus? Illis vitiosum habebatur procemium, quod à re foret alienius: quasi vero non ad istum modum exordiantur & subulci, natura videlicet magistra? At hi docti prambulum suum (sic enim vocant) ita demum eximie rhetoricum fore ducunt, si nusquam quicquam habeat cum reliquo argumento confine, ut auditor interim admirans, illud secum murmuret,
Quo

Ficulno illi Priapo) Significat, se adeorisisse, cum stulti Theologi præ admiratione stuperent, ut propemodum crepitum ventris faceret. Alludit enim ad Priapum illum ficulnum, qui ut Horatius in ea Satyra, quæ incipit, Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum, dicit, cum Canidiz & Sagane magica nocturna sacra, quibus furias, Hecatem & animas mortuorum evocabant, spectaret, præ timore magnum bonumque crepitum ventris emisit, quo aniculae territæ, relictis dentibus & caliendo, è vestigio aufugerunt. Vnde sic ait: Et ut non testis inultus horruerim voces furiarum & facta duarum. Nam displosa sonat quantum vesica, pepedi Diffisa nate ficus. at ille currere in urbem. Canidiz dentes, altum Sagane calendum, Excidere, atque herbas atque incantata lacertis Vincula cum magno risuque jocoque videres.

Eodori) Id est insinuationem, quæ est oratio quædam dissimulatione & circuitione obscurâ subiens auditoris animum, ut scribitur in Rhetorica ad Herennium. Hac Quintilian. in libro quarto utendum esse ait in causa admirabili & turpi.

[a] Quo nunc se proripit ille? Tertio loco cœu narrationis vice nonnulli ex Evangelio, sed cursim ac velut obiter interpretantur, cum id solum fuerit agendum. Quarto loco jam nova sumpta persona quæstionem movent [b] Theologalem, aliquoties [c] οὐτὶς γὰρ, οὐτὶς ὁβραῖς ἀπὸ τοῦ αἵματος. Atque id quoque ad artem arbitrantur pertinere. Hic demum Theologicum attollunt supercilium, doctores solennes, doctores subtiles, doctores subtilissimos, doctores seraphicos, doctores cherubicos, doctores sanctos, doctores irrefragabiles, magnifica nomina, auribus inculcantes. Tum syllogismos, maiores, minores, conclusiones, corollaria, suppositiones, frigidissimas ac plusquam scholasticas nugas, apud imperitū vulgus jactitant. Superest [d] jam quintus actus, in quo summum artificem præstare convenit. Hic mihi stultam aliquam & indoctam fabulam, ex Speculo opinor historiali, aut gestis Romanorum, in medium adferunt, [e] & eandem interpretantur, alle.

Quo nunc se proripit ille?) *Virgilianum est he-mistichium.*

Theologalem) *Μυμνησκὸς legendum, risus causa. Sic enim illi solent vocare verbo non admodum Latino.*

Οὐτὶς γὰρ, οὐτὶς ὁβραῖς ἀπὸ τοῦ αἵματος) *Id est, neque terram, neq; cælum attingentem. Proverbium est apud Lucianum de re vehementer aliena à proposito.*

Jam quintus actus) *Allusit ad hoc, quod comædia quinque constat actibus. Et M. Tullius dicit in extremo actu poetam oportere esse optimum.*

Et eandem interpretantur) *Allegorias in vetus testamentum non ferremus, nisi necessitas nos cogeret. At quis feret somnium otiosi nebulonis, & rursum alio somnio somnium explicatum? At quidem hæc religiosi pene legunt, quam Evangelium.*

allegorice, tropologice, & analogice. Atque ad hanc quidem modum [a] Chimæram suam absol-
vunt, qualem nec Horatius unquam assequi potuit,
cum scriberet: [b] Humano capiti &c. Sed audie-
runt à nescio quibus, ingressum orationis seda-
tum, minimeque clamosum esse oportere: Itaque
principio sic exordiantur, ut nec ipsi vocem pro-
prium exaudiant, quasi referat dici, quod nullus
intelligat. Audierunt nonnunquam, ad concitandos
affectus, exclamationibus utendum esse: Proinde
presse alioqui loquentes, subinde repente vocem
rollunt furioso plane clamore, etiã cum nihil opus.
Jures [c] elleboro homini opus esse, perinde quasi
nihil referat, ubi clames. Præterea quoniam audie-
runt oportere sermonem in progressu fervere: in
singulis partibus principiis utcumque sane recitatis,
mox mira vocis contentione utuntur, etiam si res
sit frigidissima, atque ita denique desinunt, ut spi-
ritu

Chimarum suam) Hoc est, sermonem potentissimum
ex partibus multo diversissimis, tanquam monstrum,
constantem. Chimæram Iliad. § Homerus sic describit:
'Hδ' 'ap' ilco θεόν γένετο, 'εδ' ἀνθρώπων. Πρῶτον
λεόν, ὅππῃ δὲ δρεκων, μετὸν δὲ χμαλεα, δεινὸν
ἀπὸ τριῶν πυρὸς μὲν ἀθρομένον. id est: Hac igi-
tur erat divinum genus, non humanum. Ante leo, re-
tro autem draco, media autem chimæra, gravem efflans
ignis vim ardentis. Versus Homeri Lucretius sic
imitatus est: Prima leo, postrema draco, media ipsa
chimæra.

Humano capiti) Sic orditur artem poeticam, repre-
hendens inæqualitatem argumenti.

Elleboro opus esse) Hoc est, insanire. Quando-
quidem elleboro purgatur atra bilis, ut supra dixi-
mus.

ritu defectos credas. Postremo didicerunt, apud
 rhetores [a] de risu fieri mentionem, eoque student
 & ipsi jocos quosdam aspergere, [b] ὁ φίλῃ Ἀφρο-
 δίτη, quam plenos gratiarum, quamque in loco,
 ut plane [c] οἷον περὶ τῶν λόγων esse dicas. Mor-
 dent quoque nonnunquam, sed ita, ut titillent
 magis quam vulnerent. Nec unquam verius adulan-
 tur quam cum maxime [d] παρρησιαζέσθαι videri
 student. Denique tota actio est ejusmodi, ut ju-
 res eos à fori circulatoribus didicisse, à quibus
 longe vincuntur. Quanquam utrique alteris usque
 adeo sunt similes, ut nemo dubitet, quin aut hi ab
 illis, aut illi ab his rhetoricen suam didicerint. Et
 tamen inveniunt hi quoq; mea nimirum opera, qui,
 cum hos audiunt, Demosthenes meros ac Cicerones
 audire

Derisu fieri) De risu movendo multa fit mentio,
 apud Fabium libro 6.

ὁ φίλῃ Ἀφροδίτη) Id est, ô amica Venus, ut viri
 dicunt, Ἡρώκλεις, cum admirantur.

Ὅτιον περὶ τῶν λόγων) Id est, Asinum adhibitum
 lyre. Proverbium est, quo significant hominem mini-
 me idoneum ad rem gerendam.

Παρρησιαζέσθαι) Id est, libere loqui. Inde παρρησία
 libertas in admonendo, aut alioqui loquendi, contraria
 assentationi. Quod dicit, vero verius est. Clamant in
 mulierculas, quod trahant caudas, quod nimium ni-
 teant, & forma sollicitent viros, quod gemmis & auro
 fulgeant, quod viris imperent: Atque hæc narrant,
 ut illæ gaudeant.

Fori circulatoribus) Iuxta morem Italiæ dixit:
 nam illic in foro posita mensa, conscendunt nebulones
 herbarii, aut prestigiatores, aut aliud quippiam simi-
 le prostentes, & oratione populum illiciunt. Quorum
 pronunciatio non alia quam concionatorum, nisi quod
 illos vincunt.

audire se putant. Quod genus sunt præcipue mercatores ac mulierculæ: quorum auribus unice placere student: quod illi nonnullam prædæ portiunculam de rebus male partis soleant impertiri, si commode fuerint palpati: illæ cum aliis multis de causis huic ordini favent, tum præcipue, quod in horum sinus soleant effundere, [a] si quid in maritos stomachantur. Videris, opinor, quantopere mihi debeat hoc hominum genus, qui cum cæremoniis, & nugis desudiculis, clamoribusque, tyrannidem quandam inter mortales exerceant. Pau'os atque Antonios sese credunt. Verum ego istos histriones, tam ingratos beneficiorum meorum dissimulatores, quam improbos simulatores pietatis, libenter relinquo. Jamdudum enim juvat de regibus ac principibus aulicis, à quibus [b] simplicissime color, &, ut dignum est ingenius, ingenue, nonnihil attingere. Qui quidem si vel semunciam sani cordis haberent, quid esset horum vita tristius, aut æque fugiendum? Neque enim existimabit vel perjurio parricidioque parandum imperium, quisquis secum perpenderit, quam ingens onus sustineat humeris, qui vere principem agere velit. [c] Eum qui rerum gubernacula susceperit, publicum, non privatum negotium gerere, nihil nisi de commodis publicis oportere cogitare: à legibus, quarum ipse & autor & exactor est, [d] nec latum

Si quid in maritos) Est enim querulum mulierum genus. Ad has igitur deferunt quicquid maritus domi dilirat,

Simplicissime color) Hoc est, aperte, & sine fūco, non quemadmodum à monachis.

Eum qui rerum gubernacula) Ut ludens, tamen ita principis officium complexus est, ut non Aristoteles melius in suis Politicis.

Nec latum digitum) Id est, ne minimum quidem spatium. Sermo est proverbialis.

latum digitum discedere, officialium omnium & magistratuum integritatem sibi præstandam esse: sese esse unum omnium oculis expositum, qui vel cen-
 fidus salutare, morum innocentia maximam rebus
 humanis salutem possit adferre, vel veluti [a] co-
 meta lethalis, summam perniciem invehere: alio-
 rum vitia neque perinde sentiri, neque tam late ma-
 nare. Principem eo loco esse, ut si quid vel leviter ab
 honesto deflexerit, gravis protinus ad quam pluri-
 mos homines vitæ pestis serpat. Tum, quod multa
 secum adferat principum fortuna, quæ soleant à re-
 cto deducere; [b] quod genus, delicæ, libertas, adu-
 latio, luxus: hoc acrius evitandum, ac sollicitius
 advigilandum, necubi vel deceptus cesset in officio.
 Postremo, ut insidias, odia, cæteraque vel pericula,
 vel metus omittam, capiti imminere verum illum
 regem, qui paulo post ab eo sit etiam de minimo
 quoque commisso rationem exacturus, idque tanto
 severius, quanto præstantius gessit imperium. Hæc,
 inquam, atque huiusmodi plurima, si princeps se-
 cum perpenderet, (perpenderet autem si saperet,) is
 nec somnum, nec cibum opinor jucunde capere
 posset. At nunc, meo munere, has omnes curas
 [c] diis permittunt, ipsi sese molliter curant, neque
 quenquam ad aurem admittunt, nisi qui jucunda lo-
 qui

Cometa) *Id est, stella crinita, quæ fere magnum
 humano generi portendit malum, si quando apparue-
 rit. Dicitur autem κομήτης, Græco vocabulo, quod
 αὐτῷ τὸ κατὰ λεπτότατον, τὸ δὲ ἀνω ἡπλῆτα, αἷς
 ἐπὶ κομῆς, hoc est, ipsius inferior pars tenuissima sit,
 superior passa, sicut in coma.*

Quod genus) Pro eo quod Græci dicunt οἶον. ex-
 emplum additur.

Diis permittunt) Proverbialiter dictum. Horatius.
 Permite divi cætera.

qui norit, nequid animo sollicitudinis oboritur. Se probe principis partes omnes impleſſe credunt, ſi venentur aſſidue, ſi bellos alant eaballos, ſi ſuo commo-
modo vendiderint magiſtratus ac præfecturas, ſi quotidie novæ rationes excogitentur, quibus civium opes attenuent & [4] in ſuum converrant fiſcum, verum id appoſite repertis titulis, ut etiam ſi ſit ini-
quiſſimum, aliquam tamen æquitatis ſpeciem præ ſe ferat. Addunt data opera nonnihil adulationis, quo populares animos utcunque ſibi devinciant. Fingite mihi nunc, quales ſunt nonnunquam, hominem legum ignarum, publicorum commodorum pene hoſtem, privatis intentum commoditatibus, addiſtum voruptatibus, oſorem eruditionis, oſorem libertatis ac veri, nihil minus quam de rei-
pub. ſalute cogitantem, ſed omnia ſuâ libidine ſuiſque utilitatibus metientem. Deinde addite huic torquem auream, omnium virtutum cohærentium conſenſum indicantem: tum coronam gemmis inſignitam, quæ quidem admoneat eum, heroicis omnibus virtutibus oportere cæteris antecellere: præterea ſcep-
trum, juſtitix & undecunq; incorrupti pectoris ſymbolum: poſtremo purpuram, eximix cujuſdam in rem publicam charitatis indicium. Hæc geſtamina ſi princeps cum ſua vitâ conferet, equidem futurum arbitror, ut plane pudeſcat ornatus ſui, vereaturque, nequîſ naſutus interpres totum hunc tragicum cultum in riſum jocumque vertat. Jam quid de proceribus aulicis commemorem? quorum plerique cum nihil ſit addiſtius, ſervilius, inſulſius, abje-
ctius, tamen omnium rerum primos ſeſe videri vo-
lunt. Hac una in re tamen modetiſſimi, quod
con-

In ſuam converrant) Plerique depravant, pro, con-
verrant, per geminum r, convertant, per t. Eſt autem
convertere, in unum verrere, ſic ut nihil relinquant. Fiſ-
cum dixit, nam fiſcus proprie eſt principis, quemadmo-
dum ærarium eſt rei pub.

contentiaurum, gemmas, purpuram, reliquaque virtutum ac sapientiæ insignia corpore circumferre, rerum ipsarum studium omne concedunt aliis. Hoc abunde felices sibi videntur, quod regem herum vocare liceat, quod tribus verbis salutare didicerint: quod norint civiles titulos subinde inculcare, serenitatem, dominationem, & magnificentiam: quod egregie perfricuerint faciem, quod festiviter adulentur. Nam hæ sunt artes, quæ vere nobilem & aulicum deceant. Cæterum si vitæ rationem omnem propius inspicias, nimirum [a] meros Phzacas invenies, [b] sponso Penelopes: [c] reliquum carmen agnoscitis, [d] quod Echo vobis melius referet quam ego. Dormitur in medios dies; ibi sacrificulus mercenarius ad lectum paratus, qui propemodum cubantibus adhuc sacrum expedire peragat. Mox ad jentaculum; quo vix peracto, jam interpellat

Meros Phzacas) Phzacum rex erat Alcinoüs. apud hos veluti stupidos, prodigiosa quædam mentitur Vlysses Homericus.

Sponso Penelopes) Nam hos Homerus nulli rei præterquam epulis, choreis, cantilenis, & Veneri studuisse dixit: unde de proci loquens ait, αἰνὰ δὲ ἵππεϊ πόσι καὶ ἰδντύϊ δὲ ἔργῳ ἔντα, Μυσηῖσι, τοῖσιν μὲν οἱ φρίσιν δῖα μεμῆλεϊ, Μολπῇ τ' ὀρχήσεται, τὰ γὰρ τ' ἀνὰ δῖα γατὰ παῖτός. id est, Cæterum ubi potu ciboque satiati fuerunt proci, his quidem animo alia curæ fuerunt, cantus, saltatioque: hæc enim sunt additamenta convivii.

Reliquum carmen) Sequitur enim apud Horatium. post, sponsi Penelopes, nebulones, Alcinoique &c.

Quod Echo) Nam hujus est extrema sonare.

lat prandium. Sed id alea, latrunculi, sortes, scur-
 rz, moriones, scorta, lusus, inficetiz. Interim una
 aut altera merenda. Rursum cœna; post hanc [a] re-
 potia, [b] non una, per Jovem. Atque ad hunc
 modum, citra ullum vitæ tædium elabuntur horz,
 dies, menses, anni, secula. Ipsa nonnunquam sagi-
 natior abeo, si quando viderim illos [c] *μεγαλο-
 ρημονύτας*, dum inter nymphas una quæq; hoc sibi
 videtur diis propior, quo caudam longiorem trahit,
 dum procerum alius alium cubito protrudit, [d] quo
 Jovi vicinior esse videatur, dum sibi quisq; hoc ma-
 gis placet, graviolem catenâ collo bajulat, ut robur
 etiam, non opes tantum ostenter. [e] Ac principum
 quidem institutum, summi pontifices, cardinales, &
 episcopi,

Repotia) *Arepotando dicta sic olim vocabant, ve-
 lut iteratas nuptias, quæ colebantur aliquot diebus à
 sponsa tradita. Quod hic intelligi vult, vulgo vocant
 banquetam.*

Non una) *Multitudinis numero.*

Μεγαλορρημονύτας) Id est, ostentantes sese. Vi-
 tur hoc verbo Lucianus, de diis loquens, quod fastu
 quodam vivant. Dictum est à *μεγαλον* magnum,
 & *ῥησις* oratio quod omnia magna loquantur, ni-
 hil plebeium. Galli quoque vulgo vocant, la grande
 gorre.

Quo Jovi) *Iovem vocat principem.*

Ac principum quidem) *Quemadmodum superius
 non læsit bonos principes, sed docuit quales sint ma-
 li, & tamen nihil de turpibus factis procerum locu-
 ta est, sed communia quædam, & ridicula, mi-
 ra moderatione recensuit: ita nunc notat malos &
 indignos episcopos, quorum utinam minor esset nu-
 merus.*

[4] episcopi, jampridem gnaviter æmulantur, ac prope superant. Porro si quis perpendat, quid linea vestis admoneat, niveo candore insignis, nempe vitam undequaque inculpatam; quid sibi velit mitra bicornis, utrumque fastigium eodem cohibente nodo, puta novi pariter ac veteris instrumenti absolutam scientiam; quid manus chirothecis communitæ, puram & ab omni rerum humanarum contagio immunem sacramentorum administrationem; quid pedum, nimirum crediti gregis vigilantissimam curam; quid prælata crux, videlicet omnium humanorum affectuum victoriam: Hæc, inquam, atque id genus alia multa, si quis perpendat, nonne tristem ac sollicitam vitam egerit? At nunc belle faciunt, cum sese pascunt. Cæterum ovium curam aut ipsi Christo mandant, aut in fratres, quos vocant, ac vicarios rejiciunt. Neque vel nominis sui recordantur, quid sonet episcopi vocabulum, nempe laborem, curam, sollicitudinem. Verum in irretiendis pecuniis plane episcopos ægunt, [b] ἄλσος

αλσος.

Episcopi) Ἐπισκοπὴν ἐστὶν inspicere, et curam agere, prospicereque de necessariis, et ἑπισκοπὴ ἐστὶν inspector et curator: unde, ut Suidas ait ἑπισκοπὴ Ἀθηναίων εἰς τὰς ἑπικύους πόλεις ἐπισκίψαντες τὰ παρ' ἑκάστοις πριμάρχοι, ἑπισκοποὶ καὶ φύλακες ἐκαλούντο, οὓς Λάκωνες ἄρμοσας ἔλεγον id est: Qui ab Atheniensibus in subjectas civitates, ad inspiciendum ea quæ à singulis agerentur, mitterentur, episcopi et custodes vocabantur, quos Lacones ἄρμοσας, id est, congrue gubernantes, vocabant.

Ὁὐ δ' αλσοςκοπὴν) Id est, neque cæca speculatio. Hemistichium est Homericum. λατὶ Græcis est videre; unde

ἀλασκαπία. Ad eundem modum Cardinales, si cogitent, sese in Apostolorum locum successisse, eadem ab ipsis requiri quæ illi præstiterunt, deinde non dominos esse, sed administratores spiritaliū dotiū, de quibus omnibus sint paulo post exactissime reddituri rationem: Imo si vel in cultu paulisper philosophentur, atque ita secum cogitent: Quid sibi vult hic vestitus candor? nonne summam & eximiam vitæ innocentiam? Quid interior purpura? nonne flagrantissimum in deum amorem? Quid rursus exterior sinuosa capacitate diffuens, ac totam etiam [a] reverendissimi complectens mulam, quam una vel camelo contegendo suffecerit? nonne charitatem latissime sese pandentem ad subveniendum omnibus, hoc est, ad docendum, exhortandum, consolandum, increpandum, admonendum, componenda bella, resistendum improbis principibus, & vel sanguinem libenter impendendum gregi, Christiano, non solum opes? Quanquam quorsum omnino opes, pauperum Apostolorum vicem gerentibus? Hæc si perpenderent, inquam, nec eum locum ambirent, aut libenter relinquerent, aut certe vitam plane laboriosam atque sollicitam agerent, ejusmodi veteres illi vixerunt apostoli. Jam, summi Pontifices, qui Christi vices gerunt, si conentur ejusdem vitam æmulari, nempe paupertatem, labores,

unde καὶ ἔφησεν ὁ λαὸς cæcus dicitur. Suidas citat Homericum illud hemistichium, 'καὶ ἀλασκαπίῳ ὄψε', Id est, non cæcam speculationem habuit, quod aut proverbialiter dictum esse.

Reverendissimi complectens) Reverendissimi vocantur Cardinales, veluti proprio titulo, sicut Pontifices sanctissimi. Et pallium a mula fronte revincitur ex more Romæ.

res, doctrinam, crucem, vitæ contemptum, [a] si vel papæ, id est, patris nomen, vel sanctissimi cognomen cogitent, quid erit in terris afflictius? aut quis eum locum omnibus emat facultatibus? emptum, gladio, veneno, omnique vitueatur? Quantum his abstulerit commoditatum, si semel incessiverit sapientia? Sapientia dixi? Imo vel mica salis illius, cuius meminit Christus. Tantum opum, tantum honorum, tantum ditionis, tantum victoriarum, tot officia, tot dispensationes, tot vectigalia, tot indulgentias, tantum equorum, mulorum, satellitum, tantum voluptatum. Videtis, quantas nundinas, quantam messem, quantum [b] bonorum pelagus paucis sim complexa. In quorum locum inducet vigilias, jejunia, lachrymas, orationes, conciones, studia, suspiria, milleque id genus miseros labores. Neque vero negligendum illud futurum, ut tot scriptores, [c] tot copistæ, tot notarii, tot advocati, tot promotores, tot secretarii, tot [d] mulotribæ, tot equifones, tot mensarii, [e] tot lenones, (pene mollius quiddam addideram, sed vereor ne durius

Si vel Papæ) *Olim omnes episcopi papæ vocabantur; hoc est patres. Papam enim veteres patrem vocabant.*

Bonorum Pelagus) *Græci immensam bonorum copiam θάλαττα ἀγαθῶν, id est, mare bonorum sive σωεὶν ἀγαθῶν, id est, acervum bonorum vocant.*

Tot copistæ) *Ad risum imitatus est barbarum illorum vocabulum. Sic enim vocantur infimi scribæ, qui bullas, quas vocant, effingunt Romæ.*

Mulotribæ) *Dictio composita è Græca voce & Latina, significans eos qui curant mulos.*

Tot lenones) *Significare videtur puerorum obscenos amores, cum addit, mollius quiddam.*

rius fit auribus,) in summa, tam ingens hominum turba, quæ Romanam sedem onerat, (lapsa sum, honorat sentiebam,) ad famam adigatur. Inhumanum quidem hoc & abominandum facinus, at multo magis detestandum, ipsos etiam summos ecclesiæ principes, ac [a] vera mundi lumina, ad peram & baculum revocari. At nunc fere, si quid laboris est, id Petro & Paulo relinquunt, quibus abunde satis est otii. Porro si quid splendoris & voluptatis, id sibi sumunt. Atque ita fit, mea quidem opera, ut nullum pene hominum genus vivat mollius, minusque sollicitum, ut qui abunde Christo satisfactum existiment, si mystico ac pene scenico ornatu, cæremoniis beatitudinum, reverentiarum, sanctitatum titulis, & benedictionibus, ac maledictionibus, episcopos agant. Priscum & obsoletum, nec horum omnino temporum, miracula edere: docere populum, laboriosum: sacras interpretari literas, scholasticum: orare, otiosum: lachrymas fundere, miserum ac muliebre: egere, sordidum: vinci, turpe, parumque dignum eo, qui vix reges, etiam summos [b] ad pedum beatorum admittit oscula: denique mori, inamabile: tolli in crucem, infame. Restant sola hæc arma ac benedictiones dulces, [c] quarum meminit Paulus: atque harum quidem sunt sane quam benigni, interdictiones, suspensiones, aggravationes, redaggravationes, anathematizationes, ultrices

Vera mundi lumina) *Et hoc festivum est imitatione. Sic enim canitur de Apostolis in hymno sacro.*

Ad pedum beatorum) *Id quoque gratiam habet ex imitatione.*

Quatum meminit Paulus) *Est in epistola ad Romanos cap. 16. Qui per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.*

[a] ultrices picturæ, ac falmen illud terrificum, quo solo nutu mortalium animas vel ultra tartara mittunt. Quod ipsum tamen sanctissimi in Christo patres, & Christi vicarii, in nullos torquent acrius, quam in eos [b] qui instigante diabolo, patrimonia Petri minuere atque arrodere conantur. Cujus cum hæc vox sit in Evangelio, Reliquimus omnia, & sequuti sumus te, tamen hujus patrimonium appellant agros, oppida, vestigalia, portoria, ditiones. Pro quibus dum [c] zelo Christi accensi, ferro ignique

Ultrices picturæ). Proponuntur enim Romæ picti in linteis, quam maxime odiosa specie, quos excommunicatos ostendunt. Ipse sedet furioso vultu, utrimque cacodæmones flammeam imponunt coronam, ignis sub pedibus, inscriptiones horrendæ, & tamen illi nec tantulum commoventur. ô hominum duritiem! Admonendus iterum est lector, ne quis sit tam iniquus interpretes, ut hæc putet ad pontificum contumeliam pertinere. Non enim simpliciter hæc reprehendit, sed eos taxat, qui omnibus illis omisiss, quæ vera pontificum sunt officia, sanctimonia, doctrina, & ceteris quæ recensuit, hæc sola sibi reservant, hisque ipsis uiuntur, non ad salutem animarum, sed ad pecuniarum accumulationem. Id palam indicat, cum ait, Restant sola hæc. Et vides quam ubique temperat à sædæ. Alioqui si malos pontifices, & cardinales, suis pingere coloribus voluisset, norint hi qui Romæ vixerunt, quas fabulas potuerit in medium adducere. Verum, ne, quod mali faciunt, id à stultis conferatur in bonos, ad honorem Christiani nominis reticuit.

Qui instigante diabolo) Et hoc *μυμντixως* dicitur. Nam his verbis utuntur in suis bullis, ut vocant.

Zelo Christi) *Μιμντixως* & hoc. & belle conjunxit contraria. Est autem zelus, ut Ammonius ait, ἡ δι' ἐνδομίας μίμνους γενόμενη δοκῆσις & πρὸς καλοῦ, id

que dimicant, non absque plurimo Christiani sanguinis dispendio, tum demum ecclesiam Christi sponsam sese credunt apostolice defendere, fortiter profligatis, ut vocant, hostibus. Quasi vero ulli sint hostes ecclesiz perniciosiores, quam impii pontifices, qui [a] & silentio Christum sinunt abolescere, & [b] quæstuariis legibus alligant, & coactis interpretationibus adulterant, & pestilente vita jugulant. Porro cum Christiana ecclesia sanguine sit condita, sanguine confirmata, sanguine aucta, nunc perinde quasi Christus perierit, qui more suo tueatur suos, ita ferro rem gerunt. Cumque bellum res sit adeo immanis, ut feras, non homines deceat, adeo insana, ut poetæ quoque fingant [c] à furiis immitti, ad-

co

id est, per desiderium imitatio facta alienius, quod videtur bonum. Est etiam zelus, *λύπη ὑπ' ἀνομιῶν ἀγαθῶν*, oīa ἃ ἰαυτῶν πρὸς ἰσχυροῦς περιποιῶμεν, id est, dolor propter aliena bona, qualia quis sibi acquirere studet.

Et silentio) Quia non docent quid sit Christus, & quid sit esse Christianum.

Quæstuariis legibus) Cuiusmodi sunt non pauca, quæ quæstum olent magis quam pietatem. Christus spiritualis est. ubi spiritus, ut apostolus ait, ibi libertas. isti legibus hoc agunt, ut populum habeant obnoxium. Qui quo magis perplexus est, hoc plus lucri redit ad Romanam curiam, ex litibus, ex dispensationibus, ex donationibus. Verus Christi vicarius nihil spectat, nisi lucram pietatis.

A furiis) Ut apud Maronem *Æneidos* 7. Gorgoneis Aleclo infecta venenis, bellum excitat inter *Æneam* & *Turnum*.

eo pestilentes, ut universam morum lucem simul in-
 vchat, adeo injusta, ut à pessimis latronibus opti-
 me soleat administrari, adeo impia, ut nihil cohæ-
 reat cum Christo, tamen [a] omnibus omiſſis, hoc
 tantum agunt. Hic videas etiam [b] decrepitos se-
 nes juvenilis animi robur præstare, nec offendi sum-
 ptibus, nec fatigari laboribus, nec deterri quic-
 quam, si leges, si religionem, si pacem, si res
 humanas omneis sursum ac deorsum misceant. Ne-
 que desunt adulatores eruditi, qui istam manifesta-
 riam insaniam, zelum, pietatem, fortitudinem appel-
 lent, excogitata via, qua fieri possit, ut quis lethale
 ferrum stringat, adigatque in fratris sui viscera,
 manente nihilominus charitate illa summa, quam
 ex Christi præcepto debet proximo Christianus.
 Equidem incerta sum adhuc, utrum his rebus ex-
 emplum dederint, an potius hinc sumperint, epis-
 copi quidam Germanorum, qui simplicius, etiam
 omisso cultu, omiſſis benedictionibus, aliisque id
 genus cæremoniis, plane satrapas agunt adeo, ut
 propemodum ignavum, parumque decorum epis-
 copo putent, alibi, quam in acie, fortem ani-
 mam deo reddere. Jam vero vulgus sacerdotum,
 nefas esse ducens, à præfulum suorum sanctimo-
 nia degenerare, euge quam militariter pro jure de-

Omnibus omiſſis) Vides optime lector, ut ubique
 circumſpecte loquuta est. Non reprehendit, quod bel-
 lant pontifices, quod jure reprehendi poterat in omni-
 bus etiam Christianis, mea quidem sententia: Sed eos
 damnat, qui cæteris omnibus omiſſis, solum id agunt,
 quod est omnium pessimum.

Decrepitos senes) Videtur significare Iulium secun-
 dum, qui tales tumultus excitavit mundo, ut nemo vere
 pius & Christianus possit absque gemitu meminisse.
 Videbuntur alicui fortassis hæc dicta liberius, Verum si
 quærem penitus nosset, fateretur modestissime dicta.

decimarum, ensibus, jaculis, saxis, omnique armorum vi belligerantur; quam hic oculati, si quid ex veterum literis possint elicere, quo plebeculam terrent, & plus quā decimas deberi convincant. At interim non venit in mentē, quam multa passim legantur de officio, quod illi vicissim præstare populo debeant. Nec saltem admonet eos vertex rarus, sacerdotem omnibus hujus mundi cupiditatibus liberum esse oportere, neque quicquam nisi cœlestia meditari. Sed homines suaves, se [a] suo officio probe perfunctos ajunt, si preculas illas suas [b] utcumque permurmurarent, quas mehercle demiror, si quis deus vel audiat vel intelligat, cum ipsi fere nec audiant, nec intelligant, cum eas ore perstreperunt. Verū hoc quidem sacerdotibus est cum profanis commune, ut ad emolumenti messem vigilent omnes, [c] neque quisquam ibi leges ignoret. Cæterum si quid sarcinæ, id prudenter in alienos humeros rejiciunt, & aliis alii tanquam pilam per manus tradunt. Si quidem laici quoque principes, quemadmodum partes administrandi regni vicariis delegant, & vicarius item vicario tradit, ita pietatis studium omne plebi [b] modestiæ causa relinquunt. Plebs
in

Suo officio) Sic enim interpretantur illud, Propter officium datur beneficium, quasi utcumque dicere preculas, sit totum sacerdotis officium, cum ea pars sit omnium infima, & laicorum potius quam sacerdotum.

Utcunq; permurmurarent) Audis & hic non damnari preces solennes sacerdotum, sed eos qui eas sine intellectu, ac sine mente, sed non sine tædio, demurmurant. Atq; utinam talibus non esset undique plenus mundus.

Neque quisquam ibi leges ignoret) Vt de decimis, de oblationibus, de jure plebani: & Presbyteri duplici honore digni sunt, & Qui altari servit, de altari vivat.

Modestiæ causa) Ironiam habet.

in eos reſcit, [a] quos eccleſiaſticos vocant, perinde qualiſi iſſis cum eccleſia nihil omnino ſit com-
merci, qualiſi baptiſmi votis, nihil prorsus ſit actum.
Rurſum ſacerdotes qui ſeſe vocant ſeculares quaſi
mundo initiati, non Chriſto, in regulares onus hoc
devolvunt, regulares in monachos, monachi laxio-
res in arctiores, omnes ſimul in mendicantes, men-
dicantes [b] in Carthuſienſes, apud quos ſolos ſe-
pulta later pietas, & adeo later, ut vix unquam, li-
ceat conſpicere. Itidem pontifices in meſſe pecu-
naria diligentiffimi, labores illos nimium apoſto-
licos, in epiſcopos relegant, epiſcopi in paſtores,
paſtores in vicarios, vicarii in fratres mendican-
tes. Hi rurſum in eos retrudunt, à quibus ovium
lana tonderur. Verum non eſt huius inſtituti,
pontificum ac ſacerdotum vitam excutere, ne cui
videar ſatyram texere, non encomium recitare,
neve quis exiſtimet, bonos principes à me taxari,
[c] dum malos laudo. Sed hæc ideo paucis attingi,
quo palam fieret, nullum eſſe mortalem qui ſuaviter
vivere poſſit, niſi meis initiatus ſit ſacris, meque
pro-

*Quos Eccleſiaſticos) Omnes Chriſtiani pertinent
ad eccleſiam, cuius miniſtri ſunt ſacerdotes. Omnes
Chriſtiani religioſi ſunt, aſtricti voto, in baptiſmo re-
nunciantes ſatane, mundo, & pompis eius. Quo voto
non aliud poteſt eſſe ſanctius, niſi quod jam conſuetu-
dine ſic viluit, ut non habeatur pro voto.*

*In Carthuſienſes) Multum tribuit huic ordini, ſub-
ſignificans tamen, plus apud hos eſſe ceremoniarum,
quam vera pietatis. Id quod fatentur & hi, qui inter
hos ſunt cordatiores.*

*Dum malos laudo) M. ra facetia invertit. malos
vocat, quos laudavit, hoc eſt, vituperavit haſſenn.
Nam à ſultiſſima laudari, vituperari eſt.*

propitiam habeat. Nam id quo pacto fieri queat; cum [a] ipsa etiam Rhamnusia, rerum humanarum fortunatrix, mecum adeo consentiat, ut sapientibus

Ipsa etiam Rhamnusia) Rhamnusia dea est indignationis, quam Græci Νίμισον vocant, sic dicta à Rhamnunte, Atticæ pago, ubi colebatur, quæ superbos aliosque contemnentes, qualis fuit Narcissus, punire credebatur. Vnde illud, quod Suidas citat: Οὐκ ἴλασθαι τὸν ἄπαρ ἐνδύει μὲν τοῖς ἱπποπόλοισι Νίμισον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἰδίας ἐν γὰρ οὐκ αὖτε παῖδ' ὁδὸν ὁ συμφοραῖς παρὴν ὃ ἡ Νίμισον, ἡ τὰ γὰρ ἱπποπόλοι: id est, Non latuit omnibus contrariam superbis Nemesis, sed in propriis coactus fuit discere arumnis. Aderat autem Nemesis, quæ ea quæ in terris sunt videt. Hic Rhamnusiā ipsam dicit Fortunam, quæ stultis favere dicitur. Vnde vulgato proverbio dicunt, Quo quisque est stultior, hoc est fortunatior. Contra, Sapientibus Rhamnusia semper fuit inimica. Hinc Sotades, videns sapientes omnes tristem fere habuisse exitum, indignatus scripsit, Σακεχῆτιν ὁ κόσμος πιπίνειν Κοφὸν ἔστι, καὶ κακῶς ἀνείλετ Σακεχῆτιν ὁ κόσμος. Ἐν τῇ φυλακῇ κἀπειν ἔτι πῶν τίθηναι. Οὐλόποδα φαζὼν ὁ Διογένης αἰμὼν τίθηναι. Αἰχρὼ γὰρ οὐκ ἔστι πῖπτακα χελών. Σοφελῆς: ῥᾶ φαζὼν σαφυλῆς, πῖπτα τίθηναι. Κύνες οἱ καὶ Θράκην Ἐυριπίδην ἱπποπόλιν. Τὸν δῖον Ὀμπερον λιμὸς κατεδαπάνησεν. id est, Socratem mundus fecit sapientem esse. Et male sustulit Socratem mundus: In carcere cicutam quoniam bibens mortuus est. Polypodem comedens Diogenes crudum mortuus est. Æschylo scribenti incidit testudo. Sophocles acinum comedens uix, suffocatus perit. Canes Ithracii Euripidem voraverunt. Divinum Homerum fames confecit.

bus istis semper fuerit inimicissima, contra stultis etiam dormientibus omnia commoda adduxerit? Agnoscitis [a] Timotheum illum, cui hinc etiam cognomen & proverbium, [b] ἡ εὐδοιτὸς κύρτῳ ὤρεϊ. Rursum aliud [c] γλαυὴ ἵπτα. Contra in sapientes

Timotheum) Hic dux erat Atheniensium, longe omnium fortunatissimus. De quo Suidas sic scripsit: ἡ ποίον τι αὐτὸν ἐν εἰκόσιν οἱ ζαργάροι καίμανοι, καὶ τὰς τύχας φερέσας αὐτῷ εἰς δίκτυα, πείλει, καὶ παρβούτα αὐτῷ, ἀντιτίθοντα τὴν ὠδαμονίαν αὐτῷ. ἀλάξοι δὲ μὲν ὁ δὲ τὸν εὐτυχία ὁ Τιμόθεος, ὅτε, αὐτῷ ἦν μᾶλλον, ἢ τῆς τύχης, τὰ κατὰ τὰ ματα' διὸ καὶ ἡ κίχισιν ὕστερον νημισσομένης αὐτῷ τῆς τύχης. id est, Finxerunt ipsum in imaginibus pictores dormientem, & Fortunatas ferentes ipsi in retia civitates, & populantem eas, innuentes felicitatem ipsius. Superbiens autem propter bonam fortunam Timotheus, dixit, ipsius magis quam Fortune esse, egregie facta. Quocirca infelicior evasit postea indignante ipsi Fortune.

Ἡ εὐδοιτὸς κύρτῳ ὤρεϊ) Id est, dormientis reze capit. Hoc proverbium quadrat in eos, quibus citra laborem & conatum, omnia quæ cupiunt eveniunt. Natum ab ipso Timotheo, qui vulgo εὐτυχὴς, id est, felix, cognominatus est, quod fortunatior quam prudentior haberetur.

Γλαυὴ ἵπτα) Id est: Noctua volat. Noctua sacra est Minerva. Ea dicta est Atheniensium male consultata in bonum vertere exitum, unde proverbium: Noctua volat.

pientes quadrant [a] 'Εν τετραδὶ γυνήϊται, & [b] Equū habet Sejanum. & Aurū Tolosanum. Sed desino [c] παρρησιάζεσθαι, ne videar Erasmi mei commentaria [d] suppilasse. Ergo ut ad rem. Amat fortuna parum cordatos, amat audaciores, & quibus illud placet, [e] Πᾶς ὁ ἐρίσθω κίβη. At sapientia timidulos reddit, ideoq; vulgo videris, sapientibus istis cum paupertate, cum fame, cum fumo rem esse; neglectos, inglorios, invisos vivere, stultos affluere nummis, ad moveri Reip. gubernaculis, breviter, florere modis omnibus. Etenim si quis beatum existimet, principibus placuisse viris, & inter aureos illos [f] ac gemmeos deos versari, quid inutilis sapientia, immo quid apud hoc hominum genus damnatus? Sed divitiæ parandæ sunt. Quid tandem lucri facturus

'Εν τετραδὶ γυνήϊται) Id est: Quarta luna nati, proverbium est in eos, qui ex durissimis laboribus, quibus aliis profunt, ipsi nihil fructus capiunt. Quod Hercules hac luna natus feratur.

Equum habet Sejanum) Vtrumque proverbium dicebatur de extremo infortunio. unde natum sit, explicat Aul. Gellius.

Παρρησιάζεσθαι) Id est, proverbiari, sive proverbium uti.

Suppilasse,) Id est, furtim usurpasse. Neminem nominatim tixavit, præter se ipsum Quid potuit modestius?

Πᾶς ὁ ἐρίσθω κίβη) Id est: Omnis jacta sit alea. Id Caesar dixit Rubiconem transiturus, significans, se rem omnem semel periclitari velle.

Principibus placuisse) Allusit ad illud Horatianum: Principibus placuisse viri, non ultima laus est.

Ac gemmeos deos) Significat, ni fallor, procures aulicos gemmis insignes.

rus est negotiator, si sapientiam secutus, perjurio offendetur, si in mendacio deprehensus erubescet, si anxios illos de furtis atque usuris sapientum scrupulos vel tantuli faciet? Porro si quis honores atque opes ambiat ecclesiasticas, ad eas vel asinus, vel bubalus citius penetrabit, quam sapiens. Si voluptate ducaris puellæ, maxima hujus fabulæ pars stultis toto pectore sunt addictæ, sapientem haud secus & scorpionum horrent, fugiuntque. Denique quicumque paulo festivius ac lætius vivere parant, sapientem in primis excludunt, ac [a] quodvis animal potius admittunt. Breviter, quoquo te vertas, apud pontifices, principes, judices, magistratus, amicos, hostes, maximos, minimos, omnia presentibus nummis parantur; quos uti contemnit sapiens, ita illum sedulo fugere consueverunt. Sed cum laudum mearum nullus sit modus, neque finis, tamen oratio aliquando finem habeat necesse est. Itaque desinam dicere, sed si prius ostendero paucis, non deesse magnos autores, qui me literis suis pariter ac factis illustrarint; ne cui forte stulte mihi soli videar placere, neve leguleii calumnientur, me nihil alligare. Ad ipsorum igitur exemplum allegabimus, hoc est, [b] οὐδὲν πρὸς ἱππῶν. Principio illud omnibus vel notissimo proverbio persuasum est, [c] Ubi res abest, ibi simulationem esse optimam. Eoque recte statim traditur hic versus

Quodvis animal) Pro quovis homine. & *emphasis* habet.

Οὐδὲν πρὸς ἱππῶν) Id est, Nihil ad verbum. pro-
verbium est, idem pollens quod, Nihil ad rem. Est apud
Aristophanem.

Ubi res abest) In his plane lusit ingenio, & partim
jocosis argumentis, partim detortis, quod vult
colligit.

versus pueris : stultitiam simulare loco, sapientia summa est. Vos jam ipsi conijcite, quam ingens sit bonum Stultitia, cujus etiam fallax umbra, & imitatio sola, tantum laudis meretur à doctis. Sed multo candidius pinguis ille ac nitidus Epicuri [a] de grege porcus [b] miscere stultitiam consiliis jubet, tamen si brevem, non admodum scite addidit. Item alibi, [c] Dulce est desipere in loco. Rursum alio in loco, mavult delirus inersque videri, quam sapere, & ringi. Jam apud Homerum Telemachus, quem modis omnibus laudat poeta, subinde [d] νῆμῳ appellatur, atque eodem prænominem tanquam felicis ominis libenter pueros & adolescentes vocare solent tragici. Quid autem sacrum Iliadis carmen, nisi [e] Stultorum regum & populorum continet æstus? Porro quam absoluta laus illa Ciceronis? Stultorum plena sunt omnia. Quis enim ignorat, unumquodque bonum, quā latius patet hoc esse præstantius? Atque fortassis apud Christianos horum levis est autoritas: Proinde sacrarum quoque literarum testimoniis, si videretur, laudes nostras fulciamus, sive, ut docti solent, * fundemus :

De grege porcus) Ita Flaccus de se in epistolis: Me pinguem & nitidum bene curata cute vises. Cum ride-
re voles Epicuri de grege porcum.

Miscere stultitiam) Idem in Odis: Misce stultiti-
am consiliis brevem.

Dulce est) Est & hoc in Odis.

Nῆμῳ) Duo significat Græcis νῆμῳ: puerum ad-
modum, sive parum prudentem; quod pueri per ætatem
nondum sapere possunt. Quocirca apte Græci eos νῆμῳ
dicunt quos Hebræi vocant דִּיִּם.

Stultorum regum) Est in epistolis Horatianis.

Fundemus) Obiter taxat verbum Theologis fami-
liare, red non perinde probatum, atque usitatum.

demus: principio à Theologis præfatæ, ut nobis fas esse velint: deinde, quoniam arduam rem aggredimur, Et fortassis improbum fuerit, [a] denuo Musas ex Helicone ad tantum itineris revocare, præsertim cum res [b] sit alienior. Fortasse magis conveniet, optare, ut interim dum Theologum ago, perque has spinas ingredior, Scoti anima paulisper ex sua Sorbona in meum pectus demigret, quovis [c] hystricæ atque erinaceo spinosior, moxque remigret quo lubebit, vel [d] ἡ ἁγία. Utinam & vultum alium liceat sumere, & ornatus adsit Theologicus. Verum illud interim vereor, nequis me furti ream agat, quasi clanculum magistrorum nostrorum scrinia compilaverim, quæ tantum rei Theologicæ teneam. Sed non adeo mirum videri debet, si tam diutina, quæ mihi arctissima est, cum Theologis consuetudine nonnihil arripui: cum [e] ficulnus etiam ille deus Pri-

Denuo Musas) Quoniam ante iam invocavit;

Res sit alienior) Id est parum apta Musis, cum magis ad Theologos pertineat.

Hystrix spinosior) Hystrix animal est de genere erinaceorum, spinis aculeatum, quas mittit jaculi ritu. Plinius lib. 8. Hystrices, inquit, generat India & Africa, spina contectas, ex erinaceorum genere. sed hystrici longiores aculei, & cum intendit cutem, missiles. Ora urgentium figit canum. & paulo longius jaculatur. Hybernis autem se mensibus condit, quem admodum ursæ reliquaque omnia, ut autor est Aristoteles, lib. de natura animalium 6. perinde ut ursæ facit.

Et ἡ ἁγία) Id est, in corvos, hoc est, in malam rem. Extat in proverbii Græcorum, & explicatur in Chiliadibus Erasmi.

Ficulnus etiam) Talem finxit Horatius in Satyr. Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Priapus nonnullas [a] Græcas voces legente domino, subnotarit tenueritque: & [b] gallus Lucianicus longo hominum convictu sermonem humanū expedite calluerit. Sed jam ad rem, [c] bonis avibus. Scripsit Ecclesiastes [d] capite primo: Stultorum infinitus est numerus. Cum numerum prædicat infinitum, nonnemortaleis universos complecti videtur, præter pauculos aliquot, quos haud scio an cuiquam videre contigerit? Sed magis ingenue constetur hoc Hierem. cap. decimo: Stultus, inquit, factus est omnis homo à sapientia sua. Soli deo tribuit sapientiam, universis hominibus Sultitiam relinquens. Ac rursus paulo superius: Neglorietur homo in sapientia sua. Cur non vis hominem in sua sapientia gloriari, optime Hieremia? Nimirum, inquit, ob id, quia non habet sapientiam. Sed ad Ecclesiasten redeo. Hunc, cum exclamat, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas; quid aliud sensisse creditis, nisi, quemadmodum diximus, vitam humanam nihil aliud quam stultitiæ ludicrum esse?

Græcas voces) Extat ridiculum Epigramma inter Priapeia. Quo fingitur Priapus horti custos verba quædam Græca subnotasse, domino legente Homerum, sed depravate. Initium hujus est, Rusticus indocte. si cui forte libeat inspicere. Nam est perquam obscœnum.

Gallus Lucianicus) Est in dialogo, quem modo citavimus.

Bonis avibus) Proverbiale est, cum rem feliciter cedere significamus, sicut malum avibus dicimus, cum res infeliciter cedit. sumptum autem est ab augurum observatione.

Capite primo) Tacite ridet quorundam morem, qui nunquam non citant, atque id præclarum putant, si nominent partem, distinctionem, capitulum, paragraphum, columnam, denique versum.

esse? nimirum Ciceronianæ laudi [4] album addit calculum, ejus optimo jure celebratur illud quod modo retulimus: Stultorum plena sunt omnia. Rursum sapiens ille Ecclesiasticus, qui dixit, Stultus mutatur ut luna, sapiens permanet ut sol, quid aliud innuit, nisi, mortale genus omne stultum esse, soli deo sapientis nomen comperere? Siquidem lunam humanam naturam interpretantur, solem omnis luminis fontem deum. Huic astipulatur quod ipse Christus in Evangelio negat, quenquam appellandum bonum, nisi deum unum: Porro si stultus est, quisquis sapiens non est, & quisquis bonus, idem sapiens, autoribus Stoicis; nimirum mortales omnes stultitia complectatur, necessum esse. Iterum Solomon capite decimo quinto: Stultitia, inquit, gaudium stulto, videlicet manifeste confitens, sine stultitia nihil in vita suave esse. Eodem pertinet illud quoque: Qui apponit scientiam, apponit dolorem, & in multo sensu multa indignatio. An non idem palam confitetur egregius ille concionator, capite septimo? Cor sapientum, ubi tristitia est, & cor stultorum, ubi lætitia. Neque non satis habuit sapientiam perdiscere, nisi nostri quoque cognitionem addidisset. Quod si mihi parum habetur fidei, ipsius accipite verba, quæ scripsit capite primo: Dedique cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stul-

Album addit calculum) Id est, approbat. Græci proverbio dicitur, ἀλκὴν ὑπὲρ ἀποδείκναι, id est, album calculum addere, pro comprobare. Lucianus in Apologo: Οὐκ ἐν παρίρηθ' ἔμελλ' ὅτι τὴν ἀλκὴν παρὰ σεῦ ἦγον ἢ πλήρη μοι ἐνχθῆναι. Haud abs re ducens, album à te calculum & plenum mihi inferri. Vnde Græci simpliciter verbo dicunt ἐπισημίζειν pro comprobare.

& stultitiam. Quo quidem loco illud animadvertendum, ad stultitiæ laudem pertinere, quod eam posteriore posuit loco. Ecclesiastes scripsit, & hunc scitis esse ordinem ecclesiasticum, ut qui dignitate primus sit, is locum obtrineat extremum, vel hic certe memorem Evangelici præcepti. Sed stultitiam præstantiorem esse sapientia, & Ecclesiasticus ille quisquis fuit, liquido testatur, capite quadragesimo quarto, cuius mehercle verba non prius proferam, quam [a] εἰσαγωγὴν meam commoda responsione adjuveritis, ut faciunt apud Platonem hi qui cum Socrate disputant. Utra magis convenit recondere, quæ rara sint & preciosa, an quæ vulgaria villique? Quid taceatis? Etiam si vos dissimuletis, proverbium illud Græcorum pro vobis respondet, [b] τὸ ἐν θύρῃς κρύβεται, quod ne quis impie rejiciat, refert Aristoteles, magistrorum nostrorum deus. An quisquam vestrum tam stultus est, ut gemmas & aurum in viâ relinquat? non hercle opinor. In abditissimis penetralibus, nec id satis in munitissimorum scriniorum secretissimis angulis, ista reponitis, cœnum in propatulo relinquitis. Ergo si, quod preciosius est, reconditur, quod vilius, exponitur, nonne palam est, sapientiam, quam verat abscondi, viliores esse stultitia quam recondi jubet? Jam ipsius testimonii verba accipite. Melior est homo qui abscondit stultitiam suam,

Εἰσαγωγὴν meam) Εἰσαγωγὴ, id est, inductio. genus est argumentationis, cum ex similibus concessis colligitur id quid volumus. Frequens est in hoc Socrates Platonicus. Sed adversarium commodè respondentem facit. id quod notat etiam Quintilianus.

Τὸ ἐν θύρῃς κρύβεται) id est, ostium hydriam. refert in Rhetoricis. Hydria cœu res vilis relinquitur in ostio, sed preciosa reponuntur.

suam, quam homo qui abscondit sapientiam suam. Quid quod animi quoque candorem divinæ literæ stulto tribuunt, cum sapiens interim neminem sui similem putet. Sic enim intelligo id quod scribit Ecclesiastes capite decimo; Sed & in via stultus ambulans, cum ipse inspiens sit, omneis stultos existimat. An non istud eximii cujusdam candoris est, omnes æquare tibi ipsi, cumque nemo non magnifice de se sentiat, omnibus tamen tuas communicare laudes? Proinde nec puduit tantum regem hujus cognominis, cum ait capite trigesimo: Stultissimus sum virorum. Neque Paulus ille magnus gentium doctor, Corinthiis scribens, stulti cognomen illibenter agnoscit: Ut inspiens, inquit, dico. Plus ego. perinde quasi turpe sit vinci stultitia. Sed interim obstrepunt mihi Græculi quidam qui tot hujus temporis Theologorum, ceu [a] cornicum, oculos student configere, dum annotationes suas, veluti fumos quosdam, aliis offundunt. cujus gregis si non [b] Alpha, certe Beta, meus est Erasmus, quem ego sapius honoris causa nomino. O vere stultam, inquiunt, & ipsa dignam Moria citationem! Longe diversa mens apostoli, quam tu somnias. Nec enim hoc agit his verbis, ut cæteris stultior haberetur: Verum, cum dixisset,
Ministri

Cornicum oculos configere) Proverbio dicuntur configere cornicularum oculos, qui novo quopiam invento efficiunt, ut priores nihil sapere videantur, ut copiosius explicat in Chiliadib. suis Erasmus.

Alpha, certe Beta) Alpha, id est, primus, & Beta, secundus. Quod a apud Græcos prima sit litera, & secunda. Aperte rursus jocatur in se ipsum, alludens ad hoc, quod scripsit annotationes in novum testamentum, & in opera divi Hieronymi, opus utrumque ipsi laboriosissimum studio sis omnibus utilis simum.

Ministri Christi sunt; & ego: seque veluti iactabundus in hac quoque parte aequallet ceteris: per correctionem adiecit, plus ego: sentiens, se non modo parem reliquis apostolis in Evangelii ministerio, verum etiam aliquanto superiorem. Idque cum ita verum videri veller, ne tamen ut arrogantius dictum offenderet aures, prævuniit stultitiae prætextu; Vt minus sapiens dico: propterea quod sciret, esse stultorum privilegium, ut soli verum citra offensam proloquantur. Verum quid Paulus senserit cum hæc scriberet, ipsis disputandū relinquo. Ego magnos, pingues, crassos, & vulgo probatissimos Theologos sequor, cum quibus magna pars doctorum errare [a] ἢ ἂν Δία malit, quam cum istis [b] trilinguibus bene sentire. Neque quicquam illorum. [c] Græculos istos pluris facit, quam graculos: præsertim cum quidam [d] gloriosus Theologus (cujus ego nomen prudens supprimo, ne graculi

Νῦν ἂν Δία) Id est, per Iovem, sic enim Græci jurant. festiviter autem adiecit juramentum rei ridiculæ.

Trilinguibus) Tres linguae sunt, Græca, Latina & Hebraica, quibus traditæ sunt omnes scientiæ, tam humanæ quam divinæ. quas adeo necessarias veteres ad sacras literas judicabant, ut etiam decretis pontificiis cautum sit, ut linguarum notitia in scholis publice traderetur, quod sine his sacrarum literarum mysteria non intelligi posse judicarent. Ceterum nostri Theologi adeo sunt dialecticis argutiis dediti, ut ne Latinam quidem discere curent.

Græculos istos) Festiva ῥωσσομυθία in graculis & Graculis.

Gloriosus Theologus) Locus est ab ambiguo, quod gloriosus dicatur celebris, quem Græci vocant ἰσδοῦς, & iactabundus, quem illi vocant ἀλαζόνα.

culi nostri continuo Græcum in illum scemma jacciant, [a] Ὅτι τοῦ λόγου) [b] magistraliter & theologaliter hunc passum enarrans, ab hoc loco (Ut minus sapiens dico: Plus ego:) novum facit caput, &, quod absque summa dialectica non poterat, novam addit sectionem. ad hunc interpretans modum: (adducam enim ipsius verba, [b] non solum in forma, verum etiam in materia.) Ut minus sapiens dico: id est, si videor vobis insipiens. me pseudapostolis adzquando, adhuc videbor vobis minus sapiens, me eis præferendo. Quanquam idem paulo post, velut oblitus sui, aliò delabitur. Sed cur anxie me unius exemplo tueor? cum hoc publicum ius sit Theologorum, cælum, hoc est, divinam scripturam, ceu pellem extendere: cum apud divum Paulum pugnent divinæ scripturæ verba, quæ suo loco non pugnant, si qua fides illi [c] πικρὰ γλωττῆς Hieronymo: cum Athenis forte conspectum

Ὅτι τοῦ λόγου) Id est, a sinu ad lyram. Alludit ad cognomen Nicolai de Lyra.

Magistraliter & theologaliter) Hæc sunt barbara eorum verba, quæ data opera per jocum imitatus est, quemac'modum dixit passum pro locum.

Non solum in forma) Festiviter alludit ad id quod ipsi dicunt, Verba in forma, et ideo jocans addit, verum etiam in materia.

Πικρὰ γλωττῆς) Id est, quinquelingui, ut ita loquar. Nam constat, Hieronymum scripsisse Græce, Latine, Hebraice, Chaldaice, et Dalmatice. Hic scribens super epistolam Pauli ad Titum, ostendensque, Paulum ab usum esse testimonio ethnicorum poetarum: ut Epimenidi Cretensis, qui dixit, Κρήτες ἀεὶ ψεύδονται, καὶ εἰς θνητὰ, γαστρίαι ἀργαί, id est, Cretes semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri; Item Arati, qui in principio

spectum arx titulum torqueret in argumentum fidei Christianæ, ac ceteris omiſſis, quæ causæ fuerant offectura, duo tantum extrema verba decerpserit, nempe hæc, Ignoto deo; atque hæc quoque nonnihil immutata; si quidem integer titulus sic habebat: Diis Asiæ, Europæ, & Africæ: diis ignotis, & peregrinis. Ad hujus, opinor, exemplum passim jam [a] οἱ θεοὶ διαλόγων παῖδες, hinc atque hinc revulsa quatuor aut quinque verbum, & si quid opus est, etiam depravata, ad suam accommodant

cipio θεὸς φαντασάμενος dixit, Τῶν θεῶν οὐ γινώσκοντες, id est, Hujus genus sumus; et Menandri, dicentis, φθειροὶ ἡδὲ χερσὶν ὁμιλίαι κακὰι, id est, Corruptunt mores bonos colloquia mala: sic ait, Nec mirum est si opportunitate temporis gentilium poetarum versibus abutitur, cum etiam de inscriptione aræ aliqua commutans ad Athenenses loquutus est, Pertransiens enim, inquit, et contemplanſ culture vestras, inveni et aram, in qua superscriptum est, Ignoto deo, quod utique ignorantes colitis, hoc ege annuncio. Inscriptio autem aræ non ita erat, ut Paulus asseruit, Ignoto deo; sed ita: Diis Asiæ et Europæ, et Africæ, diis Ignotis, et peregrinis. Verum quia Paulus non pluribus diis indigebat ignotis, sed uno tantummodo ignoto deo, singulari verbo usus est, ut doceret, illum suum esse deum, quem Athenienses in aræ titulo prænotassent, et recte eum scientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, et nescire non poterant.

Οἱ θεοὶ διαλόγων παῖδες) Id est, Theologorum filii, hoc est, ipsi Theologi. Allusit enim ad Lucianum, qui ἰατρῶν παῖδας, id est, medicorum filios, σπικυλε ipsos ἰατροὺς; id est, ipsos medicos vocavit.

modant utilitatem, licet ea quæ præcedunt & consequuntur, aut nihil omnino faciant ad rem, aut recrement quoque. Quod quidem faciunt tam felici im, prudentia, ut sæpenumero Theologis invideant [a] jure consulti. Quid enim illis jã non succedat, posteaquam [b] magnus ille (pene nomen effutiveram; sed rursus metuo Græcum proverbium) ex Lucæ verbis sententiam expresserit, tam consentaneam animo Christi, [c] quam igni cum aqua convenit. Etenim

Jure consulti) Nam vulgo jure consultorum mos est ea citare, quæ nihil ad rem faciunt, cum putent pulchrum esse, quam plurima, & si his nullus locus est, inculcare. Quos Theologi nostri adeo imitantur, ut etiam vincant.

Magnus ille) Nicolaum de Lyra intelligit, qui scribens super Lucam, dicit per gladium, quem Christus voluerit emi, intelligendam esse moderatam defensionem. Quasi vero Christus, prioris doctrinæ pœnitundine ductus, qua toties docuit beatos esse qui persecutionem paterentur propter justitiam, item, casum unam maxillam, debere præbere alteram, jam mortem perpeffurus, ostensurusque eam contemnendam, reprehendensque Petrum, quod se gladio tueri pararet, jam, inquam, ipsos apostolos ad arma vocaret, hortareturque eos, tanquam milites mundanos armata manu prædicare Evangelium!

Quam igni cum aqua convenit) Nam quemadmodum ignis & aqua sunt contraria, sic Christus et mundus, doctrinaque Christi, & mundi opinio. Mundus plenus est opinionibus corruptis; Christique doctrinæ contrarius. Quocirca Christus venit in mundum, ut evulsis corruptis illis opinionibus infereret novas, mundo inauditas. Siquidem Christus suos voluit esse divites, non varietatum rerum affluentia, & copia, ut mundus,

nim cum immineret extremum periculum, quo tempore solent clientes maxime suis adesse parronis, & quanta valent ope, [a] συμμαχίῃ, Christus hoc agens, ut omnem huiusmodi praesidiorum fiduciam eximeret ex animis suorum, percontatus est eos, nunquid rei defuisset usquam, cum illos emisisset, adeo non instructos viatico, ut nec calceis muniret adversus spinarum & saxorum injuriam, nec peram adderet adversus famem. Ubi negassent defuisse quicquam, adjecit: Sed nunc, inquit, qui habet sacculum, tollat; similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Cum tota Christi doctrina nihil aliud inculcet, quam mansuetudinem, tolerantiam, vitae contemptum; cui non perspicuum, quid hoc loco sentiat? nempe ut magis etiam exarmeret suos legatos, ut non tantum calceos negligant & peram, verum & tunicam insuper

mundus, sed omnium contemptu: suos voluit esse fortes, non robore corporis & armis, sed mortis contemptu: suos denique beatos exilio, carceribus, persecutionibus, & morte. At neoterici isti Theologi, volentes mundum Christo conjungere, eaque Christiana ducentes quae à quam plurimis, hoc est, mundo sunt, voluptates, bellum, arma, duas vestes, omnia denique mundana, modo temperata sint, ut ipsi dicunt, concedunt.

Συμμαχίῃ) Id est, alii in bello adesse. συμμαχος socius belli dicitur, & συμμαχία confederatio belli illius quod alii inferitur: quemadmodum συμμαχία societas subsidiaria est, quo invadentes solum repelluntur. Vnde Thucydides in primo dixit, Κορυνηεῖς καὶ Ἀθηναῖοι συμμαχίαν ἔχοντες ποιεῖν, συμμαχίαν δὲ, id est, Corcyrenses & Athenienses confederationem belli non iniisse, sed subsidiariam societatem.

insuper abjiciant, nudique & prorsus expediti munus Evangelicum aggrediantur; nihil sibi parent, nisi gladium; non istum quo grassantur latrones, & parricidæ; [a] sed gladium spiritus, in intimos quoque pectoris sinus penetrantem; qui semel affectus omneis sic amputat, ut nihil jam illis cordi sit, præter pietatem. At videte, quæso, quorsum hæc torqueat celebris ille Theologus. Gladium, interpretatur defensionem adversus persecutionem; sacculum, sufficientem comæatus provisionem: perinde quasi Christus commutata in diversum sententia, quod oratores suos parum [b] βασιλικῶς instructos emisisse videretur, superioris institutionis palinodiam canat: aut velut oblitus quod dixerat, [c] beatos fore, cum probis, contumeliis, & suppliciis afficerentur, [d] prohibens

Sed gladium spiritus) Sic enim divus Ambrosius, scribens super Lucam, ait: Est gladius spiritualis, ut vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut exuas corpus, & immolate carnis exuviis ematur tibi sacri corona martyrii. quod ex benedictionibus dominicis colligere potes, qui summam omnium coronarum, si quis persecutionem patiatur pro justitia, prædicavit.

Βασιλικῶς) Id est, regaliter & magnifice. quo verbo saepe utitur Lucianus.

Beatos fore) Retulit verba Matthæi ex cap. quinto: Beati estis, cum maledixerint vobis homines &c. Quo loco Christus dimissa turba sedens in monte, divina illa suæ doctrinæ oracula discipulis suis, hoc est, Christianis prodidit. Quæ mirum quam nunc à Christianorum vulgo negliguntur, immo pene ridentur.

Prohibens ne quando) Est apud Matthæum eodem capite: Ego autem dico vobis non resistere malo: sed

hibens ne quando resisterent malo ; [4] mites enim beatos esse, non feroces) oblitus [b] quod illos ad passerum & liliorum exemplum vocarit , nunc adeo noluerit eos absque gladio proficisci, ut cum vel tunica divendita jubeat emi, malitque nudos ire, quam non accinctos ferro. Adhuc, quemadmodum gladii nomine contineri putat quicquid ad depellendam vim pertinet, ita marsupii titulo complectitur quicquid ad vitæ pertinere necessitatem. Atque ita [c] divinæ mentis interpretes apostolos lanceis, balistis, fundis,

sed si quis percusserit te in dextram maxillam tuam, prabe ei & alteram : & ei, qui vult tecum contendere in iudicio, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium &c. Cum addis, Ego dico, declarat, hanc esse peculiarem suam doctrinam, nec à Moyse traditam, nec ab ullo philosophorum, sed quam sequi debeant, qui videri velint discipuli Christi. Sed indignum est, hæc vel irrideri, vel coactis interpretationibus depravari ab his, qui se maxime Christianos videri volunt. Nam non assequi, imbecillitatis est humanæ : irridere vero, summæ impietatis : interpretatione depravare, fraudulentia, cum impietate conjuncta. Quod autem ait, non esse resistendum malo, non sic excipiendum, ut non admoneantur, aut increpentur, qui scelerate agunt ; cum id & Christus fecerit & Apostoli ; sed ne malum repellamus malo, quemadmodum vulgus facit, hoc est, vim vi, ferrum ferro, injuriam injuria, calumniam calumnia.

Mites enim beatos esse) Eodem est loco. Ferox proprie dicitur animo elato, & paratus ad retaliandam contumeliam.

Quod illos ad passerum) Hoc est Mat. 6.

Divinæ mentis interpretes) Εἰρηναῖος, cum commentum illius sit à divina mente alienissimum.

fundis & bombardis instructos [a] educit ad prædicationem [b] crucifixi. Loculis item, [c] vidulis, & sarcinis onerat, ne forte non liceat illis è diversorio discedere, nisi impransis. [d] Nec vel illud commovet hominem, quod ense, quem tantopere jusserat emi, mox idem oburgans jubeat recondi, quodq; nunquã fando sit auditum, apostolos ensibus aut clypeis usos adversus vim ethnicorum, utique usuros, si Christus hoc sensisset, quod hic interpretatur. [e] Est alius, quem honoris causa non nomino haudquaquam postremi nominis, qui è rentoriis, quorum meminit Habacuk, (Turbabuntur pellis terræ Madian,) pellem fecerit Bartholomæi excoꝛiati.

Educit) *Aptus* est verbo. Nam miles proprie dicitur educi in aciem pugnaturus.

Crucifixi) *Emphasis est in Nomine crucifixi. quod minime conveniat, eum qui ad crucem usque perpeffus est omnia, suos discipulos, quos utique sui imitatores esse jubet, latronum armis instructos ad predicationem Evangelii jubere proficisci.*

Vidalis) vidula jcriniola dicuntur corio oblecta.

Nec vel illud commovit) Notat interpretis stultitiam, cum non viderit, suum commentum non coherere cum vita apostolorum. Etenim si Christus hoc sensit, quod ille interpretatur, impii fuerunt apostoli, qui magistri praeceptum tantopere neglexerunt, ut nunquam vel pugionem habuisse legantur ad sui defensionem.

*Est alius) Quantum memini, est inter sermones
diſſos Iordani. Nam ille deceptus vocabulo pellium,
quod hiſtorici pro caſtreſibus tentoriis utuntur, quod
olim è pellibus ſolebant confici tabernacula, pro cute
humana interpretatur. præſertim cum illa ipſa Baſi-
tholomei hiſtoria parum obtineat autoritatis,*

excoriati. [a] Ipsa nuper interfui dissertationi Theologice. (nam id facio frequenter.) Ibi cum quispiam exigeret, [b] quæ tandem esset divinarum literarum autoritas, quæ juberet hæreticos incendio vinci magis, quam disputatione revinci; Senex quidam severus, & vel supercilio teste Theologus, magno stomacho respondit, hanc legem tulisse Paulum apostolum, qui dixerit: [c] Hæreticum hominem post unam & alteram correptionem devita. Cumque ea verba identidem intoneret, & plerique demirarentur [d] quid accidisset homini, tandem explanavit, [e] de vita tollendum hæreticum. Risere quidam: nec deerant tamen quibus hoc commentum plane Thec?

Ipsa nuper interfui) Facete significat, Theologorum quorundam disputationes non carere stultitia.

Quæ tandem esset) Antiquitus deploratorum hæreticorum extrema pœna erat, ut excluderentur à communione Christianorum, si revicti disputatione, nollent mutare sententiam. Deinde accessit imperatorum autoritas, & metu supplicii cœperunt compelli. Nunc nec audiuntur se penumero, nec redarguuntur, sed duntaxat judicantur, & incendio puniuntur.

Vel supercilio teste) Quasi nihil haberet Theologi, præter supercilium, & vultus truculentiam.

Hæreticum hominem) Est ad Titum cap. 3. Nec illic agit Paulus de his hæreticis, quos nos vulgo vocamus, sed de contentiosis disputatoribus, qui de nugis magnas excitant disputationum tragœdias.

Quid accidisset homini) Italoquuntur, cum significant insaniam, aut rem vehementer novam, quod Græci significantius, τὸ ἰσχυρὸν.

De vita tollendum hæreticum) Adeo crassus erat iste Theologus, ut non intellexerit, devita verbum esse à devitando, non præpositionem cum hoc nomine vata.

Theologicum videretur: ceterum reclamantibus etiamnum nonnullis, secessit [a] *Ἰωάννης*, quod aiunt, *συνεργός* & autor irrefragabilis. Accipite rem, inquit: Scriptum est, Maleficum ne patiaris vivere: omnis hæreticus, maleficus: [b] ergo &c. Mirati quotquot aderant, hominis ingenium & in eam sententiam [c] itum est pedibus, & quidem peronatis. Neque cuiquam venit in mentem, legem eam ad sortilegos & incantatores ac magos attinere, quos Hebræi sua lingua vocant [d] *משפּים*, alioqui fornicationem & ebrietatem capite punire oportuit. Verum hæc stulte persequor, tam innumera, ut

Ἰωάννης *συνεργός* Id est, Tenedius patronus, dicitur is, qui compendio causam expedit, litisque nodum ocus diffecat. Ductum à Tenedia securi, quæ protinus calumniæ convictum diffecare solita fuit, de qua plura in Chiliadibus.

Ergo &c.) Ridet frigidus Theologorum syllogismos in rebus tam seriis.

Itum est pedibus) Ire pedibus in sententiam, est approbare quod alii dixerint. facete vero addidit, & quidem peronatis, quod pero genus sit Calceamenti rusticani.

משפּים) Id est, magicos, *שפּ* enim id est, incantavit, verbum est. à quo per præpositionem *מ* denominativum *משפּ*, id est, incantator, sive magus: sicut à *נא*, id est, nuntiavit, *מלאך*, id est, angelus. In Hebræo autem non habetur sic, sicut citavit superciliosus ille Theologus; sed Exod. capit. 22. scriptum est, *מִשְׁפָּה לֹא תִחַי*, id est, incantatrix non vivat. ubi *משפּ* ponitur in feminino genere: quod interpretes Hebræi idcirco factum esse dicunt, quod mulierculæ, & præcipue ancilæ, plus hac peste infectæ sunt, quam viri, ut etiam nos nimis sæpe in Germania nostra videmus.

ut [a] nec Chryssippi, nec Didymi voluminibus omnia comprehendi possint. Illud duntaxat admonitos volebam : Cum hæc divinis illis magistris licuerint; mihi quoque, plane [b] οὐκ ἔστιν ἀδύνατον, par est dare veniam, si minus omnia ad amussim citavero. Nunc tandem ad Paulum redeo: [c] Libenter, inquit, fertis insipientes: de sese loquens. Et rursus: Velut insipientem accipite me. & : Non loquar secundum deum sed quasi in insipientia. Rursus alibi: [d] Nos, inquit, stulti propter Christum. Audistis à quanto auctore quanta stultitiæ præconia. Quid, quod Idem palam stultitiam præcipit, ut rem in primis necessariam, & oppidò salutarem? [e] Qui videtur esse sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens. [f] Et apud Lucam, duos discipulos, quibus se junxerat in via Jesus, stultos appellat. Illud haud scio, an mirum videatur, cum deo quoque nonnihil stultitiæ tribuit

Nec Chryssippi, nec Didymi) Chrysippus philosophus de Dialecticis infinita conscripsit volumina, plena frivolis argutiis. Didymus Grammaticus, mille conscripsit libros miser si tantum voluminum fuisset evolvendum, ut scripsit Seneca.

Συκία, ἀδύνατον) Id est, ficulnæ Theologo. Veteres quicquid effæminatum contemptumque videri vellent, ficulnum appellabant. Vnde Proverbium, οὐκ ἔστιν ἀδύνατον, id est, ficulnum auxilium. οὐκ ἔστιν ἀνὴρ, id est, ficulnus vir.

Libenter, inquit, fertis) Est ad Corinthios prima capite quarto.

Qui videtur esse) Est in prima ad Corinth. capite 3.

Et apud Lucam) Est Luca vicesimo quarto.

tribuit divinus ille Paulus. [a] Quod stultum est, inquit, dei, sapientius est hominibus. Porro Origenes interpres obstitit, quo minus hanc stultitiā ad hominum opinionem possis referre: [b] quod genus est illud, Verbum crucis pereuntibus esse stultitiam. Sed quid ego frustra anxia, testimoniis hæc docere pergo? Cum in psalmis mysticis palam ipse Christus loquatur patri, [c] Tu scis insipientiam meam. Neque vero temere est, quod Deo stultitiam [d] impense placuerunt, opinor propterea, quod quemadmodum summi principes nimium cordatos suspectos habent & invisos, ut [e] Julius Brutum & Cassium, cum ebrium Antonium nihil metueret,

Quod stultum est, inquit) Est prima ad Corinthios, capite 1. Non quod sit aliquid stultum in deo, sed quod infima pars sapientiae divinae superat summam hominum sapientiam. Et quemadmodum summa hominum iustitia, collata ad divinam fit iniustitia: ita summa hominum sapientia fit stultitia, si conferatur ad dei sapientiam.

Quod genus est illud) Est in Corinth. 1. cap. 1.

Tu scis insipientiam meam) Facete detorquet hoc ad suum commodum. Quanquam Christus illic loquitur sub persona suorum membrorum.

Impense) Id est, valde. quod & impendio dicunt.

Julius Brutum) Nam Brutus & Cassius conspiraverunt in Casarem. Is cum admoneretur, ut caveret ab Antonio, respondit se nihil metuere crassos illos & ebrios, sed potius pallidos & sobrios, Brutum & Cassium significans.

Nero Senecam) Seneca præceptor Neronis, ab eo iussus est mori, non ob aliud, nisi quod aliquoties libenter admoneret, quid deceret imperatorem facere.

tueret, utque [a] Nero Senecam, [b] Dionysius Platonem, contra crassioribus ac simplicioribus ingeniis delectantur: itidem Christus *σπουδιστοὺς* suæque nitentes prudentiæ semper detestatur, ac damnat. Testatur id Paulus haudquaquam obscure, cum ait, [c] Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus: cumque ait, deo visum esse, [d] ut per stultitiam servaret mundum, quandoquidem per sapientiam restitui non poterat. Quin ipse idem satis indicat, clamans per os prophetæ [e] Perdam sapientiā sapientium & prudentiam prudentium reprobabo. Rursum cum agit gratias quod salutis mysterium celasset sapientes, parvulis autem, hoc est stultis, aperuisset. Nam Græce pro parvulis est *νῆπιος*, quos opposuit *σοφῶν*. Huc pertinet quod passim in Evangelio Phariseos & Scribas, ac legum doctores incessit, valguis indoctum sedulo tueretur. Quid enim aliud est, Væ vobis, Scribæ, & Pharisei, quam, Væ vobis sapientes? At parvulis, mulieribus, ac piscatoribus potissimum delectatus esse videtur. Quin & ex animantium brutorum genere, ea potissimum placent Christo, quæ à vulpina prudentia quam longissime absunt. Eoque alino maluit insidere: cum ille, si libuisset, vel leonis tergum impune potuisset premere. Ac spiritus ille sacer in columbæ

Dionysius Platonem) *Plato hoc animo navigavit in Siciliam, ut Dionysium regem traheret ad studium philosophiæ. Sed apud impotentem juvenem plus raverunt adulætorum voces quam sanctissimi philosophi monita.*

Quæ stulta) *Est ad Corinth. i. cap. i.*

Ut per stultitiam) *Est eodem cap.*

Perdam sapientiam) *Paulus citat ex Esaiæ propheta ad Corinthios prima, capite primo.*

[a] columbæ specie delapsus est, non [b] aquilæ aut milvi. Præterea [c] cervorum, hinnulorum, agnorum

Columbæ specie) *Hæc avis adeo simplex est, ut Christus voluerit apostolos suos harum simplicitatem emulari, cum ait, Γινεσθαι ἀπλῆς ὡς τὸ περιστέρι. Id est, sitis simplices sive sinceri, ut columbæ. Ad hæc pudicitia columbæ prima, & neutri nota adulteria; conjugii fidem non violant, communemque servant domum; nisi cælebs, aut vidua, domum non relinquit. Et imperiosos viros subinde etiam iniquos, ferunt, ut Plinius scribit lib. 10. Aristot. historia animalium l. 9. de columbæ loquens dicit: οὐτὶ συνδυάζονται διὰ τὸ πλείστοι οὐτὶ ἀποποιεῖσθαι τὴν κοιτίδα, πλὴν ἐάν τις ἢ γυνὴ γένται. ἔστι δὲ περὶ τὴν ὥσθια δ' αὖτ' ἢ καὶ ἀρ' ἢ συνάπτει καὶ συναναίκεται: id est; Neque cum pluribus coire volunt, neque conjugium relinquunt, nisi cælebs aut vidua. Est autem circa partum gravis masculi cura, feminaque condolet.*

Aquilæ) Plinius in 10. & Aristoteles in 9. varia ponunt aquilarum genera, quibus fere omnibus commune est, rapto vivere: sunt enim omnes ex Γαμψύγων genere.

Cervorum) Plinius lib. 8. de cervis loquens, ait: *Ceterum animal simplex, & omnium rerum miraculo stupens instantum, ut equo aut bucula accedente propius, hominem juxta venantem non cernant, aut si cernant arcum ipsum sagittasque mirentur. Aristoteles quoque libro historia animalium nono, horum simplicitatem indicat, cum ait: Ἀλίσκοντας δὲ θηρίον μιν ὡς ἱλαροὶ συρρίλιόντων καὶ ἡδονῶν. αἷσι καὶ κατὰ κλίματα ὡς τῆς ἡδονῆς. δύο δ' ὄντων, ὁ μὲν παρρησῆς ἔσται ἢ συρρίλις, ὁ δὲ ἐκ τῆς ὀπίθεν βέλλης, ὅταν οὕτως σημαίνῃ καὶ ὁρῇ*

rum crebra passim in divinis literis mentio. Adde quod suos ad immortalem vitam destinatos[a] oves appellat. Quo quidem animante non est aliud insipientius: vel Aristotelico proverbio teste, [b] *Προβάτειον ἄβου*. quod quidem admonet, ab ejus pecudis stoliditate sumptum, in stupidos & bar-
dos

κατέδν. id est: Capiuntur autem cervi venatoribus sibilantibus & canentibus. mulcentur enim, alliciunturque ea voluptate. Duobus autem existentibus, alter quidem palam canit aut sibilat, alter clam ferit, ubi iste significarit opportunitatem.

Oves appellat) Vt Matthæi decimo. *ιδὲ*, inquit Christus, *ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων*. id est, Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum.

Προβάτειον ἄβου) Id est ovis mores. Aristoteles historia animalium lib. nono, sic ait: τὰ δὲ ἄνθρωποι ζῷα, ὡς περ εἴρηται πρότερον, διαφέρει κατὰ τὰ δειλίαν καὶ ἀνδρείαν, καὶ ἀνδρείαν καὶ ἡμερότητα καὶ οὐκ καὶ ἀγρίαν. τὸ τε γὰρ τῶν προβάτων ἄβου ὡς περ λέγεται, εὐθεὶς καὶ ἀνόητος. πάντα γὰρ τῶν τετραπόδων κακίστ' ἐστὶ, καὶ ἔρπει εἰς τὰς ἐρημίας πρὸς οὐδέν, καὶ πολλὰ καὶ χειμῶν ὄντ' ἐξέρχεται ἰνδοθεν, καὶ ἔθιν ὑπὸ τῷ νιφίτῳ ληρωσιν, ἀνὰ μὴ κινήσῃ ὁ ποιμὴν, οὐκ ἐθελήσει ἀπὸ τῆς ἀλλ' ὑποκλυνταὶ καταλειπόμενα, ἐὰν μὴ αἰσθῆται κομίσασθαι τοὺς ποιμένεσι, τότε ἀκολουθοῦσι. i.e. Mores autem animalium, quemadmodum dictum est prius, differunt secundum timiditatem & mansuetudinem, ferociam & mitigationem, mentem & dementiam. Et enim oviles mores, sicut dicitur, stulti & amentes
sunt,

dos convicij loco dici solere. Atqui huius gregis Christus sese pastorem proficitur: quinetiam ipse agni nomine delectatus est, indicante eum Joanne, [a] Ecce agnus Dei: cujus multa fit & [b] in Apocalypsi mentio. Hæc quid aliud clamitant, nisi mortales omnes stultos esse, [b] etiam pios? ipsum quoque Christum, quo stultitiæ mortalium subveniret cum esset [c] sapientia patris, tamen quodammodo [d] stultum esse factum, cum hominis assumpta natura, [e] habitu inventus est ut homo? quem-

sunt. Omnium enim quadrupedum ovium genus ineptissimum est. Et repit in desertum sine causa: & sæpe, hyemeque seriente, egreditur stabulo, & quando à nive comprehensum fuerit, nisi moverit pastor non vult abire. Caterum perit relictum, nisi mares portaverint pastores: ita enim sequitur reliquus grex.

Ecce agnus dei) Est Ioannis primo.

In Apoclypsi) Capitibus 5: 6. & 7.

Etiam pios) Nam pii & vere Christiani, dum divitias, voluptates, gloriam, formam, sanitatem, & alia id genus bona, quæ huius mundi sapientes tantum non oderunt, contemnunt, & ut Christum crucifigant, tanquam stercora reputant, dumque contemplatione, inediis, & persecutione saginantur, stulti huius mundi sapientibus habentur.

Sapientia patris) Paulus prima ad Corinth. 1. vocat Christum dei virtutem & dei sapientiam.

Stultum esse factum) Non quod in Christo sit ulla stultitia, sed quod hominem assumpsit & humana natura, quantumvis sapit, ad deum collata, stulta est, sicut omni hominis iustitia ad deum comparata, iniustitia est.

Habitu inventus est ut homo) Ad Philip. 2.

quemadmodum [a] & peccatum factus est, ut peccatis mederetur. Neque alia ratione mederi voluit, [b] quam per stultitiam crucis, per apostolos, idiotas, ac pingues. Quibus sedulo stultitiam præcipit, à sapientia deterrens; cum eos [b] ad puerorum, lili-
orum, sinapis, & passerculorū exemplum provocat, rerum stupidarum ac sensu carentium, soloque naturæ ductu, nulla arte, nulla sollicitudine, vitam agentium: [c] præterea cum vetat esse sollicitos quæ essent apud præfides oratione usuri: cumque interdicit, ne scrutentur tempora vel momenta temporum videlicet, ne quid fiderent suæ prudentiæ, sed totis animis ex ipso penderent. Eodem pertinet,

Et peccatum factus est). Sic Paulus ait 2. *Ad Corinth. 5.* Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos essemus iustitia in ipso.

Quam per stultitiam crucis) Sic Paulus prima ad Corinthios primo: Nam quia in dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam deum; placuit deo, per stultitiam predicationis, salvos facere credentes.

Ad puerorum) De pueris habetur Matthæi decimo octavo, ubi Veritas dicit, Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Et Lucæ 18. Quicumque non acceperit regnum dei sicut puer, non intrabit illud. De liliis, Math. 6 De sinapi, Matth. & Lucæ 17. De passerculis sive volucribus cæli Mat. 6.

Præterea cum vetat esse) Est Lucæ 12. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates; nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis aut dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora.

Cumque interdicit) Act. 1. Non est vestrum nosse.

tinet, quod Deus ille orbis architectus interminatur, [a] ne quid de arbore scientiæ degustarent; perinde quasi scientia felicitatis sit venenum. Quamquam Paulus aperte scientiam, veluti inflatam & perniciosam, [b] improbat. Quem divus Bernardus, opinor, sequutus, montem eum in quo lucifer sedem statuerat, scientiæ montem interpretatur. Fortasse nec illud omittendum videatur argumentum, gratiosam esse apud superos stultitiam, quod huic soli datur erratorum venia, sapienti non ignoscitur: unde qui veniam orant, etiam si prudentes peccaverint, tamen stultitiæ prætextu patrociniòque utuntur. Nam sic Aaron sororis poenam deprecatur in numerorum, si satis commemini, libris: [c] Obsecro domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus. Sic & Saul apud David culpam deprecatur: [d] Apparet enim, inquiens, quod stulte egerim. Rursum ipse David ita blanditur Domino: [e] Sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egimus, perinde quasi non impetraturus veniam, nisi stultitiam & inscitiam obtenderet. Sed illud acrius urget, quod Christus in cruce, cum oraret pro suis inimicis, [f] Pater, ignosce illis; non aliam prætex-

uit.

Ne quid de arbore scientiæ) Est Genes. 2. ubi deus ad ipsum *οὐρανὸν* dicit: כָּל עֵץ הָעֵדֶן אֲכָל

תֹּאכַל: יִמְעַצ הָעֵדֶן טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל

id est: ab omni arbore scientiæ boni & mali non comedes ab ea.

Improbat) Cum ait prima ad Corinth. cap. 2. ἡ γνώσις φουσιεῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ; id est scientia inflat, caritas autem edificat.

Obsecro domine) Est Num. 12.

Apparet enim quod) Est 1. Reg. cap. 26.

Sed precor domine) Est 2. Reg. cap. 24.

Pater ignosce illis) Est Luca 24.

nit excusationem, quam imprudentiz: quia nesciunt, inquit, quid faciunt. ad eundem modum Paulus scribens, ad Timotheum: [a] Sed ideo misericordiam dei consecutus sum, quia ignorans feci, in incredulitate. Quid est ignorans feci, nisi, per stultitiam feci, non malitiam? Quid est ideo misericordiam consecutus sum, nisi, non consecuturus, nisi stultitiz patrociniis commendatus? Pro nobis facit & mysticus ille psalmographus, qui suo loco non veniebat in mentem: [b] Delicta juventutis meæ, & ignorantias meas ne memineris. Audistis quæ duo prætexat, nimirum ætatem, cui semper comes esse soleo, & ignorantias, idque numero multitudinis, ut ingentem stultitiz vim intelligeremus. Ac ne quæ sunt infinita persequar, utque summatim dicam, videretur omnino Christiana religio quandam habere cum aliqua stultitia cognationem, minimeque cum sapientia convenire. Cujus rei si desideratis argumenta, primum illud animadvertite. pueros, senes, mulieres, ac fatuos, sacris ac religiosis rebus præter ceteros gaudere, eoque semper altaribus esse proximis, solo nimirum naturæ impulsu. Præterea videtis, primos illos religionis autores, mire simplicitatem amplexos, acerrimos literarum hostes fuisse. Postremo nulli moriones magis desipere videntur, quam hi, quos Christianæ pietatis ardor semel totos arripuit: adeo sua profundunt, injurias negligunt, falli sese patiuntur, inter amicos & inimicos nullum discrimen; voluptatem horrent; inedia, vigilia, lachrimis, laboribus, contumeliis saginantur; vitam fastidiunt, mortem unice optant; breviter, ad omnem sensum communem prorsus obstupuisse videntur, perinde quasi alibi vivat animus, non, in suo corpore. Quod quidem quid aliud est, quam insanire?

Sed ideo) *Est ad Tim primæ capite 1.*

Delicta iuventutis) *Est Psalmo vigesimo quarta.*
Et decore Moris affinxit oblivioni.

nire? Quo minus mirum videri debet, si Apostoli [a] musto temulenti sunt visi, [b] si Paulus judici Festo visus est insanire. Sed postea quam semel [c] τὸ λικνὸν induimus, age doceamus & illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud est quam insanix stultitizque genus quoddam. absit invidia verbis; rem ipsam potius expendite. Jam primum illud prope modum Christianis convenit cum Platoniciis, animum immersum alligatumque esse corporeis vinculis, huiusque crassitudine præpediri, quo minus ea quæ vere sunt, contemplari fruiq; possit: [d] proinde phi-

Musto tumulenti sunt) Est hoc Actuum Apostolorum capite secundo.

Si Paulus judici Festo) Est Actuum Apostolorum vicesimo sexto, ubi Paulo narranti quo pacto ad Christum tractus fuisset, & quam ob rem sibi Iudei infesti essent, magna voce dixit Festus iudex: insanis, Paulé, multa te litera ad insaniam convertunt.

Τὸν λικνὸν) Id est, Leonis exuvium. quo significatur persona magnifica assumpta ab homine humili. sumptum ab asino illo fugitivo, qui apud Cumanos aliquandiu se gessit cum leone. Vnde etiam ortum est illud proverbium, Ὁνὸς παρὰ Κυμαίων, id est, Asinus apud Cumanos. in indoctos asinos, qui tamen aliquando apud ignotos habentur propter cultum in pretio.

Proinde philosophiam) Sic ait in Phedone: Κινδυνεύουσιν γὰρ ὅσοι τυγχάνουσιν ὁρθῶς ἀπὸ μὲν φιλοσοφίας, λελυθέντες τοὺς ἄλλους ὅτι ὡς εἴη αὐτοὶ ὑποτιθέσθαι ἢ ἀποθνήσκειν τι καὶ τιθῆναι. Id est: Quicumque recte philosophiam attigerent, videntur latuisse ceteros homines, quod nihil aliud ipsi studerent quam emori, utque mortui essent.

philosophiam definit esse mortis meditationem, quod ea mentem à rebus visibilibus ac corporeis abducat: quod idem utique mors facit. Itaq; quamdiu animus corporis organis probe utitur, tamdiu sanus appellatur: Verum ubi, ruptis jam vinculis, conatur in libertatem asserere sese, qualique fugam ex eo carcere meditatur, tum insaniam vocant. Id si forte contingit morbo vitioque organorum, prorsus omnium consensu insania est. Et tamen hoc quoque genus hominum videmus futura prædicere, scire linguas ac literas, quas ante nunquam didicerant, & omnino divinum quiddam præ sese ferre. Neque dubium est, inde accidere, quod mens à contagio corporis paulo liberior, incipit nativā sui vim exercere. [a] Idem arbitror esse in causa, cur laborantibus vicina morte simile quiddam solet accidere, ut tanquam afflati prodigiosa quædam loquantur. Rursum si id eveniat studio pietatis, fortasse non est idem insanix genus, sed tamen adeo confine, ut magna pars hominum meram insaniam esse judicet, præsertim cum pauculi homunciones ab universo mortalium cœtu tōta vita dissentiant. Itaque solet iis usu venire, quod [b] juxta Pla-

Idem arbitror esse in causa) *Socrates in Apologia sua, cum jam damnatus esset moriturusque, sic ad Athenienses, qui eum damnaverant, ait: Τὸ δὲ δὴ μὲν πῦρ ἔμθυμῶ ὑμῶν χρησμεύουσιν, ὃ κατὰ φύσιν ἐστὶν μοι. καὶ ἐγὼ ἤδη ἐνταῦθα, ἐν ᾧ μάλιστα ἀνθρώποι χρησμεύουσιν ἔτι, μίλλωσιν ἀποθανῆσθαι. id est: post hæc autem desidero vobis, qui me condemnastis, divinare, etenim jam illic sum, ubi maxime divinant, quando videlicet mori debent.*

Juxta Platonicum figmentum) *De specu Platone, quem ipse finxit septimo de Rep. libro, in quo vulgus sedens miratur umbras pro veri rebus, diximus supra,*

Platonicum figmentum opinor accidere iis qui in specu vincti rerum umbras mirantur, & [a] fugitivo illi, qui reversus in antrum, veras res vidisse se prædicat; illos longe falli, qui præter miserarum umbras nihil aliud esse credant. Etenim sapiens hic commiseratur ac deplorat illorum insaniam, qui tanto errore teneantur; illi vicissim illum veluti delirantem rident, atque ejiciunt. Iridem vulgus hominum ea quæ maxime corporea sunt, maxime miratur, eaque prope sola putat, esse. Contra pii quo quicque propius accedit ad corpus, hoc magis negligunt, totique ad invisibilium rerum contemplationem rapiuntur. [b] Nam isti primas partes tri-

Fugitivo illi) Plato postquam descripsit illud specus, dicit: Quod si unus illorum sordentium in specu per aspera saxa atque ardua sursum traheretur, videretque apud superos solem & alias res veras, sicque postea ad pristinum specum reverteretur, putaret haud dubie illos, qui apud eos, qui in specu sedent, in summo honore essent, miserrimos esse. Ad hæc dicit, illum reversum jam in specum nihil visurum, propterea quod repente ex clarissimo sole in profundissimas tenebras veniret; & idcirco cum nihil umbrarum videret, omnibus in specu sedentibus visui fore, explorumque iri, simul atque de rebus veris disputare inciperet, tanquam stultum, & apud superos corruptum.

Nam isti primas) Philosophi cum tria posuissent bona, corporis videlicet, externa, & animi: animi bona præ cæteris multo præstare dixerunt. Unde Aristoteles primo moralium Nicomacheorum: Νῆστιον μὲν δὲ τὸ ἀγαθὸν τελεῖν, καὶ τὸ μὴ ἐλπίδι λυγρῶν, καὶ δὲ πρὸς ψυχῇ καὶ σῶμα, τὰ πρὸς ψυχῇ καλεῖται τὰ λυγρῶνα, id est: Divisis autem tripartitam bonis, cumque hæc externa dicimus, hæc autem

tribuunt divitiis, proximas corporis commodis, postremas animo relinquunt; quem tamen plerique nec esse credunt, quia non cernatur oculis. E diverso illi primum in ipsum deum, rerum omnium simplicissimum, toti nituntur: secundum in hunc, & tamen in hoc, quod ad illum quam proxime accedit, nempe animum: corporis curam negligunt, pecunias ceu putamina prorsus aspernantur ac fugitant. Aut si quid huiusmodi rerum tractare coguntur, gravatim ac fastidienter id faciunt: habent tanquam [a] non habentes, possident tanquam non possidentes. Sunt & in singulis rebus gradus multum inter istos diversi. Principio sensus tamen omnes cum corpore cognationem habent, tamen [b] quidam sunt ex his crassiores, ut tactus, auditus, visus, olfactus, gustus. Quidam magis à corpore semoti, veluti memoria, intellectus voluntas. Igitur ubi se intenderit animus, ibi valet. Pii quoniam omnis animi vis ad ea contendit, quæ sunt à crassioribus sensibus alienissima, in his velut obbrutescunt atque obstupescunt.

Contra;

autem anime & corporis bona, ea quæ circa animam sunt propriissima dicimus. At vulgus hunc ordinem invertens, externa prima, anima infima ducit. Pius vero prima facit divina, secundum locum tribuit animi bonis, ultimum corporis & externis; si tamen illa putet inter bona habenda, quibus, ut Cicero dicit, pessimi quique maxime abundant.

Non habentes) Sic Paulus ait, 1 ad Corinth. 7. Tempus breve est: reliquum est, ut qui habent uxores, sint tanquam non habentes; & qui flent, tanquam non flentes: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.

Quidam sunt ex his) De his vide in libro de anima.

Contra, vulgus in his plurimum valet, in illis quam minimum. [4] Inde est, quod audimus nonnullis divinis viris accidisse, ut oleum vini loco biberint. Rursum in affectibus animi quidam plus habent cum pingui corpore commercii, veluti libido, cibi somnique appetentia, iracundia, superbia, invidia, cum his irreconciliabile bellum piis: contra, vulgus sine his vitam esse non putat. Deinde sunt quidam affectus medii, quasique naturales, ut amor patriæ, charitas in liberos, in parentes, in amicos: His vulgus nonnihil tribuit. At illi hos quoque student ex animo revellere, nisi quatenus [b] ad summam illam animi partem assurgunt, ut jam parentem ament, non tanquam parentem, (quid enim ille genuit, nisi corpus? Quanquam hoc ipsum deo parenti debetur,) sed tanquam virum bonum,

Inde est quod) *Hoc accidit divo Bernardo. Nam cum quodam tempore intentissime in divinis scripturis, ut ei mos erat, meditaretur, sitiensque cantharum plenum olei, forte fortuna astantem, vidisset; ex eo bibit, non sentiens oleum esse. Deinde cum quidam frater eum accessisset, rogassetque, cur nam os (nam adhuc nonnihil olei ori mentoque adhaesit) oleo oblitum haberet, illeque cum jam diu admiratus esset, undenam oleo inquinatus esset, tandem in mentem venit, quod ex cantharo bibisset. Itaque cum cantharum inspe- xisset, vidit eum plenum esse non vini, ut putarat, sed olei.*

Ad summam illam animi partem) *Hoc est, spiritum. Nam Paulus & huius interpretes Origines tres hominis ponunt partes. Summam, qua deo divinisque virtutibus adhæremus; hancque spiritum vocant. Mediam, quæ ea, quæ ad idæonea vocant amplexatur; hancque animam vocant. Tertiam brutam, illam quæ voluptates & totam vitiorum sentinam admittit; eam carnem vocant.*

num, & in quo luceat imago summæ illius mentis, quam unam summum bonum vocant, & extra quam nihil nec amandum, nec expetendum esse prædicant. Hac eadem regula reliqua item omnia vitæ officia metiuntur, ut ubique id quod visibile est, si non est omnino contemnendum, tamen longe minoris faciant, quam ea quæ videri nequeunt. Ajunt autem, & in sacramentis atque ipsis pietatis officiis corpus & spiritum inveniri. Velut in jejuniis non magni ducunt, si quis tantum à carnibus cœnaque abstineat; (id quod vulgus absolutum esse jejunium existimat;) nisi simul & affectibus aliquid adimat; ut minus permittat iræ quam soleat; minus superbiz; utque ceu minus jam onustus mole corporea, spiritus ad cœlestium bonorum gustum fruitionemque enitatur. Similiter & in Synaxi, tametsi non est aspernandum, inquit, quod cæremoniis geritur, tamen id per se aut parum est conducibile, aut etiam perniciosum, nisi id quod est spiritale accesserit, nempe hoc quod signis illis visibilibus repræsentatur. Repræsentatur autem mors Christi, quam domitis, extinctis, quasque sepulcris affectibus, exprimere mortales oportet, ut in novitatem vitæ resurgant, utque unum cum illo, unum item inter sese fieri queant. Hæc igitur agit, hæc meditatur ille pius. Contra, vulgus sacrificium nihil aliud esse credit, quam adesse altaribus, idque proxime, audire vocum strepitum, aliasque id genus cæremonias spectare. Nec in his tantum, quæ duntaxat exempli gratia proposuimus, sed simpliciter in omni vita, refugit pius ab his quæ corpori cognata sunt; ad æterna, ad invisibilia, ad spiritualia rapitur. Proinde cum summa sit inter hos & illos omnibus de rebus dissensio, fit ut utrique alteris insanire videantur. Quanquam id vocabuli rectius in pios competit, quam in vulgus, [a] mea

[a] mea quidem sententia. Quod quidem magis perspicuum fiet, si, quemadmodum pollicita sum, paucis demonstraro, summum illud præmium [b] nihil aliud esse quam insaniam quandam. Primum igitur existimate, Platonem tale quiddam jam tum somniasse, cum amantium furorem omnium felicissimum esse scriberet. Etenim qui vehementer amat, jam non in se vivit, sed in eo quod amat: quóque longius à se ipso digreditur, & in illud demigrat, hoc magis ac magis gaudet. Atque cum animus à corpore peregrinari meditatur, neque probe suis utitur organis, istud haud dubie furorem recte dixeris. Alioqui quid sibi vult, quod vulgo etiam dicunt: Non est apud se: &, Ad te redi: &, Sibi redditus est? Porro quo amor est absolutior, hoc furor est major ac felicior. Ergo quænam futura est illa cœlitum vita, ad quam pæx mentes tanto studio suspirant? Nempe spiritus absorbebit corpus, utpote victor ac fortior. Idque hoc faciet facilius partim quod jam olim in vita corpus ad hujusmodi transformationem repurgarit, arque extenuarit. Deinde spiritus à mente illa summa mire absorbebitur, quippe infinitis partibus potentior. Ita ut jam totus homo extra se futurus

Mea quidem sententia) Festiviter adjecit, Mea quidem sententia. quasi diceret, stultorum judicio. Nam mea, ad stultitie personam refertur.

Nihil aliud esse) Raptum & ecstasim, insaniam vocat, non simpliciter, ne de vulgari insaniam intelligamus, sed quodam modo: & idcirco addidit, quandam, ne quis, ut sunt morosi & philodidones quidam, ansam arriperet calumniandi. Candidi lectoris est, non voculam aliquam aucupari quam calumnietur, sed rem ipsam expendere. Quod si quis faciat, quid his rebus sanctius dici potuit, aut magis piuum?

rus sit, nec alia ratione felix futurus, nisi quod extra sese positus, parietur quiddam ineffabile à summo illo bono, omnia in se rapiente. Jam hæc felicitas quanquam tum demum perfecta contingit, cum animi receptis pristinis corporibus immortalitate donabuntur: tamen quoniam piorum vita nihil aliud, quam illius vitæ meditatio, ac velut umbra quædam, sit ut præmii quoque illius aliquando gustum aut odorem aliquem sentiant. id tamen si minutissima quædam stillula est ad fontem illum æternæ felicitatis, tamen longe superat universas corporis voluptates, etiam si omnes omnium mortalium delicia in unum conferantur. Usque adeo præstant spiritualia corporalibus, invisibilia visibilibus. Hoc nimirum est quod pollicetur Propheta: Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit deus diligentibus se. Atque hæc est Mariæ pars, quæ non aufertur commutatione vitæ, sed perficitur. Hoc igitur quibus sentire licuit, (contingit autem perpaucis,) ii patiuntur quiddam dementiæ simillimum, loquuntur quædam non satis coherentia, nec humano more, sed dant sine mente sonum, deinde subinde totam oris speciem vertunt. [a] Nunc alacres, nunc dejecti, nunc lachrymant, nunc rident, nunc suspirant; insumma, vere toti extra se sunt. Mox ubi ad se redierint, negant se scire ubi fuerint, utrum in corpore, an extra corpus, an dormientes: quid audierint, quid viderint, quid dixerint, quid fecerint, non meminerunt, nisi

tan

Nunc alacres, nunc dejecti) *Hunc locum melius intelliget, qui legerit commentarios Originis in Cantica Canticorum, quomodo sponsa, nunc subducente se sponso, nunc exhibente, & sui copiam faciente, varie afficitur. Item in vita sanctæ Elizabethæ nonnihil habes, quod ad hunc faciat locum.*

tanquam per nebulam, ac somnium: tantum hoc sciunt, se felicissimos fuisse dum ita desiperent. Itaque plorant sese resipuisse; nihil omnium malint, quam hoc insanix genus perpetuo insanire. Atque hæc est futuræ felicitatis tenuis quædam degustatiuncula. Verum ego iam dudum [a] oblita mei [b] ὑπὲρ τὰ ἰσκαμμία πηδῶ. Quamquam si quid petulantius aut loquacius à me dictum videbitur, cogitate, [c] & Stultitiam & mulierem dixisse. Sed interim tamen memineritis illius Græcanici proverbii, [d] πολλὰν τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίρει

Oblita mei) Quod non conveniat Stultitiam de rebus tam arcanis loqui. Facit autem idem in fine disputationis, quod initio fecerat, sentiens, rem aliqui prima fronte duriusculam videri posse.

ὑπὲρ τὰ ἰσκαμμία πηδῶ) id est, ultra limites salio. Proverbium est in eos, qui digrediuntur à re proposita; quod locus in quo cursu aut disco exercebantur, certis limitibus circumscriberetur, quemadmodum & hodie in lusu pile, extra quos qui certaret, nihil ageret.

Et Stultitiam & mulierem) Duplici nomine danda venia: & quod mulier sit; cum ipsi sexui peculiaris sit loquacitas; & Stultitia; cui quidvis solet concedi.

Πολλὰν τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίρειν εἶπεν) Versus hexameter citatus apud Aulum Gellium, sed aliquanto secus. Verum ad hunc modum ex antiquis voluminibus restituit Erasmus in Chliadibus suis. Sensus est: Sæpe sane & stultus viro opportune dixit. Innuat autem quamquam Stultitia dixerit hæc, haud tamen ob id negligenda: quod à stultis quoque nonnunquam dicatur ad rem pertinens.

καὶ εἰς τὸν ἦν. nisi forte putatis hoc [a] ad mulieres nihil attinere. [b] Video vos epilogum expectare. sed nimium desipitis, siquidem arbitramini me quid dixerim etiamnum meminisse, cum tantam [c] verborum farraginem effuderim. [d] Vetus illud, Μισῶ μνάμωνα συμπόταν. [e] Novum hoc: Μισῶ μνάμωνα ἀκρογᾶτιν. Quare [f] valete, plaudite, vivite, bibite, Moriz celeberrimi [g] mystæ, Τίλθ.

Ad mulieres nihil) Quia Græcus versus habet, *stultus vir*.

Video vos) Apte prætexit oblivionem in epologo, qui constat repetitione eorum quæ dicta sunt, quod nisi à memore fieri nequit.

Verborum farragine) Allusit ad illud Iuven. Nostri est farrago libelli. Est enim farrago sacrificii genus ex variis confectum leguminibus.

Vetus illud, Μισῶ μνάμωνα συμπόταν) Id est: Odi memorem compotatorem. Est apud Martialem. Refertur apud Plutarchum in questionibus convivialibus. Explicatur accuratius in Chiliad. Erasmi.

Novum hoc) Nam illud vetus. hoc Moriz novum. Tacite allusit ad stultos auditores qui è concionibus nihil secum referunt domum; adeo ut sæpenumero audias eos dicentes: quam belle concionatus est! ac mox rogati, quid dictum sit, nihil habent quod afferant.

Valete, plaudite) Hi verbis utebatur recitator fabule, discessurus è proscenio. De suo addidit, vivite, bibite. Et vivere, proprie est genialiter vivere.

Mystæ) Sunt, qui dei cuiuspiam sacris sunt initiati.

Commentarii Lysitiani

FINIS.

ERASMUS ROT.
MARTINO DORPIO

Theologo eximio S. D.

Non fuit reddita epistola tua; sed tamen exemplar, haud scio quo modo exceptum amicis quidam exhibuit Antuerpiæ. Deploras Moriam parum feliciter editam, studium in restituendo Hieronymo nostrum magnopere comprobas: ab editione novi testamenti deterres. Quibus literis tuis, mi Dorpi, tantum abest ut quicquam fuerim offensus, ut posthac mihi cœperis esse multo charior, cum semper fueris charissimus: adeo syncre consulis, mones amice, objurgas amanter. Habet nimirum hoc Christiana charitas; ut etiam cum sœvit maxime, tamen genuinæ suæ dulcedinis gustum obtineat. Multæ mihi quotidie redduntur ab eruditis viris literæ, quæ me decus Germaniæ, quæ solem, quæ lunam faciunt, & splendidissimis titulis onerant verius quam ornant. Harum, emoriar, si ulla unquam me perinde delectavit, ut illa Dorpii mei iurgatrix epistola. Vere dictum est à Paulo, charitatem non peccare: siue quid adulatur, studet prodesse, siue stomachatur, non aliud agit. Atque utinam liceret per otium ad tuas literas rescribere, quo tanto amico satisfaciam. Vehementer enim cupio quicquid ago, te approbante fieri, cuius ingenio pæne cœlesti, cuius eruditioni singulari, cuius iudicio longe acerrimo tantum tribuo, ut malim annis Dorpii, quam mille exterorum calculis approbari. Verum adhuc à navigatione nauscabundus, & mox equitatione fessus: ad hæc, in componendis sarcinulis occupatus:
satiatus

fatius esse duxi, quomodocumque respondere, quam amicum in ista relinquere opinione, siue hanc ex te ipso conceperis, siue instillaverint alii, qui te ad eam epistolam scribendam subornarunt, quo sub aliena persona suam agerent fabulam. Primum igitur, ut ingenue dicam, editz Moriz propemodum me pœnitet. Is libellus nonnihil mihi peperit gloriæ, vel si mavis, famæ. At ego nihil moror gloriam cum invidia conjunctam. Quanquam, ô superi, quid est hoc totum, quod vulgo gloriam vocant, nisi nomen inanissimum ex gentilitate relictum? Quod genus non pauca resederunt apud Christianos, dum immortalitatem appellant famam posteris relictam, & virtutum qualiumcunque studium. In omnibus edendis libris hic unicus semper mihi fuit scopus, ut mea industria aliquam adferrem utilitatem. Id si minus assequi possem, certe ne quam adferrem noxam. Proinde cum magnos etiam viros videamus literis suis abusus ad affectus suos digerendos, dum alius cantat ineptos Amores suos, alius adulatur iis quos captat, alius injuria laceffit stylo referit, alius ipse sui tibicen est, & in efferendis propriis laudibus quemvis Thraſonem, quemvis Pyrgopolinicen superat: ego tamen quamvis ingenio tenui, & perquam exigua doctrina præditus, tamen huc semper spectavi, ut, si possem prodessem: sin minus, ne quem læderem. Homerus suum in Therſitem odium molesta carminis hypotypoſi ultus est. Plato quam multos nominatim perſtrinxit suis dialogis? Cui pepercit Aristoteles, qui nec Platoni pepercit, nec Socrati? Habuit suum Demosthenes Æschinem, in quem stylo debaccharetur. Habuit suum Cicero Pisonem, habuit Vatinium, habuit Salustium, habuit Antonium. Quam multos nominatim & ridet & carpit Seneca? Quod si recentiores expendas; & Petrarchæ in medicum quendam, & Laurentio in Pogium, &

Poli

Politiano in Scalam stylus teli vice fuit. Quem ex omnibus mihi dabis tam modestum, qui non amarulentius in aliquem scripserit? Ipse Hieronymus, vir tam pius & gravis, aliquoties non sibi temperat, quin in Vigilantium incandescat acrius, in Jovinianum insultet immoderatus, in Rufinum amarulentius invehatur. Semper hic eruditus mos fuit, quicquid dolet aut delectat, chartis ceu fidis sodalibus committere, in harum sinum omnes pectoris ætus effundere. Immo deprehendas, quosdam non alio concilio libros scribendos suscipere, quam ut in his obiter animi sui motus insulciant, atque hac ratione transmittant in posteros. At ego in tot jam editis voluminibus, cum tam multos candidissime laudarem, quæso, cujus unquam denigravi famam? Cui vel levissimam aspersi labem? Quam gentem, quem ordinem, quem hominem nominatim taxavit? Quid si scias, mi Dorpi, quoties ad id faciendum fuerim nulli tolerandis contumeliis provocatus? Semper tamen vici dolorem animi mei, magisque rationem habui, quid posteritas esset judicatura de nobis, quam quid illorum mereretur improbitas. Si res ipsa perinde fuisset nota cæteris, ut erat mihi, nemo me mordacem judicasset, sed æquum, sed modestum etiam, ac moderatum. Sed ita mecum cogitabam, Quid aliis cum nostris privatis affectibus, aut, Qui nostra hæc nota poterunt esse vel procul distitis, vel posteris? Ego non quod illis, sed quod me dignum est, fecero. Præterea nullus est tam inimicus, quem non optem, si fieri possit, in amicum redire. Cur ei rei præcludam viam? Cur hic scribam in hostem, quod aliquando frustra nolim scriptum in amicum? Cur notabo carbone cui suam candorem, etiam si promereatur, non possim restituere? Malo in hanc peccare partem, ut vel parum meritis prædicem, quam ut meritos vituperem. Nam si quem falso laudaris,

candori

candori tribuitur: sin quantum libet etiam ignominia dignum suis pinxeris coloribus, non illius factis, sed tuo morbo ascribitur. Ut ne dicam interim, quod, ut ex injuriis, mutua talione reciprocantibus, ingens bellum aliquoties exoritur, sic ex maledictis vicissim ultro citroque regeſtis periculossimum incendium non raro nascitur. Et ut parum Christianum est injuriam injuria pensare, ita parum generosi pectoris est, dolorem suum foeminarum exemplo conviciis ulcisci. Hujusmodi rationibus ipse mihi persuasi, ut semper innoxias & incruentas haberem literas, nec eas ullius mali nomine contaminarem. Nec aliud omnino spectavimus in Moria, quam quod in exteris lucubrationibus, tamenſi via diverſa. In Enchiridio simpliciter Christianæ vitæ formam tradidimus. In libello de Principis institutione palam admonemus, quibus rebus principem oporteat eſſe instructum. In Panegyrico, sub laudis prætextu, hoc ipsum tamen agimus oblique, quod illic egimus apertâ fronte. Nec aliud agitur in Moria sub specie lusus, quam actum est in Enchiridio. Admonere volumus, non mordere: prodesse, non lædere: consulere moribus hominum, non officere. Plato, philosophus tam gravis, largiores in computationibus invitatiunculas approbat, quod arbitretur, quædam vitia per hilaritatem vini posse discuti, quæ ſeveritate corrigi non poſſent. Et Flaccus exiſtimat jocofam quoque admonitionem non minus atque ſeriam conducere. Ridentem, inquit, dicere verum, Quid vetat? Neque non perſpectum eſt hoc ſapientiſſimis olim viris, qui ſaluberriſima vitæ præcepta ridendis ac puerilibus in ſpeciem apologis proponere maluerunt, quod per ſe ſubaſtera veritas, voluptatis illecebra commendata, facilius penetrat in animos mortalium. Nimirum hoc eſt illud mel, quod apud Lucretium medici pueris medentes abſinthii poculo prælaunt.

Nec in alium usum veteres illi principes hoc motionum genus in aulas suas induxerunt, quam ut horum libertate leviora quædam vitia citra ullius offensam & aperirentur, & emendarentur. Fortasse Christum in hoc album vocare non conveniat: verum si licet cœlestia cum humanis ullo modo conferre, nonne hujus parabolæ confine quiddam habent cum veterum apologis? Et jucundius illabitur & acrius insidit in animos Evangelica veritas, hujusmodi lenociniis commendata, quam si nuda produceretur. Id quod in opere De doctrina Christiana divus Augustinus copiose persequitur. Videbam quam esset mortalium vulgus stultissimis opinionibus corruptum, idque in singulis vitæ institutis; & remedii votum erat verius quam spes. Proinde videbar mihi reperisse rationem, ut delicatis animis hac arte tanquam obreperem, & cum voluptate quoque mederer. Et sæpe numero conspexeram festivum hoc & jocosum admonendi genus multis felicissime cedere. Quod si respondebis, personam, quam induxi, leviolem esse quam ut sub illius prætextu de rebus seriis disputetur, hanc culpam fortassis agnoscam. Inepti reprehensionem non admodum deprecor, amarulenti deprecor: quanquam & illud probe tueri possem, si non alia ratione, certe tot gravissimorum hominum exemplo, quos, in ipsius libelli præfationcula recensui. Quid autem facerem? Diversabar id temporis apud Morum meum, ex Italia reversus, ac renum dolor complusculos dies domi continebat, & mea bibliotheca nondum fuerat advecta, tum si maxime fuisset, non sinebat morbus, quicquam in gravioribus studiis acrius agitare. Cœpi per ocium Morias encomium ludere, nec in hoc sane ut ederem, sed ut morbi molestiam hoc velut avocamento levarem. Operis incepti gustum amiculis aliquot exhibui, quo jucundior esset risus cum pluribus communis.

Qui

Quibus cum vehementer placuisset, institerunt uti pergerem: obsecutus sum, & in hoc negotii septem plus minus dies impendi: qui sane sumptus mihi pro argumenti pondere nimius etiam videbatur. Deinde quorum instinctu scripseram, eorundem opera deportatus in Galliam libellus, formulis excusus est, sed ab exemplo non solum mendoso, verum etiam mutilo. Porro quam displicuerit, vel illud satis est argumenti, quod intra pauculos menses plus septies fuerit typis stanneis propagatus, idque diversis in locis. Demirabar ipse, quid ibi cuiquam placeret. Hanc, mi Dorpi, si ineptiam vocas, habes reum confitentem, aut certe non reclamantem. Ad hunc modum & per otium, & amicus obsecundans ineptivi, idque semel duntaxat in vita. Quis autem omnibus horis sapit? At ipse fateris, ceteras lucubrationes meas ejusmodi esse, ut juxta piis atque eruditis omnibus magnopere probentur. Qui sunt isti tam rigidi censores, vel potius Areopagitz, qui homini vel unam ineptiz culpam nolint condonare? Quæ tam insignis morositas, ut unico ridiculo offensi libello, tot vigiliarum superiorum gratia repente scriptorem spolient? Quot ineptias aliorum proferre possem, hac multis partibus ineptiores, etiam in magnis Theologis, dum rixosas & frigidissimas quæstiones commenti, de nugacissimis nugis perinde ac pro focis & aris inter se digladiantur? Atque isti tam ridiculas fabulas, & vel ipsis Atellanis ineptiores, citra personam agunt. Ego certe verecundius, qui cum ineptior esse vellẽ, Sultitiz personam obtexui: & quemadmodum apud Platonem Socrates oblecta facie laudes Amoris recitat, ita ipse fabulam hanc personatus egi. Scribis, ab istis ipsis, quibus argumentum displicet, & ingenium, & eruditionem, & eloquentiam probari, verum eosdem ostendi nimis libera mordacitate. At isti reprehensores plus etiam tribuunt mihi quam

L 2 velim.

velim. quanquam nihil moror hanc laudem, præsertim ab his profectam, quibus ego nec ingenium esse puto, nec eruditionem, nec eloquentiam, quibus si pollerent, mi Dorpi, crede mihi, non tantopere jocis offenderentur, salutaribus magis quam ingeniosis aut eruditis. Obsecro te per musas, quos tandem oculos, quas aures, quod palatum adferunt isti quos offendit in eo libello mordacitas? Primum quæ potest illic esse mordacitas, ubi nullius omnino nomen perstringitur præterquam meum? Cur non venit in mentem, quod toties inculcat Hieronymus, ubi generalis est de vitiis disputatio, ibi nullius esse personæ injuriam? Quod si quisquam offenditur, non habet quod exposulet cum eo qui scripsit: ipse si volet secum agat injuriarum, utpote sui proditor, qui declararit, hoc ad se proprie pertinere, quod ita dictum est de omnibus, ut de nemine sit dictum, nisi si quis volens sibi vendicer. An non vides me toto opere sic à nominibus hominum remperasse, ut nec gentem ullam acrius taxare voluerim? Etenim ubi cuique nationi peculiarem philautiam recensco, Hispanis ascribo militiæ laudem, Italæ literas & eloquentiam, Angliæ lautas mentes, & formam, & exteris item ejusmodi quædam, quæ quisque in se dicta, vel agnoscat non illibenter, vel certe cum risu audiat. Ad hæc, cum juxta argumenti suscepti rationem, per omnia mortalium genera volvar, & in taxandis singulorum vitiis verser, quæso quid usquam aut dictu foedum occurrit aut virulentum? Ubi flagitiorum sentinam aperio? Vbi secretam illam vitæ humanæ moveo Camarinam? Quis nescit, quam multa dici potuerint in malos pontifices, in improbos episcopos & sacerdotes, in vitiosos principes, breviter, in quemvis ordinem, si ad Juvenalis exemplum, non puduisset ea mandare literis, quæ multos non pudet facere? tantum festiva quædam & ridicula magis quam foeda recensuimus,

mus, sed ita recensuimus ut obiter & maximis de rebus nonnunquam admoneamus, quod illos scire magnopere referat. Scio tibi non esse vacuum ad hujusmodi nugas descendere, sed tamen si quando dabitur otium, fac attentius excutias ridiculos illos Moriz jocos, nimirum comperies non paulo magis quadrare ad evangelistarum & Apostolorum dogmata, quam quorundam splendoras, sicuti putant, & magnis dignas magistris disputationes. Atque ipse quoque in tuis literis non diffiteris, pleraque vera esse, quæ illic referuntur. Verum existimas non expedisse, Auriculas teneras mordaci raderè vero. Si putas, nullo pacto libere loquendum esse, nec unquam promendam esse veritatem, nisi cum non offendit: cur medici pharmacis medentur amaris, & *ισοαντιμερον* istius laudatissima ponunt remedia? Quod si illi faciunt, corporum medentes vitiis, quanto magis par est nos idem facere in sanandis animorum morbis? Obsecra, inquit Paulus, argue, increpa opportune, importune. Apostolus vult omnibus modis insectanda esse vitia, & tu nullum vis ulcus attingi? Præsertim cum id ea moderatione fiat, ut ne possit quidem quisquam lædi, nisi qui studio læserit se ipsum. Quod si ulla est ratio citra ullius offensam, medendi vitiis hominum, hæc una, ni fallor, est omnium maxime accommoda, cum neque nomen cujusquam editur, deinde cum temperatur ab iis à quorum commemoratione quoque bonorum abhorrent aures. Etenim quemadmodum in Tragædiis quædam atrociora sunt, quam ut oculis spectatorum conveniat exhiberi, & narrasse sufficiat: ita in hominum moribus quædam obsceniora sunt, quam ut verecunde possint narrari. Postremo cum illa ipsa quæ narrantur sub ridicula persona per lulum & jocum efferuntur, ut omnem offensam sermonis hilaritas excludat: an non videmus, quantum aliquoties apud severos etiam

tyrannos valeat jocus commodus, & in tempore dictus? Quasote, quæ præces, quæ seria oratio potuisset regis illius animum tam facile placare, quam militis jocus? immo, inquit, nisi lagena nos distinxisset, longe atrociora fueramus in te dicturi. Arrisit rex, & ignovit. Nec sine causa tam diligenter de risu præcipiunt duo summi rhetores M. Tullius & Quintilianus. Tantam vim habet lepos & jucunditas sermonis, ut etiam in nos apte tortis districtiis delectemur; id quod de C. Cæsare literis est proditum. Proinde si fateris vera quæ scripti, si festiva magis quam obscena; quæ ratio commodior excogitari poterat medicandi communibus hominum malis? Primum ipsa voluptas illectat ad legendum, & illectum remoratur. Nam in cæteris alias res alii venantur. Voluptas ex æquo blanditur omnibus, nisi si quis stupidior est, quam ut literarum voluptatis sensu tangi possit. Porro qui illic offenduntur, ubi nullius editur nomen, il mihi videntur haud multum abesse à muliercularum affectibus, quæ si quid in malas foeminas dictum fuerit, sic commoventur, quasi ea contumelia ad singulas pertineat: rursus si quid laudis tribuatur probis mulieribus, sic sibi placent, quasi quod unius aut alterius est, id pertineat ad omnium laudem. Absit hoc ineptiarum genus à viris, at multo magis aberuditis viris, maxime vero à Theologis. Si quid hic offendo criminis, à quo sum immunis, non offendor, sed ipse mihi gratulor, qui vacem iis malis, quibus multos obnoxios esse video. Sin est ractum ulcus aliquod, & sum ipse mihi offensus in speculo, nec hic quicquam est causæ, cur offendi debeam: si prudens sum, dissimulabo quod sentio, nec ipse mei veniam proditor: si probus, admonitus cavebo, ne mihi tale convicium posthac in os nominatim possit impingi, quod illic sine nomenclatura notatum video. Cur non

non saltem hoc donamus huic libello, quod vulgaribus istis comœdiis tribuunt & idiotæ? quam multa, quanta cum libertate jaciuntur illic in monarchas, in sacerdotes, in monachos, in uxores, in maritos, in quos non? Et tamen quia nemo nominatim incescitur, arident omnes, & suum quisque morbum aut fatetur ingenue, aut dissimulat prudenter. Violentissimi quoque tyranni ferunt scurras & moriones suos cum ab iis aliquoties manifesto convicio feriuntur. Non ultus est Imperator Flavius Vespasianus exprobratam sibi cacantis faciem. Et quinam isti tam delicatis auribus, qui Moriam ipsam non ferunt in communem hominum viam sine ullius nominis inultione ludentem. Nunquam explosa fuisset vetus comœdia, si ab edendis nominibus illustrium virorum abstinuisset. At tu quidem, optime Dorpi, ita propemodam scribis, quasi totum ordinem Theologicum Moriz libellus à nobis alienasset. Quid opus fuit, inquis, theologorum ordinem tam acriter laceßere? meamque deploras fortunam. Olim, inquis, tuas lucubrationes magno studio legebant omnes, te præsentem videre gestiebant, nunc Moria, veluti Davus, interturbat omnia. Scio te nihil per calumniam scriberet: nec ipse tecum tergiversatorem agam. Quæso, laceßitum theologorum ordinem putas, siquid dictum fuerit in stultos aut malos theologos, eoquæ indignos nomine? Atqui si placet ista lex, universum mortalium genus infensum habeat qui quid dixerit in sceleratos homines. Quis unquam fuit tam impudens rex, qui non fateatur, regum nonnullos esse malos, hoc honore indignos? Quis episcopus tam insolens, quin idem de suo fateatur ordine? An unus ordo theologorum in tanto numero nullum habet stupidum, nullum indoctum, nullum rixosum, sed tantum Paulos, Basilios, & Hieronymos nobis exhibet? Immo contrâ fit, ut quo quæque pro-

fessio præclariore est, hoc pauciores habeat qui re-
 spondeant. Flores invenies bonos naucleros, quam
 bonos principes, plures medicos bonos, quam bonos
 episcopos. Atqui ea res haud pertinet ad contume-
 liam ordinis, sed ad laudem paucorum, qui in pul-
 cherrimo ordine sese pulcherrime gesserunt. Rogo
 dic mihi, cur magis offenduntur theologi, si modo
 sunt qui offendantur, quam reges, quam primates,
 quam magistratus, quam episcopi, quam cardinales,
 quam summi pontifices? Denique quam negotia-
 tores, quam mariti, quam uxores, quam iure consul-
 ti, quam poetæ? Nullum enim omnino mortalium
 genus præterit Moria, nisi quod non usque adeo de-
 sipiunt, ut in se quisque dictum existimet, quod in
 genere dictum sit in malos. Divus Hieronymus
 scripsit ad Eustochium de virginitate, atque in eo
 libro malarum virginum mores ita depingit, ut nul-
 lus Apelles magis possit oculis exponere. Nunquid
 offensa est Eustochium? Nunquid succensuit Hiero-
 nymo, quod virginum ordinem dehonestasset? Ne
 tantulum quidem. At quæ obrem tandem? Nempe
 quod virgo prudens non existimaret ad se pertinere,
 si quid dictum esset in malas; imo gaudebat admo-
 neri bonas, ne in tales degenerarent; gaudebat ad-
 moneri malas, ut tales esse desinerent. Scripsit ad
 Nepotianum de vita clericorum, scripsit ad Rusti-
 cum de vita monachorum, ac miris coloribus pingit,
 miris salibus taxat utriusque generis vitia. Nihil
 offensi sunt ad quos scripsit quod scirent horum ni-
 hil ad se pertinere. Cur non alienatus est Guillelmus
 Montjoius, inter optimates aulicos non infimus,
 quod multa luserit Moria in proceres aulicos? Nem-
 pe cum ipse sit vir & optimus, & prudentissimus, ar-
 bitratur, id quod res est, quod in malos ac stultos di-
 ctum est primates nihil ad se pertinere. Quam multa
 luserit in malos & laicos episcopos Moria? Cur nihil
 hisce rebus offensus est archiepiscopus Cantuarien-
 sis?

sis? Nempe quia vir omni virtutum genere absolutus, nihil horum ad se pertinere iudicat. Quid ego tibi pergam commemorare nominatim de summis principibus, de ceteris episcopis, de abbatibus, de cardinalibus, de viris eruditione claris, quorum neminem adhuc sentio vel pilo factum alienorem Moriz gratia? Nec adduci possum, ut credam ullos theologos irritatos hoc libello, nisi forte pauculos aliquot, qui vel non intelligant, vel invidiant, vel natura sint adeo morosa, ut nihil omnino probent. Habet enim, id quod in confesso est, hoc hominum genus admixtos quosdam, primum ingenio iudicioque adeo infelici, ut ad nullas omnino literas sint oppositi, nedum theologicas. Deinde posteaquam pauculas Alexandri Galli regulas edidicerint, ad hæc paululum ineptissimæ Sophisticæ attigerint, post ex Aristotele decem tenuerint propositiones, nec has intellectu dignas, postremo ex Scoto aut Occam totidem edidicerint quæstiones, quod superest, ex Catholico, Mammetraço, & consimilibus dictionariis, velut ex copiarum cornu petitori, mirum quam cristas efferant, ut nihil est arrogantius imperitiæ. Isti sunt qui contemnunt divum Hieronymum ut grammaticum, quia non intelligunt. Isti Græcas, Hebraicas, immo & Latinas rident literas. Et cum sint quavis sue stupidiores, ac ne sensu quidem communi præditi, putant se totius arcem tenere sapientiarum. Censent omnes, damnant, pronuntiant, nihil addubitant, nusquam hærent, nihil nesciunt. Et tamen isti duo tresve magnas sepe numero commovent tragœdias. Quid enim est inscitia vel impudentius, vel pertinacius? Hi magno studio conspirant in bonas literas, ambiunt in senatu theologorum aliquid esse, & verentur, ne si renascuntur bonæ literæ, & si resipiscat mundus, videantur nihil scisse, qui antehac vulgo nihil nescire videbantur. Horum sunt illi clamores, horum tumultus,

horum conjunctio in viros melioribus additos literis. His non placet moria, quia non intelligunt neque Græce, neque Latine. In hujusmodi non theologos, sed Theologiarum histriones, si quid forte dictum sit acerbius, quid hoc ad magnificentissimum bonorum theologorum ordinem? Nam si pietatis studio commoventur isti, cur moris potissimum succensent? Quam impia, quam spurca, quam pestifera scripsit Poggius? At hic ut autor Christianus passim habetur in usu, in omnibus sane versus linguas. Quibus probis, quibus maledictis clericos insectatur Pontanus? At hic ut lepidus ac festivus legitur. Quantum obscœnitatis est in Juvenale? At hunc quidam putant concionatoribus etiam utilem esse. Quam maledice scripsit in Christianos Cornelius Tacitus? quam inimice Suetonius? quam impie derident immortalitatem animarum Plinius & Lucianus? At hos tamen eruditionis gratia legunt omnes, & merito quidem legunt. Solam Moriam, quia salibus aliquot luserit non in bonos theologos, & eo dignos titulo, sed in inruditorum frivolas quæstiunculas, & ridiculum Magistri nostri titulum, ferre non possunt. Ac duo tresve nebulones theologico schemate personati, mihi conantur hanc movere invidiam, quasi theologorum ordinem læserim & alienarim. Ego tantum tribuo theologicis literis, ut eas solas soleam appellare literas. Ita suspicio venerorque hunc ordinem, ut huic uni nomen dederim, ac voluerim ascribi. Quamquam pudore prohibeor, quo minus mihi tam eximium titulum asseram, quippe qui non ignorem, quæ dotes & eruditionis & vitæ theologico nomini debeantur. Nescio quid homine majus profitetur, qui theologum profitetur: episcoporum ea dignitas est, hand mei similitum. Nobis satis est Socraticum illud didicisse, quod nihil omnino scimus, & quæ possumus, operam nostram juvandis aliorum studiis

diis conferre. Equidem nescio ubinam lateant isti duo tresve theologorum dii, quos scribis mihi parum esse propitios. Ipse compluribus in locis sum versatus ab edita Moria, in tot Academiis vixi, in tot frequentissimis urbibus nullum unquam theologum mihi sensi iratum, nisi unum aut alterum ex istorum numero, qui omnibus bonis literis sunt hostes. Nec ii tamen unquam verbo mecum expostularunt. Quid in absentem mustitent, non admodum observo, tot bonorum iudicio fretus. Ni vereretur, mi Dorpi, ne cui videar arrogantius quam verius hæc dicere, quam multos tibi possem recensere theologos, viræ sanctimonia celebres, eruditione præcellentes, dignitate præ eminentes, aliquot ex his etiam episcopos, qui me nunquam magis amplexi sunt, quam post editam Moriam, & quibus ille libellus magis arridet, quam mihi ipsi. Horum singulos titulis ac nominibus suis hoc loco referrem, nisi vereretur, ne tantis etiam viris, Moris causa, futuri sint iniquiores tres isti theologi; immo unum duntaxat esse puto apud vos istius autorem tragœdiæ. Nam rem propemodum conjecturis assequor. Quem si vellem suis depingere coloribus, nemo miraretur ejusmodi viro displicuisse Moriam; immo mihi non placeret, nisi talibus displiceret; quanquam nec mihi placeret; at isto certe nomine minus displiceret, quod talibus ingeniis non placet. Plus apud me ponderis habet sapientum & eruditorum theologorum iudicium, qui tantum absunt ut me sugillant mordacitatis, ut moderationem etiam & candorem meum laudibus vehant, qui procax per se argumentum citra procaciam tractarim; & in re jocosa sine dente luserim. Etenim ut solis respondeam Theologis, quos solos audio offendi, quis nescit quam multa vulgo quoque dicantur in mores malorum Theologorum? Moria nihil attingit istiusmodi; tantum jocatur in otiosas illorum disceptationes.

riunculas; nec has ipsas tamen simpliciter improbat, verum eos damnat, qui in his solis theologicæ rei puppim, ut ajunt, & proram collocant, quique logomachiis, ut divus appellavit Paulus, ejusmodi sic occupantur, ut nec Evangelicas, nec Propheticas, nec Apostolicas literas vacet legere. Atque utinam mi Dorpi, pauciores essent huic obnoxii crimini! Possem tibi producere, qui annum egressi octogesimum tantum ætatis in hujusmodi tricis perdidierint, nec unquam contextum Evangelicum eolverint; id quod à me compertum ipsi quoque deum confessi sunt. Ne sub Moriz quidem persona sum ausus dicere, quod tamen non raro multos audio deplorantes, theologos & ipsos, sed vere theologos, hoc est, viros integros, graves, eruditos, & qui Christi doctrinam penitus ex ipsis imbiberint fontibus. Ii quoties apud eos sunt, apud quos fas liberas animi voces depromere, deplorant, hoc recentius Theologiæ genus mundo invecum, & vetus illud desiderant. Quid enim eo sanctius, quid augustius, quid æque respiciens ac referens illa cœlestia Christi dogmata? At hoc, ut omittam barbari fisticis sermonis sordes & portenta, ut omittam omnium bonarum literarum inscitiam, ut imperitiam linguarum, sic Aristotele, sic humanis inventionibus, sic prophanis etiam legibus est contaminatum, ut haud sciam an purum illum ac syncerum Christum sapiat. Fit enim, ut dum ad humanas traditiones nimium advertit oculos, minus assequatur archetypum. Hinc sæpenumero coguntur Theologi cordatiores aliud ad populum dicere, quam vel apud se sentiant, vel apud familiares loquantur, & aliquoties non habeant quod respondeant consultoribus, cum perspiciunt aliud docuisse Christum, aliud humanis traditionibus imperari. Quæso, quid commercii Christo & Aristoteli? Quid Sophisticæ captiunculis cum æternæ sapientiæ mysteriis? Quorsum tot quæstionum

stionum labyrinthi? Inter quas quam multæ sunt
otiosæ, quam multæ pestilentes, vel hoc ipso quod
contentiones & dissidia pariunt? At sunt vestigan-
da quædam, sunt & decernenda quædam. Non ab-
nuo. Sed è diverso permulta sunt quæ rectius sit o-
mittere quam inquirere. Et scientiæ pars est
quædam nescire permulta de quibus salubrius est
ambigere quam statuere. Postremo si quid statuen-
dum est, id velim reverenter, non arroganter, &
ex divinis literis, non è commerciis hominum, ra-
tiunculis, statui. Nunc neque quæstioncularum
ullus est finis, in quibus ipsis tamen quanta familia-
rum & factionum dissensio? Et quotidie decretum ex
decreto nascitur. Breviter, eo redacta res est, ut ne-
gotii summa non tam ex Christi præscripto, quam
ex scholasticorum definitionibus & episcoporum
qualiumcunque potestate dependeat. Quibus
rebus sic involuta sunt omnia, ut ne spes qui-
dem sit mundum ad verum illum Christianismum
revocandi. Hæc aliaque permulta perspiciunt ac de-
plorant sanctissimi, iidemque doctissimi viri, quo-
rum omnium præcipuam causam in audax hoc &
irreverens recentium theologorum genus rejiciunt.
O si tibi liceret, mi Dorpi, tacitis oculis ani-
mi mei cogitationes intueri, nimirum, intelligeres
quam multa prudens hoc reticeam loco. At horum
aut nihil attigit Moria, aut certe levissime attigit,
ne quem offenderem. Atque eandem cautionem in
omnibus servare curavi, ne quid obscæne scribe-
rem, ne quid pestiferum moribus, ne quid seditio-
sum, aut quodcum ullius ordinis injuria conjun-
ctum videri posset. Si quid ibi dictum est de divorum
cultu, semper reperies aliquid ascriptum, quod
palam testetur nihil aliud taxari quam superstitio-
nem non recte colentium divos. Item si quid in
principes, si quid in episcopos, si quid dicitur in mo-
nachos, semper addimus quod declararet, illud in or-
dinis injuriam non esse dictum, sed in corruptos &

suo indignos ordine, ne quenquam bonum laederem, dum malorum infector vitia. Ac rursus dum hoc ago, subtractis omnium nominibus, effeci quod in me fuit, ne vel mali possent offendi. Postremo dum salibus & jocis, fictaq; & ridicula persona, tota peragitur fabula, curatum est, ut tristes etiam & morosi boni consulant. Jam illud non ut mordacius dictum notari scribis, sed ut impium. Nam quo, inquis, pacto ferant pie aures, quod futuræ vitæ felicitatem dementiæ speciem vocas? Obsecro te, optime Dorpi, quis tuum candorem docuit subdolum hoc calumniandi genus? Sive, quod magis arbitror, quis astutus ad hanc mihi struendam calumniam tua abusus est simplicitate? Ad hunc modum solent isti calumniatores pestilentissimi duo verba decerpere, eaque nuda, nonnunquam & immutata nonnihil, prætermisissis his quæ durum alioqui sermonem leniunt & explicant. Notat ac docet hanc astutiâ in suis institutionibus Quintilianus: Nostra quâ commodissime referamus additis confirmationibus, & si quid est quod mitiget, quod extinuet, quod alioqui causâ adjuvet: contra quæ sunt adversariorum, ea destituta his omnibus recitemus, idque verbis, quam fieri potest, odiosissimis. Hanc artem isti non ex Quintiliani præceptis, sed ex sua malevolentia didicerunt: quæ sæpenumero fit, ut quæ magnopere placitura fuerint si sic referantur ut scripta sunt, aliter recitata vehementer offendant. Relege quæso te, locum, ac diligenter inspicere, quibus gradibus, quoque sermonis progressu hac peruentum sit, ut felicitatem illam dementiæ speciem esse dicerem. Ad hæc observa, quibus verbis id explicem: videbis illic esse quod vere pie aures etiam delectet, tantum abest ut quicquam sit quod offendant. In tua recitatione offendi culum est, non in meo libello. Etenim cum hoc ageret Moria, ut universum rerum genus stultitiæ nomine complecteretur, doceretque,

totius

totius humanæ felicitatis summam à stultitia pendere, per omne mortalium genus pervagata est, usq; ad reges ac summos pontifices. Deinde perventum est ad ipsos Apostolos atque adeo Christum, quibus stultitiam quandam tributam reperimus in sacris literis. Neque vero periculum est, ne quis hic imaginetur Apostolos aut Christum vere stultos fuisse, sed quod in his quoque fuerit infirmum quiddam, & nostris tributum affectibus, quod ad æternam illam ac puram sapientiam parum sapiens videri possit. Verum hæc ipsa stultitia vincit omnem mundi sapientiam, quemadmodum & propheta omnem mortalium iustitiam pannis confert fœminæ menstruo fluxu contaminatæ, non quod bonorum iustitia polluta sit, sed quod ea quæ apud homines purissima sunt, quodammodo impura sint, si ad illam ineffabilem dei puritatem conferantur. Et ut sapientem proposui stultitiam, ita sanam insaniam, & cordatam amentiam facio. Quoque mollius esset, quod de sanctorum fruitione sequabatur, præmitto tres Platonis furōres, è quibus felicissimus sit amantium, qui nihil aliud sit quam ecstasis quædam. At piorum ecstasis nihil aliud est quam gustus quiddam futuræ beatitudinis, quatorum absorbebimur in deum, in illo magis quam in nobis ipsis futuri. At hunc Plato furōrem vocat, cum quis extra se raptus, in eo est quod amat eoq; fruitur. Non vides quā diligenter paulo post distinxerim stultitiæ & insanitiæ genera, ne quis simpliciter in verbis nostris labi posset? Verum de re non pugno, inquis, à verbis ipsis abhorrent piorum aures. At cur non offenduntur eisdem aures istæ, cum Paulum audiunt dicentem, Quod stultum est dei? &c. Stultitiam crucis? Cur non divum Thomam in ius vocant, qui de Petri ecstasi scribit in hunc modum: Dum pie desipit, sermonem incipit de tabernaculis. Sacrum illum ac felicem raptum desipientiam vocat, & tamen ista ca-

nuntus

tur in templis. Cur mihi non olim scripsere dicam, quod in precatatione quadam Christum magum dixerim & incantatorem? Divus Hieronymus Christum Samaritanum appellat, cum fuerit Iudæus. Paulus eundem & peccatum vocat, quasi plus dicas quam peccatorem. Maledictum vocat, quam impium convicium, si quis maligne velit interpretari; quam pia laus, si quis, ut Paulus scripsit, ita accipiat? Ad consimilem modum, si quis Christum prædonem appellet, si quis adulterum, si quis temulentum, si quis hæreticum, nonne futurum sit, ut boni omnes obturent aures? At si quis commodis verbis hæc efferat, & sermonis progressu paulatim huc lectorem veluti manu deducat; quemadmodum triumphans per crucem, prædam ab inferis abductam patri revexerit; quemadmodum Moyse synagogam, velut uxorem Uriæ, sibi adiunxerit ut ex ea nasceretur pacificus populus; quo pacto charitatis musco tumulentus, semet ipsum nobis impenderet; quemadmodum novum doctrinæ genus invexerit, ab omnium & sapientum & insipientum placitis longe diversissimum; quis quæso poterit offendi, præsertim cum horum vocabulorum singula nonnunquam reperiamus in arcanis literis, in bonum usurpata sensum? Nos in Chiliadibus (nam id obiter venit in mentem) apostolos Silenos appellavimus, immo Christum ipsum Silenum quendam diximus. Accedat iniquus interpretes, qui hoc tribus verbis odiosius explicet; quid intolerabilius? At legat pius & æquus quæ scripsi; probabit allegoriam. Demiror autem, nec illud animadversum ab istis, quam cautim efferam ista, quamque correctione studeam mitigare. Sic enim propono. Sed posteaquam semel τὸν λαόν τιν' induimus, age doceamus & illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud esse quam insanix stultitiæque genus quoddam. Absit invidia verbis, rem ipsam potius expendite. Audite

disne? Primum quod Moria de re tam artana disputat, id mitigo proverbio, quod jam leonis exuvium induerit. Nec simpliciter appello stultitiam aut insaniam, sed stultitiæ insanique genus, ut piam stultitiam, & felicem intelligas insaniam, juxta distinctionem quam mox subjicio. Nec hoc contentus, addo, quoddam, ut appareat figuram subesse, non simplicem esse sermonem; Nec his contentus, offensam deprecor, quam verborum sonus possit gignere; & admoneo, ut magis observent quid dicatur, quam quibus dicatur verbis. Atque hæc quidem in ipsa statim propositione. Jam vero in ipsa tractatione quid est omnino quod non pie, quod non circumspicte sit dictum, ac reverentius etiam quam ut conveniat Moriz? Sed ibi malui paulisper oblivisci decori, quam non satisfacere dignitati rei; malui rhetoricen offendere, quam lædere pietatem. Ac postremo peracta probatione, ne quem moveret, quod de re tam sacra Stultitiam, hoc est, jocosam personam, fecerim loquentem; & hanc deprecor culpam hisce verbis; verum ego jamdudum oblita mei *ὡς περ τοῦ ἰσοκράτους πρὸς τὸν ἑρμῆα*. Quamquam si quid perulantius aut loquacius à me dictum videbitur, cogitate, & Stultitiam & mulierem dixisse. Vides ut nusquam cessarim omnem offendiculi ansam præcidere. Verum ista non perpendunt quorum aures præter propositiones, conclusiones, & corollaria nihil admittunt. Quid quod præfatione præmunierim libellum, qua conor omnem præcludere calumniam? Neque quicquam addubito, quin ea candidis omnibus faciat satis. Quid autem facias istis, qui vel ob ingenii pertinaciam sibi satisfieri nolint, vel stupidiore sint quam ut satisfactionem intelligant? Nam quemadmodum Simonides dixit, Thessalos hebetiores esse, quam ut possint à se decipi, ita quosdam videas stupidiore, quam ut placari queant. Adhæc, non
mirum

mirum est, invenire quod calumniatur qui nihil aliud querit nisi quod calumniatur. Quod si quis eodem animo legat divi Hieronymi libros centum locos offendet qui calumnia pateant: nec deerit in omnium Christianissimo doctore quod ab istis hereticum possit appellari. ne quid interim dicam de Cypriano, de Lactantio, deque cæteris consimilibus. Denique quis unquam audivit ludicrum argumentum in Theologorum vocari cognitionem? Quod si placet, cur non eadem opera quicquid à poetis hodie scribitur aut luditur, ad hanc excutiant legem? quot illic reperient obscæna, quot veterem paganismum olentia? Verum hæc quoniam inter seria non habentur, nemo theologorum existimat ad se pertinere. Neque tamen postulem istorum exemplum mihi patrocinari. Ego nec joco scriptum à me velim, quod ullo pacto Christianorum officiat pietati. Modo detur qui quod scriptum est intelligat: modo detur æquus & integer, quiq; cognoscere studeat, non affectet calumniari. At si quis istorum habeat rationem, qui primū nullo sunt ingenio præditi, minore judicio, deinde nihil omnino bonarum literarum attigerunt, sordida tantum ista, perturbataque doctrina infecti potius quam eruditi: denique infensi omnibus, qui sciunt quod ipsi nesciant, nec aliud secum adferentes propositum, quam calumniandi, quicquid illud sit, quod forte utcumque intellexerint: is nimirum nihil omnino scripturus est, si vacare velit calumnia. Quid quod istorum nonnullos gloriæ studium ad calumniandam adducit? Nihil enim gloriosius inscitia cum scientiæ persuasione conjuncta. Proinde cum vehementer sitiant famam nec eam possint bonis rationibus assequi, malunt Ephesum illum juvenem imitari, qui incenso fano totius orbis celeberrimo nobilitatus est, quam inglorii vivere. Et cum ipsi nihil lectu dignum possint edere, toti sunt in hoc, ut celebrium virorum lucubratio.

brationes carpant. De aliis loquor, non de me, qui nihil omnino sum. Ac Moriz libellum ipse ne pili quidem facio, ne quis putet hac re commoveri nos. Quid autem mirum, si tales, quales modo diximus, propositiones aliquot eligant, ex magno decerptas opere, quarum alias faciant scandalosas, alias irreverentiales, alias male sonantes, alias impias & hæresim sapientes? Non quod hæc mala reperiant illic, sed quod ipsi secum adferant. Quanto placabilius erat, & Christiano cādore dignius, eruditorum hominum industriam favore alere? Et si quid forte fortuna fuerit elapsum incogitantius aut conivere, aut comiter interpretari, quam inimice quæ- rere quod reprehendas, & sycophantam agere, non theologū? Quanto felicius mutua collatione vel docere, vel discere; & ut Hieronymianis utar verbis, in scripturarum campo sine nostro dolore ludere? At in istis mirum quam nihil sit medium. Quosdam auctores sic legunt, ut quantumvis manifestum incid- rit erratum, vel frivolo prætextu defendant: in quos- dam adeo sunt iniqui, ut nihil tam circumspecte dici possit, quod non aliqua ratione calumnientur. Quanto præstiterat, dum hæc agunt, dum vicissim & lacerant, & lacerantur, simul & suum perdetes otium & alienum, Græcas aut Hebraicas, aut cer- te Latinas literas discere? Quarum cognitio tantum adfert momenti ad divinarum scientiam literarum, ut mihi sane videatur vehementer impudens, earum rudē Theologi nomen sibi vindicare. Proinde, Mar- tine optime, pro mea in te benevolentia non te desi- nam adhortari, quod antehac sæpius feci, ut studiis tuis saltem Græcarum literarum cognitionem adjun- gas. Rara quædā est ingenii tui felicitas. Stylus soli- dus & nervosus, ac fluens & exuberans, animum ar- guit non sanum modo, verumetiam fecundum. Sup- petit ætas non tantum integra, sed virens adhuc & florida: & vulgatum istum studiorum cursum jam feliciter

lieiter absolviſti. Crede mihi, ſi iſtis tam præclaris in-
itiis græcanicæ literaturæ colophonem addideris, au-
ſim tum mihi, tum aliis omnibus, magnum quiddam
de te polliceri, & quod antehac nemo recentium the-
ologorum præſtiterit. Quod ſi in hac es opinione, ut
amore veræ pietatis putes omnem humanam erudi-
tionem eſſe contemnendam; & arbitraris, ad hanc
ſapientiam majore compendio perveniri transfigura-
tione quadam in Chriſtum; cæteraq; omnia quæ di-
gna cognitu ſint plenius in fidei lumine perſpici quã
in hominum libris: facile tux ſubſcripſero ſententiæ.
Quod ſi ut nunc habet humanarum rerum ſtatus, ve-
ram Theologicæ rei cognitionem tibi promittis abſ-
que linguarum peritiâ, præſertim ejus, in qua pleræ-
que ſunt traditæ divinæ literæ, tota nimirum erras
via. Atq; utinam hanc rem perſuadere tibi tam poſ-
ſim quam cupio, nam cupio non minus quam & te
diligere & tuis ſtudiis faveo: porro tum diligo effu-
ſiſſime, tum faveo impenſiſſime. Quod ſi tibi non
poſſum approbare, ſaltem illud amici precibus dones
velim, ut periculum facias. Nihil recuſabo ſupplicii,
niſi fateberis amicum ac fidum fuiſſe conſilium. Si
quid meretur hic meus in te amor, ſi quid valet pa-
tria communis, ſi quid tribuis huic, non auſim dice-
re, doctri-næ, ſed certe laborioſæ in bonis literis exer-
citationi, ſi quid tribuis ætati, (nam quantum ad an-
nos attinet, ego tibi pater eſſe poſſem,) ſine me hoc
vel gratia, vel authoritate, ſi minus argumentis, abs
te impetrare. Ita demum mihi videbor eloquens,
quod tu mihi ſoles tribuere, ſi hanc rem perſuaſero.
Quod ſi aſſequor, futurum eſt ut uterque gaudea-
mus, ego dediſſe conſilium, tu paruiſſe. Et qui nunc
es omnium chariſſimus; hoc nomine non paulo fu-
turus es charior, quod te tibi reddiderim chario-
rem, ſin minus; vereor, ne natu jam grandior, ac
rerum uſu doctus, & meum probaturus ſis conſilium,
& tuam damnaturus ſententiam: quodque ſere
ſolet

solet usu venire, tum intelligas errorem tuum, cum serum erit mederi. Possem tibi permultos enumerare nominatim, qui cani jam cœperint in his literis repuerascere, quod tandem animadvertissent sine his mancum ac cæcum esse literarum studium. Verum hæc de re nimis jam multa: ut ad tuam redeam epistolam. Quoniam existimas hac uia ratione leniri posse theologorum invidiam, & veterem instaurari fauorem, si quasi *παλινθωγ*, Sophiz laudem opponā Morias encomio: vehementer hortaris & obsecras ut ita faciam. Ego, mi Dorpi, qui neminem contemno nisi me ipsum, quique cupiam, si liceat, universos mortales habere placatos; nec hoc laboris gravarer suscipere, nisi prospicerem futurum, ut, si quid apud pauculos iniquos & indoctos ortum est invidiz, non solum non extinguatur, verum etiam magis exacerbetur. Proinde satius esse duco, *μη κινῆν τὸ ἐν καί μιν οὐ κακὸν, καὶ ταύτης καμάρνας μὴ ἀπτεῖσθαι*. Rectius, ni fallor, tempore languescet hæc excetra. Nunc ad alteram epistolæ tuæ partem venio. Operam meā in Hieronymo restituendo magnopere comprobas, & ad confimiles hortaris labores. Hortaris quidem jam currentem; quanquam non tam hortatoribus opus est ad hanc rem, quā adjutoribus; tantum est in negotio difficultatis. Verum nolo posthac mihi quicquam credas, nisi hic veracem deprehenderis. Isti quos tantopere offendit Moria, nec Hieronymi probabunt editionem, nec isti multo sunt æquiores Basilio, Chrysostomo, Nazianzeno, quam nobis; nisi quod in nos licentius debacchantur; quanquam aliquoties irritatiores, nec illis indigna luminibus verentur effutire: bonas literas metuunt, & suæ timent tyrannidi. Atque ut intelligas me non temere hoc divinare: cum opus esset institutum, & fama jam percrebuisset, accurrere quidam graves, ut habentur, viri, & insignes, ut sibi videntur, Theologi per omnia sacra typographum

typographum obtestantes, ne quid Græcitatæ aut Hebraismi pateretur admisceri: ingens in eis literis esse periculum, nec quicquam esse fructus; ad solam curiositatem esse paratas. Et ante hoc tempus cum apud Britannos agerem, forte fortuna incidit mihi comparatio cum Franciscano quodam primi nominis Scotista, qui plebis iudicio multum sapere, suo nihil nescire videbatur: huic cum exposuissem quid in Hieronymo conarer, vehementer admiratus est, esse quicquam in hujus libris, quod à Theologis non intellexeretur: homo usque adeo indoctus, ut demirer si tres versus in omnibus Hieronymi lubricationibus recte intelligat. Addebat homo suavis, si quid in Hieronymi præfationibus addubitarem, Britonem omnia luculenter exposuisse. Quæso, mi Dorpi, quid istis facias Theologis, aut quid preceris, nisi forte fidelem medicum, qui cerebro medeatur? Et tamen huius farinae sunt aliquoties, qui in Theologorum confesso fortissime vociferantur. Hi de Christianismo pronunciant. Timent & horrent eum rem periculosam ac pestilentem, quam divus Hieronymus, quam Origines etiam senex magnis sudoribus sibi paravit, quo vere Theologus esset. At Augustinus jam episcopus, jam senex, in Confessionum libris deplorat, quod juvenis ab eis literis abhorruisset, quæ sibi in exponendis sacris literis magno usus esse potuissent. Si periculum est, non metuam hoc discriminis, quod viri tam sapientes affectarunt: si curiositas, nolim esse sanctior Hieronymo; de quo quam bene mereantur isti, qui quod ille fecit, curiositatem vocant, viderint ipsi. Extat pervetustum Pontificii senatus decretum, de constituendis doctoribus, qui linguas aliquot publice traderent: cum de sophistica, de Aristotelis philosophia perdiscenda, nusquam unquam quicquam sit cautum: nisi quod ista in decretis vocantur in dubium, utrum fas sit ea discere, nec ne; atque horum studium à multis

multis ac magnis autoribus improbat. Cur, quod Pontificum autoritas iussit, negligimus: de quo dubitatum est, immo quod improbatum, id solum amplectimur? Quanquam idem istis evenit in Aristotele, quod in divinis literis: adest ubique Nemesis illa, contempti sermonis ultrix: passim & hic hallucinantur, somniant, excutunt, impingunt, meraque portenta proferunt. His egregiis Theologis debemus, quod ex tam multis scriptoribus, quos in catalogo recenset Hieronymus, tam pauci supersint, quia scribebant quod magistri nostri non intelligerent. His debemus quod divum Hieronymum sic habemus depravatum ac mutilum, ut alijs plus prope negotii sit in restituendo, quam ipsi fuerit in scribendo. Jam vero quod tertio loco scribis de Novo testamento sane demiror quid tibi acciderit, aut quonam interim perspicacissimos ingenii tui oculos averteris. Nolis quicquam à me mutari, nisi si quid forte sit apud Græcos significantius: & negas in hac, qua vulgo utimur editione, quicquam esse vitii. Nefas esse putas, rem tot seculorum consensu, tot synodis approbatam, ullo pacto convellere. Obsecro te, si vera scribis eruditissime Dorpi, cur frequenter aliter citat Hieronymus, aliter Ambrosius, quam nos legimus? Cur Hieronymus multa reprehendit, & corrigit nominatim, quæ tamen in hac habentur editione? Quid facies, cum tam multa consentiunt, hoc est, cum secus habent Græcorum codices, cum ad horum exemplar citat Hieronymus, cum idem habent vetustissima Latinorum exemplaria, cum ipse sensus multo rectius quadrat? num his omnibus contemptis, tuum sequeris codicem, fortassis à scriba depravatum? Neque vero quisquam asseverat in divinis literis ullum esse mendacium: Quandoquidem & hoc adductum est abs te; neque totum hoc, de quo cum Hieronymo digladiatur Augustinus, quicquam ad rem pertinet.

At

At illud ipsa res clamat, & vel cæco, quod ajunt, potest esse perspicuum, sæpe vel ob imperitiam interpretis vel ob oscitantiam, Græca male reddita esse, sæpe germanam ac veram lectionem ab indoctis librariis fuisse depravatā, (id quod quotidie videmus accidere) aliquoties mutatum à semidoctis parum attentis. Uter magis faret mendacio, qui hæc corrigit ac restituit, an qui citius ferat addi mendam, quam tolli? Quandoquidem ea depravatorum natura est, ut mēda mendam gignat. Et sunt fere ejusmodi, quæ mutamus, ut ad emphasim pertineant magis quam ad sensum ipsum; quanquam sæpenumero magna sensus pars est emphasim. Verum non raro tota aberratum est via. Quod quoties accidit, quæso te, quo confugit Augustinus, quo Ambrosius; quo Hilarius, quo Hieronymus, nisi ad Græcorum fontes? Id cum sit ecclesiasticis quoque decretis comprobatum, tamen tergiversaris, & studes refellerē, vel potius elabi distinctiuncula. Scribis, eo seculo Græcorum codices emendatiores fuisse Latinis: nunc contra esse, nec fidendum illorum libris, qui desciverint ab ecclesia Romana. Vix adducor, ut credam te hoc ex animo scribere. Quid ais non legimus eorum libros, qui desciverunt à fide Christiana? Cur igitur Aristoteli tantum autoritatis tribuunt, ethnico, cui nihil unquam fuerit cum fide commercii? Tota Judæorum gens à Christo descivit, nihil igitur ponderis habebunt apud nos Psalmi & Prophetæ illorum sermone scripti? Jam mihi recense capita omnia, in quibus Græci à Latinis dissentiunt orthodoxis: nihil reperies quod ex novi Testamenti verbis natum sit, aut quod huc pertineat. Tantum de vocabulo hypostaseos, de processione sancti spiritus, de consecrandis cæremoniis, de paupertate sacerdotum, de potestate Romani pontificis controversia est. At nihil horū ex falsatis approbant exemplaribus. At quid dices, ubi videris sic interpreta-

pretatum Originem, sic Chrysostomum, sic Basilium, sic Hieronymum? Num eo quoque seculo falsaverat aliquis Græcorum codices? Aut quis unquam deprehendit Græcorum codices vel uno in loco falsatos fuisse? postremo cur falsare velint, cum hinc non tueantur sua dogmata? Adde huc, quod semper in omni doctrinæ genere Græcorum codices emendatiores fuisse, quam nostros, fatetur & M. Tullius, quanquam alioquin Græcis iniquior. Nam distinctio literarum, apices, & ipsa scripturæ difficultas, in causa est, quo minus facile queant vitari: aut si quid fuerit vitiatum facilius possit restitui. Porro quod scribis, ab hac editione non esse recedendum, tot videlicet consiliis approbata: more vulgarium theologorum facis, qui quicquid ullo modo in publicum usum irrepfit, ecclesiasticæ tribuere solent auctoritati. At mihi vel unam profer synodum, in qua sit hæc editio comprobata. Nam qui comprobabit, quæ, cujus sit nemo novit, Nam Hieronymi non esse, vel ipsæ testantur Hieronymi præfationes. Sed esto comprobavit synodus aliqua, num ita comprobavit, ut nihil omnino liceat ex Græcorum fontibus emendare? Num mendas etiam omnes comprobavit quæ variis modis potuerint irrepere? Num huiusmodi verbis conceptam fuit decretum à patribus? Hæc editio cuius sit auctoris nescimus, sed tamen eam approbamus: nec obstare volumus, si quid, secus habent Græci codices, quantum vis emendati; si quid secus legit Chrysostomus, aut Basilius, aut Athanasius, aut Hieronymus; etiam si illud magis quadraverit ad sensum Evangelicum: & tamen hos ipsos autores in cæteris magnopere comprobamus. Quin etiam quicquid in posterum, quocunque modo vel à semidoctis & audaculis, vel ab imperitis, ebriis, oscitantibus librariis fuerit

vitiarum, depravatum, additum, omisſum, eadem probamus autoritate: neque cuiquam volumus licere, mutare ſcripturam ſemel inductam. Rideliculus decretum, inquis. At huiusmodi neceſſe eſt fuiſſe ſi nos autoritate ſynodi deterres ab hac induſtria. Poſtremo quid dicturi ſumus, ubi viderimus, nec huius editionis exemplaria conſentire? Num & hanc pugnantiam approbavit ſynodus, præſcia videlicet, quid quiſquam mutaturus eſſet? Atque utinam, mi Dorpi, tantum eſſet ocii Romanis pontificibus, ut hiſce de rebus ſalutares ederent conſtitutiones, quibus caveretur, de reſtituendis bonorum autorum monumentis, de parandis & reponendis emendatis exemplaribus. Verum in eo conſilio ſedere nolim iſtos falſiſſimo nomine theologos, qui huc tantum ſpectant, ut quod ipſi didicerunt, id ſolum habeatur in precio. Quid autem iſti didicerunt, quod non ſit ineptiſſimum, & idem conſuſiſſimum? Quibus ſi contingat tyrannis, futurum eſt, ut antiquitatis optimis autoribus reſectis, inſulſiſſimas iſtorum nuntias pro oraculis habere cogatur mundus; quæ uſque adeo nihil habent bonæ eruditionis, ut eo ſane malim vel mediocriſſimo eſſe cerdo, quam iſtius generis optimus, ſi nihil melioris acceſſerit doctrinæ. Iſti ſunt, qui nolint quicquam reſtitui, ne quid ignorare videantur. Hi nobis fictâ ſynodorum authoritatem obijciunt: hi magnum Chriſtianæ fidei diſcrimen exaggerant: hi periculum eccleſiæ, quam iſti ſcilicet humeris ſuppoſitis fulciunt, rectius plauſtrum fulturi, & huiusmodi fumos, ſpargunt apud vulgus indoctum ac ſuperſtitioſum, apud quod cum pro Theologis habeantur, nolint ullam opinionis ſuæ aſſuram facere. Verentur ne, cum perperam divinas citant literas, id quod ſæpenumero faciunt, Græcæ aut Hebræicæ veritatis autoritas in os jaciatur, & mox appareat

pareat, esse somnium quod velut oraculum adduce-
 barur. Divus Augustinus, vir tantus, ad hæc epi-
 scopus, non gravatur vel ab anniculo puero dicere.
 Isti tales malunt omnia sursum ac deorsum miscere,
 quam committere, ut quicquã videantur ignorare,
 quod ad absolutam pertineat eruditionem. Quan-
 quam nihil hic video, quod magnopere pertineat
 ad fidei Christianæ sinceritatem: quod si maxi-
 me pertineret, hoc certe magis esset elaboran-
 dum. Neque vero periculum est, ne protinus omnes
 desciscant à Christo, si fors audirum fuerit, reper-
 tum esse in sacris libris, quod vel scriba depravarit
 indoctus aut dormitans, vel interpret, nescio quis
 parû apte verterit. Aliis ex rebushoc periculum est,
 quas hoc loco prudens subiceo. Quarto Christianus
 fuerit, semotis contentionibus, quod quisque possit,
 in communem usum libenter conferre, idque can-
 dide amplecti, simulque & citra fastum dicere quod
 nescias, & citra invidiam docere quod scias. Quod
 si qui sunt illiteratiores quam ut quicquam recte do-
 cere possint, elatiores quam ut quicquam discere ve-
 lint, hos, quoniam pauculi sunt, valere sinamus,
 & bonarum, aut certe bonæ spei mentium, potius
 habeamus rationem. Ostendi quondam meas an-
 notationes rudes adhuc, & adhuc à foliis, quod
 ajunt, calentes, viris integerrimis, summis Theo-
 logis, doctissimis episcopis: hi fatebantur, ex il-
 lis qualibuscunque rudimentis sibi plurimum lucis
 affulxisse ad divinarum literarum cognitionem.
 Porro quod admones, sciebam, Laurentium Va-
 lam ante nos hoc laboris occupasse, quippe ejus
 annotationes primus curarim evulgandas; & Jaco-
 bi fabri in Paulinas epistolas commentarios vi-
 deram; atque utinam ab his sic esset elaboratum,
 ut nostra industria nihil foret opus, equidem Val-
 lam plurima laude dignum arbitror, hominem rhe-

toricum magis quam theologum, qui hac diligentia sit usus in sacris literis, ut Græca cum Latinis contulerit; cum non pauci sint Theologi, qui nunquam universum testamentum ordine perlegerint: quanquam ab hoc aliquot locis dissentio, præsertim in his quæ ad rem Theologicam pertinent. Porro Jacobus Faber commentarios illos iam tum habebat in manibus, cum nos hoc operis moliremur: ac parum commode evenit, ut nec in familiarissimis colloquiis alterutri nostrum in mentem venerit, de suo meminisse instituto. Nec ante cognovi quid agitasset ille, priusquam opus formulis excusum prodisset. Et hujus conatum vehementer approbo: quanquam ab hoc quoque locis aliquot dissentimus inviti cum tali amico libenter ^{ομιλῶντες} futuri per omnia, nisi veri magis quam amici esset habendo ratio, præsertim in sacris literis. Sed mihi nondum satis liquet, cur hos duos objicias. num ut à re velut occupata deterreas? At apparebit, me post tantos etiam viros non sine causa laborem hunc suscepisse. An hoc significas, nec istorum industriam probari Theologis? Equidem quid Laurentio ad veterem illam invidiam accesserit, non video. Fabrum audio probari ab omnibus. Quid, quod nec omnino simile negotium molimur? Laurentius tantum annotavit locos aliquot, idque, ut apparet, in transcurso, levique, quod dici solet, brachio. Faber in Paulinas duntaxat epistolas edidit commentarios, easque suo more vertit: cum si quid discrepabat, obiter annotavit. Nos universum testamentum novum ad Græcorum exemplaria vertimus, additis è regione Græcis, quo cuivis promptum sit conferre. Adjecimus separatim annotationes, in quibus partim argumentis, partim veterum auctoritate theologorum docemus, non temere mutatum quod emendavimus, ne vel fide ca-
reat

reat nostra correctio, vel facile depravari possit quod emendatum est. Atque utinam præstare potuissemus, quod sedulo sumus conati. Nam quantum ad ecclesiæ negotium attinet, nihil verebor has meas vigiliolas cuivis episcopo, cuivis cardinali, cuivis etiam Romano pontifici dare, modo talis sit, qualem habemus. Postremo non dubito futurum, quin tu quoque sis edito libro gratulaturus, qui nunc abedendo dehortaris, modo vel paululum eas degustaris literas, sine quibus hisce de rebus recte judicari non possit. Vide, mi Dorpi, ut eodem officio geminam inieris gratiam: nimirum alteram apud theologos istos, quorum nomine diligentissime functus sis tua legatione: alteram apud me cui tam amica admonitione testatiorem feceris amorem tuum. Tu vicissim boni consules nostram æque liberam satisfactionem, & si sapis, nostro consilio potius accedes, qui tuam unius rem ago, quam istorum, qui tuum ingenium eximiis rebus natum, non ob aliud student in suam trahere factionem, quam quod tanti ducis accessione suas communiant copias. Sequantur illi meliora, si possint: sin minus, tu tamen quod est optimum sequere. Quod si non potes illos reddere meliores, id quod velim te adniti, saltem illud cave, ne te reddant deteriorem. Porro fac ut qua fide causam istorum apud me egisti, eadem meam agas apud istos. Placabis homines, quoad fieri potest, & persuadebis, me, quod facio, non in eorum facere contumeliam, qui hæc literas nesciunt sed in publicam omnium utilitatem; quæ nemini non patebit, si velit uti; neminem urgebit, si malit carere: tum eo esse animo, ut si quis oriatur qui rectiora docere possit aut velit me primum fore qui nostra rescindam & abrogem, & illius subscribam sententiæ. Joanni Paludano multam ex me salutem dicito; cum quo fac ut hanc de Moria li-

270 ERASMVVS ROT. AD DORP. T.

tem partiaris, propter commentarios illi dicatos
à Lyftrio nostro. Doctissimo Nevio, humanissimo
D. Nicolao de Beveris, praeposito divi Petri fac me
diligenter commendes. Menardum abbatem, quem
tam magnificis ornas praconiis, nec dubito quin,
qua es fide, verissimis, vel tua causa diligo ver-
nerorque Neq; negligam in literis meis simul atque
inciderit commoditas, eius honorificam facere
mentionem. Bene vale, mortalium charissime Dorpi.
Antverpia, Anno. M D X V.

ESAS.

ERASMVSVS ROT.

THOMÆ MORO

S. D.

QUÆ tibi narrata sunt de concertation-
cula, quæ mihi fuit apud hujus Academiæ
Rectorem cum Nicolao Egmondano, nec omni-
no vera sunt, neque tamen nihil habent veri:
sic enim solet rumor, & augere quod gestum
est, & variare fabulas: neque vero mihi tam ini-
micus est, ut patiar illum mendaciis traduci. Rem
igitur ut habet accipe: Quandoquidem video vo-
bis isthic tantum esse oculi, ut quid heic ineptia-
mus vacet cognoscere: Ubi literis exposulassem a-
pud hujus Academiæ rectorem, Quod Egmondanus
in concione nos perstrinxisset, rescripsit ille: Si
placeret ipsum audire coram sua verba sonantem,
fortasse rem posse componi. Respondi, me nihil
detrectare; tametsi non essem nescius, ab illo *μυσ-
τήριον* proditurum. Convenimus, consedit Rector,
huic ego dexter assedi, sinister ille. Nec erat ina-
nis ordo: noverat Egmondani mores, ac de me sibi
falso persuaserat, eum esse, qui possem irritari: pro-
inde medius consedit, quo pugnam dirimeret, si for-
te *λογμαχία* ad ungues ac pugnos efferveret.
Rem igitur paucis exponit Rector. Ibi composito
ad miram, sed ridiculam gravitatem vultu, insit Eg-
mondanus: Ego nihil feci injuriæ in sacris concio-
nibus: si Erasmus se putat læsum, proferat; sum illi
responsurus; Rogabam, an putaret ullam atrociorē
injuriā quam hominem immerentem in publica
concione traducere mendaciis. Ibi continuo com-

motus homo, & relicta quam ceperat persona, magis etiam purpurascens (nam rubebat & antea; erat enim tempus pomeridianum.) Et cur, inquit, tu nos traducis tuis sacris libris? In libris, inquam, meis nusquam est nomen tuum. Nec in concionibus, inquit, meis auditum est nomen tuum. Negavi, libros meos esse sacros, in quibus aliquando narrem etiam somnia mea, nihilque non nuger: non idem licere in sacris concionibus. Præterea longe minus, inquam, scripsi de te quam res haber. Tu de me publice mentitus es, dicens, fuisse Luthero, cui nunquam favi in eum sensum, in quem tua dicta interpretatur populus, & ipse sentis. Ibi jam non commotus, sed furenti similis: Imo, inquit, tu es autor horum omnium, tu es versipellis ac veterator, & nihil non intorques cauda quadam. Atque his similia multa evomuit verius, quam dixit, quæ illi tum suggerebat splendida bilis. Senti, & mihi concitati stomachum; jamque vox quædam eruperat. Sermo nis non satis temperati proœmium, non quidem rache, sed aliud quiddā, quod pejus oleat quam sonat. Sed repressi me illico satius ducens, & meæ (nam parum valebam) & Rectoris parcere valetudini, cui & ipsi cum medicis res erat; postremo stultum & indecorum ratus, adversus furentem furere. Itaque subridens, verti me ad Rectorem: Possem, inquam, restari de insigni contumelia, possem regerere convicia; appellat me versipellem, liceret ipsum vicissim appellare vulpem: appellat me duplicem, possem ipsum appellare quadruplem: ait me cauda contorquere omnia, possem dicere illum lingua sua inficere omnia: sed hæc nec viris digna sunt, ac vix etiam mulieribus. Agamus argumentis. Finge me. Hic ille protinus interpellans magno clamore nautico: Non fingo, inquit; nolo fingere. hoc vestrum est; vos poetæ fingitis, ac mentimini omnia. Jam
magis

magis ridere libebat quam indignari. Si fingere non vis, inquam, da igitur. Nolo, inquit, dare. Fac, inquam, ita esse. Non faciam, inquit. Sit igitur ita, inquam. At non est, inquit. Quid igitur, inquam, vis me dicere? Dic, inquit. Ita est. Vix Rector impetravit, ut sineret me loqui. Ut verum sit, inquam, me in libris meis quædam scripſisse ſecus quam oportet, non tamen hoc erat tuum, ad animi tui vindictam abuti ſacri loci, ſacræ concionis autoritate, & populi ſimplicis credulitate. Poteras viciffim in me ſcribere, poteras me in jus vocare. Nunc non tam mihi facis injuriam, quam toti huic academix, quam toti populo, quam ſacræ concioni, quæ longe aliis fabulis dicata eſt. Hic quum deeſſet homini quod reſponderet, alio ut ſolet deflexit. Ita, inquit, optares ibi ſimilem autoritatem. Quam inquam, concionandi? annuit. Atqui, inquam, & olim ſum concionatus, & arbitror me poſſe meliora docere, quam audio re aliquando proferentem. Quin igitur, inquit, facis? Quia puto, me, inquam, maius operæ præcium facere ſcribendis libris: tamenſi tuam induſtriam non improbarem, ſi modo doceres ea quæ faciunt ad bonos mores. Ibi venit homini in mentem, quod ſcripſiſſem in literis ad Rectorem, (legerat enim) hæc mihi immerenti, immo bene merenti, indigne fieri. Ubi, inquit, tu bene mereris? Faſtentur, inquam hoc plurimi, me non male meritum de bonis literis. Ita, inquit, ſic vos eas appellatis; ſunt malæ literæ. Et in ſacris, inquam, literis multa reſtitui. Imo, inquit, multa falſaſti. Cur igitur, inquam, approbat Romanus pontifex ſuo diploma, te? Ita diplomate? inquit. Quis vidit tuum diploma? ſubindicans, à me conſectum eſſe. An poſtulas, inquam, ut diploma per ſingulos circumferam, aut in foro exhibeam? Exhibui Atenſi, vidit Dorpius. Ita Dorpius, inquit, additurus & in illum ali-

quid convicii, ni Rector illum suo vultu compe-
scuisset. Videbis & tu inquam. Nolo, inquit, videre
tua. Cur igitur damnas inquam. Cur in Luthero da-
mpnanda tantum apud te valet pontificis autori-
tas, in meis probandis pluma levior est? Hoc sermo-
ne omisso, cœpit commemorare jam velut affectum
moturus arte Rhetorica, quantis honoribus affe-
cissent me Theologi Lovanienses priusquam in eos
scripisssem. Quid non fecimus, inquit, tibi? Cæte-
rum de virulentis obtestationibus, quibus me la-
nalarat Egmondanus, etiam priusquam Lovanium
commigrarem, nulla mentio. Respondi non esse
mei moris extenuare cujusquam in me beneficium,
cæterum me hætenus Theologorum beneficio
non admodum usum fuisse. Ibi nescio quo pacto fa-
ctus mitior, Verum, inquit; quia non potuimus. Er-
go, inquam, ne imputes, quod non præstitistis. Nam
quantum potueritis male faciendo, sensi; officii
nihil expertus sum; nisi quod me vocastis ad actus,
quos vocatis, & convivia quædam solennia; à qui-
bus nemo magis abhorret quam ego: tantum abest,
ut existimem, me hoc nomine multum debere vo-
bis. Vos me ultro invitastis ad amicitiam; ego ut
nunquam ambii, ita nunquam dedi ansam diri-
mendæ. Ex hoc sermone venit homini in men-
tem de facta inter nos amicitia, uno ipso nondum
satis pacato, cum nemo stolidius læsisset, quam
ille. Putant, hoc esse religionis colophonem, ut
illis supplices sint, etiam qui non ferendis injuriis
sint affecti; tantum abest, ut quemquam ipsi recon-
ciliant, aut juxta doctrinam Evangelicam benefa-
ciant ei qui laferit. Bene mones, inquit, iactas,
inter nos factam fuisse concordiam. Quid? An
non fuit? Inquam. Nonne composuimus splen-
dide in collegio Falconis? (Constiterat hoc prandi-
um ejus domus moderatori non mediocri pecunia.
Et quoniam erat dies Mercurii, tantum piscium erat
paratum

paratum uni Egmondano, quantum satis esset quatuor athletis.) nonne proposita pacis conditio, ut utrinque deleret offensas omnes amnestia? Negavit ille fortiter, quod tot testibus actum erat. Rector interpellans, ita moderatus est litem, ut fateatur, inter omnes Christianos esse aliquam concordiam, ceterum eam pacem non fuisse nuxeris omnibus absolutam. Ego attridens rogabam, quota computatione pax Theologica absolveretur; Me simplicem arbitrari; vel sine computatione confici pacem inter bonos. Hinc rursus aliud illi venit in mentem. Recte admones, inquit; tu nos habes ludibrio, traducis tanquam ebrios. Expostulante me ubi vocassem eum ebrium; Scribis, inquit, me fuisse uvidum à prandio largiore: quid hoc aliud est, quam esse ebriosum? Hoc, inquam, neque te nominato scripsi, & narro ab aliis dictum: nam tui Carmelitz hoc lemmate te excusabant, ne quis gravius ferret, quod dixeras uvidus à prandio largiore. Eia tui, inquit; indignans opinor, quod tui dixissem, non vestri. Quod si maxime, inquam, edidissem nomen, quid erat flagitii, si quod tu publice ausus es dicere, ego simili libertate retulissem? Nunc honoris tui gratia supprimo nomen tuum, & rem atrocem civiliter narro. Dixetas, Fabrum ac me, qui nunc pugnaremus inter nos, olim pugnatueros in profundo tartaro. Eja, inquit, hoc ab aliis audisti. Verum, inquā: at non ab uno, sed audes tu negare dictum? Obtulit, qua quidem in re primum admiratus novum hominis pudorem. Mox in alium campum expatiatu negavit se unquam facturum finem vociferandi in Lutherum, donec illum consecisset. Respondi, per me licere illi, vociferari usque ad illam diruptionem modo ne in me blateraret: neque me queri, quod in Lutherum clamasset, sed quod in me. Quod ipsum si illi usque adeo cordi esset, pergeret; nihil tamen lucri facturus, nisi.

nisi ut esset bonis omnibus ludibrio, quandoquidem in ea concione vidissem passim omnes ridentes. Hic ille: Ita, inquit, illi tui erant. Quam mei sint inquam, nescio; plerosque ne de facie quidam noveram. Inter cetera crimina objecit & hoc, quod allegarem epistolas illustrium virorum qui mihi nonnihil tribuerint: significans, eas à me confingi, nec ullos esse qui mea probarent, cum ego ferme totum hoc epistolarum genus premam; simulque indicans, nihil oportere probarum haberi, quod ipsius calculo non esset commendatum. Hinc conicere licet simul & modestiam hominis qui sibi tam parum tribuat, & simplicem pureque Christianum animum, qui nihil mali non suspicetur de proximo. Cum inter cetera dixissem, non debere videri mirum, sicubi querar nonnihil de theologis in libris meis: cum Joannes Standitius Minorita, Theologus, episcopus à sancto Asino, apud regem ac reginam Angliæ, multis proceribus & eruditis adstantibus impudentissime me detulerit tribus nominibus; primam quod tollerem resurrectionem, deinde quod nihili facerem sacramentum matrimonii; præterea quod male sentirem de Eucharistia: cum in omnibus libris meis nihil magis asseram quam resurrectionem: ac matrimonium edita declaratione sic prædicarim, ut Theologi putarint, errorem esse hæreticum, quod matrimonio plus favoris tribuerim; postremo cum de Eucharistia nusquam, neque scripserim, neque locutus sim, nisi sicut decet, id est, summa cum reverentia. Ita, inquit, hæc omnia fortasse sunt vera. O vocem impotentis animi, sibi que nihil non indulgentis: cur hæc potius in me vera essent, quam si quis dicat, Egmondanum compilasse sacrarum ædium gazophylacium? quam incantasse morituros, uti sibi traderent hæreditatem, frustratis hæredibus; quam ad quæstum prodidisse, quæ audivit in arcanis confessionibus.

sessionibus? Hæc fortasse probabilius in illum com-
peterent, quam quæ volebat ille videri non abhor-
rentia à veris in me. Huic divo committunt paren-
tes liberos suos, ut imbibant veræ religionis semi-
na. Quid tibi nunc referam singula? quicquid quo-
cunque casu dicebatur, rapiebatur in occasionem
convicii, non aliter quam solent pueri rixantes, ac
mulierculæ procaces: quicquid dixeram, regerebat
in diversum. Objiciebat epistolam ad Lutherum scri-
ptam. Illic, inquam, moneo quid debuerit vitare;
Immo, inquit, doces eum scribere. Etiam hoc vide-
batur male habiturum hominem, si Lutherus ali-
quanto melius scripsisset: adeo illum perire cupie-
bat, non corrigi. Sed illud nullo modo concoque-
bat, quod adjecissem, Non admonéo quid facias,
facias, sed ut quod facis perpetuo facias. Hic cum
excusarem civilitatem Rhetoricam, qua negamus
nos admonere, cum maxime admonemus, rursus in-
canduit. Pulchre, inquit, dixisti; hoc vere rhetorum
est, omnia facere, fingere, mentiri. Arridens, fassus
sum, aliquando mentiri Rhetores, sed interim men-
tiri nonnunquam & Magistros nostros. Rursum
cum dicerem, me consuluisse dignitati Theologo-
rum, respondit: Nobis hanc curam relinque; nos
prospiciemus. Cum adderem, exurendis Lutheri li-
bris eum è bibliothecis eximi posse, ex animis non
item: Eia, inquit, ex animis: ibi eum tu posuisti.
Cum nihil inter nos conveniret: adeo ut si dicerem
litteras bonas, ille continuo vocaret malas: si librum
castigatum, ille falsatum: si me dixissem alienum
à factione, ille protinus caput factionis appellaret:
negaturus & intra oleam esse duri quicquam, aut
extra juglandem esse duri quicquam, si quid tale af-
firmassem: Rector interfecans rixam jam nimis lon-
gam, negavit, hæc esse digna Theologis: se lubentius
auditurum, si quid faceret ad concordiam sarcendam.
Age, inquam, quando negas, eam concordiam unica

com-

computatione potuisse coire, quid superest ad consummandum? Hortante Rectore, dixit: Ut sarcias famam nostram abs te læsam. Ubi, inquam? In epistolis? Annuit. Illis, inquam, jam evulgatis, mihi non est in manu quod peris; quanquam illic nullius famam læsi. Ergo palinodiam, Inquit, cane. Quam? scribe, Lovanii synceros & probos esse Theologos. Id, inquam, haud unquam negavi. sed quos ego taxavi, si mihi præbent probam materiam, magnifice de illis scribam. Hic irritatus, Et tu, inquit, si nobis præbueris bene loquendi materiam, bene de te loquemur. Tu stylum habes, nos linguam habemus. Taxas, inquit, nos, quod tibi oblatremus à tergo; audeo tibi in os dicere. Nec mirum, inquam; tu quibus, es moribus, aude res etiam conspuere os boni viri. Negavit, se adhuc esse tam contumacem. Hoc sermone interrupto Rector admonuit, ut de Luthero, quod erat caput, ageretur. Age, inquit, scripsisti pro Luthero; nunc scribe adversus illum. Hic inficiatus, me scripsisse pro illo, sed pro Theologis potius adversus illum; cum excusassem multa, orium, imperitiam, metum; inter alia prætexui suspicionem crudelitatis, si sævirem stylo meo in hominem prostratum ac victum. Immo hoc ipsum, inquit, scribe Lutherum à nobis victum esse. Respondi, non deesse qui hoc vociferarentur, vel me tacente. Præterea magis fore decorum, si ipsi suam celebrarent victoriam, qui peperissent. Postremo mihi non constare, quod eum vicissent, cum libri illorum nondum prodissent in lucem. Sub hæc desperans, versus ad Rectorem, ait, Nonne prædixi, nos nihil acturos? Quamdiu, inquit, detrectat scribere adversus Lutherum, tam diu habebimus eum pro Lutheranum. At isthoc, inquam, nomine tu mihi Lutheranus eris, qui nihil scribas adversus illum, neque, tu solus tantum, sed innumeri tecum. Atque ita non dicto, sed signi-

significato vale, Rectori, non mihi, discessit: quem-
admodum qui in gladiatoria schola vulnus præter
certaminis leges acceperunt, cæteris quidem dant
dextram, ei à quo læsi sunt non dant. Habes fere
summam illius præclari colloquii, quod illi tamen
visum est admodum blandum, cum hoc ageretur, ut
me pelliceret eloquentia sua ad inestandum stylo
meo Lutherum. Neq; passus est ille sibi perire hujus
conflictationis gloriam. Jactitavit apud compoto-
res suos, quam fortiter obstinisset in os Erasmo. Re-
ctor eadem suis denarrans, non sine risu, negavit, se
unquam crediturum fuisse, mihi tantum esse tempe-
rantiz. quanquam non hinc mihi laudem hanc ar-
rogo; qui prorsus insanus fuisset, si cum illo con-
rendissem. Et tamen est unus aut alter hoc scelera-
tior. Nam hic ut molestus est & pertinax, ita mi-
nus habet fuci, semper sui similis. Talem ajunt fuisse
puerum, talem magistrum, talem baccalaureum,
talem Theologiz professorem, qualis nunc est Car-
melita. Nec Vulcanus quidem hunc recudar, neque
refingat Mercurius. Sibi tamen videtur præcipua ba-
sis Christianæ religionis, & ordinis Carmelitici de-
cus. Tam jucundus est huic Academiz, quam sunt
ficti in oculis. Sed vomitum hanc nemo potest excu-
tere. Bene vale, mi More. Lovanii. Anno M D X X.

Viro

Viro undecunque doctissimo

MARTINO DORPIO,

Theologo, Lovanii.

[*Thomas Morus Martino Dorpio*

S. P. D.

SI mihi ad te venire tam esset liberum, quam vehementer, mi Dorpi, cupio; tum ista, quæ nunc parum commodè committo literis, commodius tecum coram ipse tractarem; tum (quo nihil jucundius potuisset accidere) te ipso interea præsentè perfruerer. cujus videndi, cognoscendi, complectendique, mirum pectori meo desiderium iniecit Erasmus, utriusque nostrum amantissimus; tum utrique, uti spero, ex æquo charus. Nihil est enim, quod ille majore cum voluptate faciat, quam ut apud præsentès amicos suos, absentes prædicet. Siquidem, quum sit ipse plurimis, idque in diversis orbis terrarum partibus, doctrinæ suavissimorumque morum gratia charissimus; conatur sedulo, ut, quo in unum se omnes animo sunt, eodem etiam in se omnes conglutinet. Non cessat ergo apud universos singulatim amicorum quemque referre; &, quo in cunctorum amicitias insinuet, omnes cujusque dotes, quibus amari promereatur, exponere. Quod quum ille assidue facit de omnibus; de nullo tamen sapius, de nullo faciat effusius, de nullo quam de te charissime Dorpi, libentius: quem ita dudum celebravit in Anglia, ut nemo sit ibi literatorum virorum, cui non Dorpii nomen æque notum celebrequè, atque Lovaniensibus ipsis, quibus est (ut esse debet) celeberrimum. Seorsum vero ita te depinxit apud me, ut jam olim pulcherrimam animi tui imaginem, plane-

planeque eandem apud animum meum præsumple-
rim, quæ mihi, posteaquam huc adpulit, ex elegan-
tissimis opusculis tuis eluxit. Itaque quum me pri-
mum scirem ab invictissimo rege nostro in has par-
tes legatione functurum; crede, mi Dorpi, mihi,
non pro minimo itineris tanti pretio ducebam, quod
oblata mihi videbatur occasio, qua tecum quoquo
pacto congredere. Verum istam conveniendi tui fa-
cultatem, quam præbitam esse speraveram, nego-
tii nobis demandati ratio præripuit; quæ me Bru-
gis, ubi eum magnificis illustrissimi principis vestri
oratoribus, res ut nobis tractaretur, convenerat,
alligavit. Quo fit, ut vehementer doleam, quum
hæc legatio mihi multis alioqui nominibus arri-
deat, quatamen in re optaveram maxime fortu-
nam mihi affuisse propitiam, ea me maxime ab
illa destitui. Verum (ut ad id tandem veniam
quod me coegit in præsen[s] scribere) dum heic ver-
sor, incidi forte in quosdam, qui non alieni à literis
videbantur. Apud hos de Erasmo, & de te item, ser-
monem ingero. Illum ex literis ac fama; te vero
etiam alias noverant. Narrant mihi rem, ut pa-
rum lætam, ita neutiquam credibilem; te videlicet in
Erasmum animo esse parum amico, idq; ex literis ad
eum tuis liquere, quas (quoniam ad credendum ægre
me adduci videbant) postero die allaturos sese polli-
cebantur. Redierunt postridie; tum literas ad me ter-
nas adportarent. Unas abs te ad Erasmum scriptas;
quas ille (quod ex ejus responsione colligo) non ac-
ceperat, sed earum exemplar (id quod mihi nunc eve-
nit) nescio quo monstrante legerat. In his Moriam in-
simulas, & ad Sapientia[rum] laudem invitas. Institutum
eius, de emendando novo Testamento ex Græcis co-
dicibus tam parum probas, tam angustis limitibus
ut coartet suades, ut p[ar]te in universum dissuadeas.
Altera fuerunt ipsius; quibus tibi breviter, ut-
pote fessus ex itinere, atque adeo in eodem adhuc
itinere

itinere occupatus, satisfacit; copiosius idem se facturum professus, quum Basileam delatus esset. Denique, tertiz literarum fuerunt; quibus rursus ad hanc Erasmi respondes epistolam. Has ego quum presentibus illis perlegissem; quanquam erant aliqua non quæ mihi quidem inimicum esse te illi persuaderent, (quid enim posset esse, tale ut hoc persuadeat mihi?) sed animo tamen aliquanto magis turbido quam expectaram; tamen, quia hanc opinionem illis ex animo eradi potius, quam confirmari capiebam, asserui, nihil ibi legisse me, quod non ab amicissimo pectore profectum videatur. At, inquit eorum unus, non æstimo quæ scripserit; sed meo iudicio neutiquam amice fecit omnino quod scripserit. Nam si Moria quemquam tam vehementer offendit; quod ego nusquam, ne Lovanii quidem, quamquam ibi post editam Moriam sæpe multumque versatus, audiui, præterquam ab uno aut altero, morosissimis atque infantissimis senibus, & quos ibi pueri quoque rident; quum alioquin & heic & ibi tam grata fuerit omnibus, ut multi multas ejus partes memoriter ediscant etiam: verum, quod coepi dicere, si Moria quemquam tam vehementer offendit, ut Erasmus ad palinodiam quoque videretur invitandus; tamen, quum Dorpius non ita pridem accersitus ad Erasmum esset; idque, ut ipse scribit, solus; quid attinebat scribere? si quid monendum putavit, cur non presentem præsens admonuit? cur non (ut apud Terentium est) coram, quæ facto opus essent, imperabat potius, quam, quum exisset, clamaret de via; idque Erasmo tam longe semoto, ut, quæ eam aut primum, aut etiam solum, audire oportuerat, ea & solus aliquam diu nesciverit, & postremo non nisi per alios accepit? Qua in re vide quam sincere faciat. Primum, quem nemo accusat, eum apud omnes defendere sese simulat. Deinde, quibus eum rationibus tue-

tur, quum nescio an quisquam audiat quæ contra eum obijcit, (præter eum solum qui solus debet.) publice legunt omnes. Hæc quum ille dixisset, alique eorum alia, quæ nunc necesse non habeo commemorare; ita respondi, atque ita à me dimisi, ut facile intelligerent, nihil sinistri me de te libenter audire; animoque esse in te propemodum æque propenso atque in Erasmum ipsum, in quem tam propenso sum ut esse propensiore non possim. Nam quod scribere ad eum, quam coram rem tractare, maluisti, quocumque tu id consilio feceris; certe non fecisse malo. & ego, mi Dorpi, mihi pro mea de te opinione persuadeo; & ille certus animi erga se tui, non dubitat. At secundas istas literas tuas, quæ jam passim parum secundæ leguntur, nullo omnino consilio tuo, sed plane casu quopiam in publicum emanasse crediderim. In quam sententiam vel eo in primis impellor, quod in his nonnulla sunt hujusmodi, ut plane mihi persuadeam, te, si velles emittere, fuisse mutaturum, utpote non satis idonea, quæ vel ad eum scriberentur, vel abs te. Neque enim quædam tam æcerbe ad amicum tantum, neque tam neglectim ad hominem tam doctum; immo, sat scio, & pro modestissimo ingenio tuo clementius, & pro eximia doctrina tua scripsisses accuratius. Porro, joci scommatibusque, quibus plus quam modice scriptio tota scæter, non dabitur quin usus fueras aut aliquanto parcius, aut certe, mi Dorpi, falsius. Nam quod Moriam insectaris, quod in poëtas inveheris, Grammaticos omnes sub sannas, Annotationes in Scripturam parum probas, Græcarum literarum peritiam non admodum ad rem pertinere censes; hæc, inquam, omnia non magni facio, ut in quibus citra cujusquam offensam liberum cuivis est, sentire quid velit; & ita abs re sunt adhuc disputata, ut non dubitem, quin inter legendum multa cuique succurrant quæ respon-

sponderi ex adverso debeant. Porro, tantum adest, ut in horum quoque nimium abs te dictum existimem, ut in quibusdam etiam multa desiderem, quibus optassem hoc scriptum tuum ad Erasmus prodisse instructius; quo major ei præberetur occasio, sua ex adverso castra maioribus operibus communiendi. At illud me nonnihil certe commovet, quod Erasmus in eo libello tuo videris aliquanto secus, quam te atque illo est dignum, attingere. quippe quem ita tractas, tanquam, modo contemnas, modo velut è sublimi derideas: interdum quasi non admones, sed tanquam patruus, aut tristis censor, objurges: postremo verbis ejus aliorum derortis, Theologos omnes, arque adeo universitates (quas vocant) in eum concites. Nee in eam partem accipi hæc mea scripta volo, quasi adversus te, quem plane credo nihil horum ulla in eum malignitate fecisse, ego, cui nimirum ipsi patrono opus sit, in patrocinium suscipiam illum; quem cerre majorem & haberi apud omnes & esse scio, quam ut in reorum ordinem redigi debeat. Sed quoniam te amo, famæque tux bene cupio, idcirco admonere te eorum volui unde ansam deprehendunt hi, (quibus modestia tua, & vere cycneus animi tui candor, non satis exploratus est,) qui famæ te, & tux nimis avidum, & alienæ insidiantem, putant Utinam, quemadmodum Æneas sese apud Virgilium, circumseptus nebula, Carthaginensibus immiscuit, ac se suaque facta in tapetibus depicta spectavit; sic utinam non visus ipse videre posses, quo vultu posterior hæc epistola tua legatur. Sat scio, longe majores mihi gratias habendas duceres, qui te sincere admoveam, ut mutare possis; potes namque murando efficere, ut hanc omnes, id quod ipse facio, non emissam tibi, sed elapsam judicent;) quam eis, qui, quæ te coram adulati laudant, eadem clam etiam ipsi detrectant. Quanquam profecto miror, si quis-

quisquam usque adeo adulari in animum induxit, suum, ut ista vel te præsente collaudet, quæ, ut cœpi dicere, utinam per cancellos transpicere possis quo vultu, qua voce, quo affectu legantur, quum apud Erasmum non semel inculcas, *Theologos nostros Erasme, & grammaticos vestros*; quasi quom ipse sublimis in Theologorum ordine confideas, illum deorsum inter grammaticulos detrudas. Et sedes tu quidem inter Theologos merito: nec sedes modo, sed præsides quoque. Nec ille tamen è Theologorum soliis in grammaticorum subsellia depellendus. Quanquam Grammatici nomen, quod tu frequentius, quam facerius, irrides, Erasmus, opinor, haud aspernabitur, immo (ut est modestus) quanquam meretur maxime, fortasse nec agnoscer tamen; idque quum sciat, Grammaticum idem omnino significare quod Literatos; cujus officium per omnes literarum species; hoc est, per omnes sese disciplinas effundit. Quo fit, ut, qui Dialecticem imbiberit, Dialecticus; qui Arithmeticen, Arithmeticus vocari possit; tum in cæteris artibus ad eundem modum. At Literatus, meâ certe sententia, nisi qui omnes omnino scientias excusserit, appellari nemo debet. Alioquin & infantibus licet grammaticorum nomen attribuas, quicumque ex Alpha-Beta ipsas literarum formas edidicere. Quod si tu eos tantum grammaticos esse velis, quos ais ferula, sceptrorum vice gestantes in aëtro plagoso regnare, tum philautos, ac moria stultiores, arbitrari, se omnes nosse disciplinas, quod voculas intelligunt ipsas, & orationum structuram; ego, medius fidius, mi Dorpi, etiam eos, quanquam procul ab disciplinis esse concesserim tamen aliquanto propius accessisse puto, quam Theologos illos, qui & structuram orationum & voculas ipsas ignorant. ex quo genere & ego aliquot, & tu (ut opinor) plures, quanquam uterque sedulo dissimulamus, agnosco

agnoscimus Erasmus certe neque illis ex grammaticis est, qui tantum voculas didicerunt; neque ex his Theologis, quibus præter perplexum quæstionularum labyrinthum nihil omnino cognitum est; sed ex illorum grammaticorum genere, quo Varro atque Aristarchus; ex illo theologorum, quo ipse tu, mi Dorpi, hoc est, ex optimo; ut qui nec illas quæstionulas ignoret, & quod tu quoque; abunde fecisti, longe utiliorem bonarum literarum, id est, sacrarum maxime, tum cæterarum quoque, peritiam adiunxerit. Sed pergo in epistola tua. In qua illud quoque ejusdem ferme notæ est: *Si unquam decretales, Erasme, videris*, quasi Decretales epistolas quas tu vidisse te significas, ille videlicet nusquam videre potuerit! Jam illud quale est, quod in eum objicis, *Aquam ardeæ perturbatam esse, & imperitis item omnia perturbata*, quoties in disceptandi palestram descenditur. Et illud præterea: *Non enim potes, Erasme, dijudicare, inter Dialecticum & Sophistam quid intersit: si utramque artem ignores*. Et paulo post: *Nisi forte tibi sophistæ sunt omnes, quibus disputatione videaris inferior, hoc est, omnes dialectici*. Itane, quæso, Dorpi, putas perturbata Erasmo omnia disputanti fore; neque aut, quid dialectice sit, aut, quid sit omnino sophista, novisse? & eum nescire solum, quæ ferme pueri sciunt omnes? At rhetoricam, opinor, vel tu propriam ei, ac quodammodo peculiarem, esse concedes; quam si tribuas, nescio quâ possis dialecticeo tam prorsus adimere. Siquidem recte senserunt non infimi philosophorum; qui tantum censuerunt inter dialecticam rhetoricamque differre, quantum pugnus distat à palma; quod, quæ dialectice colligit astrictius, eadem omnia rhetorice copiosius explicat; utque illa mucrone pungit, ita hæc ipsa mole penitus posternit obruitque. Sed age, nihil sit dialecticæ cum rhetorica commune. Ergo, quia non in scholis disputat,

rat, quia non in puerorum corona rixatur, quia jam (quod tu quoq; postea facies) quæstiunculas illas valere sinit; nunquam eum putas illas didicisse? Sed existimas, in disputando inferiorem esse dialecticis omnibus. At, heic vide, quam oppido abs te dissentiam. Ego nec illiteratū quidem quempiam, mediocri ingenio præditum, longo tamen intervallo minore quam sit Erasmicum, huic, inquam, ego non omni dialectico reor inferiorem in disputando fore, modo res de qua disceptant, utcunque sit nota, quum, quod arti deest, ingenium suppleat. Nam & ipsa dialectices præcepta quid aliud quam quædam ingenii foetura sunt? ratioeinationum videlicet formæ quædam, quas ratio fore ad rerum disquisitionem utiles animadvertit. Tantum abest, ut Erasmus, cujus & ingenium & doctrinam mirantur omnes, futurus sit in disputando omnibus prorsus dialecticis. hoc est, etiam pueris, inferior. Sed mitto ista omnia, nempe minoris momenti; ut in quibus literarum duntaxat æstimatio ventiletur. At illud certe odiosius est, quod Hieronymi Hussitæ, Cresconique grammatici, utriusque videlicet hæretici, mentio abs te non satis temperanter injecta est; quippe quos quibusdam ita referre videris, tanquam conferre velis. Quid, quod nonnulla tam acerbè tractas, tanquam nihil agas aliud, quam, ut in eum primo Lovanienses theologos; deinde, quotquot ubique sunt, omnes; postremo Academias universas exstimules; inque eam rem quibusdam verbis illius, longissime à proposito detortis, abutaris. Nam (ut à postrema incipiam quum dixisset, non omnes theologos damnare Moriam, sed eos solos has excitare tragædias, qui dolent, bonas renasci literas; foreque, ut nec Hieronymianam editionem (quam tu Theologis placere scripseras) comprobarent hi, qui Moriam damnaverant: ibi tu prorinus

arrepta

arrepta lepida jocandi materia. *Nova*, inquis, gloria, si edas quod pauci probabunt. Quasi vero relinquantur pauci qui probent. si ex tanto dignissimorum theologorum coetu unus aut alter morosissimi senes, nec ullo minus digni, quam quod profitentur nomen, eximantur! Et tu tamen, Dorpi, longius eundem, tam festivum jocum prosequeris, ais enim: *Age, non probabunt Theologi*, (sic ille dixit scilicet) *Qui queso probabunt ergo Iurisperiti?* *An medici, an philosophi denique, ut falcem immittant aliena messi?* Sed grammaticis eam paras. Seddeant itaque grammatici in solio censores omnium disciplinarum, & novam nobis Theologiam parturiant nascituram tandem aliquando cum ridiculo mure. Verum nec motus est, ne nolint studiosi illorum se sceptris inclinare. sceptra enim sunt ferulae, quibus plagoso regnant in antro; & philauti, & moria stultiore, arbitrantur, se omnes nosse disciplinas, quod voculas intelligunt ipsas, & orationum structuram. Ergo non est opus *Academis*; schola *Nolensis* aut *Daventrina* suffecerit. Et certe haec est sententia magni viri *Hieronimi Hussita*, *Universitates tam prodesse ecclesiae Dei quam Diabolum*. Nec grammaticos vel tantillum commoret, quod damnata fuerit ea sententia in concilio *Constantiensi*, quippe in quo, certum sit, neminem fuisse non amicum, aut qui non ignoraverit *Grace*. Injurius tibi, Dorpi, sim, si jocum sapius interpellem tuum; in quo jam diu mirum quam te suaviter obletasti. Sed si satis locatus es, audi nunc jam, Dorpi. Nemini obscurum esse potest, tua ipsius verba legenti, te ad hanc *Universitatum* mentionem sine ulla prorsus occasione descendisse; totumque hunc locum tibi copiose, ac perquam diserte sane, sed extra controversiam tamen esse declamatum; nec esse ulla responsione opus. Neque tamen ambigendum puto, quo in *Universitates* affectu *Erasmus* sit; in quibus & didicit, & docuit; non

ea modo, quæ tu grammatica vocas; sed cum alia multa, multo magis Christianis omnibus utilis; tum eas etiam ipsas (quæ tu nunc tam magnificis quam posthac parvifactorus es.) quæstiuunculas. Quis nescit, quam diu Parisiis ille, quantoque in pretio fuit? tum Bononiæ præterea, ut nihil interim de Roma dicam; quam ego tamen vel principem Academiarum esse omnium daco. Jam Oxonia Cantabrigiaque tam clarum habent Erasmum, quam habere debent eum, qui in utraque diu, cum ingente scholasticorum fruge, nec minore sua laude, versatus est. Utraque eum ad se invitat; utraque eum in suorum theologorum numerum (quoniam eo honore alibi est insignitus) transplantare conatur. Sed tu quanti nostras Universitates facis, haud scio, qui tantum Lovanio Parisiisque tribuis, ut exteris videre mortalibus, præsertim ex dialectica, nihil omnino relinquere. Ais enim, *Nisi Lovanienses ac Parisienses Theologi essent dialectici, fieri videlicet, ut dialectica toto exsulat orbe, exsulaveritque multis jam sæculis.* Ego in utraq; Academia fui abhinc septennium; non diu quidem; sed interim tamen dedi operam, quæ in utraque traduntur, quisque sit utrobique tradendi modus ut scirem. Et profecto, quamquam utramque suspicio; quantum tamen quivi, vel præsens audiendo, absens inquirendo, cognoscere, nihil hactenus unquam accepi causæ, quamobrem vel in dialectica meos liberos, quibus optime consultum cupio in alterutra earum edoceri potius, Oxoniæ aut Cantabrigiæ, velim. Non negabo tamen (neque enim libenter quemquam sua gloria fraudaverim,) nostras permultum Jacobo Fabro Parisiensi debere; quem, ut instauratorem veræ dialecticæ, veræque philosophiæ, præsertim Aristotelicæ, feliciora passim apud nos ingenia, sanioraque iudicia, consecretantur; ut per eum virum Lutecia gratiam nobis referre quodammodo accepti olim

N

bene.

beneficii videatur, quum per eum apud nos disciplina restauraret, quas ipsi à nobis initio acceperunt. quod usque adeo in confesso est, ut id Gaguinus quoque, nec detractor Gallicæ laudis, nec baccinator nostræ, in Annales suos retulerit. Atque utinam & Lovanienses, & Parisienses quoq; Scholastici omnes, Fabri commentarios in Aristotelicam dialecticam reciperent: esset ea disciplina (ni fallor) & minus utrisque rixosa, & paulo repurgatior. Miror tamen cur Lovanienses ac Parisienses in dialecticæ commemoratione conjunxeris; qui usque adeo inter se discordant, ut ne nomine quidem conveniant: quum alteri Realium, alteri Nominalium nomen affectent. Quamquam, si Aristotelem recipiunt, si utrique interpretantur, si non alia de re quam de ejus mente tot inter se rixas excitant; jam quum Parisienses aliter, aliter eum Lovanienses interpretantur, nec aliter modo, sed contra quoque; qui scire possis, utris potius accedendum censeas? Sin ad dialecticam pertinent hujusmodi lites, sed nihil ad Aristotelem tamen; jam non Aristotelicam tantum Logicam, (quod tu ais,) sed aliam præterea, aut alteri aut utrique profitentur. Sin autem, quæ in tanta controversia sunt, nec ad ipsam dialecticam attineant, (nec attinent certe, si ad eum non attinent, modo is dialecticam perfecte tradiderit;) jam hoc egregie fuerit absurdum, ut dicatur dialectica de rebus ad eam rem neutiquam spectantibus tot annos digladiari. Et profecto, Dorpi, propemodum adducor, ut credam, magnam illam opinionum partem, de quibus tam diu tanta contentione, velut pro aris focisque, dimicatur, aut ad Logicam parum pertinere, aut ad eam perdiscendam non admodum conferre. Nam ut in grammatica suffecerit, eas observationes didicisse, quibus possis, & ipse Latine loqui, & quæ ab aliis Latine scripta sunt, intelligere; non autem anxie innumeras loquendi regulas aucupari, literasque

que inter ac syllabas insensescere: itidem in dialectica satis esse crediderim, dictionum naturam, enuntiationum vires, tum ex his collectionum formulis edoctum, dialecticam protinus, velut instrumentum, ad ceteras disciplinas accommodare. Atque hoc nimirum ipsum spectavit Aristoteles, quum dialecticam suam decem illis summis, sive rerum sive nominum generibus; deinde enuntiationum tractatu; adjunctis postremo collectionum formulis, & quæ necessario demonstrant, & quæ suadent probabiliter, & quæ callide cavillantur, absolvit. Adhæc, tanquam aditum introitumque quemdam Porphyrius, quinque illas universales complectentes, seu res seu voces adpellari malis, adjecit. Porro ejusmodi quæstiones, quibus rudia adhuc, & aptioribus imbuenda, detinentur potius quam promoventur ingenia, neuter eorum proposuit. Porphyrius etiam ex professo abstinuit. At nunc absurda quædam portenta, ad certam bonarum artium nata perniciem, & luculenter ab antiquis distincta, commiscuerunt; & veterum purissimas traditiones suis adjectis sordibus infecerunt omnia. Nam in grammatica (ut omit- tam Alexandrum, atque id genus alios; qui, quamquam imperite, tamen grammaticam utcumque docuerunt) Albertus quidam, grammaticam se traditurum professus, Logicam nobis quamdam aut Metaphysicam, immo neutram, sed mera somnia, mera deliria grammaticæ loco substituit. & tamen hæc nugacissimæ nugæ in publicas Academias non tantum receperunt sunt, sed etiam plerisque tam impense placuerunt, ut is propemodum solus aliquid in grammatica valere censeatur, quisquis fuerit Albertistæ nomen assequutus. Tantum auctoritatis habet, ad pervertenda bonorum quoque ingeniorum iudicia, semel ab ineptis tradita magistris, deinde tempore corroborata, persuasio. Quo fit, ut minus mirer, ad eundem modum in dialecticæ locum nugæ plus

quam sophisticas irrepsisse quæ cultoribus suis argutiarum nomine tam vehementer arrident, ut mihi nuper, his de rebus obiter loquenti, quidam dialecticus (ut ferebatur) doctissimus asseruerit, *Aristotelem* (referam ipsius verba; neque enim aliter possum tam nitidum eloquentiæ florem assequi non nisi grosso modo scripsisse. & nunc sunt (inquit) pueri in parvis *Logicalibus* suis tam mirabiliter fundati, quod bene, credo certe, quod si *Aristoteles* à sepulchro suo resurrexerit, & argueret cum eu, illi bene concluderent, cum non solum in *sophistica*, sed etiam in *Logica* sua. Reliqui hominem oppido quum invitus; nisi quod aliquanto (ut tum res erat) occupatior fui, quam ut vacaret ludere. Sed liber ille parvorum *Logicalium*, (quem ideo sic appellatum puto: quod parum habeat logices) operæ pretium est videre, in suppositionibus, quas vocant; in ampliationibus, restrictionibus, appellationibus; & ubi non? quam ineptas, quam etiam falsas præceptiunculas haber. ut ex quibus adiguntur inter has atque huiusmodi enumerationes distinguere: *Leo animal est fortior*; &, *Leo est fortior animal*. quasi non idem significant. Et profecto tam sunt ineptæ, ut utraque propemodum nihil significet; quanquam si quicquam, haud dubie idem. Tantumdemque inter se differunt: *Vinum bibi bis*; & *Bis vinum bibi*. Hoc est secundum hos logistas multum; sed revera nihil. Jam, si quis non assas modo, sed adustas quoque carnes ederit, eum volunt verum dicere si sic enuntiet: *Ego crudas carnes comedi*. non autem si sic: *Ego comedi crudas carnes*. Tum, si quis, parte relicta mihi partem sibi pecuniarum sustulerit; mentiar videlicet, si dixerò: *Spoliavit me denariis*; sed, ne desint mihi verba quibus apud iudicem querar, licebit dicere: *Denariis spoliavit me*. Et, in aliquo casu (ut aiunt) possibiliposito, hæc erit vera, *Papam verberavi*; quum, eodem manente casu, hæc erit falsa; *Verberavi papam*, Nempe,

Nempe, si is, qui nunc papa sit, puer olim à me vapulaverit. Digni hercle, qui talia jam senes docent, ut, quoties pueros docent, toties ipsi vapulent. Quid, quæro, quod hanc falsam ajunt? *Omnis homo est pater qui habet filium*; nisi omnes prorsus homines jam habeant filios. quoniam videlicet huic æquipollet: *Omnis homo est pater*; & *Omnis homo habet filium*. At hanc interim veram affirmant; *Pater erit Socrates, quando Socrates, non erit Pater*; & hanc, *Pater manebit Iovannes, quando Iovannes non manebit pater*. Quod quis sic audire potest, ut sibi non interim credat ænigma proponi? At hæc verba, S U M & P O S S U M, regnant plane; &, quoniam (ut aiunt) ampliativa sunt, pomeria sua ultra ipsas nature fines longe lateque proferunt. Nam hanc veram astruunt: *Omne, quod erit, est*, sed eam tum callide interpretantur: aiunt enim, *Omne, quod erit, est*, significare, *Omne, quod est quod erit, est*. Atque hoc pacto cavent, ne Antichristus, qui olim erit, jam sit. nam, quamquam omne, quod erit, est; &, quamquam Antichristus erit: tamen non sequitur, *Antichristus est* propterea scilicet, quod Antichristus non est ens quod erit. Qui nisi hanc plusquam subtilem propositionis hujus expositionem circumspexissent acuti in dialecticis argutiis Theologi; rempublicam Christianam haud dubie jam olim Antichristus invalisset, non sine magno exterorum omnium periculo. Nam ipsis non video quid possit imminere discriminis. quidpe quum factentur, has etiam veras esse: *Antichristus est amabilis*; &, *Antichristus est amativus*. Quamquam profecto nec Antichristus, nec supremus ipse iudicii des, rerum naturam magis poterat quam hæc dialectica subvertere: quæ docet, has enuntiationes esse veras: *Vivum fuit mortuum*: *Futurum fuit præteritum*. quibus nimirum fit, ut mortuorum resurrectione non, ut ipsi loquuntur, in fieri, sed in facto esse

videatur. Jam istæ non minus mirandæ; sed sunt amœnæ quoque, ac plausibiles; quum sint veræ scilicet: *Virgo fuit meretrix & Meretrix erit virgo; & Meretrix possibiliter est virgo.* Non facile dictum est, dialecticis tam benignis utæ magis, virginesque, ac meretrices, debeant. debent certe utæque plurimum. Poëtæ ergo nugas, dialectici seria tractant. Poëtæ fingunt ac mentiuntur; dialectici numquam nisi vera loquuntur; ne tum quidem, quum hanc esse verissimam affirmant: *Homo mortuus potest celebrare missam.* Quod quamquam non audeo asserensibus eis, ac propemodum etiam jurantibus, non credere; (neque enim tot doctoribus tam irrefragabilibus fas est refragari;) hætenus tamen (quantum memini) neminem unquam reperi, qui se narraret mortuo celebranti ministrasse. Hancine dialecticam docet Aristoteles? Hanc Hieronymus laudat? Hanc probat Augustinus? quam (ut ait Persius)

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes.

Miror hercle, homines acutuli quonam pacto senserunt, illas enuntiationes sic intelligendas esse, quomodo nemo in toto orbe præter eos intelligit. Nec sunt artis illa vocabula; ut sint eis quasi in peculio; & ab eis, si quis volet uti, sumenda mutuo. communis nimirum sermo est: nisi quod quædam deterius reddunt, quam à cerdonibus eadem acceperunt. A vulgo sumpserunt; vulgaribus abutuntur. At regula, quam vocant, logices, in eos sensus tales propositiones docet interpretandas. Quæ (malum) regula, in angulo quopiam ab his composita qui vix loqui sciant, universo terrarum orbi novas loquendi leges imponet? Grammatica recte loqui docet; nec ea tamen inuertas loquendi regulas comminiscitur; sed, quæ plurimum in loquendo videt observari, eorū loquendi rudes, ne contra morem loquantur, ad-

admonet. Nec aliter quicquam dialectica facit quæ sana est. Neipe hic syllogismus; *Omne animal currit: Omnis homo est animal: Ergo omnis homo currit*; non ideo syllogismus est, quia rite secundum dialecticæ normam colligitur, ac formatur in *Barbara*; sed, quia postremam orationem ad præmissa consequi docet ratio; quæ regulam ob id ipsum talem fecit, alioquin aliter eam factura, quaquaversus ab ipsa rerum natura flecteretur. Ipsi quoque eodem modo hanc propositionem, *Meretrix erit virgo*; ne dicant sic interpretandam, *Meretrix quæ est vel fuit*, quia sic jubet regula; sed rationem afferant ab ipsa re, quare fieri deberet talis regula. nam, si recta est ea interpretatio; necesse est, eam aut ab ipsa re. quæ enuntiatur, aut ex proprietate sermonis, emergere. Ergo, quum tam multis eorum, qui Latine jam olim loquuti sunt, neque ingenium defuerit, neque eruditio; nec sermonis proprii fuerit minor quam istis est (uti credo) peritia: quomodo evenit, ut ex illis nemo potuerit intelligere, hanc veram esse, *Meretrix erit virgo*? aut inter has distinguere: *Nummum non habeo*; & *non habeo nummum*? Quanquam nemo negaverit, transpositiones vocabulorum divisum sæpe sensum gignere. neque enim idem est; *Bibas priusquam eas*; &, *Eas priusquam bibas*. Sed hoc affirmo: quando ita sensus variatur, omnes in idem mortales assentire; trahente videlicet ratione; non dialecticorum iubente potius quam persuadente regula; quorum officium est, ut more nostro loquentes, quovis nos veris rationibus impellant; sophistarum vero, ut insidiosis eo præstigiis adluant quod nos pervenisse miremur. Nam hoc hebetissimum acumen est, & stultissima solertia, se disputando pronuntiare victores; & triumphum sibi de cernere, quia nos nescimus, in quem sensum ipsi clanculum pacti sunt sermones nostros contra communem omnium sensum accipere. At

hæc quum sophistica dici mereantur, tamen non pro
 sophisticis nugis ducuntur, sed inter abstrusissimos
 dialecticæ thesauros numerantur, nec à pueris tan-
 quam dediscenda discuntur, sed à senibus quoque
 in ipsa Theologiæ penetralia suscipiuntur. His qui-
 dam Theologicas perplexitates infarciunt; ex his
 propositiones tam ridiculas effingunt, ut ridendi
 materia nusquam oriri possit uberior, nisi quod
 multo malim; eos, qui sic ineptiunt, ad sanitatem
 converti, quam ipse ex insanorum deliriis capere
 voluptatem. Quamquam quid hæc dico tibi, Dor-
 pi? cui non dubito has nugas non minus displi-
 cere, quam mihi, si posses mutare. Et fortasse
 poteris, adiutus à tui similibus; modo ne statuas
 tecum, illorum obsequi ineptiis, quos multo ma-
 gis parest tuo parere iudicio. Sed ad epistolam
 tuam revertor, ut ostendam, nullam ex Erasmi
 verbis ansam tibi datam, qua eum (id quod facis)
 diceres Lovanienses Theologos, multoque adhuc
 magis ceteros omnes, imperitiæ damnare. Siqui-
 dem, quum ille dixisset, se valere sinere, non om-
 nes quidem Theologos, ut qui prius in eadem epi-
 stola multos dixit esse præstantissimos; sed eos tan-
 tum (si qui tales sunt; ut certe sunt) qui præter
 sophisticas nugas nihil didicerunt: Hæc tu sta-
 tim, *Theologos istos puto*, inquis, *Lovanienses de-*
signari. Quid ita, Dorpi? Quasi vero difficile sit,
 huius farinae, immo istius sarsuris, aliquos ubique
 reperire! Belle profecto sentis de Lovaniensibus, si
 eos, & solos, & omnes, putas eiusmodi descrip-
 tione cognoscibiles; quod ille neque sentit, neque
 dicit. paulo post tamen sic dictum accipis, tan-
 quam non in Lovanienses modo, sed in omnes, quot-
 cumque sunt ubique gentium Theologi, diceretur;
 quod nec in alios omnes, nec in Lovanienses ipsos,
 est loquutus. Tu tamen perinde, ac si neque illum
 neque temet audias, videris in hæc verba non de-
 scen-

scendere sed velut abreptus impetu animi effervescentis erumpere: Nonne videmus, abiectionissimos opifices, immo vilissima mancipia, clarissimis esse prædita ingenii? Quid ergo sibi volunt hæc in Theologos omnes detorta vocabula: pingues, rudes, pestilentes, & qui nihil habent mentis? Nullius est artis, probra dicere in quosvis; sed neque honestum est, aut boni viri officium, si severam Salvatoris nostri sententiam perpendamus. Qui dixerit fratri suo, Racha; reus est consilio. Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Vbi Hieronymus: Si de ocioso sermone reddimuri sumus rationem, quanto magis de contumelia? Qui in Deum credentem dicit, Fatue, impius est in religionem. Sunt ista quidem verba tua, Dorpi, non gravitatis modo, sed sanctitatis quoque plena; vereque severo theologo digna; quæ utinam in loco dicerentur suo. sunt enim meliora quam ut perire debeant. Quod si desuper è suggestu librarentur in populum; numquàm ita errare possent, ut non in aliquem, in quo hæere viderentur, inciderent. At nunc me miseret, in unum Erasmodum quod declamas omnia; in quem unum, eorum quæ declamas omnium, nihil quidquam competit. Nam quod adfers ex Evangelio: Qui dixerit fratri suo, Fatue; reus erit gehennæ: nihil ad eum spectat, qui, nominato nemine, velit asserere, esse unum alterumve in magno hominum numero fatuum, alioquin decem gehennæ non suffecerint ei qui dixit: Stultorum infinitus est numerus. Porro, quod quæris, Quid sibi volunt hæc in theologos omnes detorta vocabula? hoc mihi de te, Dorpi, querendum est. Nam, quæ ille dixit in paucos, tu solus in omnes detorsisti. Quod te instituisse facere, vehementer admirror. Siquidem, ut nullius est artis, (veluti tu dicis) probrosa in quosvis dicere; ita nullus est artis quod tu facis, bene dicta male narrando corrumpere: quidpe, quæ non male scripta sunt in merentes, ea tu conaris, quo male scripta videren-

tur, ad immerentes inflectere; quod in quavis re, quam facile factu sit, ipse facile vides. Profecto, si quis ea, quæ tu scripsisti, ad hunc excutiat modum; nihil tam circumspecte scriptum est, (quamquam omnia circumspectissime,) ut non alicunde possit obnoxium esse calumniæ. Veluti illa ipsa epistola, quæ est abs te, ut novissime, ita accuratissime, scripta in editionem Quodlibetorum dignissimi Viri Adriani Florentini de Traiecto. In qua quum & opus magnifice, & autorem copiose laudaveris; utrumque (ut ego certe puto) tam ex animo, quam vere; tamen si quis incideret interpretæ paulo malignior, videri possis, altera manu panem, altera lapidem porrexisse. Primo, quod, ut ejus operis editionem curares, nullo tuo in eum librum studio, nec nisi aliorum precibus, arque adeo opplorationibus adduci potuisti, quasi in rem, quam ipse non magni feceris, aliorum adfectibus operam tuam indulseris. Deinde, quod te scribis seria studia tantisper seposuisse, dum Quodlibetica illa corrigeres; perinde ac si illa seriis non essent in studiis numeranda; quum tamen magister Joannes Athen, virtutis, & doctrinæ pariter, & judicii, non gravabatur operam in eam rem suam, vel intempesta nocte, frequenter (ut ais) accommodare; tamquam, velut obstetricos excitari de nocte solent, quum mulieres parturiant, ita hoc opus emendari non potuerit interdiu. Quid, quod, ejusdem Adriani dum æquitatem laudas, æquitatem ei Lesbianam videris attribuere? ad Lesbianam nimirum regulam alludens; quam plumbeam fuisse, meminit Aristoteles, non æquam semper, sed ad rerum inæqualitates flexibilem. Nec me, mi Dorpi, putes hæc eo dicere, quod te putem tale quidquam sensitse, aut sic denique, vel in tanto viro, vel tali opere, famæ commendando luisse, nam & virum qualis modis audio multum eximia laudis assequu-

tum; & opus ipsum censeo in suo certe genere perfectum. Sed hæc omnia eo dico, ut ostendam, nihil tam minutum esse, in quo locum sibi non possit invenire calumnia; quando tuis etiam scriptis, tam accurate. tam circumspicte limatis, tamen impetrandum est, ut cum favore legantur. Quamquam Erasmus, ne quisquam prorsus ullam occasionem possit arripere, qua dicat, eum in omnes ea, quæ tu objicis ei, dixisse theologos, vel eo cavisse videtur, quod ait: *Quod die re ipsa experior, quàm nihil habeant mentis, qui præter sophisticas nugæ nihil addiderunt.* Non dicit, quod nihil habent mentis omnes Theologi; sed neque, qui sophisticam didicerunt; sed qui nihil præterea. Quamobrem sic scribis: Porro, quod hypothesim facias, *Erasme, nostros theologos solis sophismatum meditationibus esse occupatos; tota erras via.* Hæc tu, mi Dorpi, tota erras via, quam hypothesim facis, Erasmus talem hypothesim fecisse de omnibus Theologis vestris; quam ille de uno tantum facit, aut altero; neque quidquam dicit, quo sit necesse omnes theologos includi. Quare nec id quidem ad rem facit, quod protinus adiecisti: *Dic, age, quidnam eos, quamvis sane Pœsipe ignaros, arcebit ab Evangelii, Paulini epistolæ, totaque Biblia evolvenda?* Nihil sane. Dorpi, modo ipsi non arcerent sese; quod aliqui faciunt, qui vitam universam quæstiunculis impendentes, Bibliam certe, veluti nihil ad rem pertineat, numquam dignantur inspicere. Atque ille aliquos hujusmodi putat esse; non omnes. Ut intelligas, id quoque te sine causa ulla subnectere; Proferam ego multos hinc, qui reiectis libris, sola memoria vi, cum quorundam de textu scripturæ certabunt. Cave, credas, Endymionis somnum dormire theologos, quo tempore vos literis invigilatis; aut ingenio carere, quicumque non poetantur, aut rhorissant. Nemo Dorpi, negat, esse qui reiectis libris de scripturæ tex-

tu certare possint. Immo plus satis ubique reperias eorum, qui, libris non reiectis modo, sed etiam numquam inspectis, cum quovis in scriptione exercitissimo, sint parati, de quovis scripturæ textu, non memoriæ, sed moriæ vi, certare pertinacissime. Neque negabo tamen, & apud vos, & ubique esse, qui è scripturis multa memoriter teneant, ex quibus eos; qui non in hoc solum collocarunt operam, ut memoriæ mandent, quod illiterati etiam monachi fratresque faciunt; sed vel multo magis, ut intelligant; qui tantam sermonis facultatem paraverunt sibi, ut pernoscentis Hieronymi, Augustini, Ambrosii, cæterorumque id genus lucubrationibus pares esse possint; eos, inquam, ego in theologorum albo, meritissimo jure collandos puto, etiam si versus nunquam fecerint; tam hercle, quam si disputatiunculis istis non totos centum annos insumpserint, ut ne dicam, si in universum neglexerint. Sed tu quoque; si vera vis fateri, non inficias ibis, ex theologorum, qui vocantur, numero, esse rursus aliquos, qui scripturæ libros ita rejiciant, ut reiectos numquam resumant? qui ita sese totos Theologiæ huic disputatrici devoteant, ut non solum non poëtentur, neque rhetorissent, verum etiam sanctissimos patres, antiquissimos quoque scripturarum interpreses, propemodum flocci faciant, ceræ (quod satis constat) eorum in sacras literas enarrationes negligant, unaque ipsum sacrarum literarum studium postremo, quæcumque sunt optima, piissima, maxime Christiana, verisque Theologis dignissima, ea, inquam, omnia, quod sint (ut ipsi vocant) positiva, contemnant; neque eorum quidquam dignum putent, ubi ipsi nervos intendant suos, homines ad quæstiunculas nati, res tanto videlicet intervallo majores; ex quibus ipsi tamen maxime quæstiones consectantur ejusmodi, quæ vel ad fidei pietatem, vel ad morum cultum minime.

minime omnium pertineant. Ego itaque, ut prius illud theologorum genus veneror ac suspicio; ita hoc posterius hercle non admodum magni pendo. Adversus quos tamen, non est consilium, poetam aut rhetoricam defendere; quidpe qui à poetâ rhetoricaque tam longe propemodum absunt, quam illi ipsi: absunt autem ipsi tam longe fere quam ab ipsa Theologia; à qua longe absunt, ut ab nulla re absint, præterquam à communi hominum sensu, longius. vel ideo maxime quod ad insignem rerum omnium inscitiam ac effit omnigenæ scientiæ perversa persuasio: qua sibi adeo blandiuntur, ut omnium scripta, ac ipsas etiam sacras, (ut quidquam audierint quapiam occasione prolatum, qui locum nunquam viderint, nunquam librum inspexerint, quid ea verba præcedat, quid sequatur, nesciunt,) immo id ipsum quod citatur, sine aut non sit ibi unde citatur, ignorent, se tamen solos arbitrantur idoneos, qui protinus, in quemcunque libear sensum, interpretentur. Ex quo genere quum in multos inciderim, unam saltem, ex quo cæterorum indoles agnoscere possint, non pigebit, velut speciminis loco, referre. Cænavi olim apud Italum quendam mercatorem, non minus doctum quam divitem; erat autem ditissimus. Forte aderat in cæna religiosus quidam theologus, disputator egregius; qui recens è Continente venerat, ut quæstiones aliquot, quas præmeditatus advexerat, Londini disputaret; expecturus vicelicet in ea disceptandi palæstra qui, Angli præstare possent, simul nomen suum, jam apud suos celebre, apud nostros quoque propagaturus. Is quas conclusiones adfixerit; tum, quam belle disputatio processerit homini, quanquam longum esset, non graviter profecto narrare, si tam ad hanc rem pertinens foret, quam festivum fuit. Cæterum, in cæna nihil à quoquam dici tam bene munitum, aut libratum, tam circumspecte potuit, quod non ille

ille vix prolatum, aliquo statim syllogismo convel-
leret, quantumvis res, de qua sermo erat, nihil ad
Theologiam pertinens, ad philosophiam tantundem
quantumvis denique ab universa eius professione
esset alienum; nisi quod initio cœnæ fecerat, ne alie-
num esse quidquam ab ejus professione posset. pro-
fessus est enim, se in utramque partem de re qua-
cunque disputaturum. Paullatim cœpit mercator
ad quæstiones magis Theologicas descendere. De
usura proponebat, de decimis; quædam de confes-
sionibus quæ in aliena parochia fratribus essent fa-
ctæ. In omnibus nihil erat Theologo pensi, utram
sustineret partem, sed utramcunque aliquis asse-
ruisset, illam oppugnabat; ac vicissim, quamcun-
que alius negaverat, hanc ille protinus adstruebat.
Tandem per jocum mercator sermonem de concu-
binis injecit: cœpitque defendere, minus mali esse,
unam quampiam domi habere, quam foris per mul-
tes discurrere. Ibi rursus theologus insurre, op-
pugnare ferociter; nec quod usque adeo concubi-
nam videretur odisse; sed ne cum quoquam, ei quid-
quam conveniret; sive quod hominem, fortasse va-
rietas oblectabat. Ceterum assererat, esse conclusio-
nem famosam cujusdam limpidissimi doctoris, qui
fecit illum singularissimum librum, qui intitulatur,
Directorium concubinariorum, idque cum ob ma-
lum exemplum, tum ob occasionem sæpius peccan-
di cum ea quæ domi sit. Resp. mercator docte, me-
hercle, & acute; quæ & longū recitare fuerit, & apud
te supervacuum. At, quum olfecisset theologum
non perinde in scripturis atque in quæstionculis illis
exercitatum: cœpit hominem ludere, argumentari-
que interdum per locos ab auctoritate. Effingebat
enim ex tempore sententias quasdam breves, suæ
parti quæ viderentur adstipulari. Quumque ipse o-
mnes nusquam ante auditas pro libito fuisset com-
mentus; hanc tamen ex epistola quampiam divi
Pauli,

Pauli, il' am ex Petri, aliam rursus ex medio citabat Evangelio: idque tam diligenter, ut neque capitulum unquam dum citat, omitteret; nisi quod, si quislibet in sexdecim capitula distinguebatur, ille bonus theologus interim; Ad cætera certe strenuus, & tanquam herinacius spinis sese suis obvolvitur. At personata illas auctoritates vix hercle huc atque illuc vitabundus evasit, sed evasit tamen. Tantū valet ars & exercitatio differendi. Nam quum ille, quid in sacris continebatur literis omnino nesciret; neq; dubitaret, quin quod inde citaretur, ibi esset; non deferre vero, cedereque auctoritati scripturæ, nefas duceret; at loco depelli, vinci que, turpissimum: tantis circumseptus angustiis, vide, obsecro, qua astutia tamen Proteus ille è mediis retibus elapsus est. Statim, ut aliqua sententia, quæ nusquam erat, tanquam è sacris literis, adversus eum citabatur: *Bene citas*, (inquit) *domine: sed illum textum ego sic intelligo.* & jam interpretabatur, non sine aliqua distinctione bimembri: quorum alterum pro adversario stare diceret, altero ipse effugeret. Quod si quando mercator instabat molestius, contenditque, eius textus non illum verum esse sensum, quem theologus assererat; jurabat homo tam sancte, ut quivis posset credere, Nicolaum de Lyra eundem textum sic interpretari. Profecto, mi Dorpi, in illa una coena plus quam viginti poculenti textus, totidemque poculenta glossemata, inter pocula, & adeo ex poculis tanquam è serpentis dentibus terreginæ illi fratres & nati sunt, & periere. Quid tu ais ergo, Dorpi? Tu istiusmodi homines, sacrarum Inanes literarum, quæstionibus illis Theologicis quantumcunque distentos, theologorum censes insigniendos vocabalo? Non opinor. Quanquam hercle, ut vere dicam, animi ambiguum tui hæc tua me verba faciunt: *Non persuadeas, Erasme, tibi, eum demum absolutum esse theologum, qui Biblia seriem ad lite-*

ram intelligat, nec eum item, qui morales sensus, æque atque alter Origines, noviter erigere. Multa restant dicenda, ut intellectu difficiliora, ita & utiliora regi pro quo mortuus est Christus. Alioqui qui sciemus ut sacramenta sint administranda; quamnam sint eorum formæ; quando absolvendus peccator, quando sit reiciendus; quid præceptum sit restitui, quid servari possit: & innumera ejusmodi? Multum, nisi erro, longe minori opera bonam Biblia partem edisceres. priusquam vel unius perplexitatis nodum discas dissolvere; cujusmodi plurimi quotidie occurrunt, ubi vel in quatuor verbis divissime hærendum est. Nisi tu has etiam voces theologorum nanias, quacunque ad sacramenta pertineant; sine quibus tamen sancta Dei Ecclesia Catholica profitetur salutem hominis periclitari. Crede mihi, Dorpi, nisi hæc tute scribes nunquam adduci possem, hæc te sentire ut crederem. Scilicet istæ neotericorum quæstionoulæ, (nam de his agitur,) non intellectu tantum difficiliores, sed regi quoque, pro quo mortuus est Christus utiliores sint, quam exactissima cognitio sacrarum literarum omnium, Hui, ex quantula culice quam ingentem elephantem facis? Nam eam rem primum tam difficilem putas, ut Erasmus minore opera bonam Bibliæ partem posset ediscere, quam vel unius perplexitatis nodum discat dissolvere, cujusmodi plurimos quotidie in scirpo quæruunt, ubi tamdiu in tenaci, ne dicam sordido, quatuor verborum luto hærendum est, dum posses amenissimum ac saluberrimum totius Bibliæ pratum à capite pœne ad calcem; sensim perambulare. Hactenus ergo periculum erat, ne quæstiunculas istas non didicisset. nunc, ut video, majus quidpiam timendum est, ne tam longe supra captum eius sint ut apprehendere ne sufficiat quidem. Quid ille possit, omitto quærere. Verum hoc scio, quosdam novisse me, ad cætera plane stipites, ingenio certe pistillo quovis obfusore,

obustiore, qui in eiusmodi tamen argutiis non modo brevi promoverint, sed sodales suos quoque, multo melioris ingenii, nec minoris industriz equis (ut aiunt) albis in disputando præcesserint. Ita quovis importune prorumpit audax & inverecunda stultitia quam ingenuam animi indolem & sanum plerumque iudicium nugandi remoratur pudor. Est profecto, Dorpi, quod merito gaudere debes, nec tuis viribus acceptum, sed bonorum omnium largitori Deo, referre, cuius eximia in te benignitate profluxit hæc tam rara felicitas, ut in sacris literis omnia tibi tam facilia videantur. Neque enim in hoc libro, quem signacula septem clausurunt, cuncta reperires aperta, nisi ille tibi agnus librum resignasset; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit. Sed hic ipse liber, Dorpi, qui tam facilis tibi videtur, Hieronymo certe visus est difficilissimus; Augustinus putavit impenetrabilem. Neque quisquam est antiquorum omnium, qui se fateri est ausus intelligere; ut cuius intellectum putant, altissimo Dei consilio, vel ob id ipsum profundius abstrusum esse, ut curiosos oculos provocaret, & semotis ac labore eruendis opibus segnia excitaret ingenia, quæ alioquin ad obvios expositosque thesauros ipsa securitate torpescerent. Lam ut omittam interim, quum non sit vulgaris eruditionis opus quam non cuiuslibet ingenii; quæ à moribus interdum primo aspectu abhorreant, ea tam commode ad mores ac tam feliciter adpellunt, ut non aliunde eo tracta, sed ad ipsum nara videantur. Quam rem nonnulli nunc tam inepte moliantur, ut, quum hætenus sint progressi, ne rem ab ipsius magis loco detraxerint, quam ad suum perduxerint; quum neque in re consilium sit, neque in verbis venus; fiat nimirum, uti tota illa monitatio, quam vocant, sine ulla gratia spirituque frigescit. Sed hæc, ut dixi, omittam. At certe ipsum literalem sensum,

sensum tantum continere difficultatis puto, quantum nescio an quisquam omnium comprehendere possit. Neque enim cuiquam censeo literalem horum verborum sensum comprehensum esse; *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis*; nisi ei, qui ea prophetam de ipso Christo varicinatam intelligat. Quod exceptis prophetis, nec Judæorum quisquam, quanquam in hos libros universam operam suam collocabant, intellexit, priusquam Christus eis hunc literæ sensum aperuit. Qui tamen si Apostolis ac discipulis suis interpretatus est scripturas; (neque enim quod sciam, quæstiunculas istas cum eis disputavit unquam;) non ausim tamen affirmare, universæ scripturæ sensus eis ipsum, aut præsentem tradidisse, aut per Spiritum sanctum, postquam ascendit, infudisse. Nam, ut multa sunt ibi, quæ de Christo propheta cecinerant; quorum alios omnes subterfugit intellectus, quousque ea omnia ipsius vita, passio, resurrectioque declaraverunt: ita mortalium impares esse vires puto ad indagandum, utrum adhuc in eisdem lateant, aut de finali iudicio, aut de rebus, nobis incogitabilibus, neque ulli hominum aut hætenus cognita aut ante cognoscenda mysteria, quam eventus eadem, temporibus ac momenti soli prævisis inscrutabili Dei providentiæ, patefecerit. Sed esto, Dorpi: sit scriptura facilis; difficiles quæstiunculæ: nihil impedit tamen, quin illius cognitio harum possit esse disciplina fructuosior. Quanquam enim saltare, atque in gyrum se colligere quod saltratriculi quidam circulatores faciunt, difficilius est quam ambulare; & dentibus panem facilius est quam testacea fragmenta conterere: neminem tamen esse puto, qui rectos illos vulgaresque naturæ usus velit huiusmodi inanibus ostentis permutare. Quamobrem, utra res sit difficilior, non admodum magni facio, at, quod utiliores etiam sacrarum literarum cognitione quæstiunculas

si iunculas istas esse vis gregi pro quo mortuus est
Christus; ferre profecto non possum. quas si cog-
noscendas assereres, haud refragaret. si veterum lu-
cubrationibus exquæres, non tolerarem. nunc vero,
quum ancillas istas coquinarias ipsi Bibliz sacrosan-
ctæ, literarum omniû reginæ, non confers modo sed
præfers etiam; (dabis mihi, mi Dorpi, veniam:) con-
tinere me hercle non possum, quin illo Terentiano
procul eas omnes ambigā: *Abite hinc in malam rem,
cum istac magnificentia, fugitivæ.* Neq; profecto satis
admirari queo, quum ea verba lego, quibus eas ita
magnifice attollis, tanquam, uti apud poëtas in
Atlantis humeros cælum, ita in perplexas huiusce-
modi quæstiunculas, hoc est, arundinem, universa
prorsus inclinata incumbat Ecclesia: alioqui videli-
cet periclitatura, ne tota semel collaberetur in cine-
res. Ais enim: *Alioqui qui sciemus, quomodo sint
sacramenta administranda; quenam sint eorum for-
mæ, quando absolvendus peccator, quando reijciendus;
quid præceptum sic restitui quid servari possit?* Ita ne
putas, Dorpi, ista, quæ tu nusquam alibi quam apud
neotericos Quæstionistas inveniri vis, antiquos
omnes, scientissimos patres, nec minus etiam doctos
ignorasse omnia? Hieronymus, Ambrosius, Au-
gustinus, ad Sacramentorum formas ac materias ex-
cutiebant? Ergo tota ecclesia plus quam mille annis,
(nam plus quam mille anni à passione Christi nume-
rantur ad Petri Lombardi tempora; è cuius senten-
tiis, velut ex equo Trojano, universum istud quæsti-
onum agmen erupit.) tot annos ergo, immo tot sæ-
cula, universa Christi Ecclesia, aut Sacramentis ca-
ruit, aut ista non habuit? quando recipiendus pec-
cator, quando reijciendus, tam diu fuit incognitum?
& idem, quid præceptum esset restitui, nesciebant?
nam, quid servari posset, concesserim, apud vereres
non fuisse tam acute quàm apud istos disputatum; sed,
ut Zacchæus veritus, ne male parta parce redderet,
quadru-

quadruplum sese redditurum professus est; ita veteres illi patres, ut plus quisque restitueret, hortabantur. non erant illi, fateor, hac in re, quam isti sunt tam in definiendo ac distinguendo curiosi. Sed ego tamen illorum (ut Terentius ait) æmulari malo negligentiam, potius quam istorum obscuram diligentiam; apud quos anxie res disputatur, & quaeritur non tam quid restitui debeat, quam quid servari possit; non quam procul à peccato sit abscedendum, sed quam prope ad peccatum sine peccato liceat accedere. & qui consilium convalescenti dant nimirum tanquam alienæ pecuniæ frugi dispensatores; observat, ut in reddendo citra subsistat potius vel mille passus, quam ultra latum (ut aiunt) unguem promoveat. Ego certe, mi Dorpi, nec te puto refragante, contenderim; quæcunque sunt ad salutem necessaria; id est, sine quibus salvi esse non possumus; & primum ab ipsis sacris literis; deinde priscis earum interpretibus; adhuc communi ab antiquis patribus quasi per manus tradita consuetudine, postremo sacris Ecclesiæ sanctionibus, abunde nobis tradita. Quod si quid supra, quam in his est, homines isti acuti curiosius addiderunt; ut multa concedam commoda esse atque utilia; ita plane ejus esse generis puto omnia, ut eis vivi possit; at fortasse dices non omnia apud veteres tam inventu prompta, tamque in numero esset, quam apud istos recentiores; qui omnia cognata, quasque similia, in capita quædam, velut in suam quodque tribum descripserunt. In hac re, Dorpi, fortasse accedo tibi, fateorque, non nihil esse commodi, velut in domestica supellectile, sic in re literaria quoque, ita seorsum habere singula quæque distincta, ut ad quodcunque velis illico manum possis absque errore porrigere. Est istud quidem, ut dixi, commodum. Verum hoc tanto commodum quidam tam abutuntur incommode, ut propemodum

præsti-

præstitisse videatur, hoc ipso etiam commodo caruisse. Neque enim aliud quidquam magis in causa fuisse puto, quare vetustissimus quisq; sacrarum literarum interpres à tam multis tamdiu neglectui habeatur, quam quod infelicium ingeniorum corrupta iudicia, primum sibi deinde aliis quoque, persuasere, nihil usquam esse mellis, quod non in illos sumularum alveos congestum sit. ideoque fit, ut illis contenti solis cætera omnia per incuriam contemnant. In cujus animi quendam etiam ipse jam olim in quadam bibliopolæ taberna incidi. Erat enim senex qui alterum (ut aiunt) pedem habebat in sepulcro, & certe non multo post utrumque. Jam doctoratus (ut vocant) honore plusquam annos triginta fuerat insignitus. Dico forte apud eum, beatum Augustinum aliquando putasse, dæmones omnes substantias esse corporeas. Ibi ille statim supercilium contrahere, & temeritatem meam rugosa fronte compescere. Tum ego. Non dico inquam hoc ipse, pater; nec Augustinum in ea re defendo. homo erat: errare potuit. credo ei quantum cui plurima: sed nemini uni omnia. Jam vero cœpit homo excandescere; vel ob id præcipue, quod tanto patri calumniam tantam intenderem. Nam, *Putas, me (inquit) non legisse Augustinum? immo (inquit) priusquam tu nasceris.* Me jam suis sacris dictis protelasser, nisi commode fuisset paratus elenchus. Nam, ut erat in taberna, sumo in manus libellum Augustini de divinatione dæmonum: verto ad locum, atque ostendo. Vbi locum semel atque iterum legit, ac tertia demum lectione (me adjuvante) cœpisset intelligere: tandem admirabundus, *Certe (inquit) ego valde miror de hoc, quod Augustinus dicit sic in isto libro; quod certe non dicit sic in Magistro sententiarum; qui est liber magistri magistri quam iste.* Qui sunt ex hac farragine, qui neque veterum quemquam, neque scripturarum quidquam

quam legunt nisi in sententiis, & earum commentariis. Hiperinde mihi videntur facere, ac si quis auctoribus omnibus, qui Latine scripserunt, omiſſis conſtructionum præceptis ab Alexandro petitis; reliquum Latinæ linguæ, ex Perotti Cornucopia, & Calepino, conetur ediscere; quod perſuaſum habeat, in his omnia Latinæ linguæ vocabula ſeſe reperiturum. Et proſecto reperiet plurima, eademque electiſſima. Utque apud recentiores theologos, patrum dicta auctoritatis loco leguntur incerta: ita heic quoque veteres poetæ atque oratores aliquot, etiam qui nunc nec extant quidem. Sed neque hæc unquam facient Latinum nec illa, mi Dorpi, theologum, ſi ſola ſint, etiamſi decem millibus ſpinoliſſimarum quæſtionum fuerit inſtructus. Quibus miror quam ſit talis, qua in re poſſit Eccleſiæ eſſe uſui. Diſputando fortaiſſe aduerſus hæreticos: (nam hoc nomine præcipue ſeſe ſolent venditare.) At hi aut docti ſunt aut indocti. Si indocti; (ut eſt multo maxima pars:) neque acumina iſta, quibus iſte ſolus valet, neque verba tam inſueta, quibus iſte ſolus aſſuevit, intelligerent. Neceſſe eſt ergo, talem diſputatorem tantum fructus conſequi, quantum, ſi quis Turcam quempiam, patriæ duntaxat linguæ peritum, compoſita oratione ſermone Gallico (nam eum ſolum elegantem Galli putant) exhortetur ad fidem. Sin docti ſint Hæretici; idque in illis ipſis quæſtionibus; (neque enim fere accidit ut alias ſint hæretici;) quando jam redarguentur? quis erit diſputandi finis? quum ſex illis ipſis quæſtionibus, quibus oppugnantur, ipſis quoque referendi miniſtratur inexhauſta materia, ut propemodum eis accidere videatur, quod nudis inter acervos lapidum pugnantibus; ut, quo feriat, neutri deſit, quo ſe defendat neuter habeat. Nempe, quidam, qui in ſcholis inter primos leguntur, Et ſunt non minus, quam habentur, acuti, ut omittam interim, quod quaſ-

dam quæstiones de Deo tam ridiculas excogitarunt, ut putes ridere; propositiones tam blasphemias, ut censeas irridere: certe contra fidem tam gnaviter obijciunt, tam legniter objecta dissolvunt, ut pravariatores agere, & fidem joco tueri, serio oppugnare videantur? Hæretici ergo cum talibus compositi, quales ante dixi theologos, quum sint in eodem docti ludo, quando succumbent? Non cito hercle, opinor: si non unum magis lignorum fasciculum verentur, quam multos syllogismorum fascies pertimescerent. Sed idoneus erit saltem qui concionetur ad populum. Hercules, hoc ipsum est quod aunt, Bovem ad ceroma. Nam quum nihil didicerit, præter quæstiones, quæ sunt ad aures populi perquam insolentes, minimeque omnium idoneæ, ediscendus est ei nimirum Sermo quispiam ex Sermonibus discipuli, aut VENI MECUM, aut DORMI SECURE. res per se ineptæ: quas dum homo tractat ineptior, utpote nec ad id munus assuetus, ut quotam illam verborum congeriem ex alieno stomacho declamet; necesse est ut concio tota frigescat. Quamobrem plane non video, quæstiones istæ quid, faciant ei quem solæ possident; quod eum ad cetera omnia reddunt inutilem. Ut cui si quid ex his proponatur, subtilibus magis quam solidis disputationibus, in quibus se ante millies exercuit; iam domi suæ est, iam cristas erigit, velut gallus qui in suo sterquilinio superbit: at extra illa septa si paulo producat longius; illico ignora rerum omnium facies tenebras ac vertiginem offundit. Ne iam dialectica, rerum cæcitate tabanti, quantumvis fortis quantumvis acuta succurrit; quæ, ut, cognita rerum natura varias inde species multasque argumentorum formas elicit; ita rebus ignoratis ipsis, necesse est sine ullo usu obmutescat. Adde, quod illas ipsas quæstiones, quas & penitus & solas per tot annos imbibit;

quum

quam sese iam senex scholasticorum contubernio, ubi eadem assidue ventilantur, quapiam occasione subdlexerit; iam intra biennium a summe illa universa, nimium videlicet evanida, nullo rerum sub-
 rixa pondere, tanquam nebula, fumusque, dispa-
 rent. Jamque ei nimirum ipsi usu venit, quod de a-
 nima puer ex Aristotele subinde citari solet, ut ipsi-
 us anima fiat denique velut tabula rasa, in qua ni-
 hil omnino depingitur. Et mirum in modum versa
 rerum vire contingit, ut qui prius omnes sapientiae
 numeros in argumentosa loquacitate posuerat, iam
 senex infantissimus omnibus risu foret, nisi stulti-
 tiae suae superciliosum silentium sapientiae loco pra-
 texeret; immo potius hoc ipso ridiculus, quod qui
 fuerat Stentore modo clamosior, nunc vitio tam
 longe diverso, taciturno orpice reddatur, & inter
 loquentes sedeat, veluti caput sine lingua, atque
 [ut aiunt] Personae mutae truncoque similis Her-
 maz. Denique, ut quid ego de hac tota re sentio, se-
 mel intelligas, Neque Theologos omnes taxos, neque
 neotericorum quaestiones omnes condemno; sed
 eas, quae nihil ad rem pertinent; quae sunt huiusmo-
 di, ut neque quidquam eruditioni conferant, &
 multum pierati detrahant; eas non improbandas
 modo, sed despuendas quoque censeo. Ceteras
 vero, quae tractant aut humana graviter, aut divina
 reverenter, tum utrisque adhibita modestia, qua
 veritatem sese investigare magis quam altercari pro-
 bent; modo ne quemquam sibi totum vendicent, ne
 quemquam nimis diu detineant, & suo se pede me-
 tiantur; neque se melioribus conferant, nedum non
 anteferant; eas, inquam, sic instituas admodum
 libenter amplector: haec tamen ut eas tales esse
 fatear, quibus non inutiliter exerceantur ingenia;
 tales esse pernegem in quas salus universa procum-
 bat atque innitatur Ecclesiae. Jam Theologos non
 eos vitupero, qui has degustarunt; immo laudo
 etiam,

etiam quod ad altiore[m] sacrarum literarum peritiam, ad meliorem priscorum & sanctissimorum & doctissimorum patrum eruditionem, has quoque non abjiciendas accessiones adjecerint. Verum hujusmodi Theologos (ut ex animo dicam) non probo, qui quaestionibus cujusque generis non insenescunt modo, sed immoriuntur quoque; qui seu ingenii sterilitate quadam impediti, seu puerili Scholasticorum incitati plausu neglectis antiquorum omnium literis, posthabitis etiam ipsis, quorum se doctores profitentur, Evangeliiis, nihil omnino praeter quaestiunculas didicerunt, partim per se inanes, partim inanes his, qui ceterarum rerum omnium ignaves ipsi sunt; idque iam senes; atque ideo deplorati, Quod neque scripturas commode tractare, incognitis veterum scriptis, queunt, neque ad ea cognoscenda, qua nunc sunt Latinae linguae penuria, pares esse possunt; redire vero ad grammaticam, atque inter pueros, immo vero à pueris etiam, discere, hoc non solum dispudet, sed etiam serum est. Istos ego, mi Dorpi, tantum abest; ut etiam, quomodo apud Romanos mali Magistratus publicis sese cogebantur abdicare muneribus, ita istos quoque non tam re quam vocabulo Theologos, adigendos censeam, ad hunc magistratum, quo tam immerito funguntur, ejurandum. Neque mirum est tamen, esse aliquos in tanto Theologorum numero tales. Nam quis ordo obsepiri tam diligenter potest, ut non ambitione, precio, gratia, aut aliis malis artibus, aliquis indignus irrepat? qui quum sit in editum receptus, quam potest plurimos sui similes in eundem locum suo suffragio subleuat. Ita sit, ut nullus ordo sit, qui non indignis abundet. Nam ut in Senatu Romano fuerunt quorum Majestatem nulli reges æquabant; ita rursus erant quidam adeo tenues atque inglorii, ut misere inter spectacula vulgi compressi, elisi perierint.

Quamquam, ut nec illorum fulgori, istorum humilitas obfuit; nec istorum tenuitatem, senatorium nomen exemit contemptui; ita nec indignos Theologos nomen eripit contumeliis nec eorum contemptus, aut erga singulos, qui vere sunt, honoris adimit quidquam, aut erga universos quidquam reverentia ac majestatis imminuit; cuius ego certam conservandæ atque ampliandæ sum cupidus, quam quisquis fuit usquam cupidissimus. Nam de Erasmo stultum fuerit idem polliceri; quum nemo nesciat, in sacrum Theologorum ordinem nihil perperam aut dici aut fingi posse, ut non proprie ac peculiariter ipsius agatur negotium.

Habes igitur hac in re animum, mi Dorpi, meum; nec dubito hercle, quin etiam (si tu is es quem ego mecum fingo) tuum: quem si probas; etiam Erasmi puta: si minus; nec meum diutius, quam tu voles, futurum: Neque enim quidquam animo est unquam tam obstinate obfirmatum meo, ut non paratus sim eo iubente mutare, quem sciam nunquam quidquam sine ratione jussurum. Sed hæc hastenus. Ad reliquas Epistolæ tuæ partes ero tanto brevior, quanto in hac fui vel æquo verbosior. Vtrumque etiam merito. Nam ut ea, de quibus ante disserui, Erasmus nunquam vidit; ita, de quibus deinceps sum dicturus, & scripsit ipse, & se diligentius pollicetur scripturum. Tum quædam vero sunt hujusmodi, ut in his diuus etiam Hieronymus, non suo solum exemplo, quasi præjudicio, Erasmi partem tueatur; sed totam litem quoque, tanquam edita in scriptis sententia, secundum eum pronuntiaverit. Neque enim quidquam est, quo tu, ne quidquam in scriptura mutetur: Græcorum fide eodum, prohibes, quod non olim adversus beatum Hieronymum & obiectum sit, & ab eo validissime confutatum. Nisi hoc videri novum vis, quod translationibus, (ut ais) quæ multæ olim fuerant,

fuerant, ejusdem omnibus, ne varietate codicum fideles vacillarent; hanc unam à sanctis patribus acceptam, ab Hieronymo castigatam; atque ad nos usque transmissam, comprobavit Ecclesia: non uno aliquo concilio, sed perpetua consuetudine ad eam recurrendi, quoties in ullo concilio de fide nodus incidisset. Neque epim alioquin fieri potuisse, ut ceteræ omnes interierint, atque hæc ad nos sola pervenerit, nisi id non forte accidisset; sed adhibita à majoribus nostris industria fuisset curatum. Primum, mi Dorpi, nemini dubium esse puto, quin hæc ipsa editio ante Hieronymi tempora (neque enim alioquin ipse hanc potissimum castigasset) & recepta sit ab Ecclesia, & assiduo citandi usu comprobata; quod ego vel solum in causa fuisse puto, quod ad nos usque sola duraverit. Cur ergo Hieronymus ausus est mutare quidquam? idque non aliis modo & optimis & sanctissimis viris adprobantibus factum, sed ipso quoque Augustino adhortante ut fieret? Mutavit vero Hieronymus, (ut ipse fatetur,) si quid in sensu fuit, quo Latinus codex discreparet à Græco. Hoc ille putavit utilius quam ea quæ tu Erasmo suades ut faciat: videlicet, ut ea tantum adnotet, quæ commodius ac significantius interpret vertere potuisset; sensum vero, si quando discrepent manere patiatur, nec mendæ manifestæ Latinos admoneat. Quod divus Hieronymus non usque adeo curandum censuit, ejus tu præcipuam curam habendam putas. Quod ille judicavit potissimum, ab eo tu potissimum deterres. Sed heic occurris, ac fateris, id ab Hieronymo recte factum, quod videlicet tunc opus erat, dum adhuc vulgata hæc editio non satis esset emendata: at nunc repurgatis vitis, supervacaneum iterum purgandi laborem fore. Nam, opus tam nunc esset, quam tunc erat; non est ratio, cur minus bene mereretur, à quo nunc idem deus fieret, quod tunc Hieronymus

fecit. Primum, neminem esse omnium puto, (dicam enim audacius,) nec Hieronymum quidem ipsum, qui profiteri ausus sit, esse se tam certum sui, ut in vertendo nihil eum omnino possit subterfugere. Usque adeo non deerit, vel mediocribus interdum, post meliores, etiam in quo versentur utiliter. Ergo quis vertendi finis erit? inquis. Facillimus; si evenerit, ut quisquam tam commode verterit, aut ab alio non optime versum alius ita correxerit, ut his manentibus integris, non inveniant posteri quod immutandum censeant. At periculum est interim, ne variz translationes dubios faciant animos fidelium, utram credere debeant veriorē; quod ipsum in causa fuisse censes, ut reliquæ omnes de industria rejectæ sint, hac una servata, ne fideles vacillarent. Quam in re usque adeo abs te dissensio, ut, quod tu majorum curæ tribuis, ego temporum assignem incuriz: qua nimirum non illæ tantum translationes, sed multa etiam alia periere. Alioquin etiamsi unam in Ecclesiis habendam recepissent, reliquas tamen quid necesse fuit abjicere? ex quibus non erat periculum ne fideles vacillarent; sed, quemadmodum nunc Evangelistarum varia narratione series rerum in luculentiorē pervenit notitiā; ita in diversorum collatione interpretum, studioso lectori daretur occasio, si quem aut verbum sefellit æquivocum, aut orationis amphibolia decepit, aut sermonis proprietates imposuit, ex reliquis conjiciendi quid verum sit. Quod utilissimum esse, & Augustinus sentit, & Origenes experimento didicit, & Jacobus Faber Psalterii quintuplicis editione docuit. Atque hæc ideo dixi, ut ostenderem: etiamsi divi Hieronymi labor adhuc maneret integer; non illum tamen reprehendendum esse, quisquis, si quid ab illo quoque præteritum invenisset, hoc ipse velut relictas à messore spicas colligeret. Nunc vero, quis non putet, co-

dices

dices Latinos, nihilominus atque olim, è Græcis esse corrigendos? quum ita sint rursus infecti mendis ut ne vestigia quidam Hieronymianæ emendationis adpareant. Quod usque adeo in confesso est, ut ipse tu, qui maxime negas, fatearis tamen. Nam. quum ideo maxime contendas, corrigendi laborem frustra sumi, quod Hieronymi castigaciones asseris magoa patrum diligentia servatas esse integras tamen in proximo fere versu subdidisti: *Responde jam, Erasme, utram probet editionem Ecclesia? Græcamne: qua non utitur? an Latinam, quam solum citat quoties ex sacra scriptura aliquid definiendum est. vel præterito Hieronymo, si quando aliter legatur quod quidem non raro contingit?* Immo tu nunc responde, Dorpi: si (ut ipse dicis, & vere dicis) non raro legat aliter Hieronymus, quam vulgaris habet editio; quomodo potest esse verum quod ante dixisti, eandem editionem ita manere correctam ut ille correxerat? neque enim quenquam arbitror esse crediturum, illum quidquam contra suam ipsius correctionem proposuisse legendum. Tam ergo nunc opus correctione est, quam olim fuit. An tantumdem liceat, hoc restat inquirendum. quanquam nec inquirendum hoc nec dubitandum videtur, quin emendati codices tam nunc sint ecclesiæ utiles quam olim fuerunt. Sed Ecclesia nunc, inquis, istam editionem comprobavit. Atqui eadem ecclesia, eodem etiam modo, eandem editionem ante Hieronymi correctiones adprobaverat; id quod jam ante respondi quanquam non pigebit, eandem rationem tuam, quam tu tam invictam censes, denuo excutere; ne me prætervehi quidquam dissimularer putes. Videris ergo mihi sic colligere, Augustinus nec Evangelio duxit esse credendum, nisi ecclesiæ compelleret autoritas. At ecclesia comprobavit in hac translatione verum esse Evangelium. Consequitur ergo; si quid sit in Græcis codicibus

codicibus diversum, ut verum in illis Evangelium esse non possit. Hæc est (uti mihi videtur) argumentationis tuæ summa; quæ mihi videtur ejusmodi, quam non sit difficile solvere. Nam primum, Ecclesia sic in Latinis codicibus contineri credit Evangelium, ut fatetur tamen, è Græco translatum. Credit ergo translationi; sed magis tamen archetypo. Credit, evangelium in Græcis esse verum; in Latinis verum esse credit eatenus, quatenus fidei interpreti; in quo (ut opinor) nunquam tantam habet fiduciam, quin eum labi cognoscat humana fragilitate potuisse. At in conciliis citatur ex Latino codice: non ex Græco. Mirum vero, si Latini ex Latino citent codice! quasi ideo fecerint, ut de industria fidem Græcis archetypis abrogent, Apostoli nonne citabant ex prophetis secundum translationem septuaginta interpretum, omissa interim Hebraici textus veritate, dum Græcis scriberent? nec ideo tamen Hieronymus factum putavit esse præjudicium; quasi Græca translatio, quam Hebraica litera, Apostolorum censeatur auctoritate sincerior. Ego certe hoc persuadeo mihi, idque (ut opinor) vere: quidquid ad fidem astruendam faciat, non esse à quovis melius verum, quam ab ipsis Apostolis perscriptum. Ideoque fir, ut, quoties in Latinis codicibus occurrat quidquam, quod aut contra fidem aut mores facere videatur, scripturarum interpretes aut ex aliis alibi verbis, quid illud sibi velit dubium, explicentur, aut ad vivum Evangelium fidei, quod per universam Ecclesiam in corda fidelium infusum est, quod etiam, priusquam scriberetur à quoquam, Apostolis à Christo, ab Apostolis universo mundo prædicatum est, dubios ejusmodi sermones adplicent, atque ad inflexibilem veritatis regulam examinent: ad quam si non satis adaptare queunt; aut sese non intelligere, aut mendosum esse codicem, non dubitant. cujus

moibi

morbi medelam censent aut à diversis interpreta-
tionibus, tanquam medicis, implorandam; (quod
ibi tam periculosum videbatur;) aut velut à fonte
quodam, ab ea lingua repetendam, unde ea scriptu-
ra in Latinum profluxit eloquium. Verum tu,
mi Dorpi, concedis, olim recte fecisse eos, qui Lati-
nòs quanquam ab ecclesia receptos, atque adpro-
batos, codices è Græcis emendaverint. Sed i-
dem tu negas nunc, recte fieri: propterea, quod sit
verisimile, ipsorum libros Græcorum, aut de indu-
stria depravatos ab ipsis, jam olim ab ecclesia Ro-
mana desciscitentibus; aut postea saltem per incuri-
am vitiatos. neque enim esse credibile; si Latino-
rum, quibus perpetua fidei cura fuit, codices paula-
tim tamen labefactati sunt; incorruptos adhuc re-
stare Græcorum, apud quos ipsa jam olim fides cor-
rupta sit. Hæc ratio Dorpi, non flexit Hieronymum,
quo minus instrumentum vetus ex Hebræo sermo-
ne transferret. quanquam, si quid heic valere debet,
ibi multo magis debuit; quum nemo nesciat
Judæos ex professo infestiores fuisse hostes Chri-
stianis omnibus, (ut quibus in universo repu-
gnabant) quam Græcos Latinis, quibuscum com-
muni Christianorum nomine convenerant, licet in
quibusdam dissenserant. Et profecto [ut vera dicam] I
videtur mihi neutiquam credibile, ullam gentem in
depravandos libros unquam conspirare voluisse, ut
ne dicam, ne potuisse quidem. Quæ enim spes esse
potuisset, neminem ab ea re alieno animo fore? aut
clam id fore consilium? quod si rescisceretur?
(ut erat necesse; quum à Iudæis ad Christum, à Græ-
cis ad Latinos, aliqui nullo non die perfugerent;) nonne
prævidebant, fore, quum nihil assequeren-
tur, suæ præterea parti sese præjudicium allaturos, si
se faterentur eam fovere causam, quam sibi consciū
essent non aliter posse se quam codicum depravatio-
ne defendere? Sed de Iudæis Hieronymus viderit, Græ-

cos certe ab hac falsitatis suspitione liberat vel istud, quod in his, de quibus eis nobiscum fuit controversia eorum libri cum nostris consentiunt; nec de littera unquam, sed de intellectu litterarum, quæ stio fuit. Quanquam nemini potest esse dubium, eos, si mutare voluissent quidquam, non ea primum modo sed simul quoque fuisse mutaturos quæ pro nobis contra eos faciant. Qui si falsassent, non fuisset causa tamen cur in aliis idem facturi putarentur. Nunc vero quid comminisci quisquam possit, cur alia falsare velint; quum hæc ipsa reliquerunt integra quæ vel sola falsare voluissent? Sed incuria saltem vitiatos esse, credi potest præsertim, si hoc nostris contigit, quibus, verisimile est, libros fidei, sicut fidem ipsam, majori semper curæ fuisse. Possem hæc opponere, non Hieronymum, sed Augustinum quoque; quorum uterque censet, emendatiores esse Græcos codices quam Latinos. Sed ego ratione malo quam autoritate contendere. Hoc certe assero, neminem esse tam cuiusquam libri incuriosum, ut ita transcribendū locet, tanquam pensi non sit habiturus, nihil vitiosumne an emendatum referat: quum alioqui possit operæ & impensis parcere, si omnino ne scribatur, curet. Persuadeo ergo mihi Græcos etiam curasse, ut diligentia in transcribendis ipsorum libris adhiberetur; quod nemo dubitaverit, qui libros eorum diligenter inspexerit. Hoc præterea rursus adfirmo, apiculas, distinctiones, & accentuum notas, in causa esse, quo minus facile apud eos scribendo erretur. Nec ab hoc adfirmando deterreo, quod tu hoc argumentum in adversam partem retorsisti; propterea, quod (ut ais) facilius erratur ubi multa sunt observanda. Verum ego contra censeo, ibi minus facile errari, ubi facile erratur; ut ego quoque dialecticorum more ænigma proponam. Verum sic opinor tamen, immo sic experior: quemadmodum in planicie, dum festinamus intrepide,

intrepide ubi nemo casum expectat sæpe abimur cum à præcipitio salvi sensim, nec nisi certo atque explorato gressu, descendimus; haud aliter evenire scribendo; ut ad exemplar perplexum scriptor eo transcribat verius, quo videlicet attentius; quum ex pulchro codice ipsa securitate labatur. Quamquam & nostros vitia tos esse, & eos remansisse sinceros vel hinc elucescit; quod in nostris eadem nunc vitia deprehendantur, quæ Hieronymus olim censuit emendanda; in illis eadem adhuc videbis verba, ex quibus ea Hieronymum constat emendasse. Ergo quas ille mendas olim eiecit; nunc non licebit ex iisdem codicibus rursus ejicere? Et, quum religiones (quas vocant) omnes fas erit sapius renascentibus vitiis reformare; libros semel purgatos repullulantibus mendis, nefas repurgare ducemus? Jam quod quæris, quid sit quod Latinos codices non sinat incorruptos: deinde tibi ipse respondes; *Quid? nisi chalcographorum incuria pariter & imperitia?* & illico subjungis: *Vide jam utros invenies rariore? qui Græci imprimendi sint idonei, an qui Latini?* & scies, utros codices censere debeas castigatiores. Quid tu his verbis, Dorpi, velis, non intelligo, neque enim te vereri puto ne in adnotationibus in scripturas Erasmus impressis utatur libris; cum neque scriptorum codicum desit copia; neque in eam rem impressis uti etiam si velit, possit; quum novum testamentum, in quod ejus desudat labor, nunquam hactenus, quod sciam, Græce chalcographorum typis excusum sit. Quod si hoc voluisti dicere; Quum chalcographi Græcas imprimant litteras quam Latinas depravatius, idem in veteribus etiam utriusque linguæ scriptoribus accidere: removeamus istos, Dorpi, qui litteras sic Latinas imprimunt ut Græcæ magis quam Latine, sic vicissim Græcas, ut Arabicæ magis quam Græcæ, videantur; Comparemus in utroque genere, qui utrumque

O 5

possunt:

possunt: ejusmodi Aldus Manutius Romanus erat imprimis: & nunc quoque Ioannes Frobenius Basiliensis. Hos atque huiusmodi chalcographos audeo affirmare, quod ipse quotidie experientiscomperio, verius ac sincerius Græca, quam ipsa Latina referre. Quod ipsum, multaque itidem alia ad hanc rem facientia, multo certius ipse legendo quam audiendo intelliges, si te quoque aliquando ad Græcam linguam pernoscendam converteris: id quod valde opto. Nam suafurus frustra sim, quod nec Erasmus persuasit, adversus quem, immo tenet adversus ipsum, sedulo te defendis, ne cogare videlicet ex Græcarum literarum cognitione proficere. Quamobrem, ut ad eas te literas, pro animo istoc tuo tam adversus eas obfirmato hortari supersedeo, ita pro meo in te amore optare tibi non desino. Nec spem tamen unquam depono, fore aliquando nec id quidem haud ita multo post, ut, [cessantibus hac de re disputationibus, in quibus assidua tua illa in scholis victoria non patitur te libenter cedere] quod [ut video] jam nemo potest alius, ipse nimirum persuades tibi; quum istos imperatores tuos, quibus nunc militas, quorum interim gratiam tam magnæ eruditionis parti præfers, aut maturiore iudicio neglexeris, aut certe etiam illis ipsis, utile & tibi & eorum consiliis fore, persuaseris: quo vide-
neet Græcistas istos suis ipsorum gladiis confodias, nequeque adversus eos autoritate differas, quam nunc de re tibi tam in totum ignorata disputes. Quæ de re tamen quum perinde scribas, ac si supervacaneam putes operam, quæ in Græcas literas impenditur, mihi profecto non persuades, ea te sentire quæ scribis neque enim veri simile sit; te vel ea prudentia, commoditates ejus linguæ non videre; vel, eo in bonas artes omnes studio, non concupisceret præsertim quum abs te quoque, dum negligenter disputas, propemodum afferantur causæ quibus incitari

tari maxime ad eam consequendam possis. Nam si (ut tute verissime certe ac sapientissime dixisti) unaquæque lingua ea præcipue dote præstat atque excellit alias, si contingat ei, ut maiorem bonarum disciplinarum thesaurum in suis literis velut arculis contingat: quis hac una ratione tua nesciat, Græcam esse eam, quæ summopere sit cum universis mortalibus, tum vero seorsum à Christianis amplectenda; utpote à qua & omnes disciplinæ reliquis, & novum Testamentum fere totum nobis, felicissime successit. Nisi tu illam, hoc translationum quotidiano proventu, velut assiduo partu, effoctam nunc tandem atque exhaustam putas. At primum ex his ipsis commentatoribus Aristotelis, quos tu in illa ratione comemoras, [quam; sive ut Laurentium vituperes, sive ut laudes Aristotelem: nam utrumq; acriter & ex æquo facis; elegantissime certe scripsisti.] Alexandro, inquam, Themistio, Ammonio, Simplicio, Philopono, Olympiodoro: quotusquisque ex his, inquam, est, excepto uno Themistio, qui non adhuc sua tantum lingua legatur; nisi quod Alexandri problemata in Latinum venereremonem? Ex reliquis si quid Latine legitur, [neque enim ignoro, haberi, & Alexandri & Simplicii fragmenta] id totum tam est parum Latinum, ut à Latinis propemodum minus quam Græca intelligatur. Neque jam aut de poetis aut oratoribus dico quidquam. Sed neque de aliis Philosophis, aut aliis etiam ejusdem Aristotelis commentatoribus, verbum facio ullum. Quanquam vel unus Joannes Grammaticus tantum habet acuminis, tantum eruditionis præsertim Aristotelicæ; ut, si cum eo posses ipsius lingua loqui, reduceret te, satis scio, unus ille Grammaticus, cum Grammaticis omnibus, quibus nunc parum propitius videris, in gratiam. At ex antiquis Christianæ doctrinæ scriptoribus cum multo maximam partem Græce constet scripsisse; perpauci
pro

pro tanto numero versi sunt; quidam vero ita versi, ut potius videantur subversi. Ad Aristotelem ipsum venio; quem & ego, ut supra multos, ita cum multis amo. Quem tu in memorata oratione tua videris non supra multos modo, sed pro multis quoque, atque adeo pro omnibus amplecti. Hic ergo ipse non poterit totus tibi sine Græcarum peritia literarum innotescere. Nam; ut omittam illud, quod nihil eius tam commodè versum est, ut non idem suis ipsius verbis acceptum in pectus influat potentius; & illud item, quod quædam opera ejus adhuc Græca feruntur, quorum titulos nescio an Latini habeant; certe ex his ipsis operibus, quæ nunc habent, sic habent quædā, ut etiam non habeant. E qua sorte ipsum etiam Meteorologicorum opus tam constat esse, quam dolendum est: quum nescio an ullus ex tam multis ejus viri laboribus dignior scitu sit: aut ipsa rerum natura ab ulla sui parte mirabilior, quam ab ea, quæ, ut nobis præxima circumfusaque undique, ita magis ignorata atque incerta est, quam astrorum positio, motusque siderum, quæ tam porro semota sunt. Sed hoc opus tamen spero propediem fore ut à Thoma Linacro nostrate, illustrissimi regis nostri medico, Latinis donetur auribus; utpote ejus jam nunc duos libros absolvit: perfecissetque nimirum opus, atque edidisset universum; nisi Gallenus eum exorasset, ut, quum ipse dux atque imperator medicæ rei sit, vel seposito interim Aristotele, Latinus ejus opera prius ipse redderetur. Prodibit ergo Aristoteles aliquanto serius; sed prodibit tamen nihil incultior: præterea nec incomitatus. Nam Alexandri Aphrodisæi commentarios in idem opus una vertit; initurus apud Latinos omnes immortalem gratiam; in quorum non vulgarem utilitatem Philosophi præstantissimi operi egregio præstantissimum interpretem sic adjunxerit, ut ejus labore demum ab Latinis possit intelligi; quod
hactenus

hactenus à nemine, (ut ego certe suspicor,) qui Græce nescierit, intellectum est. Nam, quum ipse jam olim idem Aristotelis opus audirem Græce; eodem mihi prælegente atque interpretante Linacro; libuit interdum experiundi gratia vulgatam etiam translationem inspicere; è cujus lectione mentem illico subiit ejusdem Philosophi de Physicis suis dictum. nam, ut illa sic ait edita, ut tum edita non sint; ita hæc quoque sic versa videbantur, ut nullo pacto versa viderentur; usque adeo, ut, quæ Græce callebam probe, eadem ipsa versa non intelligerem. Neque est, quod à Latinis interpretibus sperari possit auxilium; quum Albertus quoque, quem ad æmulationem Alexandri Magni Magnum vocant, quique se periphrasten Aristotelis profitetur, paraphrastes verius in eo opere judicari debeat; ita, quum ejus officium sit, Aristotelis sensum aliis verbis referre, affert prorsus, ut ajunt, ex diametro diversa. At Cajetanus (nam is quoque facit commentarios) describit nobis. Unus terræ pugillus in quot pugillos aquæ liquefeit? & aquæ, item pugillus unus in quot pugillos aëris dissolvitur? & quo non ulterius ad eundem modum proceditur? Sed dum has tam immensurabiles mensuras metitur, ad Aristotelis intezim sensum ne gry quidem. Infinitum, mi Dorpi, fuerit explicare, quam multa desunt ei cui Græca desunt. Neque tamen ignoro, & alios multos, & te imprimis ipsum, sine Græcis literis ipsam doctrinæ arcem versus, eo usque provectum, quo multi non possint, etiam Græce docti, sudantes atque anhelantes ascendere. Sed hoc unum tamen ausum affirmare; Si cæteris disciplinis tuis literas præterea Græcas ad eceris quantum nunc alios, etiam Græce peritos, exsuperas; tantum nunc te etiam ipsum superabis. De Moria quam Erasmus, qui eam olim meo patrocinio commendavit, eandem rursus tæudam suscepit sibi; non est necesse multa disserere; quum res, per se facilis,

facilis reddita sit partito labore faciliior. Itaque, ut non dubito, quoniam ille sit ea dicturus, immo in illa brevi epistola jam nunc dixit, quæ sufficere apud omnes debent; ita, ego quæ dicam quantumcunque apud alios valitura sint, apud te [ut opinor] invalida esse non possunt. Et primum miror, quid hæc sibi tua verba velint: *Ecce repente infausta Moria, tanquam Davus, interturbat omnia.* At quo modo nunc repente? quasi nunc primum Moria repente prodierit? quæ jam plus annis septem, septies interim novis excusa formis, in clarissima luce versata; in omnium sinus recepta sit. Aut, quamobrem, quæso, infausta quæ quum felicibus auspiciis processerit; nonne hoc abunde demonstrat, quod non debuisset toties in tot exemplaria diffundi, nisi tam multos invenisset, quibus impense placuerit? Nec hos ex face vulgi, [neque enim eas merces facile distractas esse mirarer; quæ placerent indoctis, quorum ubique turba scaturit,] sed ex doctissimis. Nam eam non nisi doctis placere, vel hoc indicio est, quod non nisi docti intelligant. Quod ipsum fortasse fuit in causa, ut hi quoque duo aut tres Theologi, quos Moria commovit, irascerentur; quod ab aliis persuasi credunt, plus ab ea dictum, quam dictum sit; alioquin fors non succensuri, si ea ipsa, quæ dicuntur, ipsi intelligerent. Sed tu, mi Dorpi, putas, nullos rideri debuisse Theologos; quamquam tales esse, quales Moria joco descripsit, ipse prope modum serio fateris, quum ais: *Asperæ facetiæ, quibus multum veri admixtum est, acrem sui memoriam relinquunt.* Verum est hercle, quod dicis, Non tam acriter has tulissent facetias isti Theologistor, nisi, quam erant asperæ, tam etiam veræ fuissent. Ergo, cum tales sint, quales ipse fateris esse; probas? Non opinor. Vituperas ergo? Apud te certe, scio, facis; faceresque palam, nisi in animum induxisses tuum, ne-

mini

mini esse adversus; & ita te comparare statuisses, ut te omnes prorsus, cujusque modi sint, docti indocti, boni, malique, laudent; cui (ut ais) volupe sit, si vel catelli cauda, velur amicitiae symbolo blandiantur. Facis tu profecto, mi Dorpi, cautius; sed nec ille tamen deterius, qui in malos aperte ac simpliciter (quod Gerardus facit Noviomagus) invehitur. Quanto minus, qui, quod Erasmus facit, sumpta Moriae persona, & pudenter magis, & minus licenter jocatur? Cujus quum jocosa saepe non feras, & palinodiam cani velis, in satyris Noviomagi, ut scribis (nihil invenisti, quod mutari velles; quum tamen illae satyrae sint mordaciores ubi sunt levissimae, quam Moriae ubi mordet maxime meritoque. Nam id poëtos natura poscit; quae nisi sit acerba, non est Satyra. Itaque operae precium est videre, quam satyricae in monachos ubique ac fratres invehitur; ut illorum superbiam, luxum, inscitiam, comporationes, ingluviem, libidines, hypocrisisque describit; non minus elegantur, quam acerbe: nec minus etiam merito: quum, licet multi illis sint opprobriis indigni, non desint tamen, in quos universa competant, Quam obrem non miror, quod nihil in eis reperisti, quod velles mutari; sicuti nec ego certe. Sed hoc miror, cur abs te non possit impetrare Moria, ut impune jocaretur in Theologos; quum illae abs te obtineant Satyrae, ut tam acriter objurgent religiosos, atque in his Theologos etiam. Sed omitto Gerardi Satyras. Si quis tuas, mi Dorpi, excutiar Epistolas; nihilne reperiri possit, quo tu ullum hominum genus aliquo mordaci dicto perstrinxeris? An illud edentulum prorsus esse putas, quo in memorata Epistola tua ad D. Menardum abbatem respergis antistites? qui illum laudas, alios hoc pacto deploras? *Heu me, heu miseros eos; qui non religiosos agunt. caballis si pati Caesaris triumphos nobis referunt; quos*
Samia

satius foret humi repere, quam ad inferos equites properare; ni pedites timeant serius illuc pervenire. Hæc, mi Dorpi, tam mordax facetiæ usque adeo tibi blanda videtur, ut ideo de equis potissimum locutus videare, ne tam bonum dictum perderes; alioquin, opinor, vides, non usque adeo magnum facinus esse, si abbates equitent, & bestiis, in quos creati sunt usus, utantur. Audivi etiam, nec alios antistites equitare semper: & illum tuum interdum; ut in illum ipsum præne jocus tuus recidat à quo eum cupis in alios avertere. Sed ita sua cuique blanditur ratio, tam bene suus cuique crepitis olet, ut, quum ad aliorum jocos frontem contrahimus, & velut asperos non patimur, nostros, neque magis festivos, & magis mordaces, amplectamur. Sed hæc in religiosos Antistites jocatam te negabis: verum deplorasse te dices potius; præsertim quum ab illa inauspicatâ interjectione auspicaris, *Hæu.* Ego certe, quacumque figura proferatur, jocum puto, quod ita dicitur ut nemo sine risu audiat. Quamquam quid refert, joco an serio mordeas? Immo refert adeo: quum nemo fere sit, qui jocosus in seldicto non arrideat; serius nemo sit qui ferat. Alioqui, si deplorare licitum, joculari vetitum putas, facile Moris fuerit, toti orationi jocosæ interjectionem dolendi præponere; & mutata figura, Theologos eosdem quos ante derisit, iisdem verbis denuo deplorare. neque enim facile discernas, utrum deplorandi magis an ridendi sint. Sed in Antistites fortasse quidvis licere debet, etiam mediocres; at in theologos, ut ut sint licere debet nihil. Nam eo fere tendunt, quæ in hac novissima ad Erasmus scribis Epistola. Ais enim: *Miraris, tantos concivisse motus tuam moriam; quæ plurimum placet, non Theologis modo, sed Episcopis etiam.* Atqui ego te demiror, Erasme, qui pluris facias Episcoporum in hac re judicium, quam Theologorum; siquidem Episcoporum nostri sæculi vitam, mores,

mores, eruditionem dicam an inscitiam noveris: quorum, ut sunt certè nonnulli tanto digni fastigio, ita mira est paucitas. Heic tu, Dorpi, quum Theologos agre levissimo joco patiaris aspergi, Episcopos apertis opprobriis magna cum autoritate perfundis: ut in quibus non tantum eruditionem requiris, & carpis inscitiam; sed vitam quoque ac mores contumeliose condemnas. Sed Theologos plurimum refert (ut ais) integræ apud populū autoritatis esse. Quasi nihil referat apud populum quales æstimentur Episcopi, qui quem locum teneant in Ecclesia Christi quam longe supra Theologos tuos, non est ignotum tibi, qui pontifices liquidissime novisti in Apostolorum successisse locum. Neque cautius prospexisse te putes tibi, quod nonnullos fateris Episcopos tanto dignos esse fastigio; quum nec ipse Moriam credas indignorum vitia dignis imputare Theologis, quæ tamen vel hoc te evincit, quod nihil impedit, per eam multos dignos esse Theologos. At Episcoporum per te bonorum non modo paucitas est, sed etiam mira paucitas. Sed donemus hoc tibi, nihil esse mali, pontifices vel ridere disteris, vel maledictis incessere; modo ne sacrosanctos Theologorum magistratus attingas. Quid ad hoc dices, quod illos ipsos Theologos, non nomine quidem, sed descriptione tam evidente, ut non ullo nomine designari possissent expressius, ita mordēs, ut pænelaceres, in præmio quod in Pyrgopolinicen Plauti fabulam lepidissime conscripisti. Verum interim Plauti me nomen admonuit eorum, quæ tu sparsim per Epistolam tuam in poetas ex beati Augustini verbis congeris, quæ res longiorem disquisitionem flagitat, quam ut à me in hac disputeretur Epistola. Sed hoc tamen abs te quaero. Utrum tibi illis verbis hoc voluisse videtur Augustinus, Christianis videlicet non esse legendū Terentium? Quod si ab eo perdiscendo non deterret, nihil adversus poetam.

poetarum lectiones facit ille locus. Sin Augustinum id egisse putas, ut à poeseos studio Christianos averteret; rursus abs te percontor, ipse ne Terentium adhuc docendum censeas. Quod si censes: quid attinet id tam citare diligenter, cui non putas esse parendum? Sin docendum neges, ab Augustino videlicet persuasus; miror profecto, quo pacto acciderit, ut, tandem nunc primum tam sero persuaserit ille, quem te non dubito tam diu ante legisse, nec interea tamen abstinuisse à Plauto legendo, docendo, exhibendo, agendoque publice, poeta nihil quam Terentius est castiore, immo nec tam casto quidem. Quid? non militem gloriosum facetissimo prologo locup'etasti? Aululariz non proœmium modo sed, qui comœdiz defuerat, finem adjecisti? qui mihi, seu sermonis elegantia spectetur, seu tales vere Plautini, nulla parte totius comœdiz videtur inferior. Cujus rei vel isti ipsi versus erunt indicio, quibus (ut dixi) Theologos istos amufos, quos nunc tueris, ita belle describis, ut nemo derideat falsius, nemo insectetur vehementius. Nam quid his carminibus (referam enim) vel magis facetum possit esse, vel magis elegans?

*Primum omnium, qui sint amusi, & literis
Non proletariis male inaugurati, eos
Ablegat hinc in maximam malam crucem.
Siquidem stomachabundi, oblatratores, facere
pergant etiamdum, quod nunquam non faci-
tant;
Clamoribus ampullosis infremere, &
Venena livoris effunditare sui.
Et obloqui, & obganire, & dentibus omnia
Arrodere carnivoracibus; & sicut canes
Solent, quibuslibet allatrare sibi obvius:
Eos homines, (siquidem sint & ipsi homines.)
Quum illiterati sint, quum sint agrarii,*

Mibi

Mihi sedulo iussit Plautus hinc abigere.

Sin forte sint præsto; nisi comprimant sibi eos

Nihilque graxint, minata st, fore ulmeos;

Vbi hospitio excipientur Acherontico.

En, mi Dorpi, quam neque poetis abstinendum putasti, & amulos illos Theologos quam bene suis coloribus depinxisti? Quid si te neges tunc fuisse Theologum; siquidem scripta sunt abhinc septennium: certe vix sesquiannus elapsus est. quod eadem recollecta edidisti; jam certe Theologus quadriennio post habitam luculentissimam orationem tuam de assumptione Deiparæ virginis. Quid ergo refert, an Theologus effeceris; an prius facta Theologus edendo comprobaveris? Ergo, mi Dorpi, dum è dentatis Gerardi Satyris, quibus religiosorum spurcissima describit vitia, nihil mutandum censes; dum ipse religiosorum antistitam sic miseretis ut rideas; sic rides ut mordeas: cæterorum Episcoporum, præterquam mire paucorum, inscitiam, vitam, ac mores, acerbè vituperas: dum Theologos istos ipsos, in quorum moriam jocari nefas ducis, ipse amulos vocas, oblatratores, stomachabundus, literis non proletariis male inauguratos, ampullosis infrementes clamoribus, venena livida effudentes; obloquentes, obgannientes, dentibus omnia carnivoracibus arrodentes; in obvios quosque sicut canes solent, allarrantes; illiteratos, agrarios; postremo vix homines in maximam malam crucem censes ablegandos: dum hæc, mi Dorpi, facis; quomodo tibi non venerunt in mentem tua tam bene consulta, quibus Brasmm nunc tam amice ac tam prudenter admones? Ubi tunc illud Hieronymi? *Extrema dementiæ, nihil aliud, quam odium, se fatigando querere.* Ubi tunc illud Cornelii Taciti? *Aspera facetiæ, quibus multum veri admixtum est, acrem sui memoriæ relinquere.* Quo tunc

tunc fugerat illud Epicteti? *Ne putes, omnibus iucunda auditu, quæ tibi sunt iucunda dictu.* Profecto, mi Dorpi carissime, sic est à natura comparatum, ut modum semper ab aliis exigamus, libertatem omnes indulgeamus nobis. Novi ego, qui Reuchlinum (Deus bone, quem virum?) non satis æquo animo ferrent; quod in æmulos suos, videlicet imperitissimos doctissimus, in stupidissimos vir prudeatissimus, in vanissimos nebulones homo integerrimus; ab iisdem tam immani laceffitus injuria, ut, si manu se vindicasset, ignoscendum ei videretur: novi tamen, inquam, qui non ferrent, (quamquam ejus etiam studiosi,) quod stylo contra illos libere, nec magis libere tamen quam vere, affectus suos effunderet. Novi itidem, eos ipsos, qui non ferrebant, paulo post, in rebus, & minoris momenti, neque ad se tam proprie pertinentibus multo etiam atrocius excandescere. Tanto nimirum proclivius est, alienis affectibus quamquam temperare, quam suis. Ergo non licuit (inquis) mihi vel satyras Gerardi probare, vel in theologos amulos, adde, antistites atque Episcopos quoque, vel joco vel setio dicere, modo vera, neque nominato quoquam? Immo vero, mi Dorpi, usque adeo licuisse tibi censeo, quod fecisti, facere, ut mihi nihil unquam in vita melius fecisse videaris: modo ea ne desit æquitas, qua, tibi quod laudi ducis, idem in alio ne vitio verteris. Istud ergo totum de Moria, mea, Dorpi, sententia, & sine causa mones: quum nihil sit quod moneri debeat: & si quid esset, post tot annos etiam sero mones. Nam, quod in calce prioris epistolæ tuæ posuisti: reconciliatum iri Theologis istis Erasmum, quos Moria commovit, si Moria laudibus Sapientia laudem opponeret: mediocrem mihi risum mediufidius excitavit. Sapiunt scilicet, si hoc Moria encomio moriam sic putant esse laudatam,

ut

ut laudari cupiant eadem figura sapientiam: Quod si censent: quid irascuntur? quum sint ipsi quoque à tam laudata Moria tam abunde laudati. Præterea non video, quo pacto veris sapientiz laudibus istorum in se invidiam Erasmus lenire possit, quin potius, velit, nolit, multo acerbiorum redderet, quidpe quum eos tam ex sapientiz contubernio cogeretur ejicere, quam nunc coactus est inter penitissimos morum myrtas asciscere. Hæ scribenti mihi supervenerunt literæ, quibus ad se meus me Princeps revocat. hæ me adhuc scripturientem coegerunt, ut sisterem aliquando, atque istam finirem vel invitus epistolam. Quæ quum tam longa sit, ut brevior fortasse fuerit

Scriptus & in teſſo, nec dum finitus, Orestes;

nescio tamen, quo tecum colloquendi studio ad huc cupiebat increſcere. Verum, ut non ingrata eſt hæc epistolæ complicandæ neceſſitas, quod vereor, ne, quæ nunc eſt longitudine, tibi poſſit eſſe moleſtia: ita non lxtor, ademptam mihi facultatem, qua hæc eadem liceat ſub incudem revocare, atque hunc rudem & informem fœtum meum ſæpius lambendo reſingere. Quod facere profeſto decreveram, ut ad te, doctiſſime Dorpi, cultior aliquanto veniret; cui me meque omnia probata eſſe cupio. Quorum ruditati non ideo ſolum veniam dabis, quod properus iſte diſceſſus effecit, ne mihi vel relegere liceret; ſed ob id quoque, quod iſta ſcribenti mihi non modo libraria nulla, ſed nec liber fere ullus fuit. Quamquam, ne nunc quidem ingrata tibi qualiacumque fore, in tua humanitate prima ſpes eſt: ſecunda in mei ipſius induſtria, qua me ſedulo caviffe conſido, ne quidquam in his eſſet, quod tuas aures merito poſſit offendere; niſi mihi,

hi, ut homo sum, meorum amor imposuit. Quod si usquam incidat; culpam admonitus agnoscam ingenuè, nec tuebor, meam. nempe, ut, quos amo, si quid eorum inter sit, non gravatim admoneo; sic ab amicis ipse admoneri, valde medius fidius gaudeo. Neque hoc me fugit tamen, Erasmo quædam ex stomacho te non obieciſſe tuo, sed ab aliis accepta potius protuliſſe; ut tu vicissim intelligas, me multis his in literis, illis per te potius respondiſſe, quam tibi. Quem ego non solum, ut amantissimum, diligo; ut doctissimum, suspicio; verum etiam, ut optimum virum, revereor. Vale, charissime Dorpi. verèque tibi persuade. neminem esse tui magis vel in Hollandia tua studiosum, quam sit Morus apud toto diversos orbe Britannicus; ut cui non minus charus es, quam ipsi es Erasmo; nam charior esse non potes, ne mihi quidem. Iterum vale. Brugis, vicesimo primo Octobris.

F I N I S.

fi
n.
o,
ic
o.
o.
o-
a
m
i.
i.
e.
n
o
s,
e
o

D E S

ERASMI ROTERODAMI

Purgatio adversus

Epistolam non sobriam

MARTINI LUTERI.

OXONII

Typis W. Hall, Impensis Steph.
Bolton. 1669.

P
C
E
C
n
f
n
r
v
i
E
t
a
p
8
r
i
q
t
d
d
d
l
i
t
i
r

D E S.

ERASMUS ROTERODAMUS

Adversus Calumniosissimam
Epistolam

MARTINI LUTERI.

EN recanduit in me præter expectationem *Martini Lutheri* *Suprà a' y' rap.* emisit enim Epistolam quæ tota spirat parricidiale quoddam odium, quum ego post eum confictum, qui mihi fuit pro *Diatriba* adversus illius *Servum Arbitrium*, nusquam in scriptis meis odiosius vel ipsum vel doctrinam ejus attigerim, nimirum semper hoc agens ac sperans fore, quod sperant ni fallor omnes Christiana mente præditi, uti summus ille rerum humanarum moderator, hos Ecclesiæ tumultus aliquando verteret in bonum exitum. Tantum autem abest ut ipsum calamo laceraverim, ut quorundam privatis Epistolis admonear, aliorum libellis editis exprobratur mihi, quod *Luteranis* in quibusdam patrocinetur atque excusem. Famosos dialogos, picturam septicipitem, similiaq; irritamenta semper improbravi, quin & *Ioannem Cochleum* à tam acri contentione revocare conatus sum. Videtur res esse levis momenti, quæ isti camino tantum adjecit olei, aut ut melius dicam, quæ admoto sulphure scintillas cinere operas excitavit. *Georgius* quidam *Wincelius* olim insigniter ad dictus *Lutero*, post nescio quibus de causis ab eo descivit. Is semel atque iterum ad me scripsit, non dissimulans se male cogitare de *Lutero*. Cujus tamen literis non respondi, partim quia non vacabat, partim quia scribebat è locis procul semotis & obscuris, quum hoc quod ipse mihi sic erat ignotus ut ne-

mo magis. Quod si fuisset scribendi opportunitas, admonuissem hominem, ut aut ne laceraret *Luterum*, aut certe stomacho ne indulgeret quem satis exulceratum ipsius literæ præ se ferebant. Hic *Wincelius* ut apparet, nunc nescio quid libellorum evulgavit, adversus quædam *Luteri* placita. De quibus quoniam non vidi non est quod pronunciem. Accessit quidam *Nicolaus Amsdorffius*, qui plaustrum suapte sponte primum cōmode perculit, admonens ut contempto *Wincelio* Erasmus impeteretur, ac suis tandem depingeretur coloribus, qui sunt, ut ait, *infectia & malitia*. Summam enim meæ doctrinæ hanc esse, utar verbis illius: *Doctrina Luteri hæresis est, quia damnata à Cesare & Papa, sua verò est orthodoxa, quia episcopi et cardinales, principes et reges mittunt et donant ei aurea pocula &c. Si aliud est in suis libris, moriar.* Atque hoc hominis de me iudicium *Martinus* non solum approbat, verum etiam miratur, quum sit & absurdum, & manifestæ vanitatis. Neque enim consistit, eidem homini tribuere *infectiam & malitiam*. Siquidem ubi peccatur per ignorantiam, error est non malicia. Dein nusquam in scriptis meis appello *Luteri* doctrinam hæresim. Quod si facerem, haud quaquam primus aut solus facerem. Nec usquam utor hac ratiocinandi forma, mea doctrina sana est, quia principes mittunt munera. Sed hoc argumento consolor amicos, qui dolent me undique linguis ac libellis furiosis lanciari. Horum odiis oppono bonorum favorem, inter quos multi sunt & dignitate præcellentes, & pietate venerandi, & eruditione celebres. Horum iudicium interdum allego, & aduersus eos, qui me clamant privata audacia admovisse manus *novo testamento*. Hic nihil est quod ad *Luteri* doctrinam pertinet, neque quisquam principum misit mihi aurea pocula, quidam me honorarunt muneribus sed ultro nec ambientem nec expectantem. Quid accipiat *Luterus*, mea

mea nihil refert. Quum igitur nusquam sit in scriptis meis quod hic asseverat, tamē seipsum devovet, si quicquam aliud reperiatur in scriptis meis: Moriar, inquit. Ego non tantum illi precabor mali, sed potius ut in eo motiatur vanitas, & viuat veritas. *Tale est huius fabulae proœmium*, cui pulchre quadrat Epistola *Luteri* tota undique scatens impotentibus ne dicam *furiosis* conviciis, ac maliciosis mendaciis. Maledictis non admodum offendor. Quid enim mirum si in me sic indulget stomacho, quum in reges & principes simili petulantia debacchetur quoties collibuit. Itaque non regeram contumelias, sed pro mea qualicunque portivncula imitabor dominum ac præceptorem meum, qui cum audisset, *Samaritanus, demoniacus*, ac præsidio *Beelzebub* ejiciens demonia, ad *Samaritanum* convicium obticuit. Ineptum est enim cuique obijcere patriam, quam pemo sibi deligit, aut aliud quod ab homine præstari non potest: reliqua duo convicia non retorquet in maledictos, sed argumentis repellit, quoniam sic expediebat *Evangelio*. Ignorare, oblivisci, dormire, falli, labi, *humanae naturae* vitia sunt, in quibus quoniā nos nihil aliud quā *homines esse* meminimus, facile veniam petimusque damusque vicissim. Sed quod *Martinus* obijcit adeo non est humanum, ut sit plusquam *demoniacum*. Conatur enim hoc orbi persuadere, *Erasmum* non solum nihil credere de re rebus divinis, verum etiam illud, jam olim dolis, insidiis totisq; viribus agere, ut universam religionem *Christianam* labefactatam tandem det præcipitem; proq; hac *paganismum* in mundum revocet. Non vereor autem ne tam atrox & impotens convicium, nihil enim aliud est in me hæreat apud eos, qui vel legerunt meas lubricationes, vel domestica consuetudine propius inspexerunt mores & ingenium meum. Illis satisfaciendum est, qui quum nec me norint nec meos liberos evolverint, sic *Lutero* sunt addicti, ut *oraculum*

existiment quicquid dixerit. Utinam in vita tam obtemperassem divinis præceptis, quàm de his quæ sunt fidei liberam & quietam habeo conscientiam apud deum. Quod ad mores attinet quotidie cum supiriis ac dolore cordis interpello Domini misericordiã, quem tamen nolim mihi unquam fieri propitium, si diabolici facinoris unquam vel levissima cogitatio pupugit animum meum, non dicam ut uni. versam *Christi* gloriam obscurarem, sed ut ipse à fide Catholica resilirem. Atque utinam huius corpusculi iactura quæ hoc Ecclesiæ dissidiũ consopige. Quam lubens & gaudens eam mortem susceperem. Interim admissorum quidem veniam nocturnis diurnisque precibus à domino postulo fidem autem oro, non ut det, sed ut datam confirmet augeatque. Hæc coram deo loquor ex animo, sumat exemplo de me pœnas si quid mentior. Cæterum nunquam adducar, ut credam, *Luterum* hoc de me suspicari, quod aliis persuadere conatur, sed impotens odium, regnandi libido, & instigantium faces huc hominem transversum perpellunt. Id fiet perspicuum, si recitavero voces quasdam è quibus ille videri vult hanc de me persuasionem suscepisse.

Primum indignatur *Catechismo meo*, in quo quoniam commemoro varios veterum *hereticorum* errores, causatur me nihil aliud agere, quàm ut *catechumenis* fidei dogmata reddam suspecta, dum protinus in principio omissis solidis fundamentis, tantum illis obijcio *hereses* & *scandala opinionum* quibus ecclesia in initio vexata est, ut pene definiam nihil unquam fuisse certi in religione *Christiana*. Et addit, *istis vero exemplis & periculosis questionibus* animus imperitus statim in principio obrutus, quid aliud cogitabit aut faciet, quàm ut sese à religione *Christiana* tanquam peste, vel clam surripiat, vel si ausus fuerit palam detestetur. Hunc quidem in modum orsus est ille. Principio quæ sunt illa solida fundamenta quæ cau-

causatur à me prætermiſſa non ſatis intelligo. Ego ſtatim ab initio talia jacio fundamenta, ſic placuiſſe deo, ut mundū peccato *Adæ & Evæ* ab originali ſtatu collapſum, per filium ſuum *Ieſum Chriſtum* miſericorditer reſtitueret. Ad hanc autem gratiam omnibus pariter acceſſum eſſe per ſynceram fidē in *Chriſtum*. Porro fidem eſſe donum *dei*, quod nemo ſibi dat, ſed à *Deo* petendum eſt. Fidei vero materiam facio ſcripturam canonicam utriuſque teſtamenti, cujus velut à deo proſectæ autoritatem plurimis argumentis doceo multo certiffimā eſſe atq; inviolabilē, excluſa mundi philoſophia, & humanis rationibus atq; experimentis. Hæc ferè ſumma eſt primæ *catecheſeos*, in qua nullum verbum ambiguum, ſed conſtans & vivida aſſeveratio, quæ quum ſit perpetua toto libello, tamen uno in loco ne loquitur *catechiſta*. exterum hic ubi *Deus* eſt omnia in omnibus, nullus eſſe poteſt error, nulla nubes, nulla ambiguitas, ipſe eſt initium, ipſe progreſſus, ipſe conſummatio.

Obſecro te lector integræ mentis, an hæc non ſunt ſolida fidei *Chriſtianæ* fundamenta, quibus uſus eſt *Paulus* & omnes *orthodoxi patres*? Si *Lutherus* habet ſolidiora, nullus obſtat, quo minus proferat in utilitatem eccleſiæ. Et haud ſcio an ediderit aliquod *ſymbolum* germanice. Cujus rei prorſus ignarus ſimpliciter laudatiſſimi viri precibus hoc opere ſumpſi. In ſecunda *catecheſi* recitatur *ſymbolum*, & ad majorem rei perſpicuitatem univerſum in tres partes dividitur, juxta tres perſonas divinas, quarum obiter explicatur, & naturæ unitas & proprietatum differentia. Mox ſecundaria diviſione ſinguli articuli veluti brevibus ſcholiis expediuntur, ut ſumma totius argumenti digeſta & cognita, reliqua *catechumenus* & intelligat facilius, & meminerit fidelius. Dein locis conſtitutis per eadem veſtigia recurrit oratio, ac de ſingulis ſuſius, & accuratius diſputat. Hoc docendi genus velut ad proſectum maxime

xime accommodum præter *Aristotelem*, alii complures eruditi sequuntur, non *ethnici* modo verumetiam inter *orthodoxos* præcipui. Jam num quæso meum exemplū est in tradenda veritate meminisse opinionum, quæ à veritate aberrarunt? & *hereseon* quibus initio vexata fuit *Ecclesia*? Utrum hoc est veritatem obquere, an illustrare potius & confirmare, & auditorum animos præmunire? Si hic produxero *Aristotelem*, cui hoc perpetuum est, varias opiniones proponere ac refellere, aut *Quintilianum*, qui vehementer ad eloquentiam conducere putat, ut præceptor in oratorum scriptis, non tantum ostendat quæ recte dicta sunt, verumetiam quæ perperam: clamabit, *ethnicos*, *ethnicos*. Sed quid dicet de sacris *Ecclesie* doctoribus, quorum nullus non idem facit, siue priscos inspicias, siue recentiores. Num *Divus Augustinus* *Catechumenos* erudiens, silet de variis *hereticorum* blasphemis? An non idem facit *Beatus Thomas Aquinas*, & *Ioannes Gerson* in suis *symbolis*? Quod si periculum est, ne quis resiliat à religione *Christiana*, si cognitum fuerit *Ecclesiam* variis *hereticorum* erroribus fuisse vexatam, perniciosam operam sumpserunt, apud *Græcos* sanctus *Epiphanius* & *Philaster*, apud *Latinos* *Augustinus* catalogum omnium *hereseon* orbi proponentes. Quanquam quis est omnino seu veterum doctorum, cuius libri non undiq; scateant *hereseon* & *hereticorum* mentione? Dico *Athanasium*, *Basilium*, *Chrysostomum*, *Cyrillum*, *Ioannem Damascenum*, & ex *Latinis* *Cyprianum*, *Ambrosium*, *Hieronymum*, *Augustinum*. Ab horum libris essent submovendi iuvenes, ne offensi resiliant à religione *Christiana* tanquam à peste. Atqui sanctissimi simul & eruditissimi viri iudicarunt hoc ad *Christi Ecclesie*q; gloriam ac stabilitatem in primis pertinere, si mundus sciret inter quos turbines ac procelas huc usque constiterit invicta veritas, nimirum protectore *Christo*. Verum facio rudem *Catechumenum*

num ista proponentem. Scilicet fingo personas, quo-
disputatio sit dilucidior, ac res velut oculis subji-
ciatur. Nec hoc meum exemplum est. Fecit idem *Bea-
tus Athanasius, Cyrillus, Hieronymus & Augustinus*.
Quamquam hoc opus non tam scripsi *Catechumenis*
quam *Catechistis*. Etenim si scripsissem *Idiotis*, *Ger-
manice* scripsissem non *Latine*. Nunc enim nulli sunt
rudes *Catechumeni*, si modo parentes, susceptores, ac
pastores suo fungantur officio. Proponuntur aliquot
scrupuli, qui rudem auditorem monere poterant.
Proferuntur *seclorum* deliramenta, sed à *catechista*
non indiligenter submoventur, verisq; ac validis ar-
gumentis rejiciuntur, nec id frigide, aut verbis am-
biguis, ut quisquam merito dolum suspicari queat,
sed verbis dilucidis, vivoque spiritu, quem agnos-
cas non è naribus, sed è corde proficisci. Proinde
manifestæ vanitatis est, quod assumit *Luterus*, me
omisisse solida fundamenta, quum exordiar à soli-
dissimis *Christiana* doctrinæ fundamētis. Falsum, aut
si mavult, hyperbolicum est & illud, quod ait me
tantum *Catechumenis* objicere *hæreses & scandalosas*
opiniones, quum hæc obiter tantum admisceam. Fal-
sissimum autem, quod addit, me propemodum desi-
nere nihil unquam fuisse in religione *Christiana* cer-
ti. Imò hoc constanter & studiose ago toto dialogo,
ut persuadeam *Christianam* philosophiam, unam ac
solam esse, quæ sit inviolata certitudinis.

Hoc fundamento non è ruderibus sed è meris men-
daciis congesto, maledicentiæ structuram imponit,
idque suo more. Solet enim subinde in his veluti lo-
cis amœnioribus pascere animum suum, nec inte-
rim animadvertit quicquid conviciorum in me con-
gerit, in probatissimos *Ecclesiæ* doctores recidere. Et
hoc callidum, inquit, consilium non putat ab ullo homi-
ne posse intelligi, quasi non habeamus in scripturis
ejusmodi larrarū diaboli infinita exempla. En *Aposto-
licā* eloquentiam. Magis erat mirandū istam diaboli

cam suspicionem cuiquam homini venisse in men-
 zem. Atq; huc profertur *serpens* ē *genesis*, qui *Evam* pri-
 mum in dubitationē flexit, mox precipitavit in exitiū
Quomodo vocavit in dubium? Percontando: Quir deus
præcepit vobis ne vesceremini ex quovis ligno para-
disi? Quod si serpentem imitatur, quisquis perconta-
 tur, ad Larvas diaboli pertinent omnes *ecclesie docto-*
res tum *prisca*, tum *neoterici*, adhuc omnes *theologo-*
rum scholæ in quibus non solum proponuntur quæ-
 stiones de negotio fidei, verumetiam argumentis
 quā fieri potest validissimis impugnantur *Christia-*
næ religionis dogmata. Nec ab illis *diatribis* arcentur
 rudes. Circumstant qui volunt. Dicet non rem, sed
 animum me distinguere à cæteris *doctoribus*. Illi
 quærent ut veritatem non labefactent, sed stabiliant,
 adversus impiorum insultus, Quid *Erasmus* arreptis
serpentina calliditate, tentans *simplicium animos* ut in
paganismum precipitet. Hoc animo si fuisset, nihil
 Prius fecissem, quā ut in *seclorum* consortium me
 conjicerem. Ad Perdendum enim *religionem Chri-*
stianam, nulla res accommodatior quā hæc *secla-*
rum licentia, quæ sibi permittunt quoties libuit, sua
 novare *dogmata*, quando id faciunt impune. Sed unde
 liquet me hoc animo proponere quæstionem, ut au-
 ditorem vocem in dubium? An quia serpentis exem-
 plo, nego verum esse quod in *symbolam* tradidit *eccle-*
sia quemadmodum ille dixit: *Non Moriemi*. Quod
 si *catechista* ad propositam quæstionem non ambi-
 gue non frigide, sed exerte constanter & asseveranter
 responderet, quod est doctrinæ *catholicæ*, utris sum si-
 milior serpenti an probatissimis *ecclesie doctoribus*?
 Quid diceret, si induxisset diabolum cum homine
 disputantem, quemadmodum ipse fecit in sua *missa*
angulari, cui tam valida tribuit argumenta ut fatea-
 tur à se non potuisse refelli. Sed nihil retorqueo, quā
 jure possim omnia. ac perinde quasi iam persuaserit
 me nihil de *symboli* articulis credere, festivum inter-
 texuit

texuit dictum, nisi *Erasmus* & hanc quoque *fabulam* esse putet, ne qua sermonis pars vacaret morſu.

Sed quæ tandem ſunt iſtæ ſerpentinæ quæſtiones in *Catechiſmo* meo? *Quur*, inquit, tot *ſecta* et errores in hac una veritate ut creditur, religione fuerunt? *Quur* tam diverſa ſymbola? Has quæſtiones ex ſe fingit *Lutherus* autoritate qua fungitur Nihil enim tale quærit catechumenus, ſed catechiſta facit, quod ab omnib. eccleſiæ doctoribus & factum eſt olim, & hodie fit, proponit inflexibilem fidei regulā, at obiter oſtendit, quot modis ab hac deviarint, philoſophorum & hereticorum ingenia: Sed ita oſtendit, ut deteſtetur. Feſtium vero, quod de ſuo addit, ut creditur, quaſi dubitem an vera ſit hæc fidei regula. Hoc ſcilicet non eſt artificium ſerpentis, ſed ſancti ſpiritus oraculum, qui per os *Martini* loquitur. Ejusdē ſynceritatis eſt, quod has quæſtiones ea ſpecie conſingit, quaſi catechumenus miretur eam religionem poſſe veram eſſe, in qua tot fuerint errores, & de qua tam varia extent ſymbola. Nuſquam ita loquor in religione *Chriſtiana* fuiſſe hæreſes, ſed eam aio variis philoſophorum erroribus fuiſſe exercitam, ſed haſtenus perſtituiſſe in ſua invincibili ſynceritate. Hoc ipſum *Auguſtinus* cum cæteris orthodoxis commemorat ad probandum ſolam fidei veritatem divinitus datam, eſſe inexpugnabilem. Et *Erasmus* idem commemorans, univerſam eccleſiæ doctrinam vocat in dubium, & perſuadere nititur eam nihil aliud eſſe quā *fabulam*. Si periculum eſt ſciſe multa eſſe ſymbola, quur præter ſymbolum *Apoſtolorum*, in templis publice recitantur & canuntur ſymbola *Athanaſii* & *Nicenum*? Quur inter opera *Beati Hieronymi* tot feruntur ſymbola diverſis titulis? Si dixiſſem ſymbola inter ſe pugnare præſertim quæ nobis ſynodorum autoritate tradita ſunt, cauſari poterat utcumque me infirmis alicquem inieciſſe ſcrupulū. Nunc quum oſtendam, in brevifſimo illo ſymbolo quod *Apoſtolorum* dicitur, nihil deeſſe, nec in alijs quicquam redundare, ſed quod in illo ſtri-

Etiam est comprehensum, in his fusius expressiusque declarari, idque factum esse adversus *hereses* subinde pullulantes: obsecro quid novi feci? An non omnes qui tractarunt hoc argumentum conferunt *symbola* cum *symbolis*, indicantes quæ sint in aliis dicta expressius? Ut laudatissimum docendi genus est, ex collatione locorum *divine scripturae* sensum rimari, ita laudandi sunt, qui primi *symboli* breviloquentiam aliorum *symbolorum* collatione explanant.

Sed profertur alia horribilis quæstio, quæ in *symbolo Apostolorum* pater appelleretur *Deus*, *Filius Dominus*, *Spiritus sanctus*. Addit epiphonema tragicum. *Quis rogo sollicitat his questionibus rudes animas, quas erudiendas suscepit, nisi ipse diabolus?* Sentit opinor de eo diabolus qui olim tam validis machinis impetivit animum ipsius de *missa*. Verum non cogitat quod *catechista* prius *catechumenum* diligenter edocuerit, *Patrem, Filium & Spiritum esse unum Deum*, nec ullam in natura esse differentiam, ut quæ prorsus una sit atque eadē numero in tribus personis. Admonuit & illud in *prisco symbolo* non repeti. credo in *Spiritum sanctum*, quo magis *Dei* nomen ex quo pertineat ad omnes, ut ita pronunciemus, *Credo in Deum*, atque hic respiratiuncula interposita, lequatur, *patrem omnipotentem, & in Iesum, & in Spiritum sanctum*. Itaque subiecta personarum distinctio velut explicat nomen *Dei*, quod omnes personas complectitur *Catechumenus* igitur edoctus de mysterio *Trinitatis*, tantum quærit de consuetudine scripturarum, propter eos, qui sermonis distinctionem, quam indicaram forte non reciperent. Proinde ne qui conjunctim legendum putant, *Credo in Deum Patrem*, cum *Iudeis & Arianis* suspicarentur dei nomen in solum *Patrem* competere, submoveo scrupulum offensa scripturarum consuetudine: de qua post incidet dicendi locus. An sic docet diabolus? Et an rudis est, qui totum *sacramentum triadis* mysterium edoctus est, & credidit?

Verum

Verum incrudescit *tragædia*. *Quis* inquit, *ausit* sic loqui de symbolo fidei: habes hujus salutiferæ fabulæ, protasin, epitasin & catastrophem, nisi ipsam os & organum satanæ. Ut hic nihil crepat nisi satanas diabolos, laruas, lamias, megeras, aliasque voces plusquam tragicas? Fortassis ex abundantia cordis os loquitur, certè hæc esse solent *ventura insanix prælagia*. Quum symboli personas exposuisset catechista, patrem conditorem, Filium redemptorem, Spiritum sanctum conciliatorem, & ecclesiam mysticum Christi corpus, dein ordine initium, progressum & consummationem ecclesiæ cum monstrasset, addit, habes hujus salutiferæ fabulæ protasin, epitasin, catastrophem, habes actus omnes & scenas cœlestis illius choragi ineffabili dispensatione digestas. Quæ verba Luterus truncatim retulit, & in his quæ retulit aliquid addens, aliquid detrahens, aliquid immutans. Addidit enim ecce cum stomacho videlicet, detraxit pronomen hujus, quo videar de quavis fabula loqui, & pro salutiferæ posuit, salubris. Atqui quum summam redemptionis exposuissem, ideo addidi hujus, ne de quavis fabula posset intelligi, addidi salutiferæ, ne quis imaginaretur esse aliquid simile poetarum fabulis. Denique ne obscurum esset, meum sermonem esse metaphoricum, adieci, habes actus omnes &c. Quæ verba Luterus suo prætermisit artificio. Sed offendunt prophanz voces ad res divinas accommodatz. Quasi similibus tropis non scateant & divinorum voluminum, & orthodoxorum litterarum. Deus comparatur *generatori*, Christi posterior adventus comparatur *su-ri nocturno*, Evangelii præcones comparantur *infidelis dispensatori*. Ineffabilis copula divinæ naturæ cum humana in Christo, item Christi cum ecclesiâ comparatur *connubio sponsi & sponsæ*. *Æternæ vitæ præmium* appellatur *brabeum*, quod verbum è circo translatum est, appellatur *stipendium*, quæ vox *castrensis* est. *Paulus luctam cum carne pugilum* verbis exprimit.

primit. Studium perfectæ pietatis confert in stadio currentibus. Sed quid est tam prophanum, unde *Paulus* non mutuetur voces *translaticias*, quo significantius exprimat quod sentit, à certaminibus publicis, à theatris, à militia, à triumphis ethnicorum, & ego dicor os *satanae* quod unam *metaphoram*, quæ videbatur appositissima ad exprimendum quod sentiebam, accommodarim ad rem sacrâ. *Fabula* Græcis *δῶγμα* dicitur argumentum constans ex variis personis quarum una quæque suis fungitur partibus, tota actione sic ordine digesta, ut à satis tranquillo exordio incruDESCAT, ac tandem in *letum finem* exeat. Patrem tacite *metaphora* similem *chorago* facit, qui totius *dispensationis* est autor. Filius assumpta carnis infirmitate divinam naturam *disſimulans* venit quodammodo *personatus*, absit invidia dicto. *Spiritus sanctus* moderatur *ecclesiam*, donec in *resurrectione iustorum* deus omnem lachrymam abstergat ab oculis *sanctorum*. Homo bene conditus, veluti *protasis* est, *cruce* *epitasis*, *resurrectio catastrophe*. Dicet, ista non intelligunt *Idiotæ*. Nec *idiotis* scripsi, quod tota species argumenti satis declarat, nec ista quisquam posset *germanice* aut *gallice* vertere. Verum anceps est verbum *fabula*. Est si nihil addas. Significat enim interdum fictam narrationem, interdum veram ac familiarem, veluti cum dicimus literatas *fabulas*, nonnunquam ut ante dixi *argumentum* constans *diversarum actione personarum*. Cæterum hoc à me curatum est, ne cui possit esse ambiguum. At est verbum *prophanum*. *Prophanus* verbum est *μυρτινα* quo tamen *Paulus* rem non *prophanam* expressit. Nonne audimus in laudē *virginis* matris cani publicitus in *templis*: Ante *thorum* hujus *virginis* frequentate nobis dulcia cantica *dramatis*. Et tamē idem vocabulū *dramatis* legimus in vestibulis *fabularum Aristophanis* quæ non *prophane* modo sunt, verū etiam magna ex parte *obscenæ*. An ideo nullum est offendiculum quia

Græcam

Græcam vocem, drama pauciores intelligunt quā latinam fabula? Adde quod hic nullæ voces adduntur, quæ vel submoveant ambiguitatem, vel aperiant metaphoram, quod utrumq; à me factum est diligenter.

Hic transilicio conviciorum viridarium, in quo suaviter pascit animum illum nulla maledicentia saturabilem. Objicitur alius locus ex argumento in *paraphrasim epistolæ ad Romanos*, ubi, quemadmodum ait. *Paulum sic laudo & extollo, ut nulla rhetorica simplex & imprudens lector queat potentius advocari & retundi à legendo & discendo Paulo, adeo confusum, impeditum, pugnans sibi, varium, horridum pingit, ut eam epistolam credere cogat esse alicujus hominis furiosi, tantum abest ut utilis esse videatur.* Sic ille. Quæ quum scribit, videtur sibi mire *divis*. Verum hæc *divisio* sobriis videtur esse mera *insania*. Ipse vocabit *hyperbolas*, sed hæ *hyperbolæ* mera sunt *mendacia*. Siquidem in eo argumento, quum multa differuissem de utilitate ejus epistolæ, cui non sine causa principem locum dedit ecclesiæ consensus, ostendo & difficultatem, partim ut excitem lectoris attentionem, partim ut declarem mihi in hoc argumento, quod fortassis operæ levioris videretur, haud mediocriter sudatum esse. Difficultatis autem *tres* adfero causas, quarum prima est dictionis incommoditas ob *hyperbata*, *anastrophe*, & *hebraismum*. Secunda est rerum quas tractat *sublimitas*, quæ vix ullis verbis humanis possunt explicari. Tertia, est crebra *personarum mutatio*, quod *Apostolus* inter differendum nunc hos nunc illos respicit, & ipse docendi gratia varias personas in se recipit. Neque quicquam hic dico quod non ex *priscis* hauserim *doctoribus* præsertim *Origine*. Verum in meo sermone nusquam est ille confusus, impeditus, pugnans secum, varius & horridus, & furioso similis, sed ista verborum portenta nobis gignit *Luteri* generosus stomachus. Quem hoc urit, quod

quod ausus sum difficultatis meminisse, quum ipsius dogma sit in scriptura nihil esse difficultatis, sed omnia exposita atque obvia, tantum si quis norit *grammaticam*, nec careat *sensu communi*. Atqui par erat ut hic mihi se praberet *zquior*, qui hoc argumentum scripsi, priusquam ipse sua mundo prodidisset *oracula*. Si erravi, simpliciter erravi, sequutus magni nominis autores, *Originem* quem illic cito nominatim, *Hieronimum*, qui prafans in *epistolam ad Ephesios* testatur eam magnis difficultatibus ac profundis quæstionibus involutam esse. Quamobrem? an ut ut deterreat à legendo? imo ut acuat lectoris intentionem, suumque commendet studium. Sed quis est aut fuit unquam, qui scripsit in *epistolas Pauli*, quin subinde luctetur in locorum difficultatibus? Verum ut omnes isti fuerint talpe, certe meus error veniam merebatur, cui prabuit ansam ille divinitus afflatus *Apostolorum princeps Petrus*, qui fatetur à *Paulo* quædam scripta difficilia intellectu. Utri potius habenda fides, *Petro* qui profitetur difficultatem, an *Martino* qui negat quicquam esse obscuritatis?

Pergit ille, & inter ceteros inquit, morsus plane *Sycophanticos* illud non potuit salvo jecore retinere, quod *Petrus Christum* appellet *virum*, *Deum* taceat. Quid? an *Sycophanta* sunt & *Paulum* mordent qui fatentur in scriptis illius esse quædam difficilia? Papæ quā multos habeo huius consortes criminis, & in his *Apostolum Petrum*! Quin ipse potius mea verba proferri *sycophantice*, quasi *Petrus* nusquam *Christum* appellarit *Deum*; hoc est nusquam sic pradicarit, ut ex ejus verbis intelligatur *Christi divinitas*. Laudo illic *Pauli* œconomiam, quod ut prudens *mysteriorum* dispensator non ubivis promat quælibet, sed apud perfectos loquatur sapientiam in occulto, apud alios nihil norit nisi *Iesum Christum*, & hunc crucifixum, infirmos alat lacte, adultos

adultos solido cibo. moxque subijcio, hoc consilio *Petrus Apostolus* apud rudem concionem verba factur^{us} de *Christo*, *virum eum nominat, deum tacet*. Quum aio, hoc consilio, declato similem *Petri* prudentiam, quum aio, apud rudem concionem, significo illum non tacuisse apud initiatos *Christiane fidei mysteriis*. Unicus autem in actis locus est, in quo *Petrus Christum* appellat *virum*. Aliquanto post recurrens ad hanc calumniam, sic incandescit, ut pronunciet *Erasmum* damnandum *hereseos*, quod scripserit, *Petrus* appellat *virum*. *Deum tacet*, Damnentur igitur mecum tot egregia *ecclesie* lumina, qui & hunc locum & alios aliquot diligenter annotarunt in divinis libris, quorum est *Divus Chrysostomus* in *Actorum* cap. 2. Nec id tacuit *Beda Ambrosium* ut apparet sequutus, cujus hæc sunt verba in glossa ordinaria: Nec tamen autoritate prius eum *filium Dei* nominat sed *virum probatum à Deo, virum justum, virum à mortuis suscitatum*. Subindicat simile esse exordium, *Petri Apostoli Christum* annunciantis in domo *Cornelii Centurionis Actorum* cap. 10. Rursum in caput ejusdem operis 17, annotat quod *Paulus* apud *Athenien*: *Christum* magis hominem quam *Deum* nuncupat. *Chrysostomus* & illud annotat, quod non exprimit *mysterium* divinæ naturæ, sed tantum in genere *Deum* appellet, de *filio Dei* & *Spiritu sancto* nulla mentio. Quir maluit *Petrus* prima illa concione *Christum* nominare *virum* quam *Deum*? Ne *Judei* qui patrem tantum noverant, de *Filio & Spiritu sancto*, nihil audierant, quique per legem erant edocti unicam esse *Deum*, resilirent, si audirent hominem dici *Deum*; præsertim mortuum, crucifixū & sepultum, sed maluit illos ex ipsiis factis paulatim in eam ducere cogitationem, ut sentiret in eo homine fuisse quiddam majus homine. Gentes autem quoniam credebant plures esse *Deos*, confirmari potuissent in suo errore si rudibus ac nondū mystic

mysterii capacibus Paulus prædicasset *Christum deum*. Hæc quum à probatissimis *ecclesiæ doctores* diligenter annotentur, idque in laudem *Apostolorum* quorum os & linguam moderebatur *Spiritus sanctus*, unde ego subito sum *Arianus*, qui idem anno. to quod illi? *Sed offendunt inquit, hæc verba Christianas aures, ut posita sunt. Petrus Christum vrum appellat, deum tacet.* Verum sic à *Lutero* posita sunt non à me. Addit, *præsertim in autore suspecto.* Hic vix risum teneo. *Martinus* tot iudiciis condemnatus, tot libellis proscissus, tot ictus fulminibus me vocat autorem suspectum. At quibus fui suspectus? Aliquot *monachis*, qui *Lutero* non habent suspectum, sed iudicant *heresiarcham* omnium qui ab orbe condito fuerunt pestilentissimum. Hos nunc *Christianos* appellat, horum autoritate me premit. Quid autem illi sua calumnia sunt assequuti, nisi quod se doctis ac bonis omnibus propinarunt deridendos. Porro quod addit, *hæc verba ut sonant, & ut posita sunt, Arius fortiter significare mihi non placere, Christum deum dici, sed melius eum appellare vrum*, si de suis verbis loquitur, quid ea sonent quidve significant ipse viderit. Si de meis ut à me posita sunt luculentum ac forte mendacium est. Omitto cætera convitia, quæ magis recidunt in *sacerdotes ecclesiæ doctores*, quam in me. Libentius ad saniora respondeo. *Poterant inquit, hæc verba omitti, aut religiosius proponi.* Alterum ex his haud dubie facturum eram, si vel leviter suspicatus fuisset exoriturus, qui ad hanc festucam impingerent. A *Iudaïs* nihil mutuebam. *Arianorum heresim* sic radicatus existimabam extinctam, ut nulla occasione posset repullulascere. Postremo hoc ipsum quod admo. neo veterum exempla sequutus, videbatur ad excludendam *Arianorum heresim* valere. Siquidem quum adhuc illa pestis saviret in *ecclesia*, ob id *orthodoxi* toties admonent *Christum* in scripturis raro dici

dici deum, ut hanc ansam *Arianorum* fautoribus eriperent. At reddunt causas, quare supprimatur dei cognomen: Ego idem non facio, *verum*, in *Luteri* verbis, in meis facio. Relegat locum qui velit, & ita esse comperiet. Sed hanc causam quam à probatissimis ecclesie doctoribus didici *Martinus*, me fictam confingit, Nec sufficit inquit, fingere, quod propter vulgus *Petrus* Christum appellaverit virum. Rursus depravat mea verba. Hodie apud vulgus *Christianorum* Christus exerte vocatur deus & homo, sed illic unicum locum indico in *Actis Apostolorum*, in quo *Petrus* rudi promiscueque multitudini Christum annunciat. Qui virum inquit, nominat, deum non tacuit, nisi quod non potuit eo loco istas quatuor literas d. e. u. m. Id quoniam putat argute dictum repetit, atque in extremo Mihi inquit, Christum *Petrus* non tacuit deum, cuius amore tam multa patitur vir Apostolicus: atque has etiam (opinor) scribit calumnias. Sed quid opus istis de verbis cavillationibus? Quum ita loquor, virum nominat, deum tacet. quid aliud intelligit sobrius lector, quam viri cognomen exprimit, dei cognomen non exprimit. Sic & Christus deum tacuit, & Messiam ad tempus predicari vetuit. Nusquam enim Christus sese deum nominat. Et hoc erat ad persuadendum efficacius, ut factis potius quam usurpatione nominis sese declaret deum. Quod si deum non tacet quisquis ea tradit de Christo, quæ declarant in homine latere deum, nusquam dixi sic taceri deum: sed illas quatuor literas quas irridet *Martinus*, ad tempus suppressas indico. Et erat ad certam persuasionem efficax ratio. ut prius hominem disceremus, ac deinde per gradus deduceremur in cognitionem nature divinæ. Hanc persuadendi viam ipse dominus nobis ostendit, *Apostoli* sunt imitati, doctores ecclesie collaudant. Ubi vero severe exigo istas quatuor literas deum? An ille exigit qui

qui adversus *Arianos* admonet in *Apostolorum* literis *Christum* frequentius appellari dominum, quam deum, & causam quur id fiat indicat, ingenuetificans & domini nomen competere in patrem & dei nomen in filium, quum uterque idem sit deus ac dominus. Hoc quum toties admoneant veteres, pietatis laudem auferunt, *Erasmus* interprete *Lutero* insidias struit imperitis & suspectam reddit *Christi* religionem. Demiror si *Martinus* febrile caruit quum hæc deliramēta inauspicatis illineret chartis.

Intenditur *paroxysmus* & in odium mei laudatur *Pius Carpenfis*. Atqui quum locum illum monachi quidam *Hispanienses* truncatim nec intellectum objecissent, turpiter errantes, ad eundem lapidem impexit *Pius*, qui mea non legerat, sed è schedis per conductos aliquot juvenes annotatis struxit suas calumnias. Et nunc ad eundem lapidem impingit *Martinus*. Ostendo enim illic, priscos fuisse religiosiores ac timidiore in loquendo de rebus divinis quam nos sumus, quum eas animo vitæque religiosius venerarentur, quam nos facimus. Huic sententiz subjicio exemplum, Audemus inquam spiritum sanctum appellare deum, quod veteres ausi non sunt, sed eundem non veremur illum subinde nostris sceleribus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi crederemus spiritum sanctum nihil aliud esse quam inane nomen & c. Non damno quod nos audemus spiritum sanctum appellare deum, sed quod cum cognitione ac profitendi fiducia non simul accreverit pietas vitæ. Et hic est locus quem si quis legat observari jubet diabolum incarnatum. Cæterum ne lectorem morer supervacaneis, legat eum locum quo monachorum *Hispaniensium* & *Pii* calumnias de triade refello, & fatebitur *Lutero* non dicam diabolum incarnatum, furentium istæ voces sunt, sed hominem odio limphatum.

Pergit, nihilominus inquit valde serio confitetur triadem

triadem, & nihil minus fecisse videri vult quam negasse trinitatem divinitat. Quid ais hominum petulantissime, an Erasmus unquam negavit trinitatem divinitatis, quam plus sexcentis locis in meis scriptis profiteor ac tueor? Recitabo, licet nauseæ plena, quæ sequuntur, ut lector perspiciat hominem mentis non sobriæ loqui. Nisi quod inquit curiositatem recentiorum (quam postea pro diligentia commode interpretari exigit) narrat multa ex scripturis accepisse, & ausos esse quæ veteres non essent ausi, quasi hominum autoritate nitatur religio Christiana (hoc enim intendit persuadere) hoc est aliud nihil, quam pro fabulis haberi universas religiones. Sic ille ~~re~~expegni. In præfatione in Hilarium exactiorem in scripturis diligentiam, voco curiositatem, sed addo piam. Sic habet locus: Etiam si post orthodoxorum pia curiositas idoneis argumentis comperit è sacris literis, in spiritum sanctum competere, quicquid filio tribuebatur, excepta personarum proprietate. Ac paulo post. Quod nobis inquam è divinis literis, patrum orthodoxorum tradidit auctoritas. An absurde loquitur, qui piam orthodoxorum curiositatem interpretatur exactiorem diligentiam? Quid quod pro idoneis argumentis comperit: iste depravat, accepisse & ausos esse. Mox è suis depravatis, pronunciat mihi hoc esse studio, ut persuadeam religionem Christianam nisi auctoritate hominum, quod nihil aliud sit quam hoc agere, ut universæ religiones pro fabulis habeantur. Quas universas religiones appellet nescio, nisi forte sentit de lege Mosaita & Evangelio. Equidem hætenus arbitratus sum unicam esse religionem. An qui habent sensus exercitato quod ex sacris literis colligunt docentque imperitiores, nihil aliud est quam fabulas? Sed Martinus nihil admittit nisi nudam & meram scripturam. Sed unde nobis tam multa eruit è scripturis, quæ tot seculis ignoravit ecclesia, quum scriptura semper fue-

riteadem? An negabit illos *Papiam* loquor, *Ignatium*, *Irenæum*, *Originem* & horum similes è scripturis parum attente consideratis aut ignorasse quædam quæ nos scimus, aut errores aliquos hausisse, quos vos improbamus, aut dubitasse de quibusdā, de quibus nunc dubitare fas non est? Quot seculis ecclesia præsertim *Græcorum* professæ est spiritum sanctum à patre procedere, nec ausa est addere filium? At nos libere profiteamur, spiritum ab utroque prodire, nec tamen patrem & filium hic esse duo præcipua sed unicum. Prisci credebant duplicem esse resurrectionem, animarum & corporum. Nos credimus animas simul ut emicuerint è corporibus, aut esse in gloria aut esse in cruciatu. Hujus generis alia sunt innumera, quod omnes theologorum scholæ fateatur. Quibus autem debemus quod pro certis habere cœperit ecclesia, de quibus prius ambigebatur? an non viris ingenio feliciorè præditis, & in scrutandis scripturæ arcanis diligentioribus. An ob id protinus universæ religiones habentur pro fabulis? Cui non oboriatur vomitus ad ista tam delira? Cum absente loquitur, ait mimus. cum ebrio qui litigat. Sed longe perniciosior est philautiæ & odii temulentia quam vini. Neque quicquam ad ista furiosa responderim ita me deus juvet, nisi me moveret infirmorum scandalum.

Pius *carpensis* quum *Luterum* tot locis insinuat hæreseos & appellat insanum, nihil est. At idem quum ex verbis truncatim ac perperam ad ipsum delatis, atque ob id non intellectis me insinuat erroris *Ariani*, recte judicat, ac vir est sanus & acutus. Nec tantum clamo calumnia, calumnia, *sycophanta* *sycophanta*, sed crassis & evidentibus argumentis retundo calumnias. Inauditam superbiam appellat quod atrocem ac manifestariam calumniam à me depulerim, nec habeo omnes pro stipitibus ac truncis, sed truncis omnibus præfero homines furiose calumniosos. Ego inquit, *Erasmio* non credam etiam si apertis ver-

his confiteatur Christum esse deum, sed dicam illud Chrysippi sophisma: Si mentiris etiam quod verum dicitur, mentiris. Si Chrysippus tale sophisma proposuit, profecto non erat sobrius & egebat elleboro. Martinus fortasse somniat de syllogismo, quem Græci *ῥαδιουργία* appellant. Cretenses semper mendaces, dixit Epimenides Cretensis &c. Ac perinde loquitur Martinus, quasi hactenus nusquam in libris meis Christum aut spiritum sanctum appellari deum quum omnes meæ lucubrationes hoc dilucide, exerte, ac vivide profiteantur. An ideo toties hæc inculco, ut fallam universos mentiens vera dicendo ac Davum referens e comædia. Ipsa febris non posset loqui febrilius.

Et quia desinere nescit, ubi semel coepit, arrodit illud verbum *audemus*. quod eo sim usus in bonam partem. quum hoc toties legat apud Paulum, pro fiducia, velut Rom. X. Esaias autem audet & dicit. Itæ ad Ephesios 3, ut in ipso audeam pro ut oportet me loqui. Denique tot seculis in missa canit ecclesia coram populo, & pro populo. Divina institutione formati audemus dicere, *Pater noster &c.* Proinde audendi verbum non torquet Brasmus, sed Luterus nihil non torquet ad calumniam.

Nondum se remisit paroxysmus. Manifestum inquit, mendacium est, veteres non ausos esse spiritum sanctum appellare deum, nisi veteres pro sua pulchra figura intelligat democritum aut Epicurum, aut deum intelligat materialiter, id est istas quatuor litteras, D. E. V. M. Concinne vero hic meminit Democriti & Epicuri, quum agatur de divinitate spiritus Sancti. Si Martinus fatetur fuisse priscos aliquot, qui has quatuor litteras religioso quodam tremore non audebant tribuere spiritui sancto, mecum facit. Neque enim ego aliud dixi, quàm priscos aliquot tam fuisse religiosos in pronunciando de rebus divinis, ut à vocabulis abstinerent, quæ non expresse

preſſe haberentur in *sacris voluminibus*, donec autoritas é divinis literis perſuaderet pium eſſe ſermonem. Quod ſi contendit hoc eſſe falſum, aperiat nobis cauſam, quæ in *vetuſto ſymbolo*, quod in *miſſa* canitur, *ſilius* appelletur *deus de deo*, *deus verus de deo vero*. Spiritui multa tribuantur ex quibus evidenter colligas illius divinitatem, *dei* cognomen aperte non tribuatur. Aut expediat nobis, quare beatus *Hilarius* in tot voluminibus in quibus tractat de *trinitate*, quum tot locis aſſerat *Chriſto dei vocabulum*, tot locis religioſe profiteatur, quid credat de *ſpiritu ſancto*, nuſquam aperte tribuat illi cognomen *dei*, hoc eſt, illas quatuor literas, in quas ludit *Martinus*. Quid in cauſa? An parum magnifice ſentiebat de *ſpiritu ſancto*? Non arbitror. Sed religione quadam expectabat evidentem *eccleſiæ autoritatem*, quibus verbis de *ſpiritu* profiteri oporteret. Olim enim qui non audebant *Chriſtum* appellare *verum deum*, iidem multo minus audebant tribuere *ſpiritu ſancto*.

Hic nobis proſertur *homouſios & ingenuus*. Ab *homouſii* verbo non *Ariani* tantum, ſed & *orthodoxi* quidam putabant abſtinendum, nec aliam ob cauſam, niſi quod ea vox, hoc eſt quatuor illæ ſyllabæ, in ſacris literis nuſquam invenirentur, atque adeo ne in *præſcorum* quidem literis, quum tamen de eadem *patris* ac *ſilis* natura *catholice* ſentirent. Sed horum religioſus metus ceſſit autoritati *ſynodorum*: at tamen poſt quis auſus eſt profiteri *ſpiritum ſanctum* patri *homouſion* eſſe quum pariter eadem ſit *trium* natura? Equidem nihil aliud arbitror in cauſa fuiſſe, niſi religioſum metum loquendi de rebus divinis. Neque enim *ſilius* magis eſt *ipſi patri*, quam *ſpiritus ſanctus* utrique. *Ariani* religioſi videri poterant, niſi de re diſſenſiſſent á *catholicis*. *Ayri* ſemper ambiguum & inſidioſum verbum merito fuit ſuſpectum, tandem & reſectum.

jectum. Quis enim nunc *innascibilis* cognomen ceu proprium tribuit patri? Si *Αἰανί* & sonat idem quod non natus, nec *spiritus* nascitur, sed procedit, Si *ἀγένη* & dicitur qui nunquam cepit esse, nomen est omnibus personis ex æquo commune. Omitto quod hic *Arianos* patres meos appelleret, quasi jam suis contumeliosis deliramentis docuerit me sentire cum *Arianis*. Cujus sanitate & illud est, quod ait *me hoc maultiosa versutia significare nimis nihili esse nisi quod iste quatuor literæ D. E. V. S. non ponuntur omnino loco ubi ego possem exigere*. arbitror Orestem olim dixisse saniora etiam extra lucida inter valla.

Verum ne persequar omnia, perinde quasi jam li- quido docuerit me propterea *Arianum* esse, nec admis- surum ut *Christus* dicatur verus Deus, nisi hæc dux voces, verus *deus*, exprimentur in *sacris literis*, nec ullo pacto passurum ut *spiritus sanctus* dicatur *Deus*, nisi his quatuor literis appelletur in *scriptura ca- nonica*, fictitiis comparationibus rem expolire cona- tur. Sic posset inquit, *diabolus* ad *Christum* ipsum di- cere. etiam vera dicis, tamen quia non dicis talibus verbis, qualib. ego velim, nihil dicis. Velim autem nullis verbis dici, Sicut *Marcholphus* suspendi voluit ab ar- bore à se electa, nullam tamen voluit eligere. Hoc ge- nus facetiæ tuetur gloriam *Christi*, qui solus novit de rebus fidei verbis pro priis loqui. Num hæc tam delira videntur esse mentis sobria? Mirum vero quam li- benter inducat personam *diaboli*. Et tamen profite- tur se sup̄ his plura dicturum si dominus ocium & spatium vitæ dederit. Statuit enim post se relinquere testimonium de *Erasmo* fidele & certum, cuius hoc spe- cimen & gustum esse voluit. Horrendam profecto ju- dicio hominis, qui se profitetur & angelos & mun- dum judicare. At si suum testimonium velit habere pondus, præbibendum est veratrum, ut saniora scri- bat quam hæc sunt, Quid quod interim *Luterus* sui videtur

videtur oblitus, ipsius enim dogma est, nihil asserendum, quid non sit expressum in Canonica litera. Nam. ipse fateor me in multis acquiescere iudicio ecclesiae. Hic igitur pugnat cum suo ipsius dogmate.

Poterat hic desinere, sed ingreditur campum declamandi adversus voces ambiguas, quas putat fugiendas non tanquam scopulum, ut ille dicebat, sed quod est *τὸ πρὸς τὸν* tanquam diabolium. Quasi sacri libri, cumque his orthodoxorum monumenta non sint plena verbis ambiguis. Quod si ambiguum est, quicquid translatitium est, nulla sunt humana verba, quibus proprie loquamur de rebus divinis. Non jam loquor de typis quibus omnia tribuuntur deo, dum dicitur leo, lapis, agnus, vitis &c. sed quum illi tribuitur odium, amor, ira, furor penitentia, misericordia.

Verum illud horribilis est blasphemiae quod in epistola quadam ut ait,, appello coitum dei cum virgine. Non indicat quae sit epistola, quum innumeras emissem, tamen illud ausum dejerare, ea verba nusquam esse in epistolis meis, nec usquam in scriptis meis: aut si sunt multo aliter posita, quum refert Luterus. Quid enim ille citat bona fide, posteaquam semel induxit animum calumniari? Hic miris modis exag. gerat coitum esse verbum abominandae obscenitatis. Stuprum significat coitum illicitum, & tamen est verbum verecundum, quemadmodum & incestus. Cognoscere mulierem verecunde dicitur, futuere (sit honos auribus) obscene dicitur: ita cacare verbum est inverecundum exonerare alium verecundum, quum meje, te non sit obscenum. Quum igitur non omnis vox quae rem turpem declarat sit obscena, ut incestus, nec quae significat rem aut actionem, quae licet revera turpis non sit, tamen pudore quodam humano tegenda est, superest, ut usus hominum distinguat verbum obscenum à verecundo: veluti si quis apud Arabantes lingua vulgata nuptias dicat amari, obscene

obscœne loqueretur. At usus popularis varius est, cuius tamen fateor habendam rationem ei qui loquitur populo. At qui scribit eruditus non tenetur hac superstitione, cui fas est, quibus libet uti verbis, quæ reperiuntur vel in *scripturis canonicis*, vel in probatis & castis *autoribus*, modo sint accommodata ad exprimendum quod intelligi volumus. Alioquin vulva apud multos ineptos est verbum obscœnum, & tamen hoc auditur in *templis*, nec *Divus Ambrosius* his verbis loqui veritus est de *Christo* & *matre* ejus. Hic est qui solus aperuit matris suæ vulvam ut immaculatus exiret. Nec eruditos hodie terret ineptorum consuetudo quo minus hujusmodi verbis utantur. Coeundi autem verbum non est proprium ad congressum maris & foeminae, sed verecundiae causa hac translatum est, quemadmodum congrredi & convenire quo *Mattheus* utitur *συνῆναι*. Concubitus propius exprimit carnalem copulam maris & foeminae, & tamen hoc verbo utitur *Ecclesia Catholica* recitans *Paulum* loquentem de *Isaac* & *Rebecca*. Ex uno concubitu habens. Duplici autem nomine verecundius est nomen coitus, tum quia verecunde translatum, Nam interdum translata propriis sunt obscœniora: tum quia frequentissime in castos usus usurpatum. Velut quum dicimus. Male facta gratia nequicquam coit. Item prima coitio acerrima est, & coita foedera. Concubitus autem tantum ad declarandum congressum maris & foeminae usurpatur. *συνῆναι* & *συνῆσθαι* talia nomina sunt apud *Græcos*, qualia apud *latinos* sunt coire & coitus. Sed apud eosdem *σίνεω* & *σινέω* ejusmodi sunt ejusmodi apud nos, quod coactus & invitus nomino, futuere. Ab his quæ per se obscœna sunt, in totum est abstinendum, nec talia reperiuntur in *sacris literis*. Hujus generis nec coitus est nec concubitus quæ frequenter obvia sunt & in divinis & in sanctorum patrum voluminibus. De

concubitu videriat alii, certe talibus verbis quale est coitus & coire, puto fas esse per *metaphoram* abuti. Si quis ad hunc loquatur modum, inter *Mariam* & *Ioseph* nunquam intercessisse coitum, opinor verecunde loquuntur. Atqui verbum per se obscœnum etiam in removendo obscœnum est. Quod si coire verbum est tam obscœnum, quàm hic vult videri *Luterus*, non toties repeteretur in *veteris testamenti* voluminibus. Et si quod verbum sit prophanus, aut minus verecundum, id solet aliis verbis adjectis mitigari: quod quum à me nusquam non fiat, tamen iste rixator dissimulat, & tantum tria illa verba quæ jam ipsius sunt non mea, repetit, inculcat, & exaggerat, deus coit cum *virgine*. atque hoc fundamento jacto expat iatur in *maledicentiz campum*: Sic deum coisse cum *virgine* quemadmodum cum *Semele* *Iupiter* aut cum *Rhea* *Mars* concubuit, sermo est plane impius & blasphemus. Verum hic *Luteri* est, non *Erasmi*. Et si illi tam esset cordi sermonis castitas de rebus mysticis, nunquam ea verba per ullam occasionem pronuntiasset. Mirum est autem eum non addidisse de *incaenobis*, qui dicuntur coire foeminas. Pie ac verecunde dictum est, ab *orthodoxis*: deum patrem de novo filium suum genuisse ex *Maria* *virgine* quàm ut sponsam deus adamavit, inter deum & *virginem* internuncium ac voluti *paronymum* fuisse *Gabrielem Angelum*, qui virginis assensum exciperet, sine quo non est legitimum conjugium: quo excepto virtus altissimi, velut arcano complexu virginem obumbravit, ac per spiritum sanctum, qui seminis vice fuit, celesti partu gravidam fecerit, qui utriusque parentis naturam referret, divinam patris, humanam matris. Hæc inquam non solum pie dicuntur de incarnatione *Christi*, verumetiam consentanea sunt, iis quæ commemorat *Beatus Lucas*. Nunc *Lutero* homini *Christiano* omnia sunt obscœpa, sponsus, sponsa, pronubus, semen, actus.

Sed

Sed quibus verbis *Paulus* de *Christo* & *Ecclesia* loquens libentius utitur, quàm sponsi, & sponsæ? Et *Ioannes Baptista*: Qui habet inquit sponsam, sponsus est. Atque ipse etiam dominus: Non possunt filii sponsi ieiunare &c. Nec verentur pii doctores, nuptias in quibus dominus aquam vertit in vinum, de *Christo* & *Ecclesia* interpretari. Jam si *Græci* *Gabrielem* verecunde & pie vocant *paranymphum*, quare ego videor obscænus, qui eum appello latine *pronubum*? Quin & sponsaliorum meminit *Græcus* quidam, cujus verba recitantur in catena aurea. An *pronubus* quoque verbum obscænum est? An non *Ioannes Damascenus* cujus verba referuntur in sententiis *Theologicis* libro 3, distinctione 3. docet spiritum sanctum supervenisse in virginem, qui eam sacri conceptus compotem redderet. An non idem explanatius dicit *Ambrosius*? Non enim inquit, virilis coitus vulvæ virginalis secreta reseravit, sed immaculatum semen inviolabili utero spiritus sanctus infudit. An non ex hymno *Prudentiano* caste canit chorus *Ecclesiasticus*: ex virili semine, sed mystico spiramine &c. Quid quod *Thomas Aquinas* enarrans epistolæ ad *Rom.* cap. 5. loquitur hunc in modum: In generatione inquit *Christi* fuit corpulenta substantia quam traxit de virgine, loco autem rationis seminalis fuit virtus activa spiritus sancti. Possem ex autoribus innumera hujus generis exempla colligere. Hi omnes *Christiane* loquuti sunt, solus *Erasmus Epicurus* loquitur blasphemias, non ferendus, quia scripsit in incarnatione *Christi* fuisse quoddam mysticum conjugium & sacrum complexum inter deum patrem & virginem, quem iste depravat in fabulosam ac adulterinam concubitum *Jovis* & *Semeles*, *Martis* & *Rheæ*. Fatetur me *Christiane* interpretari quod scripsi, sed inquit, quare non est loquutus ad formam *Christianam*? Imò quare ipse mea dicta depravat in formam obscenam? interdum aperte

mentiens; Quod genus illud de quo mox dicemus: *Me scripsisse Ioannem Evangelistam crepare meros mundos. Offendit inquit, nos Christianos.* Ac toties hic audimus, *nos Christianos*, quasi *Erasmus* cum suis sit *Epicurus Ethnicus*. Putat ignoscendum, si quod verbum per imprudenziam exciderit, sed divinitatem quandam sibi vindicans iudicat de animo meo fortiter & confidenter. Sciebam *Christianas Luteri* aures offendendas, & ob hoc ipsum hoc ira scripsi ut offenderem? Uno in loco paraphraseos in *Lucam* unionem divinæ naturæ cum humana in unam personam *Iesu Christi*, voco coitum, quod duæ naturæ coierint in unam *hypostasim*, Græci vocant *ἑνωσιν* quoniam autem unio nec satis latina vox, est in eo quidem sensu, & si esset, tamen anceps est quod margaritas appellemus uniones, magis attrisit coitus vocabulum, quod tamen ipsum mitigo quum addo sanctus. locus sic habet. sanctus hic divinæ naturæ cum humana coitus, non violabit pudicitiam tuam sed consecrabit. Mox veteres *orthodoxos* sequutus explano similitudinem conjugii mystici inter *Deum* patrem & *virginem*, his verbis. Decevit pater cœlestis novo modo rursus filium suum ex te gignere. Nec erit opus ad divinum conceptum ullo viri mortalis semine, sed Spiritus sanctus cœlitus illabatur in te, inque tuo utero velut in officina cœlesti sacri foetus opificium peraget: ac pro mariti corporali complexu, obumbrabit tibi altissimus, sic immensam virtutem suam ad humanæ naturæ modum attemperans, ut congressum sustinere possis. Ubi libido intercedit in coitu, ibi quod nascitur immundum nascetur, & peccato obnoxium. Cæterum quod ex te nascitur, quoniam ex sanctissimo complexu nascetur altissimi, quoniam ex opificio sancti Spiritus qui sanctificat omnia, quoniam ex purissima virgine quam unam in hoc *Deus* delegit immunem ab omni labe vitiorum, mox sanctum erit

ut conceptum fuerit &c. In hoc sermone ubi habetur quod obijcit Martinus, Deus cont. cum virgine?

Iam novus orbis interpretas præscribit nobis leges, verbum ambiguum non secus ac diabolus & mortem esse vitandum, & si quod exciderit in peiorem partem accipiendum esse. Hoc edictum si recipimus, quum S. Gregorius dicit, omnis Christi actio nostra est instructio, interpretari debemus Christum exersuisse histrionicam, quod actio sit histrionum, & histrionem Latini actorem appellent. Et quoties arcanis literis legimus amicam, interpretabimur de meretrice, quoties amatorem, de eo qui meretricio tenetur amore. Quoties autem in Canticò Salomonis audimus amicæ nomen? Et Proverbiorum 7. Prudentiam vocat amicam. Item Sap. 8. Amator factus sum formæ illius, in peiorem partem interpretabimur. Quoties osculum legimus, interpretabimur de suis amatoris. Sed desino persequi, quæ sunt innumerabilia. Magnifice proficitur se, si detur locus ambiguus omnia posse in bonam partem interpretari quæcunque unquam omnes heretici dixerunt, deique quicquid ipse diabolus dixit, aut de cere & face possit in æternum. His tragicis hyperbolis delectatur Evangelicus doctor, quæ profecto magnam dementiæ speciem habent. Quanquam hac saltem in re satis illi credimus, etiam si nulla sint ambigua, modo liceat ipsi, truncatim referre, quæque in suo loco bene dicta sunt, depravare & affigere quæ voluerit.

Tandem ad calumniæ partes allegantur & Cæsarum Ethnicorum leges, quæ iubent ambigue dictum adversus eum interpretari, qui obscure dicit, quid clarius dicere poterat. Sentit opinor locum qui est in pande-
 His de verborum obligationibus, ubi ex Ulpiano referuntur hæc, In stipulationibus quum quaeritur quid actum sit, verba contra stipulatorem interpretanda sunt. Eum qui ita dicat, mihi decem & Titio decem

eadam decem; non alia decem dicere credendum est. Quapquam hunc locum arbitror non carere mendo. In his enim verbis: Stipulor mihi decem, & Titio decem, nulla est ambiguitas, quin sentiat de his decem. Secus si his verbis esset stipulatus, *Mih. decem & Titio*: aut *mih. & Titio decem*. Sed quin eadem opera *Martinus* citavit locum ex eodem *Vlpiano* Titulo de *Iudiciis*. Si quis intentione ambigua vel oratione usus sit, id quod utilius ei est, accipiendum est. Præterea illum ex eodem *Vlpiano*, prætorias stipulationes legem accipere ex mente *prætoris*. Rursus istum, qui concedit privilegia largienti, ut si quæ in scripto insint ambigua; ipse interpretetur. Quin & illud tradit *Vlpianus*, si quis in nomine servi quem stipularetur dari, erravisset, modo de corpore constaret, valere stipulationem. Hæc aliaque multa dissimulat quæ sunt in principum legibus, & unicum modo dictum nobis objicit, de privatis contractibus, in quibus non iniquum est, eum qui in suo ipsius negotio sic loquitur, ut quid sentiat incertum sit, aliquo damno mulctari. Quid hoc ad illum, qui docendi studio in publicum emittit volumina? An huic hanc legem præscribet, ut si quod verbum ambiguum exciderit, continuo *Babylonæ* & *Chaos* commisceat sacra prophætaque omnia, & illud verbum quàm possumus in pessimam partem interpretemur, damnantes omnia quæ sexcentis aliis locis eadem de re dilucide & expresse scripti? Quanto dignius est æquitate *Christiana*, ut quem admodum in scripturis divinis, si quid ambigue obscure ve dictum occurrat, ex aliorum collatione locorum explicamus, ita in libris tractantium *sacram scripturam*, si quid occurrerit ambigui sensus, vel ipsi in meliorem Partem interpretemur, vel aliis ex locis scripti sensum eravamo. Quid portò si *Luteri* legem quam in nos statuit, in ipsum retorqueamus? Ne vider aliunde quod objiciam, quid sentit quum se

mel atque iterum in hac Epistola dicit, me abhorre-
re ab omnibus religionibus præferrim *Christiana*?
An non hoc obscure dictum est, an non scandalose?
Quid enim aliud intelligat lector, quàm *Erasmum*
exemplo *Luciani* damnare religionem *Lacedæmo-
niorum*, *Scytharum*, *Thracum*, *Atheniensium* &c.
& unam ex harum numero esse religionem *Christia-
nam*, quum non sit nisi una religio, quæ verum veri
Dei cultum docet.

Verum quum hæc tam multa deblateret, ne dicam
scurreretur, de rege *amphibolo*, de regina *amphibolo-
gia*, nullum adhuc locum è meis scriptis produxit,
vel obscurum vel ambiguum. Sit ambigue dictum:
Nos audemus *Spiritum sanctum* appellare *Deum*; cæ-
terum in mea præfatione non est ambigue dictum:
quod enim sequitur declarat audemus verbum esse
fiduciæ non temeritatis, & si esset temeritatis, non
esset in professione sed in eo quod quem profiteamur
ore *Deum*, moribus impiis è suo templo deturbemus.
Si stipulator ille sic esset loquutus, stipulor *Sticho*
decem & *Tizio*, & in eadem syngrapha adiceisset,
ut summa viginti sesterriorum inter eos æqualiter
dividatur, nullus causaretur esse ancipitem stipula-
tionem. Idem valeret opinor si ex aliis syngraphis
constaret animus stipulatoris. At *Luterus tyrannus*
hyperbolicus non vult mihi prodesse, quod in
eodem sermonis tenore declaro, quid sentiam, nec
quod aliis ducentis locis mentem meam sole cla-
rius explanem. Videatur hic sermo ambiguus:
Petrus Christum nominat virum *Deum* tacet, Verum
hoc *Luteri* dictum est non meum. At qui videt me
laudare *Pauli* prudentiam, qui firmis & infir-
mis pro suo cuique captu dispensare norit my-
steria doctrina *Evangelica*, & quæ eadem pruden-
tia *Petrum* indico in *Actis Christam* apud multitu-
dinem, nondum ejus mysterii capax, appellasse
virum, non *Deum*, huic non potest esse obscurum quid
sen-

sentiam. Quanquam autem mihi persuasum est, coitum non esse verbum per se obscœnum, quo toties utuntur *divina litera* nollem tamen sic loqui de deo & *sacratissima virgine*, quemadmodum fingit *Lutherus*, *deus pater coit cum virgine*. Sed si quis in explicanda similitudine, dicat ibi fuisse quasi *mysticum* quendam coitum dei, cum *virgine*, maliciose mentis est, statim interpretari *deum* sic coisse cum virgine, quemadmodum *Iupiter* adulterino concubitu compressit *Semelen*, aut *Mars Rheim*. In tali sermone nulla est ambiguitas, & si qua esset, ipsa personarum dignitas submoveret omnem si aistram suspicionem, Verum de his mox.

Supereft unus locus omnium atrocissimus, sed idem omnium mendacissimus. In appendice quadam, quam extempore adieci Novo testamento, quum forte vacaret una atque altera pagina, ait me proposuisse *questionem*, quare *Christus* de cœlis descenderit, *tantus magister*, quum multa sint etiam apud *Ethnicos similia*, forte etiam perfectiora. Protinus mihi vide lector, quanta hominis in proponendo vanitas & impudentia. De doctrina *Christi* loquens, quæro quid illa habeat novum aut eximium ultra *veteris testamenti volumina*, quum vix quicquam sit proditum *Evangelicis literis*, quod non multis ante sæculis proditum sit in *lege & prophetis*. Atque hic *sincerissimus doctor*, qui non loquitur nisi mera oracula, ita depravat sermonem meum, quasi doctrinam *Evangelicam* contulerim cum scriptis *Ethnicorum*. Nec hoc contentus, de suo spiritu addit, *tantus magister*, ut sermo fastidium & ironiam sapiat. Atqui hic *Lutheri stomachus* est, non meus, nihil enim tale est in ea appendice. Ne his quidem contentus, de suo addit, forte, etiam perfectiora, quum ibi *Christi philosophiam* prorsus non conferam cum *ethnicorum sapientia*, tantum obiter addo in philosophorum literis inveniri quasdam scintillas

las *Evangelica* veritatis. Quid expectas ab eo syn-
 ceri, qui statim in proponendo tot contextui men-
 dacia, atque obiter convicium furiosum inter-
 texuit: *puto enim* inquit, *eam hoc credere Erasmi-*
cissime, significans me ne hoc quidem credere
 Christum assumpsisse carnem. verum quid? Num
 impie quæritur an *Christus* docuerit aliquid ultra
legem & prophetas, sed quemadmodum nihil gessit
 in terris quod non fuerit typis legis adumbratum,
 ac prophetarum oraculis prædictum, ita nihil do-
 cuerit, quod in *veteris testamenti* libris non esset
 traditum, licet minus evidenter. An non hoc,
 quod hic inquirendum propono, quæritur à *Chri-*
stianissimis doctoribus atque etiam in *theologorum*
scholis disputatur? An non pie tractat *Tertullianus*,
 omnia perfectionis *Evangelica* dogmata, in *proph-*
etarum libris expressa esse? An non præter alios *Euse-*
bius in *præparatione Evangelica* laborat in hoc,
 ut ostendat in *Ethnicorum* libris plurima inveniri,
 quæ cum *canonicis litteris* consentiunt? Quid igitur
 hic est, quod obscuræ gloriam *Christi*, aut illius
 doctrinam vocet in dubium? Mea sententia rebe-
 menter confirmat *Christi* doctrinam, quod cum
 prophetis consentiat & à naturæ sensu non, abhor-
 reat. Sic enim facilius & a *Iudeis* & à *gentibus*
 recipi poterat. Impudens itaque calumpnia est,
 quod ait me *Christo* nihil aliud tribuere, quam quod
unus de numero sanctorum, cæteris perfectius &
absolutius ea præstaret, quæ illi præstiterant. Sed
 unde hic repente sancti, quum in proponendo tan-
 tum nominarit *Ethnicos*? An cum his sanctis con-
 fero *Christum*? *Christus* inquit, descendit de cælis,
 ut redimeret genus humanum à peccato & morte. An
 hoc negavit *Erasmus*? Sed hic de novitate doctrine
 tantum proposui quæstionem. Et verum est *Christum*
 & ob hanc causam missum in terras, ut nos plenius
 doceret voluntatem patris, & exemplum virtutis

omnibus undique numeris absolutum traderet. Non illic agebatur de toto *Christo* cum prophetis confere-
 rendo sed tantum de Doctrina & exemplo vitæ.
 Quæ autem hoc proposuerim, significat quæstionis
 exitus, videlicet ut ardentiore studio doctrinam *E-*
vangelicam amplecteremur. Fortasse volebat *Chri-*
stum in hoc præferri sanctis, quod deus esset & ho-
 mo, qui morte sua redemit humanum genus. Hoc
 quanquam illic non agebatur, tamen obiter à me
 prædicatur, velut in limine quæstionis quum aio,
 Nullum autem mysterium magis ad nos pertinet
 quàm ineffabile consilium, quo deus per filium suum
 restituit humanam genus &c. Quum appello *Dei Fi-*
lium nonne Deum profiteor? quum aio, restituit hu-
 manum genus, nonne profiteor Redemptorem? At
 paulo post, quum aio, ut ipse *Dei Filius* factus homo
 doctrina suâ viam salutis nobis ostenderet, an non
 profiteor Deum & hominem, declarans me de doctri-
 na & vitæ exemplis hic quærere, quid in his habue-
 rit præ cæteris eximium: nec id aliam ob causam
 propono, nisi ut doceam illum etiam juxta naturam
 humanam multis modis omnibus sanctis superio-
 rem, & adeo superiorem ut nulla sit collatio. Deinde
 quum addo: Quanquam hoc ipsum virtutis, quod
 emicuit in sanctis *Christi* munus est, an non illi tri-
 buo, quod dignum est illius sublimitate? Hæc sic
 habere comperiet, quisquis eam appendicem legere
 non gravabitur. Quid igitur mentis habuit, qui per-
 inde quasi re pulchrè comprobata, debacchatur to-
 ta pagina, sic exordiens: *Hic miser iste, novator om-*
nium, sic enim dominum gloriæ pungit, Christus, ami-
sit gloriam redemptoris &c. Appello *Christum* inno-
 vatorem omnium, subindicans & in illius vita do-
 ctrinaque oportere esse aliquid novum atque exi-
 mium. An hoc est pungere Dominum gloriæ? Pun-
 git igitur seipsum quum in *Apocalypsi* dicit: Ecce
 ego nova facio omnia. Pungit eum *Paulus* quum
 ait:

ait: omnes in *Christo* esse novam creaturam, quomodo porro amisit gloriam redemptoris, quum illic dicam restituisse mundum, & si hoc non dixissem, de doctrina, non de morte differens, an ideo amisisset gloriam redemptoris? Quam vero novit *Martinus* religiose loqui de rebus divinis, qui hic *Christum* miserum vocat. Scio *Ironiam* esse, sed ille figuras rejicit, & quanquam me facit *Epicurum*, non auderem eiusmodi verbis in *Christum* ludere. Hic scilicet est locus, qui primum alienavit *Martini* animum ab *Erasmo*. Quanto *Erasmus* humanior, qui nunquam alienavit animum à *Martino*. Hinc primum suspicari cœpit me esse *Democritum* & *Epicurum*, & versutū irrisorem *Christi*, quum tota hæc appendix spiraret *Christi* gloriam. Similis absurditatis ac dementiæ sunt quæ persequitur, de odio mea in *Christum*, de *Coepicureis* meis, de figuratis & insidiosis verbis, quibus furiosissime debacchor in *Christianos* de bilingui & odibili dicendi genere de fanditis tollenda religione *Christiani* reliqua piget recensere. Dicam morbum loqui non hominem. Gaudio extra lacubrationes meas, quæ ut confido, lectori fidem facient, me tantū abesse ab hoc affectu, quem mihi impingit *Martinus*, quàm ipse abest a sobria mente, *Christianaque* modestia.

Jam illi displicet & methodus mea cum suis circulis, quam ut ego non affecto videri admodum doctam, ita falsissimum est, quod ait *Lutrus*, illam nihil aliud esse, quàm irrisorem *Christi* & omnium ab eo gestorum: nec aliud ex ea lectionem haurire posse, quàm fastidium & odium discende tam confusa et perplexa, & fortasse fabulosa religionis. Atquisi methodus illa passim inculcaret *Luteri* dogmata, papæ quam esset erodita, quam *Christiana*. Neque vero mirum *Lutero* videri ibi irrisum *Christum*, quum illi videatur pūpugisse dominum gloriæ, qui illum appellat innovatorem omnium. Quod illi scriptura tribuit

ad

ad summam laudem, hoc *Interius* interpretatur ad ignominiam, nimirum *αποδοξάζει* ut vult haberi, quum interim deliret in manifestis.

Nondum finit. *Quis* inquit, tam fastidiose & odiose, non dicam hostiliter loqui ausit de Ioanne Apostolo & Evangelista, qui post Christum summæ auctoritatis apud Christianos est, meros crepat mundos, nisi qui eum virum putet esse aliquem bardum ac buccinem &c. Nec indicat locum ubi hoc legatur in scriptis meis, & ausim meo periculo deierare nulloquam esse. Neque enim coniectare possum quo sensu verba illa à medici potuerint. Meros crepat mundos. Suspicio tamen hoc mendacium illi è duobus locis conflatum esse, quemadmodum in sonitu diversis imaginibus temere vagantibus mentiosis quædam visorum species constantur. In argumento quodam asserens primam epistolam Ioannis, ut germanam, ex ipso sermonis charactere, quod certis quibusdam verbis subinde utatur, mundus, lux, caritas &c. deinde quod ita contexat orationis membra, ut ex eo quod proxime præcessit sumat alterius partis initium: Exemplum adfero: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, si quis diligit mundum &c. & addo. Quantum hic est mundorum. Hæ voces exciderant in prima editione, quibus quum nihil aliud sentirem, quàm crebro repeti nomen mundi, tamen admonitus ab amico, proxima statim editione, mutavi linguam, sententiam tenui, scripsique quoties hic iteratur mundus. Hanc scripturam reperies lector in paraphraseon editione Anni M. D. xxxiii. Similiter posterioribus novi testamenti editionibus. Rursus in appendice quæ adiecta est *Paraphrasi* in Evangelium Ioannis, hunc in modum de illo loquor: qui quemadmodum peculiariter adamas fuit, ab illo, qui est amor æternus, ita nihil aliud loquitur, nihil aliud

aliud spirat, quam meros amores &c. Ex his duobus locis suspicor *Luterum* parum memorem quid legisset, aut quid audisset confinxisse meros mundos crepat. Et tamen hoc mentis somnio delusus quam procaciter me conspuat, flagellat & lapidat, toties mihi in faciem ingerens. meros crepat mundos. Atquidum tam inclementer sedit in meros mundos, qui nusquam sunt in scriptis meis, videbitur fortassis alicui non ita multum abesse ab imagine *Ajæcis*, sævientis in porcos, quorum alium putabat esse *Vlysem*, alium *Agamemnona*. & vociferatur huius generis infinita esse in scriptis meis, imo me totum nihil aliud esse in *Theologia* quam hoc ipsum quod exempli loco profert nusquam sit in scriptis meis, nec unquam fuerit in animo. Et hic exaggeratur *Iannis* dignitas atque autoritas, quem post *Christum* vult esse primum inter *Christianos*, quum soli *Christo* nota sit *Apostolorum* dignitas, autoritas par sit *Apostolorum* omnium: & si quid interest, primatribuitur *Petro* ordinis *Apostolici* principi qui in *Actis* primus agit præconem *Christi*, ceteris *Apostoli* astantibus, proxima *Mattheo* & *Paulo*. Et hic appellor os & organum satanæ, etiam capite plectendus, si sanus iudicio & studio sic loquerer. At si lex *Remus* valeret, plectendus esset capite, qui falso capitale erimen intendit. Me liberat insania cui multam habeo gratiam. Verum hæc quo magis attollit ac reo: tit, tanto magis se præbet ridiculum cum umbra pugnans.

Hæc sunt illa horribilia verba, obliqua, ambigua, insidiosa, obscæna *Satanica*, quibus *Erasmus* omnium inscium stupidus atque etiam vere delirus, sed tamen mira calliditate jam pridem studeat universam *Christianam* religionem funditus subvertere. Ac mihi quod antehac audivi nunquam, etiam sectam adjungit, non *sophistarum* opinor, æque

neque *Papistarum*, neque *sacramentariorum*, sed *Epicuriorum* ac *Democritorum*, qui de rebus divinis adeo nihil credunt, ut derideant omnia. Equidem facile crediderim sub nomine *Christiano* tales nonnullos latere, verum illud scio, nullum esse qui hunc affectum è meis scriptis hauserit, & si quem huic impietati obnoxium nossem, nolim cum eo cibum capere, nisi magna esset spes resipiscenz. Contra sentio me natura propensum in eos, qui sincere diligunt dominum *Iesum*, ex animo dolens me non esse per omnia talium similem, quanquam *huc omne studium meum intendo ut meipso melior evadam*. Et si quid mihi per imprudentiam in scriptis excidit, quod infirmo cuiquam possit esse offenculo, non magni negotii fuerit ea corrigere, quemadmodum multa jam mutavi, quibus pro mea simplicitate, non expectabam ut quisquam offenderetur. Mox ubi sensi, non sum gravatus amoliri serupulum. Atque utinam *Martinus* aut tam facile posset, aut tam prompte vellet in suis libris ea corrigere, quæ tantis tumultibus miscent *ecclesiam Christi*. Facile reditur in gratiam ubi de vocibus modo controversia est, de re convenit. Nec inficior fuisse, qui ante ipsam quibusdam verbis meis offensi sunt, sed horum offensio, hinc fere nata est, quod *Latine Græceque* nescirent. Quidam coelibem dici putabant qui caste viveret. Sed edocti de veris elegantia placati sunt. Quosdam offendit fabulæ nomen, sed edocti receperunt satisfactionem. Argumento est, quod hoc à *Beda* notatum censura facultatis prætermiserunt. At *Martinus* nullam recipit excusationem, sed bis damnandum putat, qui medetur offensis. Cæterum istum tot linguarum peritum offendi non oportuit. Illos excusat linguarum & antiquitatis imperitia. Nec quisquam tamen eorum hinc pronuntiavit *Erasmum a Sto*, *Epicurum*, *Democritum*, os *Satanæ*, irrisorem & osorem *Christi*, totiusque religionis ejus. Quorum præjudiciis

præjudiciis si me gravat, meminisse debet, eos ipsos esse, qui *Luterum* pro *hæresiarcha* pestilentissimo detestantur, nec alio nomine mihi sunt iniquiores, quam quod aiunt multa esse in scriptis meis, quæ prima specie *Martini* dogmatibus videantur affinia. Nunc isti in cæteris omnibus insaniunt, in hoc uno sapiunt, quod aliquot *Erasmi* verbis offenduntur. Et vide quam sibi non consent hominum judicia. *Martini* clamat me nihil scire, nequaquam intelligere illa subtilia quæ scribit in *papissas*, vix etiam hæc crassa, neque quicquam omnino docere. At hi mihi obijciunt quod illa ipsa subtilia *Luterus* magna ex parte hauserit è meis libris. Fateor me quæ scribo pleraque hausisse è libris veterum *orthodoxorum*. Cæterum si tollas è libris istius, hyperbolas, convicia, facerías, tautologías, ectragodismos, asseverationes, adhuc quæ illi conveniunt cum *Ioanne Hus* & *Ioanne Wiclevo* aliisque nonnullis, Fortasse non multum restabit, quo velut proprio gloriatur. His crassis meum ocium oblectare malo, quam istis subtilibus turbare totius ecclesiæ tranquillitatem, ac civitates cum civitatibus, plebem cum principibus, & episcopis, ipsos principes inter se committere. Tamen si non sum usque adeo plumbeus, ut non intelligam *Martini* paradoxa, quæ nobis memoriter occidunt textrices & calcearii: de his loquor quæ *latine* prodidit. Iam si nihil esset in ejus libris falsum aut erroneum, tamen ista tam *effrenis in omnes maledicentia*, inficit lectorum animos, præsertim idiotarum, nec aliud gignit quam *schismata*. Vult me cogi in ordinem, ut de rebus sacris ad præscriptam loquar regulam sed unde ipse novum hoc docendi genus mutuatus est? Num à *Christo*? Num ab *Apostolis*? num à probatis ecclesiæ doctoribus? Nequaquam. Unde igitur? Hoc aliis iudicandum relinquo. Quid quod qui mordicus hærent illius dogmatibus, improbant ta-

men

men has intemperias vel ob id, quod obstant quominus hæc fabula sortiatur sælicem exitum. Ego *Epicurus*, si incidissem in tempora *Apostolorum* & audissem eos tanta tamque perpetua maledicentia prædicantes *Evangelium*, - veieor ne mansurus fuerim *Epicurus* atque interim me regem facit, non ferendam tyrannidem exercentem in universos homines sed absq; satellitio, quippe qui *nec principem habeam sub cuius clypeo tutus latitem, in quoscunque libeat veneno tincta tela diraculans*, nec civitatem, nec scholam, nec discipulos, qui pro me stringant calamum. Quod si sibi bene conscius est, suoque persuasit animo, Sanctum & pium esse quod docet, oportuit ad beati *Pauli* exemplum, qui vult *Evangelistam* esse *διδασκαλόν*, non *πλάνητην* aut *ἀπομαχόν* advigilare, ne quod offendiculum daret *Evangelio*, quod cupit per universum orbem propagari. Nunc non animadvertit, quot homines ab ipsius doctrina resiliant, aut abstineant offensi perpetua conviciandi petulantia, præsertim si ad male dicendi rabiem accedat effrons vanitas ac maliciosa depravatio.

Obijcit mihi quod in hoc ut ait, *laboriosissimo seculo*, rectius dixisset furiosissimo, ludam ac ut ipsius verbontar, *morioner*. *Moriam* lusi tranquillo seculo, quam facile si ita videatur nox dedidero. Colloquia me invito atque etiam irato prodierunt. Quibus adjeci quædam in gratiam typographi, levi sane brachio, ut qui uno die interdum tria absolverim colloquia. Quanquam non ubique jocos in colloquiis, & si jocos, non jocos ociose. At *Martinus* in rebus etiam atrocissimis ludit verbis & figuris, velut oblectans animum suum, hoc genere deliciarum inexplebilem. Fateor me quodam genii affectu propensio rem ad jocandum, tum in scriptis tum in familiaribus colloquiis. Nec ea res mihi semper cedit feliciter, cum aliorum animos ex ingenii mei simplicitate

citare melior. Verum quando nullus hominum vacet omnino, malo quibusdam videri ineptior, quam truculentus Πάνκλῆς ac Procrustes quispiam, ubique tragicum spirans. Rhetorum est, primum docere argumentis, deinde si res postulet sollicitare affectus. Atroces autem illos quos παῖδες vocant non temere movere. verum nusquam non esse *δαιμόνιον*, nusquam non intonare voces plusquam tragicas demeritis verius est quam eloquentiæ.

Quærit unde pullulent in ecclesia tot sectarum formæ, inter quas commemorat sacramentarios, quasi ipse de sacramentis doceat eadem quæ tradit ecclesia catholica, commemorat Donatistas, Arianos, Anabaptistas Epicureos &c. debebat addere Suermeros Sabbatarios, circumcisos & vere perfrictæ frontis homines. Exoriuntur enim qui scalpro perfricant frontem donec eliciant sanguinem, ac mox locum iungunt oleo, itaque Christo initiantur. Vnde hæc inquit Zizania in agro domini? Vnde: Nisi ex quatuor ambiguis verbis Erasmi, quanquam ex revera ambigua non sunt, quod admonuerit Apostolos non statim apud quosvis Christum appellasse deum, quod admonuerit Evangelicum sermonem tropis ac figuris obliquum esse, quod dixit Paulum omnibus omnia fieri, ut omnes lucrifaciat, eumque chameleonti compararit. Quod epistolam ad Romanos scripserit multis difficultatibus involutam esse, atqui hic labyrinthorum meminerit: quod scripserit Ioannem Evangelistam meros crepare mundos, quum hæc voces ne in somnis quidem milivis mentem venerint, quod de incarnatione domini loquens, à conjugio dux et similitudinem. Hæc nimirum tantus hæreseon proventus. Atqui isthuc hætenus nullus obiecit Erasmo præter unum Luterum. Sed non nulli calumniati sunt, quod ipse Lutero seminaria præbuerim. Verum hos protinus clamabit impudenter mentiri, *Erasmum non esse*

esse *Lutheranum*, sed totum esse *Erasum*. Ut istoe largiamur propius tamen hoc mendacium accedit ad veri speciem, quam si quis dicat *Anabaptistas*, *Donatistas*, *Arianos*, & *Epicureos* hoc est *paganus* è meis tribus ambiguis verbis repullulasse. Quod si est, demiror hominum ingratitude. Nullus horum ad hunc usque diem, aut salutavit me, aut gratias egit quum innumeri sint discipuli à quibus *Lutherus*, audit venerandus pater, & *Evangelica* veritatis instaurator: Contra non pauci sint *orthodoxi*, qui se profitentur mihi debere, quod *Christum* & nosse & amare ceperint.

Censet meos libros è scholis suorum ejiciendos, quasi ego unquam ambierim in istorum scholas recipi. Fortasse sentit scholas *theologorum*, ac nescio quid subodoratus videtur hoc futurum. Me vero non fugit istuc jam olim agi clamoribus quorundam *monachorum*, sed hoc lemmate, ut negent *Lutheri* doctrinam opprimi posse; nisi prius abolitis *Erasmi Lucubrationibus*. His opinor nunc applaudet & in horum sententiam pedibus ac manibus ibit, odio mei: quod utinam tantum valeat, ut cum *Papa*, *papists* *Theologis* ac *monachis* omnibus redeat in gratiam, *Christique ecclesiam* sua reddat tranquillitati. Tanto orbis lucro, facile meorum librorum iacturam pensavero, quando meipsum nemo potest aut poterit à *Christo* divellere, nisi votens discessero. At posteaquam affatus est prophetico spiritu divinat & illud, *Festinare iudicium meum*, ac brevi fore, ut quasi forex memet meo ipsius iudicio prodam ac perdam. Sentit autem de *paganismo* & odio *Christiane* religionis, quod homo versutus hactenus celarim, ut ipse putat, imo non putat, sed se putare fingit. Ego hactenus de *Christo* & *religione Christiana* ea sensi quæ digna sunt eo qui spem omnem fixit in *Christo*, doque operam, ut indies sentiam melius, certe ut magis amem. Quod si quid erro cum *papistis*

pistis, confido me fore in numero eorum, quorum
errori ut ait *Luterus*, *Deus* misericorditer ignovit,
eo quod seducti simpliciter errarunt. Mihi satis est
si cum *Hieronymo Chrysostomo* & *Bernardo* recipiar
in divinæ misericordiæ gremium. Verum negat esse
spem veniæ, posteaquam ab ipso prolata est lux veri-
tatis. Quasi non & ante *Luterum* similia docuerint,
Huius & *Psicleus*. Quod si *Deus* ipsum tam diu ver-
satum in tam profunda caligine tandem misericor-
diter ad tam admirabile lumen evocavit, decebat ut
eadem lenitate videretur in nos luteos homines
adhuc in pristinæ ecclesiæ tenebris palpantes. Quan-
quam ut serio loquar, si de moribus & ceremoniis
agitur, optarim multa esse correctæ sed autoritate sy-
nodi: si de dogmatibus, possem & ego quibusdam acce-
dere si auditem publicam ecclesiæ vocem. Meum ani-
mum nondum tranquilliant asservationes *Luteri*,
quantum libet fortes adeo inter legendū multa oc-
currunt quæ possunt asservationem infirmare. Qui
agit contra conscientiam ædificat gehennam. In
tanto orbis incendio, prospiciat sibi qui velit, mihi
curæ erit hanc animulam Christo servatori tradere.
Quod si *Martinus* illud sibi proposuit, persuadere
mundo *Erasmum* hoc agere callidis artibus & insi-
diosis runculis, ut omnes *Christianos* adducat in
odium veræ religionis, frustra nititur. Citius enim
persuaserit omnibus, se aut odio Lymphatum esse,
aut mentis morbo teneri, aut à sinistro quopiam a-
gitari genio. Illud potius persuadeat, quod verum
esse Iudaico more dejerat. Vivit inquit Dominus, ma-
gnam ei faciunt injuriam & defendendus est mihi con-
tra hostes ejus qui eum *Luteranum* accusant, quum sit
me nimis certo ac fideli teste nullo modo *Luteranus*,
sed *Erasmus* tantum. Relinquendus est inquit *papistis*,
qui tali *Apostolo* digni sunt. Quos appellet *papistæ* ne-
scio. Orthodoxis libenter adhaereo, sive ille me relin-
quat, sive non relinquat. Nec illud ingratum fuerit
quod

quod minitatur, se contemptum *Erasmum* cum ceteris quibus non est dignatus respondere, perennibus tenebris ac perpetuz oblivioni traditurum. Cum quibus? Cum *Eccio*, cum *Emsero* cum *Ioanne Gocleo* &c. qui forsitan ut ait, inclaruissent, si eos fuisset dignatus responso. Poterat addere cum *Iodoco Clithoveo*, cum *Iacobo Latomo*, cum *Ioanne Phiscero* episcopo *Roffensi*, aliisque multis, quorum nomina jam sepulta sunt, ac letheis aquis consecrata. Quanquam me quidem jam olim dignatus est hoc honore in *Servo* arbitrio. Dicet, non respondi sed pupugi tantum leviter, ut hominis oscitantiam excitarem. Quum totus ille liber nihil aliud creper, quam *Erasmum Epicurum*, *Demogritum*, *Scepticum*, *osorem Christi*, *iuvisorem Christiana* pietatis, corruptorem scripturarum, *Spermologum*, remulentum: pro his deliciis quoniam illi non egi gratias, sed ausus sum quæ objecit refellere subito factus sum vipera & gigno viperaspides. Sed uter est vipera qui talia afflat venena, an qui repellit? qui insigit letales morsus, an qui medetur? Quum autem sic esset debacchatus in proximum, tamen pupugit tantum. Ac post editum hoc opus conatus est scriptis ad meliteris mihi persuadere, se candore & amico esse in me animo, siue crederem, siue non crederem. Si sic vellicat amicum dormitarem quas plagas insingeret, si vellet hostem occidere? Sed hunc in modum sibi blanditur *αὐτοκόλαξ* sibi que persuadet, homines non intellere fucum quo iactat se quibusdam nolle respondere. Atqui si forte confidit doctrinæ, si dignam iudicat quam omnes amplectantur, expediebat ut quibusdam serio responderet, non scommatibus & conviciis, sed scripturis & argumentis. Nunc volitant per orbem libri, qui illi ut audio in os impingunt, loca non pauca, in quibus ipse secum pugnat, in quibus manifeste corripit sacram scripturam, falsa interpreta-

tionem detorquens ad sua dogmata, qui rationes illius argumentis insolubilibus subvertunt, & putat speciosam victoriam quod non dignetur eos reponso. Atqui magis conveniebat atque etiam expediebat eos dignari responso, quam Indibriis & contumeliis incessere. An dicet, non est ocium? Verum multum oculis sibi parasset, si prætermisiss con-
viciis tantum scripturis egisset & necessariis argumentis. Quod si invidet illis nominis claritatem quid refert utrum nobiliter eos argumentando an maledicendo. Nunc quum tantum maledicit, & illis parit honestam famam apud plurimos, & gloriæ suæ non mediocrem inurit labem, præsertim apud cordatos & integros, quibus ubique placet moderatio, sinceritas, ac civilitas. Hoc dignius erat *Evangelii* præcone, qualis videri vult, quam his temporibus exulceratissimis, animos hominum ad seditiones ac bella concitare. Longe aliud sonat rubra *Evangelica*, aliud concha *Pani*, aut cornu *Ale-
xus*. Sed vivit *Dominus*, qui non deseret in ipso spem habentes.

E. Jours

*Purgationis Desiderii Erasmi Roterodami
adversus Martini Luteri Epistolam*

FINIS.

Sum ex libri Evani Jours